

BALZAC

Vărul Pons

Comedia umană

Honoré de BALZAC

Vărul Pons

Traducere și note de
Theodosia Ioachimescu

Le Cousin Pons,
1847

Wm. Ballou

Cuprins

VĂRUL PONS

Addenda

VĂRUL PONS^{1}

Pe la ceasurile trei după masă, în luna octombrie a anului 1844, un bărbat în vârstă de vreo șaizeci de ani, dar căruia oricine i-ar fi dat mai mult, mergea pe Bulevardul Italienilor, cu nasul în vânt, cu un zâmbet șmecheresc, ca un negustor care a încheiat chiar atunci o afacere bună, sau ca un holtei mulțumit de el după o întâlnire galantă. La Paris, aceasta-i cea mai desăvârșită expresie cunoscută a satisfacției personale la un bărbat. Zărindu-l de departe pe bătrân, persoanele care își petrec toată ziua pe bulevard, stând pe scaune și dedându-se plăcerii de a-i analiza pe trecători, lăsau să le mijească pe față surâsul caracteristic al parizienilor, atât de plin de ironie, de batjocură sau de compătimire, surâs care nu apare însă, parizianul fiind blazat în privința tuturor înfățișărilor posibile, decât atunci când e vorba de foarte rare curiozități vii. O anecdotă va face să se înțeleagă atât valoarea arheologică a cetățeanului, cât și motivul surâsului care se repeta ca un ecou în toate privirile, întrebând fiind unde-și face pălăriile care stârneau hazul publicului, Hyacinthe^{2}, actor celebru prin cuvintele lui de spirit, a răspuns: „Nu le fac, le țiu!” Ei bine, în milionul de actori care compun marea trupă a Parisului, se întâlnesc hyacintii fără voie, care țin pe ei

tot ridicolul unei epoci și care îți ies înainte ca personificări ale unor vremuri trecute ca să-ți stârnească veselia când te plimbi năpădit de durerea amară pricinuită de trădarea vreunui fost prieten.

Rămânând, prin câteva amănunte ale îmbrăcăminții sale, credincios totuși modei din 1806, acest trecător amintea Imperiul fără să fie prea mult o caricatură. Pentru cine știe să observe, această nuanță face deosebit de prețioase asemenea evocări. Dar ansamblul lucrurilor mărunte cerea atenția analitică a celor care se pricep la hoinăreală; iar pentru a stârni râsul de la distanță, trecătorul trebuia să arboreze ceva care să sară în ochi, cum se zice, ca o enormitate din cele pe care le caută actorii ca să-și asigure succesul *intrărilor*. Acest bătrân, slab și uscat, purta un spențer de culoarea alunei peste o haină verzuie cu nasturi de metal alb!... Un bărbat cu spențer, în 1844, asta e, vedeți dumneavoastră, ca și cum Napoleon ar fi catadicsit să învie pentru două ceasuri.

Spențerul⁽³⁾ a fost inventat, după cum îl arată numele, de către un lord mândru, desigur, de zveltețea lui. Înainte de pacea de la Amiens⁽⁴⁾, acest englez rezolvase problema de a acoperi bustul fără să îngreueze corpul cu povara groaznicului *carrick*⁽⁵⁾, care a ajuns astăzi pe spinarea birjarilor bătrâni; dar cum taliile zvelte sunt în minoritate, moda spențerului la bărbați n-a avut decât un succes trecător în Franța, deși era o invenție englezească. La vederea spențerului, bărbații de patruzeci-cincizeci de ani îmbrăcau în gând, pe domnul care-l purta, cu pantaloni scurți de stofă verde ca fisticul și cu cizme cu carâmbii răsfrânți, și se revedeau în costumul tinereții lor! Femeile în vârstă își aminteau de cuceririle lor! Cât despre tineri, ei se întrebau de ce își tăiasă acest bătrân Alcibiade⁽⁶⁾ pulpanele pardesiului. Toate se potriveau atât de bine cu spențerul încât n-ai fi stat un moment pe gânduri să-l numești pe trecător un om de stil Imperiu⁽⁷⁾, așa cum se spune o mobilă de stil

Imperiul; dar el nu simboliza Imperiul decât pentru cei care cunoșteau cel puțin *de visu* această epocă măreață și splendidă; căci cerea să-ți aduci orișicum bine aminte de ce era atunci la modă. Imperiul e acum atât de departe de noi, încât nu oricine și-l poate închipui în realitatea lui galo-greacă.

Pălăria pusă pe ceafă dezgolea aproape toată fruntea cu acel soi de semeție prin care administratorii din armată și civilii au încercat atunci să ție piept celei a militarilor. Era de altfel o pălărie groaznică de mătase, de paisprezece franci, pe ale cărei boruri urechile lungi și mari lăsaseră urme alburii cu care degeaba se lupta peria. Materialul de mătase prost întins, ca de obicei, pe cartonul formei făcea cute pe alocuri și părea mâncat de lepră, cu toate îngrijirile de fiecare zi.

Sub pălărie, care stătea parcă să cadă, se lățea o față pocită și caraghioasă, ca acelea de porțelan pe care numai chinezii știu să le născopească pentru bibelourile lor. Această față lată, ciupită ca o strecurătoare într-atât încât găurile făceau umbre și scobită ca o figură de statuie romană, dezmințea toate legile anatomiei. Te uitala la ea și nu-i simțai scheletul susținător. Acolo unde conturul cerea oase, carnea se așeza în planuri gelatinoase, și acolo unde obrazul arăta de obicei adâncituri, aici se răsucea în ridicături fleșcăite. În mijlocul acestei fețe groțesti, turtită în chip de dovleac și întristată de niște ochi cenușii având deasupra lor două linii roșii în loc de sprâncene, se înălța un nas ca al lui don Quijote, așa după cum deasupra unei câmpii se ridică o stâncă adusă de ape. Un asemenea nas vădește, după cum trebuie să fi observat Cervantes, o înclinare din naștere spre jertfirea de sine față de lucrurile mărețe, un soi de înclinare care degenerază în amăgire. Dar slujenia asta cu aspecte atât de comice nu stârnea de fel râsul. Cel pus pe zeflemele era mișcat de nesfârșita melancolie care se revărsa din ochii spălăciți ai bietului om și gluma îi îngheța pe buze. Te gândeai pe

dată la faptul că natura îl oprise pe acest om să rostească vorbe de dragoste, căci femeile ar fi râs, sau s-ar fi întristat. Francezul nu mai are glas în fața unei asemenea nefericiri care-i pare cea mai crudă din toate nefericirile: să nu poți să plăci cuiva.

Omul acesta atât de dezmoștenit de natură era îmbrăcat cum sunt oamenii bine crescuți dar săraci, cu care încearcă deseori să semene bogații. Purta pantofi acoperiți cu jambiere, făcute după modelul celor din garda imperială, și care-i îngăduiau desigur să nu schimbe prea des ciorapii. Pantalonii săi de postav negru aveau un lustru roșiatic și, pe cute, linii albe sau lucioase care, ca și croiala, arătau că fuseseră cumpărați cu trei ani în urmă. Lărgimea ascundea și nu prea picioarele slabe, slăbiciune datorită mai degrabă constituției sale decât unui regim pitagorician⁽⁸⁾; căci omul nostru avea o gură senzuală, cu buze groase, care arăta când zâmbea niște dinți albi ca de rechin. Vesta cu guler șal, tot de postav negru, dar dublată cu o vestă albă sub care se mai vedea și marginea unui tricou roșu, îți amintea de cele cinci veste ale lui Garat⁽⁹⁾. O cravată enormă de muslin alb, a cărei fundă pretențioasă fusese inventată de vreun crai care voia să încante *femeile încântătoare* de pe la 1809, se înălța atât de mult deasupra bărbiei, încât obrazul părea că se cufundă în ea ca într-o prăpastie. Un șnur de mătase împletită, imitând șnururile din fire de păr, trecea pe deasupra cămășii ocrotind ceasornicul de un furt puțin probabil. Haina verzuie, foarte curată, număra vreo trei ani mai mult decât pantalonii, dar gulerul de catifea neagră și nasturii de metal alb, schimbați de curând, trădau grija de fiecare zi împinsă până la minuțiozitate.

Felul de a purta pălăria pe ceafă, cele trei veste, cravata imensă în care se cufunda bărbia, jambierele, nasturii de metal și haina verzuie, toate aceste urme ale modei din timpul Imperiului se armonizau cu izurile cochetăriei de odinioară a *Incroyabililor*⁽¹⁰⁾, cu cutele

mărunte, cu ansamblul corect și linear, care amintea de școala lui David^[11] și de mobilele zvelte ale lui Jacob^[12]. Recunoșteai de altfel, de la prima vedere, un om bine crescut, dar în prada unui viciu tainic, sau un mic rentier din aceia ale căror cheltuieli sunt atât de precis hotărâte de puținătatea venitului, încât un geam spart, o haină ruptă ori năpasta unei chete în scop filantropic le taie, timp de o lună, posibilitatea plăcerilor mărunte. Dacă ați fi fost de față, v-ați fi întrebat de ce zâmbea această figură grotescă, a cărei expresie obișnuită ar fi trebuit să fie tristă și rece, ca a tuturor celor care se străduiesc în umbră să câștige cele de trebuință existenței. Dar dacă ați fi observat grija de mamă cu care bătrânul acesta ținea cu mâna dreaptă un obiect, desigur prețios, sub cele două pulpane stingi ale hainei lui duble, ca să-l ferească de vreo ciocnire neprevăzută; dacă l-ați fi văzut, mai ales, dându-și aere de om ocupat, așa cum fac cei fără treabă când li se încredințează un comision, v-ați fi închipuit că a găsit ceva, de pildă cățelușul unei marchize, și că-l aduce în triumf, cu amabilitatea curtenitoare a unui bărbat din vremea Imperiului, femeii încântătoare de șaizeci de ani care n-a putut încă renunța la vizita zilnică a *cavalerului* ei. Parisul e singurul oraș din lume unde poți da de asemenea spectacole, care fac din bulevardele lui o continuă piesă de teatru, jucată gratis de francezi, în folosul artei.

După înfățișarea acestui om osos, și cu tot spențerul lui îndrăzneț, ți-ar fi venit greu să-l numeri printre artiștii parizieni, oameni de un anumit soi care au darul, ca și ștregarul parizian, să trezească în mintea burghezilor cele mai năstrușnice fandacsii, fiindcă s-a pus din nou la loc de cinste acest cuvânt șugubăț. Trecătorul era totuși un deținător al premiului întâi, autorul primei cantate premiate de Institut, cu prilejul reînființării Academiei de la Roma^[13], era, în sfârșit, domnul Sylvain Pons!... autorul faimoaselor romane pe

care le gângureau mamele noastre, a două sau trei opere jucate în 1815 și 1816, și apoi a câtorva partituri inedite. Bărbatul acesta respectabil își termina viața ca dirijor al orchestrei unui teatru de pe bulevarde. Datorită slujeniei lui, era profesor la câteva pensioane de domnișoare și n-avea alte venituri decât leafa și ce i se plătea pentru lecții. Să dai lecții la vârsta asta!... Câte mistere într-o situație atât de puțin romanțioasă!

Trimis de stat la Roma, ca să ajungă un mare muzician, Sylvain Pons se întoarse de-acolo cu gustul pentru antichități și pentru obiectele frumoase de artă. Se pricepea admirabil la toate aceste lucrări, capodopere ale mâinii și ale gândirii, cuprinse nu demult în cuvântul popular de vechituri. Acest fiu al Euterpei s-a înapoiat deci la Paris prin 1810, în chip de colecționar feroce, încărcat cu tablouri, statuete, rame, sculpturi în fildeș, în lemn, obiecte smălțuite, porțelanuri etc., care, în timpul șederii sale academice la Roma, îi mâncaseră cea mai mare parte din moștenirea de la tatăl său, atât prin cheltuielile de transport, cât și prin prețul cumpărăturilor. La fel întrebuițase și moștenirea de la mama sa în timpul călătoriei pe care o făcu prin Italia după cei trei ani petrecuți ca bursier la Roma. Ținu să viziteze pe îndelete Veneția, Milano, Florența, Bolonia, Neapole, petrecându-și zilele, în fiecare oraș, ca un visător, ca un filosof, cu nepăsarea artistului care se bizuie, ca să trăiască, pe talentul său, așa după cum femeile de stradă se bizuie pe frumusețea lor. În timpul acestei călătorii splendide, Pons fu fericit, atât cât putea fi un bărbat plin de suflet și de inteligență, căruia slujenia îi interzicea *succesul la femei*, după expresia consacrată din 1809, și care găsea realitățile vii veșnic inferioare tipului ideal pe care și-l făurise; dar el se resemnase în privința discordanței dintre vibrația sufletului său și realități. Acest simț al frumosului, păstrat pur și viu în inima sa, a fost fără îndoială la

baza melodiilor ingenioase, fine, pline de grație care i-au adus un oarecare renume între 1810 și 1814. Orice reputație care se întemeiază în Franța pe un succes trecător, pe modă, pe nebuniile efemere ale Parisului produce *ponși*. În nicio altă țară nu se vede atâta severitate pentru lucrurile mari și atâta indulgență disprețuitoare pentru cele mărunte. Înecat curând în valurile armoniei germane și în producția lui Rossini, Pons abia mai era, în 1824, un muzician agreabil și cunoscut prin câteva ultime romanțe. Vă închipuiți ce putea fi în 1831! Astfel încât, în 1844, anul când începu singura dramă a acestei vieți obscure, Sylvain Pons coborâse la valoarea unei foarte învechite optimi pe portativ; negustorii de muzică îi ignorau complet existența, deși el compunea, pe un preț ieftin, muzica unor piese pentru teatrul lui și pentru teatrele vecine.

Omul nostru recunoștea, de altfel, valoarea măestrilor celebri din vremea noastră: o bună execuție a unor bucăți alese îl făcea să plângă; dar cultul lui nu ajungea până la punctul unde atinge mania, ca la *Kreisler*-ii lui Hoffmann^[14]; el nu lăsa să se vadă nimic, se delecta în sinea lui, ca *hacișinii* sau *teriaskii*^[15]. Geniul admirației și al înțelegerii, singura trăsătură prin care un om obișnuit devine fratele unui mare poet, este atât de rar la Paris, unde toate ideile seamănă cu niște călători care nu fac decât să treacă printr-un han, încât Pons merită să i se acorde o respectuoasă prețuire. Nereușita omului nostru poate părea un fapt extraordinar, dar el își mărturisea cu naturalețe latura lui slabă în ceea ce privește armonia; neglijase studiul contrapunctului, iar orchestrația modernă, care se dezvoltase foarte mult, îi păru inabordabilă în momentul când ar fi putut, studiind din nou, să se mențină printre compozitorii moderni, să devină, să zicem, nu un Rossini, dar un Herold^[16]. Iar mai la urmă, plăcerile de colecționar îi aduseră compensații atât de mari la năruirea gloriei, încât, dacă ar fi trebuit să aleagă între posesiunea

rarităților sale și numele lui Rossini, Pons ar fi optat – oricât de greu ar fi de crezut – pentru iubita sa colecție. Bătrânul muzician puneă în practică axioma lui Chenavard^[17], savantul colecționar de gravuri de preț, care pretinde că nu poți simți plăcere privind un Ruysdael, un Hobbema, un Holbein, un Rafael, un Murillo, un Greuze, un Sébastien del Piombo, un Giorgione, un Albrecht Dürer, decât dacă tabloul n-a costat mai mult de cincizeci de franci. Pons nu admitea cumpărături peste o sută de franci, iar când plătea cincizeci de franci pentru un obiect, acest obiect trebuia să valoreze trei mii. Lucrul cel mai frumos din lume, când costa trei sute de franci, nu exista pentru el. Dăduse rar peste ocazii, dar se bucura de cele trei elemente ale succesului: picioare de cerb, răgaz de hoinar și răbdare de izraelit.

Acest sistem, practicat timp de patruzeci de ani, la Roma ca și la Paris, își dăduse roadele. După ce cheltuisese, de la întoarcerea de la Roma, vreo două mii de franci pe an, Pons ascundea de toate privirile o colecție de capodopere de tot felul, al cărei catalog ajungea până la numărul fabulos de o mie nouă sute șapte. Între 1811 și 1816, hoinărind prin Paris, găsisese cu zece franci ceea ce se plătește astăzi de la o mie până la o mie două sute de franci. Erau tablouri alese dintre cele patruzeci și cinci de mii de tablouri care sunt expuse în fiecare an spre vânzare la Paris, vase de Sèvres din porțelan artificial cumpărate de la auvergnați, sateliții bandei negre^[18], care aduceau în căruțe minunile de artă ale stilului Pompadour^[19]. În fine, strânsese fărâmiturile secolului al șaptesprezecelea și ale secolului al optsprezecelea, dând prețuire oamenilor de spirit și de geniu ai școlii franceze, marii necunoscuți, ca Lepautre, Lavallée-Poussin^[20] etc., care au creat stilul Louis XV, stilul Louis XVI, și ale căror opere inspiră astăzi preținsele invenții ale artiștilor noștri, aplecați veșnic peste comorile Colecției de Stampe ca să dea noutăți

prin pastişe dibace. Pons datora multe piese schimburilor, nespusa fericire a colecţionarilor! Plăcerea de a cumpăra rarităţi vine în rândul al doilea; în primul rând e cea de a le neguţa. Pons fusese primul care colecţionase tabachere şi miniaturi. Nefiind cunoscut în calitate de colecţionar, căci nu se ducea pe la licitaţii, nu se arăta pe la negustorii iluștri, Pons nu cunoștea valoarea negociabilă a comorii sale.

Răposatul Dusommerard^[21] încercase să se apropie de muzician; dar prințul vechiturilor muri fără să fi putut pătrunde în muzeul Pons, singurul muzeu demn de a fi comparat cu celebra colecție Sauvageot^[22]. Între Pons și domnul Sauvageot erau câteva asemănări. Domnul Sauvageot, muzician ca și Pons, și el fără cine știe ce avere, procedase în același fel, cu aceleași mijloace, cu aceeași dragoste pentru artă, cu aceeași ură împotriva bogătașilor cu faimă care își întocmesc colecții pentru a face o concurență dibace negustorilor. Ca și rivalul, concurentul și potrivnicul său în ce privește toate aceste creații ale mâinii, toate aceste minuni ale muncii, Pons își simțea inima plină de o zgârcenie nesățioasă, simțea iubirea îndrăgostitului pentru o iubită frumoasă, iar *revânzarea*, în sălile din strada Jeûneurs, cu bătăile de ciocan ale licitației, i se părea o crimă de léz-vechituri. Muzeul și-l ținea ca să se bucure de el în orice ceas, căci sufletele plâsmuite pentru a admira marile lucrări de artă au aptitudinea sublimă a adevăraților îndrăgostiți: simt aceeași plăcere și azi ca și ieri, nu se plictisesc niciodată, iar capodoperele, din fericire, sunt veșnic tinere.

După primele trăsături ale acestei schițe biografice, toată lumea va exclama: „Iată omul cel mai fericit de pe pământ, deși e atât de slut!” În adevăr, orice necaz, orice urmă de tristețe dispăre ca arsă cu fierul roșu când în suflet se cuibărește o manie. Voi toți care nu mai puteți bea din ceea ce s-a numit, în toate timpurile, *cupa*

plăcerii, siliți-vă să colecționați orice (unii au colecționat afișe!) și veți regăsi drugul de aur al fericirii mărunțit în firfirici. O manie este plăcerea transformată în idee! Totuși nu-l invidiați pe moș Pons, căci acest sentiment s-ar întemeia, ca toate pornirile asemănătoare, pe o greșeală.

Omul acesta, plin de delicatețe, al cărui suflet trăia într-o admirație neobosită pentru splendorile muncii omenești, această luptă atât de frumoasă cu natura, era sclavul unui mare păcat, al aceluia dintre cele șapte pe care Dumnezeu îl pedepsește probabil cu mai puțină asprime: Pons era mândăcios. Puțina lui avere și pasiunea lui pentru antichități îl obligau la un regim dietetic atât de în contradicție cu cerințele lui de cunoscător în ale mesei, încât celibatarul rezolvase la început problema mergând să cineze în toate zilele la alții. În vremea Imperiului, era mult mai mare decât în zilele noastre cultul pentru oamenii celebri, poate din cauză că erau puțin numeroși și că nu prea aveau pretenții politice. Era așa de ușor să devii poet, scriitor, muzician! Privit ca rivalul probabil al lui Nicolo, Paër sau Berton^[23], Pons primise pe atunci atâtea invitații, încât fusese obligat să le noteze într-o agendă, cum își notează avocații procesele, Comportându-se de altfel ca un artist, el oferea amfitrionilor săi exemplare din romanțele sale, le cânta la pian, le oferea loji la Teatrul Feydeau, unde lucra; organiza la ei concerte; ba chiar cânta uneori la vioară la rudele sale improvizând câte un mic bal. Cum bărbații cei mai frumoși ai Franței se tăiau din când în când cu sabia, pe vremea aceea, cu bărbații cei mai frumoși ai coaliției^[24], slujenia lui Pons se chemă *originalitate*, după faimoasa lege promulgată de Molière în celebrul cuplet al Eliantei^[25]. Când făcea câte un serviciu vreunei *frumoase doamne*, i se spunea uneori că e un om încântător; răsplata nu depășea niciodată acest cuvânt.

În timpul acestei perioade, care dură cam șase ani, de la 1810 la 1816, Pons luă nenorocitul obicei de a mânca bine, de a vedea că persoanele care-l invitau se osteneau să-l ospăteze cu grijă, cumpărând trufandale, destupând cele mai bune vinuri, dând mare atenție cafelei și lichiorurilor, primindu-l așa cum se primea în vremea Imperiului, când în multe case se imitau splendorile regilor, ale reginelor și ale prinților de care era plin Parisul. Când de la rangul de invitat perpetuu, Pons ajunsese, datorită decăderii sale ca artist, la starea de linge-blide, îi fu cu neputință să treacă de la mesele acelea, atât de frumos servite, la supa spartană a vreunui restaurant cu doi franci masa. Vai și amar! îl cuprinseseră florii la gândul că independența lui era legată de sacrificii atât de mari și se simți în stare de cele mai mari lașități ca să continue a trăi bine, ca să savureze trufandalele la vremea lor, ca să înfulece (cuvânt popular, dar expresiv) mâncăruri bune și bine gătite. Ciugulind ca o pasăre, fugind cu gușa plină și ciripind un cântec drept mulțumire, Pons simțea de altfel oarecare plăcere să trăiască bine pe socoteala lumii bogate care-i cerea, ce? s-o amăgească. Deprins, ca toți holteii cărora le e groază să stea acasă și care trăiesc pe la alții, cu formulele și cu schimele sociale cu care sunt înlocuite sentimentele în saloane, el se servea de complimente ca de mărunțiș; iar, în privința persoanelor, se mulțumea cu etichetele, fără să cerceteze mai de aproape.

Această fază, destul de suportabilă, dură încă zece ani, dar ce ani! Au fost ca o toamnă ploioasă. În tot acest timp, Pons mănca pe gratis la alții făcând diverse servicii în casele unde se ducea. Apucă pe un drum fatal îndeplinind o mulțime de comisioane, înlocuind pe portari și pe servitori în nenumărate împrejurări. Era trimis după tot felul de cumpărături și deveni spionul cinstit și nevinovat al unei familii pe lângă alta; dar nimeni nu-i recunoscător pentru atâtea drumuri și

atâtea lașități. Lumea spunea: „Pons e holtei, are timp de nu știe ce să facă cu el, e bucuros să umble pentru treburile noastre... Altfel ce-ar avea de făcut?”

În curând, se ivi răceala pe care o răspândesc bătrânii în jurul lor. Crivățul acesta se transmite, își produce efectul în temperatura morală, mai cu seamă când bătrânul e urât și sărac. Nu-i ca și când ar fi de trei ori bătrân? A început atunci iarna vieții, iarna cu nasul roșu, cu obraji trași, cu tot felul de degerături!

De la 1836 la 1843, Pons fu rareori invitat. Fiecare familie, departe de a umbla după cel considerat ca un parazit, îl suporta, așa cum suporti un impozit; nu i se mai lua nimic în considerație, nici măcar serviciile reale. Familiile în care se învârtea bătrânul, nu respectau niciuna artele, proslăveau doar rezultatele și nu prețuiau decât ceea ce cuceriseră din 1830 încoace: averile sau situațiile sociale importante. Dar Pons, neavând destulă superioritate nici în spirit, nici în felul de a fi, pentru a inspira teama pe care inteligența sau geniul o provoacă burghezului, sfârșise în chip firesc prin a deveni o nimica toată, fără ca totuși să fie complet disprețuit. Deși suferea cumplit în mijlocul acestei lumi, ca toți oamenii timizi, se deprinsese treptat să-și stăpânească sentimentele și să se retragă în inima lui, ca într-un sanctuar. Mulți oameni superficiali exprimă acest fenomen prin cuvântul „egoism”. E destul de mare asemănarea dintre singuratic și egoist, pentru ca bârfitorii să pară a avea dreptate împotriva omului cu suflet, la Paris mai cu seamă, unde nimeni nu stă să observe prin saloane, unde totul gonește ca valul, unde totul trece ca un guvern!

Vărul Pons se prăbuși deci sub povara unui act de acuzare referitor la egoismul său și formulat retroactiv împotriva lui, căci lumea condamnă întotdeauna până la urmă pe cei pe care îi acuză. Această situație, care se agrava din zi în zi, explica tristețea întipărită pe fața acestui biet muzician, care trăia din capitulări

rușinoase. Dar lașitățile pe care le pretinde orice pasiune sunt tot atâtea legături; cu cât pasiunea le cere mai mult, cu atât ești mai legat de ea. După ce încasa privirea insolent protectoare a vreunui burghez țepăn de prostie, Pons gusta cu nesaț, ca o răzbunare, din paharul cu vin de Porto sau din prepelița gratinată pe care începuse s-o savureze, zicându-și în sine: „Nu-s prea scump plătit!”

Pentru moralist, erau totuși în această viață circumstanțe atenuante. În adevăr, omul nu trăiește decât printr-o satisfacție oarecare. Un om fără pasiuni, omul perfect, e un monstru, un semi-înger care n-are încă aripi, îngerii n-au decât capete în mitologia catolică. Pe pământ, omul perfect e plictisitorul Grandisson^[26], pentru care nici prostituata nu are sex. Iar Pons, în afară de rarele și vulgarele sale aventuri din timpul călătoriei în Italia, unde clima fusese desigur cauza succeselor sale, nu văzuse niciodată vreo femeie zâmbindu-i. Mulți bărbați au această soartă nenorocită. Pons era născut monstru; părinții lui îl avuseseră la bătrânețe și stigmatele acestei nașteri nepotrivite le avea pe fața lui cadaverică, culoare căpătată parcă în borcanele de spirt, în care știința păstrează unii fetuși mai deosebiți. Artistul acesta, înzestrat cu un suflet gingaș, visător, delicat, obligat să accepte caracterul pe care i-l impunea figura, pierdu speranța de a fi vreodată iubit. Celibatul fu așadar pentru el mai mult o necesitate decât o înclinare. Lăcomia, păcatul călugărilor virtuoși, îi întinse brațele: se aruncă în ele cum se aruncase în adorarea operelor de artă și în cultul pentru muzică.

Brillat-Savarin^[27] a justificat gusturile gastronomilor; dar poate că n-a stăruit destul asupra plăcerii reale pe care o simte omul la masă. Întrebuințând forțele umane, digestia constituie o luptă internă care echivalează pentru cei robiți pântecului cu cele mai mari plăceri ale

amorului. Simți o atât de mare desfășurare a capacității vitale, încât creierul e desființat în favoarea celui de-al doilea creier situat în diafragmă, iar inerția tuturor facultăților provoacă un fel de beție. Șarpele boa care a înghițit un taur e atât de amețit, încât se lasă omorât. Care om, după patruzeci de ani, mai îndrăznește să lucreze după masă?... De aceea au și fost cumpătați toți oamenii mari. Convalescenții după o boală grea, cărora li se măsoară cu atâta zgârcenie o hrană aleasă, au putut observa soiul de beție gastrică pricinuită până și de un piept de pui. Virtuosul Pons, ale cărui plăceri se concentraseră toate în funcționarea stomacului, se afla veșnic în situația acestor convalescenți: cerea de la mâncarea bună toate senzațiile pe care le poate da ea, și le obținuse până atunci zilnic. Nimeni nu îndrăznește să se dezbrace de o deprindere. Mulți sinucigași s-au oprit în pragul morții amintindu-și de cafeneaua unde se duceau în fiecare seară să joace domino.

În 1835, întâmplarea îl răzbună pe Pons de indiferența sexului frumos, îi dădu ceea ce se cheamă în stil familiar un toiag de bătrânețe. Bătrânul acesta din naștere găsi în prietenie un sprijin în viață, încheie singura căsnicie pe care i-o îngăduia societatea, se însoți cu un bărbat, un bătrân, muzician ca și el. Dacă n-ar fi existat minunata fabulă a lui La Fontaine, povestirea de față ar fi avut drept titlu *Cei doi prieteni*^[28]. Dar n-ar fi fost oare un fel de atentat literar, o profanare în fața căreia dă înapoi orice scriitor adevărat? Capodopera fabulistului nostru, destăinuirea sufletului său și, totodată, povestea visurilor sale, trebuie să aibă privilegiul etern al acestui titlu. Pagina aceasta, pe frontonul căreia poetul a gravat cele trei cuvinte: *Cei doi prieteni*, e o proprietate sacră, un templu în care fiecare generație va intra cu respect și pe care omenirea din toată lumea îl va vizita atâta vreme cât va dura tiparul.

Prietenul lui Pons era un profesor de pian, a cărui

viață și ale cărui apucături se potriveau atât de bine cu ale sale, încât bătrânul spunea că, spre nenorocirea lui, îl cunoscuse prea târziu; căci cunoștința lor, începută la o împărțire de premii, nu data decât din 1834. Niciodată nu s-au aflat două suflete atât de asemănătoare în oceanul omenesc care a izvorât din paradisul terestru împotriva voinței lui Dumnezeu. În puțină vreme, cei doi muzicieni deveniră o necesitate unul pentru celălalt. Făcându-și destăinuiri unul altuia, în opt zile ajunseră ca doi frați. În sfârșit, Schmucke nu credea că poate să existe un Pons, așa după cum Pons nu-și închipuia că există un Schmucke. Atâta și ar fi de ajuns pentru a-i zugrăvi pe oamenii noștri atât de cumsecade, dar nu tuturor minților le place scurttimea sintezei. Pentru cei neîncredători e necesară o scurtă expunere.

Pianistul acesta, ca toți pianiștii, era german, german ca marele Liszt și marele Mendelssohn, german ca Steibelt, german ca Mozart și Dusseck, german ca Meyer, ca Doelher, german ca Thalberg, ca Dreschok, ca Hiller, ca Leopold Mayer, Crammer sau Zimmermann și Kalbrenner, ca Herz, Woëtz, Karr, Wolff, Pixis, Clara Wieck⁽²⁹⁾ și cum sunt anume toți germanii. Deși mare compozitor, Schmucke nu putea fi decât profesor, intratât caracterul său era potrivit îndrăzelii necesare omului de geniu pentru a se realiza în muzică. Naivitatea multor germani nu ține veșnic, ea se pierde; cea care le mai rămâne la o anumită vârstă e scoasă, așa cum scoți apa dintr-un canal, din izvorul tinereții lor, și o folosesc pentru ca succesele lor să dea roade în toate domeniile, în știință, în artă, în finanțe, îndepărtând neîncrederea celorlalți în ei. În Franța, unii oameni isteți înlocuiesc această naivitate germană prin prostia băcanului parizian. Dar Schmucke își păstrase toată naivitatea de copil, așa după cum Pons purta pe el, fără să-și dea seama, urmele Imperiului. Acest adevărat și nobil german era spectacol și spectator totodată, cânta pentru el. Locuia la Paris, așa cum

locuiește privighetoarea în pădure, și cânta aici, unic în felul lui, de douăzeci de ani, până în momentul când se regăsi pe sine însuși în ființa lui Pons. (Vezi *O fică a Evei*^[30].)

Pons și Schmucke aveau din belșug, în inimă și în fire, și unul și celălalt, acele copilării ale sentimentalismului care-i deosebesc pe germani de toți ceilalți: cum ar fi pasiunea pentru flori, cum ar fi adorația pentru aspectele naturii, care-i face să împlante sticle mari în grădină ca să vadă în mic peisajul pe care-l au în mare în fața ochilor; cum ar fi predispoziția spre cercetare care îl face pe un savant german să cutreiere o sută de leghe cu picioarele în jambiere pentru a afla un adevăr ce-l privește răsând acasă, sub iasomia din curte, așezat pe marginea puțului; cum ar fi, în sfârșit, nevoia de a atribui o semnificație psihică nimicurilor din univers, nevoie care a dat naștere operelor inexplicabile ale lui Jean-Paul Richter^[31], divagațiilor tipărite ale lui Hoffmann^[32] și acelor cărți pe care Germania le pune, în chip de parapete, în jurul problemelor celor mai simple, adâncite ca niște prăpăstii, în fundul cărora nu se poate afla decât un german. Catolici amândoi, mergând împreună să asculte liturghia, ei își îndeplineau îndatoririle religioase ca niște copii care n-au niciodată nimic de mărturisit duhovnicului. Credeau cu tărie că muzica, limba cerului, este pentru idei și sentimente ceea ce ideile și sentimentele sunt pentru cuvânt, și aveau nesfârșite convorbiri în jurul acestei concepții, răspunzându-și unul altuia prin orgii de muzică pentru a-și demonstra fiecare lui însuși propriile lui convingeri, așa cum fac îndrăgostiții. Pe cât de atent era Pons, pe atât de distrat era Schmucke. Pons era colecționar, iar Schmucke era visător; unul studia frumusețile morale, pe când celălalt salva frumusețile materiale. Pons vedea și cumpăra o ceașcă de porțelan în timpul când Schmucke își ștergea nasul gândindu-se la vreun motiv din Rossini, Bellini, Beethoven sau Mozart și căutând în

lumea sentimentelor cam de unde s-ar fi putut găsi originea ori replica acelei fraze muzicale. Schmucke, administrator distrat al economiilor sale, Pons, risipitor din pasiune, ajungeau amândoi la același rezultat: le flutura vântul prin buzunare la sfârșitul fiecărui an.

Fără această prietenie, Pons ar fi fost poate doborât de necazurile sale; dar, de îndată ce avu o inimă în care să și-o descarce pe a lui, viața îi păru suportabilă. Când Pons își destăinui prima dată lui Schmucke suferințele sale, blândul german îl sfătui să mănânce ca el pâine și brânză acasă, mai degrabă decât să se ducă la mese pe care să le plătească atât de scump. Dar, vai! Pons nu îndrăzni să-i mărturisească lui Schmucke că inima și stomacul erau, la el, dușmani, că stomacului îi plăcea ceea ce producea suferință inimii, și că avea neapărată nevoie să savureze o masă bună, așa cum are nevoie un crai să se... hărjonească cu o drăguță. Schmucke îl înțelese pe Pons după ce trecu un timp, căci era prea german ca să aibă spiritul ascuțit de observație al unui francez, și-l iubi mai mult încă pe bietul Pons. Nimic nu întărește prietenia ca faptul că, dintre doi prieteni, unul se crede superior celuilalt. Ce înger ar fi avut ceva de zis văzându-l pe Schmucke cum își freca mâinile în momentul când descoperi ce puternică devenise lăcomia la prietenul său! Într-adevăr, a doua zi bietul german aduse la dejun bunătați cumpărate de el și avu grijă să-și procure în fiecare zi altele pentru prietenul său; căci de când stăteau împreună, luau amândoi acasă masa de dimineață.

Ar trebui să nu cunoști Parisul ca să-ți închipui că cei doi prieteni puteau scăpa de zeflemeaua pariziană, care n-a respectat niciodată nimic. Punând la un loc ce n-aveau și ce aveau, Schmucke și Pons avuseseră ideea economică de a-și lua aceeași locuință, așa încât plăteau pe din două chiria unui apartament foarte inegal împărțit, situat într-o casă liniștită de pe liniștita stradă

Normandie, în cartierul Marais. Cum ieșeau deseori împreună și mergeau alături pe aceleași bulevarde, hoinarii din cartier îi botezaseră *cei doi babalâci*. Această poreclă ne scutește să mai facem portretul lui Schmucke, care era față de Pons ceea ce este doica Niobei, faimoasa statuie de la Vatican, față de Venera Tribunei.

SCHUMUCKE.

PONS.

Les flâneurs du quartier les avaient surnommés les deux *casse-noisettes*.

(LE COUSIN PONS.)

Doamna Cibot, portăreasa acestei case, era pivotul în jurul căruia se învârtea menajul celor doi bărbați, dar dânsa joacă un rol atât de mare în drama care a desfășurat existența aceasta dublă, încât se cade să-i păstrăm portretul pentru momentul când va intra în scenă. Ceea ce rămâne de spus în privința trăsăturilor morale ale acestor două ființe e tocmai lucrul cel mai greu de adus la înțelegerea a nouăzeci și nouă la sută din cititori, în al patruzeci și șaptelea an al secolului al nouăsprezecelea, probabil din cauza dezvoltării financiare nemaipomenite produse de înființarea drumurilor de fier^[33]. E puțin și totuși mult. În adevăr e vorba să dăm o idee despre delicatețea excesivă a acestor două suflete. Să ne folosim de o imagine de la calea ferată, măcar pentru a recupera o parte din împrumuturile pe care ni le cere. Astăzi, trenurile, lunecând pe șine, strivesc fire de nisip pe care ochiul nici nu le vede. Dar introduceți un asemenea fir de nisip, invizibil pentru călători, în rinichiul acestora, și vor simți durerile celei mai grozave boli, piatra la rinichi; e mortală. Ei bine, firul de nisip invizibil de care nici nu se sinchisește societatea noastră, gonind pe șine cu viteza unei locomotive, acest fir de nisip mereu și cu orice ocazie azvârlit în fibrele celor două ființe, le pricinuia un fel de piatră la inimă. Nespuse de înduioșate de durerile celorlalți, fiecare din ei suferea că nu poate face nimic; iar în privința propriilor lor reacții, erau ca niște mimoze, de o sensibilitate bolnăvicioasă. Nici bătrânețea, nici spectacolul continuu al dramei pariziene, nimic nu împietrise aceste două suflete proaspete, copilărești și curate. Cu cât trecea timpul, cu atât mai vii le erau suferințele lăuntrice. Vai! așa se întâmplă cu firile caste, cu gânditorii blajini și cu adevărații poeți care n-au căzut în niciun exces.

De când cei doi bătrâni stăteau împreună, ocupațiile

lor fiind cam aceleași, începuseră să semene cu niște cai înhămați la aceeași birjă. Sculați pe la șapte dimineața, vara și iama, se duceau, după masa de dimineață, să dea lecții pe la pensioane, unde se suplineau la nevoie. Către amiază, Pons se ducea la teatrul lui, când avea vreo repetiție, și tot timpul liber și-l petrecea hoinărind. Apoi cei doi prieteni se întâlneau seara la teatru, unde Pons îi găsisese un loc lui Schmucke. Iată cum.

În momentul când Pons îl întâlnește pe Schmucke, tocmai obținuse, fără să-l ceară, bastonul de mareșal al compozitorilor necunoscuți, o baghetă de dirijor! Datorită contelui Popinot, pe atunci ministru, postul acesta fu prevăzut pentru bietul muzician, în momentul când contele, erou burghez al Revoluției din Iulie^[34], interveni ca să se acorde dreptul de folosință a unui teatru unuia dintre prietenii săi, un prieten dintre acei de care altcineva ar fi roșit, așa cum roșește un parvenit parizian, când, tolănit pe pernele trăsurii, zărește vreun fost camarad de tinerețe, jalnic pieton, cu pantalonii neprinși sub talpă, îmbrăcat într-o redingotă de toate culorile și visând la afaceri prea importante pentru capitalurile sale nesigure. Acest prieten, pe nume Gaudissart, fost comis-voiajor, fusese altădată foarte folositor mării întreprinderi Popinot, la al cărei succes contribuise. Devenit conte, apoi *pair* al Franței, după ce fusese de două ori ministru, Popinot nu îl renegă pe *Faimosul Gaudissart*^[35]! Ba mai mult, ținu să-i dea voiajorului ocazia să-și reînnoiască garderoba și să-și umple punga; căci nici politica, nici deșertăciunile de la curtea regelui-cetățean^[36] nu pervertiseră inima fostului droghist. Gaudissart, tot nebun după femei, ceru privilegiul unui teatru care tocmai dăduse faliment, iar ministrul avu grijă, după ce i-l acordă, să-i trimită câțiva hodorogi amatori de sexul frumos și destul de bogați ca să fondeze o comandită solidă, așa cum obișnuiesc amatorii de farmece ascunse sub tricourile balerinelor. Pons, parazit al palatului Popinot, fu o completare a

acestei favori. Compania Gaudissart, care făcu de altfel avere, avu intenția, în 1834, să realizeze pe unul dintre marile bulevarde o idee măreață: un teatru de operă populară. Pentru muzica baletelor și a feeriilor era nevoie de un dirijor bunișor și oarecum compozitor. Administrația căreia îi urma compania Gaudissart era de prea mult timp în stare de faliment pentru a ține și un copist. Pons îl băgă deci pe Schmucke în teatru în calitate de antreprenor de copii, meserie obscură care cere serioase cunoștințe muzicale. Sfătuit de Pons, Schmucke se înțelese cu șeful acestui serviciu de la Opera Comică, așa încât fu scutit de operațiile mecanice ale postului. Asociația dintre Schmucke și Pons avu un rezultat minunat. Schmucke, foarte priceput la armonie, ca toți germanii, avea grijă de partea instrumentală a partiturilor, în timp ce Pons compunea partiturile vocale. Când cunoscătorii admirară câteva compoziții pline de prospețime care serveau de acompaniament pentru două sau trei piese de succes, ei le explicară prin cuvântul *progres*, fără să cerceteze cine sunt autorii. Pons și cu Schmucke se eclipsară în glorie, așa cum se îneacă unii în baie.

De obicei, Pons se ducea la orchestra teatrului pe la orele opt, când se prezintă piesele cu trecere, care aveau nevoie de tirania baghetei pentru uverturile și acompaniamentele lor. Lucrul acesta se trece cu vederea mai în toate teatrele mici. Dar lui Pons îi venea cu atât mai ușor, cu cât se arăta foarte dezinteresat în raporturile lui cu administrația. De altfel, Schmucke îl înlocuia pe Pons la nevoie. Poziția lui Schmucke în orchestră se consolidase cu timpul. Fără s-o spună, ilustrul Gaudissart recunoscuse atât valoarea, cât și utilitatea colaboratorului lui Pons. În orchestră, fusese nevoie să se aducă un pian, ca la teatrele mari. Pianul la care cânta Schmucke era așezat lângă pupitrul dirijorului, și aici stătea supranumerarul voluntar. Când

îl cunoscuseră pe blajinul german, așa cum era el, fără ambiții și fără pretenții, toți muzicanții îl acceptară. În schimbul unui salariu de nimic, administrația îl însărcina pe Schmucke cu instrumentele care nu figurează în orchestra teatrelor de pe bulevarde și care sunt deseori necesare, cum ar fi pianul, viola, cornul englezesc, violoncelul, harpa, castanietele de *cachucha*, clopoțeli și invențiile lui Sax³⁷ etc. Dacă germanii nu se pricep să cânte din mărețele instrumente ale libertății, în schimb se pricep cu ușurință să cânte din toate instrumentele muzicale.

Cei doi artiști bătrâni, cât se poate de iubiți în teatru, se comportau ca niște filosofi; își pusese ră albeață pe ochi ca să nu vadă niciodată defectele inerente ale unei trupe, când e vorba de un corp de balet amestecat cu actori și cu actrițe, una dintre cele mai groaznice combinații pe care le-a creat nevoia de câștig spre a-i chinui pe directori, pe autori și pe muzicanți. Respectul față de ceilalți și față de sine îi adusesese bunului și modestului Pons stima generală. În orice sferă, de altfel, o viață curată și o cinste fără pată impun un fel de admirație ființelor celor mai păcătoase. Un suflet mare are, la Paris, același succes ca un diamant mare sau o curiozitate rară. Nimeni nu și-ar fi permis cea mai mică păcăleală sau vreo glumă proastă la adresa lui Pons sau a prietenului său, niciun actor, niciun autor și nicio dansatoare, oricât de nerușinată ar fi fost. Pons se arăta uneori în foaier, dar Schmucke nu cunoștea decât drumul subteran care ducea din afara teatrului la orchestră. În antracte, când asista la vreo reprezentație, bătrânul german se încumeta să se uite prin sală și-i puneă câteodată întrebări primului flautist, un tânăr născut la Strasbourg dintr-o familie germană din Kehl, asupra personajelor excentrice care pot fi aproape totdeauna văzute în lojile de avanscenă. Puțin câte puțin, imaginația copilărească a lui Schmucke, a cărei educație socială fu întreprinsă de flautist, recunosc

existența fabuloasă a loretei^[38], posibilitatea căsătoriilor în arondismentul al treisprezecelea^[39], risipa la care se deda o primă balerină, precum și combinațiile suspecte ale plasatoarelor. Viciile cele mai nevinovate îi apărură, ca unui om respectabil ce se afla, drept cele mai deșănțate destrăbălări babiloniene și se minuna de ele ca de niște arabescuri chinezești. Oamenii isteți trebuie să înțeleagă că Pons și Schmucke erau exploatați, pentru a întrebuința un termen la modă^[40]; dar pierderile lor în bani erau compensate de considerația ce li se dădea și de felul cum erau tratați.

După succesul unui balet cu care începu rapida îmbogățire a companiei Gaudissart, directorii îi trimiseră lui Pons o sculptură, un grup de argint atribuit lui Benvenuto Cellini, despre al cărui preț înspăimântător se vorbise în foaier. Era vorba de o mie două sute de franci!

Bietul om, cinstit cum era, voi să înapoieze darul! Gaudissart trebui să insiste mult ca să-l convingă să primească.

— Ah! îi spuse el asociatului său, de ce nu putem găsi actori la fel cu proba asta!

Viața celor doi bătrâni, atât de calmă în aparență, era tulburată numai de viciul căruia i se robise Pons, nevoia sălbatică de a mânca bine pe la mesele altora. Așa încât, de câte ori Schmucke era acasă când Pons se îmbrăca de cină, bietul german deplângea obiceiul acesta nenorocit.

— *Cel butzin dagă s-ar încrășa!* exclama el deseori.

Și Schmucke visa la vreun mijloc de vindecare a prietenului său de acest viciu degradant, căci prietenii adevărați au, în domeniul moral, aceeași perfecție pe care o are mirosul câinilor: ei adulmecă necazurile prietenilor, ghicesc cauzele acestor necazuri, se frământă pe seama lor.

Pons, care purta veșnic la degetul mic al mâinii drepte

un inel cu diamant, cum se îngăduia pe vremea Imperiului, iar astăzi e ridicol, Pons, mult prea trubadur și prea francez, nu avea pe față dumnezeiasca seninătate care micșora groaznica slujenie a lui Schmucke. Germanul citise, în expresia melancolică a feței prietenului său, greutatea crescândă care făceau din ce în ce mai neplăcută meseria de parazit. În adevăr, în octombrie 1844, numărul caselor unde cina Pons era, în chip firesc, foarte redus. Bietul dirijor, obligat să se învâртеască în cercul familiei, lărgise prea mult, după cum vom vedea, înțelesul acestui cuvânt.

Fostul laureat era văr primar cu prima nevastă a domnului Camusot, bogatul negustor de mătăsuri din strada Bourdonnais, această primă nevastă fiind o domnișoară Pons, unica moștenitoare a unuia dintre faimoșii frați Pons, furnizori de broderii ai curții, întreprindere în care tatăl și mama muzicianului erau comanditari, după ce o înființaseră înainte de Revoluția din 1789, și care fu cumpărată de către domnul Rivet, în 1815, de la tatăl primei doamne Camusot. Acest Camusot, retras de zece ani din afaceri, era, în 1844, membru în Consiliul general al manufacturilor, deputat etc. Luat în brațe de clanul Camusot, Pons se considera și vărul copiilor pe care îi avusese negustorul de mătăsuri din a doua căsătorie, deși ei nu-i erau nimic, nici măcar rude prin alianță.

A doua doamnă Camusot, fiind născută Cardot, Pons intră ca rudă a Camusoților în numeroasa familie a Cardoților, al doilea trib burghez, care forma, prin înrudirile sale, un neam întreg, nu mai puțin puternic decât cei al Camusoților. Notarul Cardot, fratele celei de-a doua doamne Camusot, luase în căsătorie o domnișoară Chiffreville. Celebra familie Chiffreville, regina produselor chimice, avea legături cu marii droghisți al căror fruntaș a fost multă vreme domnul Anselme Popinot, pe care Revoluția din Iulie îi lansase, după cum se știe, în miezul politicii celei mai dinastice.

Iar Pons, ținându-se de coada Camusoților și Cardoților, intrase în casa familiei Chiffreville, și de aici la familia Popinot, tot în calitate de văr al verilor.

Această simplă relatare a ultimelor legături sociale ale bătrânului muzician ne face să înțelegem cum putea să se ducă el, încă în 1844, ca la el acasă: 1. la domnul conte Popinot, *pair* al Franței, fost ministru al agriculturii și comerțului; 2. la domnul Cardot, fost notar, primar și deputat al unui arondisment din Paris; 3. la bătrânul domn Camusot, deputat, membru în Consiliul municipal din Paris și în Consiliul general al manufacturilor, *pair* în perspectivă; 4. la domnul Camusot de Marville, fiu din prima căsătorie și, prin urmare, adevăratul și singurul văr real al lui Pons, deși văr de-al doilea.

Acest Camusot, care, spre a se deosebi de tatăl său și fratele său din a doua căsătorie, adăugase la numele său pe cel al moșiei Marville, era, în 1844, președinte la Curtea de judecată regală din Paris.

Cum fostul notar Cardot își măritase fata cu succesorul său, numit Berthier, Pons, făcând parte din inventarul notariatului, își însuși acest loc la cină, autentificat – zicea el – de către notar.

Iată firmamentul burghez pe care Pons îl numea familia sa și unde își păstra cu atâta greutate drepturile de invitat.

Din aceste zece case, cea pentru care artistul își dădea cea mai multă osteneală era cea în care ar fi trebuit să fie el mai bucuros primit, casa prezidentului Camusot. Dar, vai! doamna prezidentă, fiică a răposatului Thirion, aprod la cabinetul regilor Ludovic al XVIII-lea și Carol al X-lea, nu-l tratase niciodată bine pe vărul de-al doilea al soțului ei. Degeaba încerca Pons s-o îmblânzească pe această rudă teribilă, căci, după ce dăduse lecții gratuite domnișoarei Camusot, îi fusese cu

neputință să scoată o muziciană din această fată roșcovană.

Pons, deci, ținând în mână prețiosul obiect, se îndrepta în acest moment spre casa vărului său, prezidentul, în locuința căruia, când intra, i se părea că se află la Tuileries, atât de mult îl impresionau solemnele draperii verzi, tapetele de culoare cafenie, covoarele groase, mobilele grave ale acestui apartament impregnate de severitatea magistraturii. Lucru curios! Se simțea mai la largul său în palatul Popinot, din strada Basse-du-Rempart, desigur din cauza obiectelor de artă care se găseau acolo; căci fostul ministru căpătase mania, de când reușise în politică, să colecționeze lucruri frumoase, fără îndoială ca să dea peste nas politiciii care colecționează pe ascuns faptele cele mai urâte.

Președintele de Marville locuia în strada Hanovre, într-o casă cumpărată de vreo zece ani de către prezidentă, după moartea tatălui și mamei sale, musiu și madam Thirion, care-i lăsară economii în sumă cam de o sută cincizeci de mii de franci. Casa aceasta, cu înfățișarea cam întunecată înspre stradă, unde fațada dă spre nord, are ferestrele dinspre curte la sud, iar în continuarea curții, o grădină destul de frumoasă. Magistratul ocupă tot etajul întâi, în care locuise, pe vremea lui Ludovic al XV-lea, unul dintre financiarii cei mai puternici ai timpului! Etajul al doilea fiind închiriat unei doamne bătrâne și bogate, casa are aspectul liniștit și onorabil care i se potrivește unui magistrat. Ceea ce a rămas din falnica moșie Marville, pentru a cărei cumpărare magistratul pusese la bătaie economiile sale pe timp de douăzeci de ani, plus moștenirea de la mamă-sa, constă dintr-un castel, o clădire splendidă cum mai poți găsi încă în Normandia, și dintr-o fermă bună care dă un venit de douăsprezece mii de franci. Un parc de o sută de hectare înconjură castelul. Luxul acesta, azi princiar, îl costă vreo mie de scuzi pe

președinte, așa încât moșia nu mai aduce decât nouă mii de franci *peșin*, cum se zice. Acești nouă mii de franci și leafa lui îi constituiau pe atunci președintelui un venit de douăzeci de mii de franci, suficient în aparență, în așteptarea jumătății de moștenire care avea să-i revină la moartea tatălui său, fiind singurul copil din prima căsătorie; dar viața la Paris și obligațiile lor sociale îi silise, pe domnul și doamna de Marville, să-și cheltuiască aproape în întregime venitul. Până în 1834 se aflaseră cam strâmtorați.

Inventarul de mai sus explică de ce domnișoara de Marville, fată de douăzeci și trei de ani, nu era încă măritată, deși avea o sută de mii de franci zestre și perspective de moștenire puse în valoare adeseori și cu dibăcie, dar totuși zadarnice. Vărul Pons asculta de cinci ani doleanțele prezidentei, care vedea cum se însoară toți substituiții, cum tinerii judecători de tribunal au și copii, asta după ce făcuse în zadar să sclipească perspectivele de moștenire ale domnișoarei de Marville în ochii puțin încântați ai tânărului viconte Popinot, fiul cel mai mare al celui mai de seamă dintre droghiști, despre care invidioșii din cartierul Lombarzilor^[41] spuneau că i-a priit Revoluția din Iulie cel puțin tot atât cât ramurii regale mezine^[42].

Ajungând în strada Choiseul și dând să întoarcă colțul pe strada Hanovre, Pons simți acea emoție inexplicabilă care chinuie conștiințele curate, care le face să treacă prin spaima îndurată chiar de cei mai mari criminali la vederea unui jandarm. Asta numai la întrebarea: cum îl va primi prezidenta? Grăunțele de nisip, care-i sfâșia fibrele inimii, nu se rotunjise de fel; colțurile lui deveneau din ce în ce mai ascuțite, iar cei ai casei le ascuțeau fără încetare. În adevăr, lipsa de interes pe care familia Camusot i-o arăta lui Pons, demonetizarea sa în sânul familiei aveau efect asupra servitorilor, care, deși se purtau cuviincios, îl considerau un fel de cerșetor.

Dușmanul principal al lui Pons era o anume Madeleine Vivet, fată bătrână, uscată și deșirată, jupâneasa doamnei C. de Marville și a fiicei sale. Cu toate că avea fața plină de vinișoare roșii, sau poate tocmai din cauza asta, și a trupului ei deșirat ca de viperă, această Madeleine își pusese în cap să devină doamna Pons. În zadar făcu Madeleine paradă în ochii holteiului de economiile ei în sumă de douăzeci de mii de franci. Pons refuză o asemenea fericire, cam cu prea multe vinișoare. Iată de ce această Didonă de anticameră^[43], care voia să ajungă verișoara stăpânilor săi, îi juca cele mai afurisite renghiuri bietului muzician. Madeleine era în stare să exclame: „A! uite-l și pe lingelblide!” când îi auzea pașii pe scară, și s-o spună în așa fel, ca el s-o audă. Când servea la masă, în absența lacheului, turna vin puțin și apă multă în paharul victimei sale, dându-i greaua sarcină de a duce la gură, fără să verse nimic, un pahar plin ochi. Uita să-l servească, iar prezidenta îi aducea aminte (cu ce ton?... de roșea bietul văr!) sau îi răsturna sosul pe haine. Ce mai, era războiul dus de inferiorul, care știe că nu poate fi pedepsit, împotriva unui superior nefericit. Intendentă și fată în casă totodată, Madeleine se ținuse de domnul și doamna Camusot de la căsătoria acestora. Își văzu stăpânii strâmtorați la început, în provincie, când domnul era judecător la tribunalul din Alençon; le fusese de ajutor când, din președinte la tribunalul din Mantes, domnul Camusot fu numit judecător de instrucție la Paris, unde veni în 1828. Făcea deci prea mult parte din familie, ca să nu aibă motive să se răzbune. Dorința ei de a juca o festă trufașei și ambițioasei prezidente, ajungând verișoara conașului, ascundea probabil o ură surdă, născută ca avalanșele, dintr-o pietricică rostogolită.

— Coniță, a venit domnul Pons al dumneavoastră, și încă cu spențurul! o anunță Madeleine pe prezidentă. N-ar face rău să-mi spună și mie cum de-l ține de douăzeci

și cinci de ani!

Auzind pași de bărbat în salonașul care se afla între salonul cel mare și iatacul ei, doamna Camusot se uita la fiică-sa și înălța din umeri.

— Tare deșteaptă ești că mă anunți așa, Madeleine, de n-am timp să iau o hotărâre, zise prezidenta.

— Coniță, Jean a plecat și eram singură. Domnul Pons a sunat, i-am deschis ușa și, cum e cam de-ai casei, nu-l puteam împiedica să vie după mine; e aici și-și scoate spențerul.

— Fetițo dragă, îi spuse prezidenta fiică-si, am pățit-o! acum trebuie să cinăm acasă. Ce zici, reluă ea văzând-o plouată pe fetiță, să ne descotorosim de el pentru totdeauna?

— O! bietul om, răspunse domnișoara Camusot, să-l lipsim de una dintre cinele lui!

Salonașul răsună de tusea prefăcută a celui care voia să spună astfel: „Vă aud”.

— Bine, poștește-l, îi spuse doamna Camusot Madeleinei dând din umeri.

— Ai sosit așa devreme, vere, spuse Cécile Camusot răsfățându-se, că ne-ai surprins tocmai când mama voia să se ducă să se îmbrace de seară.

Vărul Pons, care băgase de seamă gestul din umeri al prezidentei, fu atât de crunt atins, încât nu fu în stare să potrivească niciun compliment și se mulțumi cu aceste vorbe adânci:

— Ești totdeauna încântătoare, verișoară.

Apoi întorcându-se spre mamă și salutând-o:

— Dragă verișoară, reluă el, să nu fii supărată că am venit ceva mai devreme ca de obicei, îți aduc ceea ce mi-ai făcut plăcerea să-mi ceri...

Și bietul Pons, care îi scotea din sărite pe prezident, pe prezidentă și pe Cécile de câte ori le spunea *văr* sau *verișoară*, trase din buzunarul lateral al hainei o fermecătoare cutiuță prelungă din lemn de Sainte-Lucie^[44] minunat sculptată.

— Al și uitasem, zise rece prezidenta.

Nu era oare cumplită această exclamație? Nu ridica oare orice merit atenției acestei rude care n-avea decât o vină: că era o rudă săracă?

— Oricum, reluă ea, ești foarte amabil, vere. Îți datorez mulți bani pentru flecuștețul ăsta?

Întrebarea îi provocă vărului un fel de tresărire interioară. El își închipuia că se achită de toate mesele oferind acest giuvaer.

— Credeam că-mi îngădui să ți-l ofer, zise el cu glasul emoționat.

— Vai de mine! Vai de mine! reluă prezidenta; să lăsăm mofturile, ne cunoaștem destul de bine ca să ne înțelegem. Știu că dumneata nu ești atât de bogat, ca să iei asupra-ți cheltuiala. Destul că ți-ai dat osteneala să-ți pierzi timpul umblând pe la negustori.

— Ai refuza evantaiul, dacă ar trebui să-l plătești cât face, dragă verișoară, replică jignit bietul om. E o capodoperă de Watteau, care l-a pictat pe ambele părți. Dar nu te nelinești, verișoară, n-am plătit nici a suta parte din valoarea lui artistică.

A spune unui bogat: „Ești sărac!” e ca și când i-ai spune arhiepiscopului de Grenada că predicile lui nu fac nici două parale. Doamna prezident se fălea prea mult cu situația soțului ei, cu moșia de la Marville și cu invitațiile la balurile de la curte, ca să nu se simtă atinsă adânc de o asemenea remarcă, mai cu seamă că pornea de la un prăpădit de muzician față de care ea făcea pe binefăcătoarea.

— Așa de proști sunt oamenii de la care cumperi lucrurile astea? întrebă răstit prezidenta.

— La Paris nu există negustori proști, replică Pons aproape cu răceală.

— Atunci ești dumneata foarte deștept, zice Cécile pentru a potoli discuția.

— Verișoară, deșteptăciunea mea stă în faptul că-i cunosc pe Lancret, pe Pater, pe Watteau, pe Greuze^[45];

dar, mai cu seamă aveam dorința să-i fiu pe plac scumpei dumitale mame.

Ignorantă și îngâmfată, doamna de Marville nu voia să pară că primește nici cel mai mic lucru de la acest linge-blide al său, iar ignoranța ei o servea admirabil, nici nu auzise de numele lui Watteau. Dacă poate ceva să exprime până unde merge amorul propriu al colecționarilor, amor propriu fără îndoială dintre cele mai puternice, căci rivalizează cu amorul propriu al scriitorilor, apoi este îndrăzneala pe care o avusese Pons ținând piept, pentru prima oară de douăzeci de ani, verișoarei sale. Uimit de cutezanța lui, Pons reveni la o ținută mai pașnică, subliniind în amănunțime pentru Cécile frumusețile sculpturilor fine de pe ramurile acestui minunat evantai. Dar, pentru a pătrunde cu adevărat taina bățăilor de inimă care-l scuturau pe bietul bătrân, e nevoie să facem un portret sumar al prezidentei.

Altădată mărunță, blondă, grasă și fragedă, doamna de Marville era, la patruzeci și șase de ani, tot mărunță, dar uscată. Fruntea ei boltită, gura pungită – în tinerețe împodobită cu culori fine – dădeau înfățișării ei, și așa disprețuitoare, un aer ursuz. Deprinderea de a porunci fără discuție în casă îi puneă pe față o expresie aspră și neplăcută. Cu vremea, părul ei blond devenise de un castaniu-vânăt. Ochii, încă vioi și cu priviri ascuțite, exprimau trufia disprețuitoare a judecătorului, trufie dublată de o invidie stăpânită. În adevăr, prezidenta apărea oarecum săracă în cercul de burghezi parveniți unde cina Pons. Ea nu-i ierta bogatului negustor droghist, fost președinte al tribunalului de comerț, că ajunsese rând pe rând deputat, ministru, conte și *pair*. Nu-i ierta socrului ei că obținuse, în dauna fiului lui mai mare, să fie numit deputat al arondismentului, cu prilejul ridicării lui Popinot la rangul de *pair*. După ce Camusot servise optsprezece ani la Paris, ea mai aștepta

pentru el postul de consilier la Curtea de Casație, de la care îl excludea, de altfel, incapacitatea lui, bine cunoscută la Palatul de Justiție. Ministrul de justiție din 1844 deplângea numirea lui Camusot ca președinte, numire obținută în 1834; dar îl puseseră la camera de punere sub acuzare, unde, datorită rutinei de fost judecător de instrucție, aducea servicii redactând hotărâri. Aceste insuccese, după ce o consumaseră pe prezidenta de Marville, care, de altfel, nu-și făcea iluzii în privința valorii soțului ei, o făcuseră feroasă. Caracterul ei, și așa tăios, se acrise. Mai mult îmbătrânită decât bătrână, era aspră și uscată ca o perie pentru a obține, prin spaimă, tot ceea ce lumea tindea să-i refuze. Avea puține prietene, căci știa grozav să le atingă cu vorbe usturătoare. Impunea însă mult, căci se înconjurase de câteva bătrâne bisericoase de teapa ei, care o susțineau, ca să le susțină și ea pe ele. De aceea, relațiile bietului Pons cu acest diavol cu fustă erau cele ale unui școlar cu învățătorul său, care nu vorbește decât cu nuiaua. Prezidenta nu-și explica, așadar, subita îndrăzneală a vărului ei; ea n-avea cunoștință de valoarea cadoului.

— Și unde ai găsit asta? întrebă Cécile privind giuvaerul.

— În strada Lappe, la un negustor de lucruri vechi, care tocmai le adusese de la un castel de lângă Dreux, Aulnay, unde s-a scos totul în vânzare, un castel pe care îl locuia uneori doamna de Pompadour, înainte de a construi Ménars; s-au salvat de-acolo cele mai frumoase lucrări în lemn care se cunosc; sunt atât de frumoase, încât Liénard, celebrul nostru sculptor în lemn, a reținut, considerându-le *nec plus ultra* a artei, două rame ovale drept modele... Erau acolo adevărate comori. Negustorul meu a găsit evantaiul într-un scrin mic lucrat în marchetărie, pe care l-aș fi cumpărat, dacă aș face colecții de asemenea lucrări; dar nu te poți apropia... o mobilă de Riesener⁽⁴⁶⁾ face trei-patru mii de

franci! Lumea începe să recunoască, la Paris, că faimoșii marchetari germani și francezi din secolele șaisprezece, șaptesprezece și optsprezece au creat adevărate tablouri din lemn. Meritul colecționarului este să o ia înaintea modei. Iată, peste cinci ani, porțelanurile de Frankenthal, pe care eu le colecționez de douăzeci de ani, vor costa de două ori mai scump decât porțelanul artificial de Sèvres.

— Ce-i asta Frankenthal? întrebă Cécile.

— Este numele fabricii de porțelanuri a electorului palatin; e mai veche decât manufactura noastră de la Sèvres, așa după cum frumoasele grădini ale Heidelbergului, nimicite de Turenne^[47], au avut nefericirea să existe înaintea celor de la Versailles. Sèvres a copiat mult Frankenthalul... Germanii, trebuie să le recunoaștem asta, au făcut, înaintea noastră, lucruri admirabile în Saxa și în Palatinat.

Mama și fiica se uitau una la alta, ca și când Pons le-ar fi vorbit chinezește, căci nu-și poate închipui cineva cât sunt parizienii de ignoranți și de exclusivi; nu știu decât ceea ce li se dă de învățat, când vor să învețe.

— Și după ce recunoști dumneata Frankenthalul?

— Da' bine, semnătura! zise Pons cu înflăcărare. Toate aceste capodopere încântătoare sunt semnate. Frankenthalul poartă un C și un T (Charles-Théodore) încolăcite și având deasupra o coroană de prinț. Obiectele vechi în porțelan de Saxa au două săbii, numărul de ordine aurite. Vincennes semna cu un corn de vânatoare. Viena are un V închis și barat. Berlinul are două bare. Maienza are o roată, Sèvres cei doi LL^[48], iar porțelanurile pentru regină un A, care înseamnă Antoinette, cu coroana regală deasupra. În secolul al optsprezecelea, toți suveranii Europei au rivalizat în fabricarea porțelanurilor. Se băteau pe meșteri. Watteau făcea desenele serviciilor de masă pentru manufactura din Dresda, și operele lui au atins prețuri nebunești. (Trebuie să te pricepi bine în privința lor, căci, astăzi

Dresda le repetă și le recopiază.) S-au fabricat pe atunci lucruri admirabile care n-au să se mai facă...

— Aida-de!

— Da, verișoară! n-au să se mai facă anumite marchetării și anumite porțelanuri, așa cum n-au să se mai facă tablouri de Rafael, Tizian, Rembrandt, Van Eyck, Cranach^[49]!... Iată, chinezii sunt foarte îndemânateci, foarte pricepuți, ei bine, ei recopiază astăzi lucrările frumoase din porțelanurile lor numite *marele-mandarin*... Două vase de mare-mandarin vechi, de formatul cel mai mare, valorează șase, opt și zece mii de franci, iar copia lor modernă o poți cumpăra cu două sute de franci!

— Glumești!

— Verișoară, prețurile astea te miră, dar asta nu-i nimic. Un serviciu complet de masă pentru douăsprezece persoane în porțelan artificial de Sèvres, deci nu de porțelan, nu numai că valorează o sută de mii de franci, dar ăsta-i și prețul de pe factură. Un asemenea serviciu costa cincizeci de mii de livre la Sèvres în 1750. Am văzut facturi originale.

— Să ne întoarcem la evantai, zise Cécile, căreia giuvaerul îi părea prea vechi.

— Bineînțeles că am pornit în căutare de îndată ce scumpa dumitale mamă mi-a făcut cinstea de a-mi cere un evantai, reluă Pons. Am trecut pe la toți negustorii din Paris fără să găsesc nimic frumos; căci pentru scumpa prezidentă voiam o capodoperă și mă gândeam să-i dau evantaiul Mariei-Antoaneta, cel mai frumos din toate evantaiele celebre. Dar ieri, am fost înmărmurit de această capodoperă dumnezeiască, pe care a comandat-o cu siguranță Ludovic al XV-lea^[50]. Pentru ce m-am dus să caut un evantai în strada Lappe, la un auvergnat care vinde alămuri, fiare vechi și mobile poleite? Eu cred că obiectele de artă au inteligența lor, că-i cunosc pe amatori și-i cheamă, le spun: „Șst! Șst!...”

Prezidenta dădu din umeri uitându-se la fiica ei, dar

Pons nu băgă de seamă mimica ei rapidă.

— Îi cunosc pe toți nesătuii ăștia! „Ce mai ai nou, moș Monistrol?” l-am întrebat pe negustorul ăsta, care-mi dă voie să-mi arunc ochii pe cumpărăturile lui înainte de a trece negustorii cei mari. La întrebare, Monistrol îmi povestește cum Liénard, care sculpta în capela de la Dreux lucruri foarte frumoase pe socoteala listei civile, salvase, la vânzarea de la Aulnay, tăbliile de lemn sculptat din mâna negustorilor de la Paris, care se uitau după porțelanuri și după mobile încrustate. „N-am luat mare lucru, îmi spuse el, dar o să-mi scot eu banii de călătorie cu asta.” Și-mi arată scrinul cel mic, o minune! Niște desene de Boucher executate în marchetărie cu o artă!... de să ingenunchezi în fața lor! „Uite, domnule, îmi spune el, tocmai am găsit într-un sertăraș închis, de la care n-aveam cheia și pe care l-am forțat, evantaiul ăsta! Ai face bine să-mi spui cui aș putea să-l vând...” Și scoate cutiuța de lemn de Sainte-Lucie, sculptată. „Vezi! e stilul Pompadour care seamănă cu goticul înflorat.” „O! îi răspund eu, cutia e frumoasă, mi-ar putea conveni, cutia! dar evantaiul, dragă Monistrol, eu n-am nicio doamnă Pons căreia să-i ofer giuvaerul ăsta vechi; de altfel se fac și noi foarte frumoase. Se pictează astăzi pe hârtie velină în mod minunat și destul de ieftin. Știi că la Paris sunt două mii de pictori!” Și desfac cu nepăsare evantaiul, stăpânindu-mi admirația, privind cu răceală aceste două tablouașe atât de încântătoare prin naturalețea și execuția lor. Aveam în mână evantaiul doamnei de Pompadour! Watteau s-a prăpădit cu firea ca să-l creeze. „Cât ceri pe mobilă? „O! o mie de franci, mi-au și fost oferiți!” îi spun un preț pentru evantai care corespundea cheltuielilor sale probabile de călătorie. Ne privim atunci în albul ochilor, și văd că l-am dus. Pun îndată evantaiul în cutie, ca să nu apuce auvergnatul să se uite la el, și mă extaziez asupra lucrului cutiei, care e, fără doar și poate, o adevărată bijuterie. „Și dacă-l cumpăr, îi spun lui Monistrol, îl cumpăr pentru asta,

numai cutia mă tentează. Cât despre scrin, iei pe el mai mult de o mie de franci, uite cât de cizelate sunt încrustațiile de aramă! Sunt piese unice... Se poate trage profit din asta... n-au fost reproduse, pentru doamna de Pompadour totul se făcea în exemplare unice... Și omul meu, încălzit pentru scrin, uită de evantai și mi-l lasă pe nimic în schimbul revelației pe care i-o fac despre frumusețea mobilei lui Riesener. Asta a fost! Dar trebuie experiență ca să închei asemenea târguri! Sunt bătălii care se dau numai cu privirea, și ce ochi au evreii și auvergnații!

Pantomima admirabilă și verva bătrânului artist, care făceau din el, în timp ce povestea triumful priceperii sale asupra ignoranței negustorului, un model demn de pictorii olandezi^[51], totul fu risipit de pomană pentru prezidenta și pentru fica ei; ele își spuseră, schimbând priviri reci și disprețuitoare:

— Ce trăsnit!...

— Așadar, te distrează asta? întrebă prezidenta.

Înghetăt de această întrebare, lui Pons îi veni s-o bată pe prezidentă.

— Dar, dragă verișoară, reluă el, asta-i vânătoarea de capodopere! Și te afli față în față cu adversari care știu să-și apere vânatul! La viclenie trebuie să răspunzi cu viclenie! O capodoperă în stăpânirea unui normand, a unui evreu sau a unui auvergnat e, ca în basme, o domniță păzită de vrăjitori!

— Și de unde știi că e de Wat...? Cum îi spui?

— Watteau, verișoară, unul dintre cei mai mari pictori francezi din secolul al optsprezecelea! Iată, nu-i vezi semnătura? spuse el arătând una dintre scenele pastorale, care reprezintă o horă jucată de doamne îmbrăcate ca țărance și de ciobani mari seniori. Uite ce antren! Ce vervă! ce colorit! Și cum e făcută! dintr-o trăsătură, ca o parafă de caligraf: nu se simte truda!

— Dacă-i așa, vere, n-am să pot primi din partea dumitale un obiect atât de prețios. E mai bine să-ți

aducă dumitale ceva venituri, zise prezidenta, deși atâta aștepta: să rămână la ea splendidul evantai.

— Cel puțin acum să ajungă în mâinile virtuții ceea ce a servit viciului, zise bătrânul regăsindu-și siguranța. Au trebuit o sută de ani pentru ca să se înfăptuiască acest miracol. Poți fi sigură că, la curte, nicio prințesă n-o să aibă ceva comparabil cu această capodoperă; căci, din nefericire, stă în firea omenească să facă mai mult pentru o Pompadour decât pentru o regină virtuoasă!

— Ei bine, îl primesc, zise râzând prezidenta. Cécile, îngerașule, ia du-te de vezi, cu Madeleine, să fie masa vrednică de vărul nostru...

Prezidenta voia să se achite. Recomandarea ei, făcută cu voce tare, împotriva regulilor bunei-cuviințe, aducea atât de mult cu o plată, încât Pons roși ca o fată prinsă asupra greșelii. Acest fir de nisip cam prea mare i se plimbă un timp prin inimă. Cécile, tânără persoană foarte roșcată, a cărei ținută, plină de pedantism, imita gravitatea judiciară a președintelui și moștenise ceva din răceala mamei, dispăru lăsându-l pe bietul Pons să se războiască cu fioroasa prezidentă.

— E foarte drăguță Lilica mea, zise prezidenta, întrebuintând tot diminutivul copilăresc tras odinioară din numele de Cécile.

— Încântătoare, răspunse muzicianul neștiind ce să mai facă.

— Nu înțeleg ce fel de vremuri trăim, reluă prezidenta. La ce servește să ai ca tată un președinte la Curtea regală de judecată din Paris și comandor al Legiunii de onoare, iar ca bunic un deputat milionar, un viitor *pair* al Franței, cel mai bogat dintre toptangiii de mătăsuri?

— În ziua de azi numai banii se cer, răspunse vărul Pons, nu sunt respectați decât bogații, și...

— Ce-ar mai fi, exclamă prezidenta, dacă mi l-ar fi lăsat cerul și pe bietul meu copilaș Charles!...

— O! cu doi copii, ar fi sărăcie curată! reluă vărul. Asta-i rezultatul împărțirii egale a bunurilor^[52]; dar fii

liniștită, frumoasă verișoară. O să se mărite Cécile o dată. Nicăieri nu văd o fată cu atâtea calități.

Iată până unde își înjosise Pons inteligența la amfitrionii săi: le repeta ideile și le comenta în mod plat, în felul corurilor antice. Nu îndrăznea să dea drumul originalității care-i caracterizează pe artiști și care, la el, în tinerețe, era bogată în cuvinte de spirit, dar pe care obiceiul de a sta deoparte o desființase aproape, iar când reapărea, lumea o bruftuia, cum se întâmplase acum.

— Dar eu m-am măritat doar cu douăzeci de mii de franci zestre...

— În 1819, verișoară, zise Pons întrerupând-o. Și erai dumneata o femeie cu judecată, o fată protejată de regele Ludovic al XVIII-lea!

— Bine, dar fata mea e un adevărat înger, e inteligentă, are o inimă de aur și mai are și o sută de mii de franci zestre, fără a mai socoti perspectivele frumoase de moștenire, și uite că rămânem cu ea în spinare...

Doamna de Marville vorbi de fiică-sa și de ea însăși timp de douăzeci de minute, văicărindu-se așa cum fac de obicei mamele care au fete de măritat. De douăzeci de ani, de când bătrânul muzician lua cina la unicul său văr Camusot, nu auzise, bietul om, nicio întrebare cu privire la treburile sale, la viața sau sănătatea sa. Pretutindeni Pons era, de altfel, un fel de canal de vărsare a destăinuirilor celor din casă; puteai avea cea mai mare încredere în discreția lui recunoscută și necesară, căci, dacă ar fi scăpat un singur cuvânt, i s-ar fi închis ușile de la zece case. Își completa rolul de om care ascultă aprobând mereu; zâmbea la orice, nu acuza și nu apăra pe nimeni: pentru el toți aveau dreptate. Așa că nu mai era socotit ca un om, ci ca un stomac! în lunga ei tiradă, prezidenta mărturisi vărului său, nu fără oarecare precauții, că e dispusă să accepte pentru fiică-sa, aproape orbește, orice partidă s-ar prezenta.

Merse până acolo încât consideră ca o afacere bună un bărbat de patruzeci și opt de ani, numai să aibă douăzeci de mii de franci venit.

— Cécile are douăzeci și trei de ani și, dacă din nefericire ar împlini douăzeci și cinci sau douăzeci și șase de ani, ar fi cumplit de greu s-o mărităm. Lumea se întreabă atunci pentru ce o fată a așteptat atâta. Se și vorbește cam mult în cercul nostru de situația asta. Motivele obișnuite le-am epuizat: „E prea tânără. Își iubește prea mult părinții, ca să-i părăsească. E fericită cu noi. E pretențioasă, vrea un tânăr cu nume mare!” Dar începem să fim ridicoli, simt eu. De altfel, Cécile s-a plictisit de atâta așteptare, suferă, mititica...

— Da' de ce? întrebă Pons prosteste.

— Ei, reluă mama cu un aer înțepat, e umilită că-și vede toate prietenele măritate înaintea ei.

— Verișoară, dar ce s-a întâmplat de când am avut plăcerea să cinez aici ultima dată, de te gândești la bărbați de patruzeci și opt de ani? întrebă umil bietul muzician.

— S-a întâmplat, replică prezidenta, că trebuia să avem o vedere la un consilier de la curte, care are un fiu de treizeci de ani, cu avere mare, și domnul de Marville ar fi obținut pentru el, pe bani, un post de referendar la Curtea de conturi. Tânărul e deja acolo ca supranumerar. Și iată că mi se spune că tânărul a făcut nebunia să plece în Italia, însoțind pe una dintre cele ce se dau drept ducese la balul Mabilles^[53]... E un refuz deghizat. Nu vor să ne dea un tânăr a cărui mamă a murit și care are de pe acum treizeci de mii de franci venit, în așteptarea averii tatălui. Așa că să ierți proasta noastră dispoziție, dragă vere: ai sosit în plină criză.

În momentul când Pons căuta un răspuns cu complimente, din cele pe care le găsea totdeauna prea târziu la amfitrionii care îl speriau, Madeleine intră, dădu un bilet prezidentei, și așteptă un răspuns. Iată ce conținea biletul:

„Dacă am presupune, dragă mamă, că scrisorica asta ne-a fost trimisă de la Palatul de Justiție de către tata, care ți-ar spune să te duci împreună cu mine la cină la prietenul său, pentru a relua tratativele în legătură cu măritișul meu, atunci vărul Pons ar pleca și am putea să mergem, cum aveam de gând, la familia Popinot.”

— Da' pe cine a trimis domnu'? întrebă prezidenta.

— Pe un băiat de serviciu de la Palatul de justiție, răspunse cu nerușinare sfrijita de Madeleine.

Prin acest răspuns, bătrâna fată în casă indica stăpânei sale că urzise acest complot în înțelegere cu Cécile, care-și pierduse răbdarea.

— Spune-i că fiica mea și cu mine vom fi acolo la ora cinci și jumătate.

După ce ieși Madeleine, prezidenta îl privi pe vărul Pons cu acea falsă drăgălășenie, care îi produce unui suflet delicat același efect ca oțetul amestecat cu lapte pe limba unui amator de mâncăruri bune.

— Dragă vere, cina e pregătită, o vei lua fără noi, căci soțul meu îmi scrie de la ședința tribunalului ca să mă anunțe că proiectul de căsătorie e reluat cu consilierul și că mergem acolo la cină... înțelegi că nu ne jenăm de dumneata. Fii ca la dumneata acasă. Vezi că te tratez cu sinceritate, n-am niciun secret pentru dumneata... Nu vrei, nu-i așa, să piardă îngerașul ocazia de a se mărita?

— Eu, verișoară? aș vrea dimpotrivă să-i găsesc un bărbat; dar în cercul în care mă învârtesc...

— Da, nu-i probabil, întrerupse cu insolență prezidenta. Vasăzică rămâi? Cécile o să-ți ție de urât cât mă îmbrac eu.

— Vai, verișoară, pot să cinez și în altă parte, zise bătrânul.

Deși crunt atins de felul în care prezidenta îi reproșa sărăcia, Pons era și mai speriat de perspectiva de a rămâne singur cu servitorii.

— Da' de ce?... masa e gata, altfel o mănâncă servitorii.

Auzind această frază groaznică, Pons se ridică brusc, de parcă l-ar fi atins o pilă galvanică, salută cu răceală pe verișoară și se duse să-și pună spențerul. Ușa camerei de culcare a Ceciliei, care dădea în salonaș, era întredeschisă, așa că, privind într-o oglindă, Pons o zări pe fată râzând nebunește, vorbind mamă-sii prin schime și semne cu capul, ceea ce arăta bătrânului artist că e vorba de vreo păcăleală ticăloasă. Pons coborî încet scara abia ținându-și lacrimile: se vedea alungat din casa asta, fără să știe pentru ce.

— Sunt prea bătrân acum, își spunea el, lumea are oroare de bătrânețe și de sărăcie, două lucruri urâte. Nu mă mai duc nicăieri fără invitație.

Cuvinte pline de eroism!...

Ușa bucătăriei, situată la parter, în fața odăiței portarului, stătea deseori deschisă, așa cum se întâmplă în casele locuite de proprietari și unde ușa cea mare de la intrare stă tot timpul închisă. Pons putea deci auzi râsetele bucătăresei și ale lacheului, căroră Madeleine le povestea festa jucată lui Pons, căci nu bănuiau că bătrânul avea să plece atât de repede. Lacheul aproba din plin această glumă față de un obișnuit al casei, care, zicea el, nu dă mai mult de trei franci bacșiș la sfârșitul anului.

— Da, dar dacă-i sare țandăra și nu mai vine, atrase bucătăreasa atenția, se cheamă că noi am pierdut trei franci de Anul nou...

— N-are de unde s-o afle, zise lacheul răspunzând bucătăresei.

— Ei, reluă Madeleine, mai curând sau mai târziu, ce ne pasă? Îi plictisește în așa hal pe stăpâni în casele unde cinează, încât o să fie alungat de peste tot.

În acel moment bătrânul muzician strigă portăresei: „Ușa, te rog”. Strigătul lui dureros fu primit cu o tăcere

adâncă la bucătărie.

— Ne asculta, zise lacheul.

— Ei bine, atâta pagubă, sau mai degrabă cu atât mai bine, replică Madeleine, s-a dus la fund.

Bietul om, căruia nu-i scăpase nimic din discuția de la bucătărie, auzi și această ultimă vorbă. Se întoarse acasă umblând pe bulevarde în starea în care ar fi o femeie bătrână după o luptă aprigă cu niște asasini. Mergea, vorbind de unul singur, aproape alergând, căci onoarea rănită îl mâna din urmă ca pe un fir de pai dus de un vânt furios. În sfârșit, ajunsese pe Bulevardul Temple la ora cinci, fără să-și dea seama cum; dar, lucru extraordinar, simți că nu-i e foame deloc.

Acum, pentru a înțelege revoluția pe care avea s-o producă acasă la el întoarcerea lui Pons la această oră, sunt necesare aici explicațiile promise în privința doamnei Cibot.

Strada Normandie este una dintre străzile în mijlocul cărora te poți crede în provincie: crește iarba pe ea, un trecător e lucru mare, și toți se cunosc între ei. Casele datează din vremea lui Henric al IV-lea, când s-a proiectat un cartier în care toate străzile să poarte câte un nume de provincie, iar în centru trebuia să fie o piață frumoasă dedicată Franței. Ideea cartierului Europe^[54] a fost repetarea acestui plan. Lumea se repetă în toate și peste tot, chiar în speulă. Casa în care locuiau cei doi muzicieni era o fostă casă boierească cu curte în față și grădină în spate; dar partea din față, de la stradă, fusese construită în secolul trecut, când era foarte la modă cartierul Marais^[55]. Cei doi prieteni ocupau tot etajul al doilea al acestei case vechi. Casa, care era dublă, aparținea domnului Pillerault, un octogenar; el lăsase administrarea pe seama domnului și doamnei Cibot, portarii săi de douăzeci și șase de ani. Și, cum nu se dă leafă destul de mare unui portar din cartierul Marais ca să poată trăi din ea, jupân Cibot adăuga la

remiza lui din chirii și la dreptul lui la lemne de la fiecare căruță veniturile meseriei proprii: era croitor, cum sunt mulți portari. Încetul cu încetul, Cibot renunțase să mai lucreze pentru croitorii patroni; căci, datorită încrederii pe care i-o acorda mica burghezie din cartier, se bucura de privilegiul sigur de a face reparațiile, cârpelile țesute, renovările tuturor hainelor pe un perimetru de trei străzi. Odaia de portar era spațioasă și sănătoasă; mai avea și o cameră alături. Așa încât soții Cibot treceau drept unii dintre cei mai fericiți portari ai arondismentului. Cibot, un omuleț pipernicit, ajuns aproape măsliniu de pe urma șederii neîncetate cu picioarele încrucișate pe o masă înălțată până în dreptul ferestrei cu grilaj care dădea spre stradă, câștiga cu meseria lui cam doi franci pe zi. Tot mai lucra, deși avea cincizeci și opt de ani; dar cincizeci și opt de ani e vârsta cea mai frumoasă a portarilor: s-au deprins cu odaia lor, și odaia de portar a devenit pentru ei ceea ce e scoica pentru stridii, și apoi *sunt cunoscuți în cartier!*

Madam Cibot, fostă vânzătoare frumoasă de stridii, își părăsise locul ei la *Cadranul albastru* de dragul lui Cibot, la vârsta de douăzeci și opt de ani, după toate aventurile pe care o vânzătoare frumoasă de stridii le întâlnește fără să le caute. Frumusețea femeilor din popor se trece repede, mai ales când ele nu se mișcă din ușa unui restaurant⁽⁵⁶⁾. Valurile de căldură venite din bucătărie le înăspresc trăsăturile; resturile din sticlele băute în tovărășia chelnerilor li se infiltrează pe față și nicio floare nu se trece mai repede ca frumusețea unei vânzătoare frumoase de stridii. Din fericire pentru madam Cibot, căsătoria legitimă și viața de portăreasă sosiră la timp pentru a o conserva; rămase ca un model al lui Rubens păstrând o frumusețe bărbătească pe care rivalele sale de pe strada Normandie o calomniau, zicându-i *aia grasă*. Tonurile pielii sale se puteau compara cu muchiile îmbietoare ale turtelor de unt de

Isigny; și, cu toată grăsimea ei, își îndeplinea funcțiunile cu o sprinteneală neasemănată. Madam Cibot atingea vârsta când aceste soiuri de femei sunt obligate să se bărbierească. Asta înseamnă că avea patruzeci și opt de ani. O portăreasă cu mustață reprezintă una dintre cele mai mari garanții de ordine și de securitate pentru un proprietar. Dacă Delacroix ar fi putut-o vedea pe doamna Cibot sprijinită țațoș în mătură, ar fi făcut cu siguranță din ea o Bellonă^[57]!

Situația soților Cibot avea, în stil de act de acuzare, să aducă prejudicii într-o bună zi, lucru curios! situației celor doi prieteni; de aceea, istoricul e obligat, pentru a fi conștiincios, să intre în unele detalii referitoare la slujba de portar. Casa aducea venit cam opt mii de franci, căci avea trei apartamente complete, duble în adâncime înspre stradă, iar în vechea clădire dintre curte și grădină tot trei. În plus, un negustor de fiare vechi numit Rémonencq ocupa o prăvălie la stradă. Acest Rémonencq, devenit de câteva luni negustor de antichități, cunoștea atât de bine valoarea vechiturilor lui Pons, încât îl saluta pe muzician din fundul prăvăliei, când acesta intra sau ieșea de-acasă. Astfel, remiza din chirii aducea cam patru sute de franci pe an soților Cibot, care aveau, pe deasupra, gratis locuința și lemnele. Iar cum lefurile lor făceau anual cam șapte-opt sute de franci în medie, venitul celor doi soți, socotind și bacșișurile de Anul Nou, era cam de o mie șapte sute de franci. Soții Cibot îl mâncau, în adevăratul înțeles al cuvântului, căci trăiau mai bine de cum trăiesc oamenii din popor. „O viață are omul!” spunea coana Cibot. Născută în vremea Revoluției, ea n-avea habar, după cum se vede, de învățăturile religioase.

În urma relațiilor sale cu *Cadranul albastru*, această portăreasă, cu ochi portocalii și trufași, rămăsese cu unele cunoștințe de bucătărie, din care pricină soțul ei era invidiat de toți confrății săi. Astfel, ajunși la vârsta matură, în pragul bătrâneții, soții Cibot nu aveau nicio

sută de franci economii. Bine îmbrăcați, bine hrăniți, ei se bucurau de altfel de considerație în cartier, datorită celor douăzeci și șase de ani de cinste fără cusur. De avut n-aveau nimic, dar nici nu datorau *un bănișor* cuiva, după expresia lor, căci coanei Cibot îi plăceau diminutivele. Îi spunea lui bărbatu-său: „Ești un scumpețel!” De ce? Tot așa, ar fi putut întreba cineva motivul indiferenței ei în materie de religie. Deși erau amândoi mândri de viața lor curată ca lumina zilei, de stima a șase sau șapte străzi și de autocrația pe care le-o lăsa *proprietarul* asupra casei, se văitau totuși în taină că nu au și rente. Cibot se plângea de dureri în mâini și în picioare, iar coanei Cibot îi părea rău că bietul Cibot mai e nevoit să muncească la vârsta lui. Va veni o vreme când, după treizeci de ani de asemenea viață, portarii vor acuza guvernul de nedreptate și vor cere să fie decorați cu Legiunea de onoare! De câte ori aflau, din pălăvrăgelile cartierului, că servitoarea cutare, după opt sau zece ani de servicii, fusese trecută într-un testament cu trei sau patru sute de franci rentă viageră, portarii se căinau între ei, ceea ce poate da o idee despre invidiile care mănâncă micile meserii, la Paris.

— Ei, vezi! noi n-o să avem niciodată parte să fim trecuți în testamente! N-avem noroc! Și totuși, suntem mai de folos decât servitorii. Suntem oameni de încredere, facem încasările, stăm cu ochii în patru; dar suntem tratați ca niște câini, uite-așa!

— Unii au noroc, alții ba, spunea Cibot când aducea câte-o haină.

— Dacă-l lăsam pe Cibot portar, iar eu mă făceam bucătăreasă, am fi *avutără* treizeci de mii de franci plasament, exclama coana Cibot vorbind cu vecina ei, cu mâinile în șoldurile ei mari. N-am știut să mă învârtesc, m-am bucurat să am casă și căldură *în'untrul* unei odăi bune de portar și să nu duc lipsă de nimic.

Când cei doi prieteni se mutară în 1836 la etajul al doilea al vechii clădiri, ei produsură un fel de revoluție în

menajul Cibot. Iată cum: Schmucke avea obiceiul, ca și prietenul său Pons, să angajeze pe portarii sau portăresele caselor unde locuia să-i facă și menajul. Cei doi muzicieni fură deci de acord, când se instalară în strada Normandie, să se înțeleagă cu doamna Cibot, iar ea să le vadă de casă pentru douăzeci și cinci de franci pe lună, câte doisprezece franci și jumătate de fiecare. După un an, isteța portăreasă domnea în casa celor doi holtei bătrâni, așa cum domnea în toată casa domnului Pillerault, unchiul mamei doamnei contese Popinot; daraverile lor erau și ale ei, și avea obiceiul să spună: *conașii mei*. În sfârșit, văzându-i pe cei doi bărbați blânzi ca niște mieluse, ușor de mulțumit, de fel bănuitori, niște adevărați copii, începu, cu inima ei de femeie din popor, să-i ocrotească, să-i adore, să-i slugărească cu un devotament atât de autentic, încât îi dojenea din când în când și-i apăra împotriva tuturor tertipurilor care, la Paris, urcă cheltuielile unei gospodării. Fără să se gândească și fără să bănuiască, cei doi holtei căpătară, pentru douăzeci și cinci de franci pe lună, o mamă. Dându-și seama de valoarea doamnei Cibot, cei doi muzicieni îi adresară în chip firesc laude, mulțumiri, mici atenții, care strânseseră legăturile acestei alianțe domestice. Madam Cibot prefera de o mie de ori să fie prețuită cum se cuvine decât plătită; sentiment care, când e cunoscut cum trebuie, duce totdeauna la lefuri mai mici. Cibot făcea pe jumătate de preț comisioanele, reparațiile, tot ce-i revenea din serviciile pe care le făcea nevastă-sa celor doi conași.

În sfârșit, chiar din anul al doilea, interveni, în buna înțelegere dintre etajul al doilea și portari, un nou element de prietenie reciprocă. Schmucke încheie cu doamna Cibot un târg care îi satisfăcea indolența și dorința lui de a trăi fără să aibă grijă de nimic. Pentru un franc jumătate pe zi sau patruzeci și cinci de franci pe lună, madam Cibot se însărcină să-i servească lui Schmucke dejunul și cina. Pons, găsind că dejunul

prietenului său e foarte satisfăcător, încheie și el un târg de optsprezece franci pentru dejunul său. Acest sistem de aprovizionare, care aducea cam nouăzeci de franci pe lună în încasările portarilor, făcu din cei doi locatari niște ființe de care n-avea nimeni voie să se atingă, niște îngeri, niște arhangheli, niște zei. E foarte îndoielnic că regele francezilor, care se pricepe, e servit așa cum au fost atunci cei doi babalâci. Pentru ei laptele ieșea fără apă din bidon, și citeau gratis ziarele de la etajul întâi și al treilea, ai căror locatari se sculau târziu și cărora, la nevoie, li s-ar fi spus că jurnalele n-au sosit încă. Doamna Cibot ținea de altfel apartamentul, hainele, tinda scării, totul, într-o stare de curățenie flamandă. Cât despre Schmucke, el se bucura de o fericire pe care n-o sperase niciodată: doamna Cibot îi făcea viața ușoară; dădea cam șase franci pe lună pentru spălat, care era tot în seama ei, ca și cârpitul. Mai cheltuia pe tutun cincisprezece franci pe lună. Aceste trei feluri de cheltuieli formau un total lunar de șaiszeci și șase de franci, care, înmulțit cu doisprezece, fac șapte sute nouăzeci și doi de franci. Dacă adăugați două sute douăzeci de franci pe chirie și impozite, aveți o mie doisprezece franci. Cibot îi cosea lui Schmucke hainele, și media acestei ultime cheltuieli era de o sută cincizeci de franci. Acest mare filosof trăia prin urmare cu o mie două sute de franci pe an. Câți oameni în Europa, al căror unic gând e să vie să stea la Paris, nu vor fi agreabil surprinși aflând că poți fi fericit aici cu o mie două sute de franci venit, în strada Normandie din cartierul Marais, sub ocrotirea unei doamne Cibot!

Doamna Cibot fu înmărmurită văzând că bătrânul Pons se întoarce acasă la orele cinci după amiază. Nu numai că acest lucru nu se mai întâmpla niciodată, dar, pe deasupra, *conașul* ei n-o văzu și n-o salută.

— Să știi, Cibot, îi spuse soțului ei, că domnul Pons a ajuns ori milionar, ori nebun!

— Așa mi se pare și mie, replică Cibot, lăsând să-i cadă din mână o mânecă la care punea ceea ce croitorii numesc un clin.

În momentul când Pons se înapoia ca un automat acasă, madam Cibot termina de pregătit cina lui Schmucke.

— Mă'c să aflu ce i s-o fi-ntâmplat drăguțului de el, îi spuse madam Cibot soțului ei, că masa domnului Schmucke e gata.

Doamna Cibot acoperi farfuria de pământ cu o farfurie de porțelan obișnuită și sosi, cu toată vârsta ei, la apartamentul celor doi prieteni, chiar în momentul când Schmucke îi deschidea lui Pons.

— *Ge ai, tracă briedene?* întrebă germanul înspăimântat de expresia tulburată a lui Pons.

— Îți spun eu tot; dar am venit să cinez cu tine...

— *Să ginezi! să ginezi!* exclamă Schmucke încântat. *Tar ist imposibil!* adăugă el gândindu-se la tabieturile de mâncăcios ale prietenului său.

Bătrânul german o zări atunci pe doamna Cibot care stătea și asculta conform dreptului ei de menajeră legitimă. Cuprins de o inspirație din cele care nu se aprind decât în inima unui prieten adevărat, se duse drept la portăreasă și o trase spre scară:

— *Matam Zipod, lui Bons îi plag lugrurile pune; tu-te la CATRATRANUL ALPASDRU, ji gomantă o masă pună: bește, magaroane! În svârjid, un osbăț de Licuillis^[58]!*

— Cum adică, întrebă doamna Cibot.

— *Atigă, reluă Schmucke, fițel la tafă, geva pun de păud, cine stiglă te fin te Porteaux, ji ge are mai pun ca teligadese: aja ga groghede te orez ji gostiță avumadă! Blădeșde dod: nu zbune nimic, îți tau doți panii înaboi mâine timineață.*

Schmucke se întoarse în casă cu un aer vesel frecându-și mâinile; dar fața lui reluă treptat o expresie de uimire auzind povestirea nefericirilor care se abătuseră într-o clipă peste sufletul prietenului său.

Schmucke încercă să-l consoleze pe Pons zugrăvindu-i lumea din punctul lui de vedere. Parisul e o veșnică vijelie, bărbații și femeile sunt târați într-un vârtej de vals îndrăcit, și nu trebuie să te aștepți la nimic de la lume, care privește pe dinafară și nu *be tinăuntru*, zise el. Povesti pentru a suta oară cum din an în an, cele trei eleve ale lui, singurele la care ținuse, și care țineau la el, pentru care el și-ar fi dat viața, și de la care avea o mică pensie de nouă sute de franci, fiecare din ele contribuind cu o parte egală cam de trei sute de franci, uitaseră așa de bine din an în an să vină să-l vadă, și erau târate de curentul vieții pariziene cu atâta violență, încât nici nu-l putuseră primi, în ultimii trei ani, când se ducea la ele. (E-adevărat că Schmucke se ducea la aceste cucoane mari la zece dimineața!) în sfârșit, câștigurile rentei sale erau depuse la notari.

— *Ji doduși, au inimi te aur*, reluă el. În *vine*, zunt *încerații mei băzidori*, *vemei îngândădoare*, *matam te Bordentuère*, *matam te Fontenese*, *matam ti Dilet*. Când *le fă d*, *le fă d la Jambs-Eliusées*, iar ele nu mă fād... *ji țin muld la mine*, *ji aj budea să mă tug la ele la masă*, *le-ar vace blăgere*. *Aj budea să mă tug la mojie la ele*; *tar eu brever gu muld să zdau gu briedenul meu Bonz*, *bendrugă îl fād gânt freau ji în doade zilele*.

Pons luă mâna lui Schmucke, o ținu într-ale sale, o strânse cu un gest pornit din inimă, și amândoi rămaseră așa timp de câteva minute, ca niște îndrăgostiți care se revăd după o lungă despărțire.

— *Ginează aigi în doade zilele*, reluă Schmucke, care, în sinea lui, binecuvânta asprimea prezidentei. *Uide!* o *să golegționăm împreună*, *ji nigi tracul n-o să-ji fire goata în menajul nosdru*.

Ca să se înțeleagă bine acest cuvânt eroic: o *să golegționăm împreună!* trebuie să mărturisim că Schmucke era de o ignoranță crasă în materie de colecționare. Era nevoie de toată puterea prieteniei lui ca să nu spargă nimic în salon și în birou, care erau

lăsate pe seama lui Pons ca să-i servească de muzeu. Schmucke, dedat trup și suflet muzicii, compozitor pentru el însuși, se uita la flecușetele prietenului său așa cum s-ar uita un pește la o expoziție de flori în grădina Luxemburg, unde ar fi primit o invitație. El respecta aceste opere minunate din cauza respectului pe care-l manifesta Pons când își ștergea de praf comoara. Răspundea: *Ta, ist voarde trācu!* la exclamațiile admirative ale prietenului său, așa după cum o mamă răspunde cu fraze fără însemnătate la gesturile unui copil care nu știe încă să vorbească. De când cei doi prieteni locuiau împreună, Schmucke îl văzuse pe Pons schimbând de șapte ori un orologiu, dând totdeauna unul mai prost pe unul mai frumos. Pons era în acel moment posesorul celui mai splendid orologiu fabricat de Boulle, un orologiu de abanos, încrustat cu aramă și împodobit cu sculpturi, din prima manieră a lui Boulle. Cu toate explicațiile savante ale lui Pons, Schmucke nu observase nici cea mai mică diferență între splendidul orologiu din prima manieră a lui Boulle⁽⁵⁹⁾ și celelalte șase. Dar, din cauza bucuriei lui Pons avea mai multă grijă de toate aceste *vlegujdețe* decât chiar prietenul său. Nu e deci de mirare că fraza sublimă a lui Schmucke a avut darul să potolească disperarea lui Pons, căci acel o *să golegționăm imbreună* al germanului însemna: „Am să bag și eu bani în obiecte de artă, dacă vrei să cinezi aici”.

— Pofțiți la masă, veni să spună cu o neașteptată siguranță în glas madam Cibot.

E ușor de înțeles ce surprins a fost Pons văzând și gustând cina pe care o datora prieteniei lui Schmucke. Asemenea senzații, atât de rare în viață, nu sunt născute din devotamentul continuu datorită căruia doi oameni își spun tot timpul unul altuia: „În mine te regăsești pe tine” (căci te deprinzi cu asta); nu, ele sunt pricinuite de comparația dintre aceste mărturii ale fericirii vieții intime cu barbariile din viața societății.

Lumea e cea care unește iarăși și iarăși doi prieteni sau doi îndrăgostiți, când două suflete mari s-au legat prin dragoste sau prin prietenie. De aceea, Pons își șterse două lacrimi mari, iar Schmucke, din parte-i, fu obligat să-și șteargă și el ochii umezi. Nu-și spuseră nimic, dar ținură și mai mult unul la altul și-și făcură cu capul niște semne atât de prietenești, încât ele fură ca un balsam mângâietor pentru durerile pricinuite de firul de nisip pus de prezidentă în inima lui Pons. Schmucke își freca mâinile gata să-și ia un rând de piele, căci avusese o idee din cele care nu-i miră pe germani decât când se nasc prea repede în creierul lor congelat de respectul față de prinții suverani^[60].

— *Tracă Bonf*, zise Schmucke.

— Am ghicit, vrei să cinăm în toate zilele împreună.

— *Aj vrea să viu adâd te pocad ga să-ți tau în viegare zi asemenea mângare*, răspunse melancolic blajinul german.

Madam Cibot, căreia Pons îi dădea uneori bilete pentru spectacolele teatrelor de pe bulevarde, ceea ce îl așeza în inima sa la aceeași înălțime cu Schmucke pe care-l avea în pensiune, făcu atunci următoarea propunere:

— Să mă bată Dumnezeu, cu trei franci fără vin, pot să vă fac în toate zilele, pentru amândoi, o mâncărică de să lingi farfurioarele și să le lași curate, ca spălate.

— *Atefărul e*, răspunse Schmucke, *gă eu mănâng mai pine cu pugatele lui matam Zipod, tegâd se mănângă la masa rejelui.*

În entuziasmul lui, respectuosul german ajunsese să imite ireverența ziarelor mărunte care pretindeau că masa regală seamănă cu cele de la restaurantele cu preț fix.

— Zău așa?! zise Pons. Ei, atunci am să încerc mâine.

Auzind această făgăduială, Schmucke sări de la un capăt al mesei la celălalt, trăgând fața de masă cu farfurii și sticle, și-l strânse pe Pons într-o îmbrățișare

asemănătoare celei a unui gaz care pune stăpânire pe alt gaz pentru care are afinitate.

— *Ce pugurie!* exclamă el.

— Conașul o să ia masa în toate serile aci, spuse plină de trufie și înduioșată doamna Cibot.

Fără să fi aflat cărei împrejurări datora împlinirea visurilor sale, strașnica doamnă Cibot coborî în odaia ei, unde intră cum intră Josefa în scenă în *Wilhelm Tell*. Aruncă farfuriile și exclamă:

— Cibot, aleargă și ia două ceșcuțe de cafea de la *Cafeneaua turcească* și spune-i băiatului de la plită că sunt pentru mine!

Apoi se așează punându-și mâinile pe genunchii ei puternici și, privind pe fereastră zidul din fața casei, zise:

— Am să mă duc astă-seară să-mi ghicească madam Fontaine.

Doamna Fontaine dădea în cărți tuturor bucătăreselor, fetelor în casă, lacheilor, portarilor etc. din cartierul Marais.

— De când s-au mutat la noi domnii ăștia doi, avem două mii de franci la Casa de depuneri. Noroc, nu glumă, în, opt ani! E bine oare să nu mă lăcomesc la câștig de pe urma domnului Pons și să-l leg de casă? O să-mi spună asta găina lui madam Fontaine.

Necunoscându-le moștenitori lui Pons și lui Schmucke, doamna Cibot trăgea nădejde de vreo trei ani încoace să obțină un rând în testamentul *conașilor ei* și-și mărise zelul cu care-i servea, împinsă de acest gând lacom ivit în timpul din urmă printre mustățile ei, până atunci deplin cinstite. Cum Pons cina în toate zilele în oraș, el scăpase de aservirea completă în care portăreasa voia să-și ție *conașii*. Viața nomadă a bătrânului trubadur-colecționar speria vagele proiecte de seducție care fluturau în mintea coanei Cibot și care deveniseră un plan formidabil, începând din momentul

acelei cine memorabile. După un sfert de ceas, coana Cibot reapăru în sufragerie, înarmată cu două 'cești de cafea foarte bună, pe care le însoțeau două păhăruțe de vișinată.

— *Trăiazgă matam Zipod!* exclamă Schmucke, *m-a ghicid.*

După ce linge-blide se mai văită nițel, iar Schmucke îi combătu tristețea prin gingășiile pe care porumbelul sedentar a trebuit să le găsească pentru porumbelul călător⁽⁶¹⁾, cei doi prieteni ieșiră împreună. Schmucke nu voia să-l lase singur pe prietenul său în starea în care îl adusese purtarea stăpânilor și a servitorilor din casa Camusot. Îl cunoștea pe Pons și știa că, la orchestră, pe scaunul său de dirijor, puteau să-l cuprindă niște gânduri groaznic de triste, care să distrugă efectul bun al întoarcerii sale la cuib. Aducându-l acasă seara, către miezul nopții, Schmucke îl ținea de braț pe Pons; și, așa cum face un îndrăgostit pentru iubita lui adorată, îi atrăgea atenția lui Pons asupra locurilor unde termina sau reîncepea trotuarul; îi dădea de veste când se apropia de vreo băltoacă; ar fi vrut ca pietrele să fie de vată, ca cerul să fie albastru, ca îngerii să aducă la urechile lui Pons muzica pe care i-o cântau. Doar cucerise ultima provincie care nu era a lui în inima prietenului său!

Vreme de trei luni de zile, Pons cină în fiecare zi cu Schmucke. Mai întâi, fu obligat să taie optzeci de franci pe lună din suma rezervată achizițiilor de artă, căci, pe lângă cei patruzeci și cinci de franci cât costa cina, îi mai trebuiau vreo treizeci și cinci de franci pentru vin. Apoi, cu toate atențiile și glumele nemțești ale lui Schmucke, bătrânul artist suspina după felurile de mâncare fine, după păhăruțele de lichior, după cafeaua bună, după pălăvrăgeala, politețurile prefăcute, după comesenii și bârfelile din casele unde cina. Nu te desparți cu una, cu două, spre sfârșitul vieții, de un

obicei care durează de treizeci și șase de ani. Un butoi de vin de o sută treizeci de franci toarnă un lichid prea puțin îmbietor pentru cineva care știe ce-i un vin bun; așa încât Pons, de câte ori ducea paharul la gură, își amintea cu mii de regrete sfâșietoare de vinurile delicioase ale amfitrionilor săi. Așadar, după trei luni, durerile cumplite care fuseseră cât pe ce să sfârâme inima delicată a lui Pons erau potolite, nu se mai gândea decât la plăcerile din lumea aleasă; așa după cum un crai bătrân regretă o metresă pe care a părăsit-o fiindcă prea îl înșela! Deși încerca să ascundă melancolia adâncă de care era ros, bătrânul muzician părea în mod vădit atins de una dintre acele boli inexplicabile care-și au centrul în starea moralului. Pentru a explica această nostalgie produsă de distrugerea unui obicei, e de ajuns să arătăm unul dintre miile de nimicuri, care, asemenea ochiurilor unor zale, acoperă sufletul cu o rețea de fier. Una dintre cele mai mari plăceri din viața dusă până atunci de Pons, una dintre bucuriile oricărui linge-blinde, de altfel, era *surpriza*, efectul gastronomic produs de felul de mâncare neașteptat, de bunătățile aduse în plus cu mare alai, în casele înstărite, de către stăpâna casei, când vrea să dea un aer sărbătoresc mesei! Aceste delicii ale stomacului îi lipseau lui Pons, căci, fâloasă, madam Cibot îi spunea dinainte ce feluri de mâncare a gătit. Neprevăzutul periodic din viața lui Pons dispăruse cu totul. Cina lui se desfășura fără surpriza care era numită odinioară, în gospodăriile strămoșilor noștri, ce-i *sub capac*! Iată ce nu putea înțelege Schmucke! Pons era prea delicat ca să se plângă și, dacă există ceva mai trist decât geniul nerecunoscut, apoi e stomacul neînțeles. Inima a cărei iubire e respinsă, această dramă de care se abuzează, se întemeiază pe o trebuință falsă; căci, dacă creatura te părăsește, îl poți iubi pe creator, care are comori de împărțit. Dar stomacul!... Nimic nu se poate compara cu suferințele lui: viața, înainte de toate! Pons regreta

anumite creme, adevărate poeme! anumite sosuri albe, niște capodopere! anumite păsări împănate cu trufe, un deliciu! și mai presus de toate faimoșii crapi de Rin care nu se găsesc decât la Paris, și cu ce condimente! În unele zile, Pons exclama: „Ah, Sofico!” gândindu-se la bucătăreasa contelui Popinot. Auzind acest suspin, un trecător ar fi crezut că moșneagul se gândește la vreo iubită, pe câtă vreme era vorba de ceva mai rar, de un crap gras! servit cu un sos frumos de privit și bun de gustat, un sos demn de premiul Montyon⁽⁶²⁾! Amintirea acestor mese de altădată îl făcu prin urmare să slăbească mult pe dirijorul nostru, apucat de un dor gastric.

La începutul lunii a patra, către sfârșitul lui ianuarie 1845, tânărul flautist, care se numea Wilhelm, ca aproape toți germanii, și Schwab, pentru a se deosebi de toți Wilhelmii, ceea ce nu-l deosebea de toți Schwabii, consideră necesar să-l informeze pe Schmucke asupra stării dirijorului, care îi preocupa pe cei din teatru. Era o zi de premieră, când se întrebuințează instrumentele din care cânta bătrânul maestru german.

— Bătrânului îi merge prost, are el ceva care nu-i a bună, privirea-i e tristă, mișcarea brațului îi slăbește, zise Wilhelm Schwab arătându-l pe Pons, care urca mohorât la pupitru.

— *Aja ist la jaizeci de ani, dodteauna*, răspunse Schmucke.

— Haideți, domnilor, luați-vă locurile, zise Pons, care-și privi în orchestră mica lui armată după ce auzi clopoțelul directorului.

Se execută uvertura piesei *Logodnica Diavolului*, o feerie care a avut două sute de reprezentații. La primul antract, Wilhelm și Schmucke se pomeniră singuri în orchestra pustie. În sală era o căldură de 32 grade Réaumur.

— *Ia bovesdejde-mi isdoria tumidale*, îi spuse

Schmucke lui Wilhelm.

— Uite, vezi pe tânărul acela din avanscenă?... îl recunoști?

— *Nu, te vel...*

— A, pentru că are mânuși galbene și strălucește cu toate razele bogăției; dar e prietenul meu Fritz Brunner, din Frankfurt-pe-Main...

— *Gel gare fenea să fadă bieseale la orgheșdră, lângă tumneada?*

— Chiar el. Nu-i așa că e de necrezut o asemenea metamorfoză?

Eroul istoriei făgăduite era un german din aceia pe a căror figură se vede, în același timp, batjocura sumbră a lui Mefisto creat de Goethe și simplitatea blândă din romanele lui Auguste Lafontaine^[63], de pașnică memorie; viclenia și naivitatea, aviditatea tejghelelor și nepăsarea studiată a unui membru al Jockey-Clubului^[64]; dar mai ales dezgustul care pune un pistol în mâna lui Werther, acestuia fiindu-i mult mai lehamite de prinții germani decât de Charlotte. Era în adevăr o figură tipică de german: multă șiretenie și multă simplitate, prostie și curaj, cunoștințe care produc plictiseală, o experiență care devine inutilă în fața unui fleac; abuz de bere și de tutun; dar, pentru a sublinia toate aceste antiteze, o scânteie diabolică în ochii albaștri, frumoși și obosiți. Îmbrăcat elegant ca un bancher, Fritz Brunner arăta privirilor întregii săli un cap chel de o culoare desprinsă parcă din pânzele lui Tizian; într-o parte și în alta i se încârlionțau cele câteva fire de păr de un blond-aprins, pe care i le lăsase desfrâul și mizeria pentru ca să aibă și el dreptul să se ducă la frizer, în momentul când va fi iar în fonduri. Fața sa, odinioară frumoasă și fragedă, ca cea a lui Iisus Cristos din pânzele pictorilor, luase tonuri vineții pe care mustața roșie și barba roșcată le făceau aproape sinistre. Albastrul curat al ochilor săi se tulburase în lupta cu necazurile. În sfârșit miile de

destrăbălări ale Parisului îi bătuse pleoapele și pielea din jurul ochilor, a ochilor în care odinioară o mamă privea cu încântare căutând o copie dumnezeiască a ochilor ei. Acest filosof prematur, acest bătrân tânăr era opera unei mame vitrege.

Aici începe istoria ciudată a unui fiu risipitor din Frankfurt-pe-Main, faptul cel mai extraordinar și cel mai bizar care s-a întâmplat vreodată în acest oraș cuminte, deși central.

Domnul Gédeon Brunner, tatăl acestui Fritz, unul dintre acei celebri hangii din Frankfurt-pe-Main care practică, în complicitate cu bancherii, incizii autorizate de legi în punga turiștilor, calvinist cinstit de altfel, se însurase cu o evreică botezată, din zestrea căreia i se trăgea averea. Evreica muri, lăsându-l pe fiul său Fritz, în vârstă de doisprezece ani, sub tutela tatălui și sub supravegherea unui unchi din partea mamei, negustor de blănuri la Leipzig, șeful întreprinderii Virnaz și compania. Brunnertatăl fu obligat de către acest unchi, care nu era moale ca blănurile sale, să plaseze averea tânărului Fritz în multe mărci-aur, la banca Al-Sartchild, fără să se atingă de ea. Pentru a se răzbuna de această pretenție izraelită, taica Brunner se recăsători, zicând că-i e cu neputință să ducă hanul lui cel mare fără ochii și brațele unei femei. Se însura cu fiica unui alt hangiu, care i se păru o perlă; dar nu știa ce înseamnă o fată singură la părinți, răsfățată de tata și de mama. A doua doamnă Brunner fu ceea ce sunt tinerele nemțoaice când sunt rele și ușurate. Ea își risipi averea și o răzbună pe prima doamnă Brunner făcând din bărbatul său omul cel mai nefericit în casa lui din câți erau pe teritoriul orașului liber Frankfurt-pe-Main, unde pare-se milionarii vor scoate o lege municipală obligând femeile să-i iubească numai pe ei. Nemțoaicei ăsteia îi plăceau diferite oțeturi pe care germanii le numesc în mod obișnuit „vinuri de Rin”; îi plăceau mărfurile pariziene; îi plăcea să călărească; îi

plăcea să se gătească, în sfârșit, singurul lucru costisitor care nu-i plăcea erau femeile. Nu-l putea suferi pe micul Fritz și l-ar fi înnebunit, dacă acest tânăr, produs al calvinismului și al mozaismului, n-ar li avut Frankfurtul ca loc de naștere, și întreprinderea Virlaz din Leipzig ca tutelă; dar unchiul Virlaz, ocupat cu blănurile lui, nu veghea decât asupra mărcilor-aur, așa că lăsă copilul pradă mamei vitrege.

Această hienă era cu atât mai furioasă împotriva ingerașului de copil, fiu al frumoasei doamne Brunner, cu cât, în ciuda unor eforturi demne de o locomotivă, nu putea avea copii. Mănată de un gând diabolic, această nemțoaică criminală îl împinse pe tânărul Fritz, care avea douăzeci și unu de ani, spre o viață de destrăbălări antigermanice. Spera că oțeturile de Rin, caii englezești de curse și Margaretele lui Goethe vor da gata pe copilul evreiceii și averea lui; căci unchiul Virlaz lăsase o moștenire frumoasă micului său Fritz, în momentul când acesta devenise major. Dar dacă jocurile de ruletă din localitățile balneare și prietenii vinului, printre care se număra și Wilhelm Schwab, nimiciseră capitalul lui Virlaz, tânărul risipitor rămase ca să servească drept exemplu, aceasta fiind voia Domnului, mezinilor din orașul Frankfurt-pe-Main, unde toate familiile se folosesc de el ca de o sperietoare pentru a-și ține copiii cumiți și înfricoșați la teighelele lor de fier căptușite cu mărci-aur. În loc să moară în floarea vârstei, Fritz Brunner avu plăcerea s-o îngroape el pe mamă-sa vitregă, într-unul dintre fermecătoarele cimitire unde germanii, sub pretext că-și cinstesc morții, se dedau pasiunii lor frenetice pentru horticultură. A doua doamnă Brunner muri deci înaintea părinților ei, iar bătrânul Brunner se alese cu pierderea banilor pe care ea îi luase din casele de bani și cu asemenea necazuri încât, deși croit ca Hercule, hotelierul se văzu, la șaiszeci și șapte de ani, rablagit, de parcă ar fi fost ros de faimoasa otravă a familiei Borgia^[65]. Necazul de a nu fi

moștenit-o pe nevastă-sa, după ce o suportase timp de zece ani, făcu din hotelier un fel de ruină din Heidelberg, dar mereu pusă pe picioare de Rechnung-urile călătorilor, așa după cum e reparată cea din Heidelberg spre a întreține entuziasmul turiștilor care vin buluc pentru a vedea această frumoasă ruină, atât de bine întreținută. La Frankfurt se vorbea despre asta ca despre un faliment. Brunner era arătat cu degetul, și lumea își spunea:

— Iată unde pot duce o nevastă rea pe care n-o moștenești și un fiu crescut după moda franțuzească!

În Italia și în Germania, francezii sunt cauza tuturor nenorocirilor, ținta tuturor săgeților; *dar zeul, urmându-și calea...* (Restul ca în oda lui Le Franc de Pompignan⁽⁶⁶⁾.)

Proprietarul marelui hotel Olanda nu-și scoase necazul numai pe călători, ale căror note de plată (*Rechnungen*) fură influențate de suferințele sale. Când fiul său fu complet ruinat, Gédeon, socotindu-l cauza indirectă a tuturor nefericirilor, îi luă de la gură pâinea, apa și sarea, îi refuză încălzitul, locuința și pipa, ceea ce, la un tată hangiu german, este ultimul grad al blestemului părintesc. Autoritățile locale nedându-și seama că prima vină era a tatălui, și considerându-l ca unul dintre oamenii cei mai nefericiți din Frankfurt-pe-Main, îi veniră într-ajutor: îl expulzară pe Fritz de pe teritoriul acestui oraș liber, căutându-i ceartă cu lumânarea. Justiția nu e mai umană nici mai înțeleaptă la Frankfurt decât aiurea, deși orașul acesta este reședința dietei germanice. Rareori un magistrat urcă în susul apei pe fluviul crimelor și al întâmplărilor nenorocite pentru a afla cine ținea urna din care a curs prima șuviță de apă. Brunner uită de fiul său, iar prietenii fiului îl uitară pe hangiu.

Ah! dacă povestea asta s-ar fi putut juca în fața cuștii suflerului pentru lumea aci adunată, în care ziariștii, junii eleganți și câteva pariziene se întrebau de unde

venea figura adânc tragică a acestui german, apărut, în plină premieră a Parisului elegant, singur într-o avanscenă, ar fi fost mult mai frumos decât feeria *Logodnica Diavolului*, deși era reprezentația a doua sută de mii a sublimei parabole jucate în Mesopotamia, cu trei mii de ani înainte de Iisus Cristos.

Fritz se duse pe jos la Strasbourg și află aci ceea ce fiul risipitor din Biblie n-a găsit în patria Sfintei Scripturi. Asta arată superioritatea Alsaciei, unde bat atâtea inimi generoase, demonstrând Germaniei frumusețea îmbinării spiritului francez cu soliditatea germanică. Moștenitor de câteva zile al părinților săi, Wilhelm avea o sută de mii de franci. El îi deschise lui Fritz brațele, îi deschise inima, îi deschise casa, îi deschise punga. A descrie momentul în care Fritz, plin de praf, prăpădit și aproape lepros, găsi, de partea cealaltă a Rinului, o monetă adevărată înseamnă a voi să compui o odă, și singur Pindar, poetul grec, ar putea-o dărui omenirii, pentru a încălzi prietenia muribundă. Adăugați numele lui Fritz și ai lui Wilhelm la cele ale lui Damon și Pythias, Castor și Pollux, Oreste și Pylade^[67], Dubreuil și Pemjah, Schmucke și Pons, și toate numele imaginare pe care le dăm celor doi prieteni din Monomotapa^[68], căci La Fontaine, ca om de geniu ce era, a făcut din ei închipuiri fără trup, fără realitate; adăugați aceste două nume noi celebrităților de mai sus, cu atât mai pe drept, cu cât Wilhelm își măncă moștenirea în tovărășia lui Fritz, așa după cum Fritz o băuse pe-a lui Wilhelm, dar fumând, bineînțeles, toate felurile de tutun cunoscute.

Cei doi prieteni prăpădiră moștenirea (lucru ciudat!) prin berăriile din Strasbourg, în modul cel mai stupid și cel mai vulgar, cu figurante de la teatrul din Strasbourg și cu alsaciene care n-aveau, de la măturicile lor, decât bățul. Și în fiecare dimineață își spuneau unul altuia:

— Oricum, trebuie să ne oprim, să luăm o hotărâre, să întreprindem ceva cu ce ne-a rămas!

— Ei, treacă pe ziua de azi, zicea Fritz, dar de mâine...

În viața risipitorilor, *astăzi* e un înfumurat și jumătate, iar *mâine* e un laș și jumătate care se sperie de curajul predecesorului său. *Aastăzi* e Căpitan din vechea comedie, iar *mâine* e Pierrot din pantomimele noastre^[69]. Ajungând la ultima hârtie de o mie de franci, cei doi prieteni își luară un bilet de drum la mesageriile zise regale^[70], care îi aduseră la Paris, unde se instalară într-o mansardă a hotelului Rinul, în strada Mail, la Graff, fost prim-chelner la Gédéon Brunner. Fritz intră ca funcționar cu șase sute de franci la frații Keller, bancheri, unde-l recomandă Graff. Graff, stăpânul hotelului Rinul, este fratele faimosului croitor Graff. Croitorul îl luă pe Wilhelm ca să-i țină registrele. Graff găsi cele două posturi modeste, pentru cei doi fii risipitori, în amintirea uceniciei sale la hotelul Olanda. Aceste două fapte: un prieten ruinat și îmbrățișat de un prieten bogat, și un hotelier german interesându-se de doi compatrioți fără o para, vor face pe unii să creadă că-i vorba aici de un roman, dar toate lucrurile adevărate seamănă cu atât mai mult cu o istorie închipuită, cu cât istoria închipuită își dă, în zilele noastre, o nemaipomenită osteneală să semene cu adevărul.

Fritz, funcționar cu șase sute de franci pe an, și Wilhelm, ținător de registre cu aceeași leafă, își dădură seama de greutatea cu care puteai trăi astfel într-un oraș atât de ispititor ca Parisul. Iată de ce, chiar din al doilea an al instalării lor, în 1837, Wilhelm, care avea un talent frumușel de flautist, intră în orchestra dirijată de Pons, ca să-și îndulcească nițel traiul. Cât despre Fritz, el nu putu găsi un supliment de leafă decât desfășurând capacitatea financiară a unei odrasle din neamul Virlazilor. Cu toată silința sa, și poate din cauza însușirilor sale, frankfurtezul nu ajunsese la două mii de franci decât în 1843. Mizeria, această divină mamă vitregă, făcu pentru cei doi tineri ceea ce mamele lor nu

putuseră face: îi învăță ce e economia, ce e lumea, ce e viața; le dădu educația largă și viguroasă pe care o împarte cu biciul și de care au parte oamenii mari, toți nefericiți în copilărie. Fritz și Wilhelm, fiind oameni destul de obișnuiți, nu ascultară toate lecțiile mizeriei, se apărără de loviturile ei, găsiră că are piept uscat, brațe descărnate, și nu dibuiră în ea pe buna zână Urgèle, care se supune când e mângâiată de oamenii de geniu. Totuși, ei învățară cât de important e norocul și-și puseră în gând să-i taie aripile, dacă se mai întoarce la ușa lor.

— Ei, taică Schmucke, să-ți explic totul în două cuvinte, reluă Wilhelm, care povestise îndelung pianistului, în nemțește, toată istoria. Brunner-tatăl a murit. El era, fără ca fiul său și nici domnul Graff, la care locuiau, să aibă habar, unul dintre întemeietorii drumului de fier din Baden, din care a realizat profituri imense, și lasă patru milioane moștenire. Astă-seară cânt din flaut pentru ultima dată. Dacă nu era vorba de o premieră, plecam de acum câteva zile, dar n-am vrut să fiu lipsă din orchestră.

— *Vorde pine, dinere*, zise Schmucke. *Ji gu gine de însori?*

— Cu fiica domnului Graff, gazda noastră, proprietarul hotelului Rinul. O iubesc pe domnișoara Emilie de șapte ani, iar ea a citit atâtea romane imorale, încât a refuzat pentru mine toate partidele, fără să știe ce-o să se aleagă. Fata va fi foarte bogată, e unica moștenitoare a Graffilor, croitorii din strada Richelieu. Fritz îmi dă de cinci ori mai mult decât am tocat noi împreună la Strasbourg, cinci sute de mii de franci!... Bagă un milion de franci într-o bancă unde și domnul Graff, croitorul, plasează cinci sute de mii de franci; tatăl logodnicei mele îmi dă voie să pun și eu la bătaie aci zestrea, care e de două sute cincizeci de mii de franci, și ne comanditează și el cu încă pe-atâta. Firma

Brunner, Schwab și Co. va avea deci un capital de două milioane cinci sute de mii de franci. Ca să garanteze contul nostru, Fritz a cumpărat acțiuni de un milion cinci sute de mii de franci de la Banca Franței. Și asta nu-i toată averea lui Fritz, mai are și casele de la Frankfurt ale tatălui său, evaluate la un milion, și a și dat cu arendă marele hotel Olanda unui văr al Graffilor.

— *De uiți gu drisdețe la briedenul tumitale*, observă Schmucke, care ascultase cu atenție pe Wilhelm, *nu gumfa ejdi jelos be el?*

— Sunt gelos, dar pentru fericirea lui Fritz, zise Wilhelm. Seamănă el a om mulțumit? Mi-e teamă de Paris, să nu-i strice; aș vrea să-l văd luând calea pe care am luat-o eu. Demonul de altădată s-ar putea trezi în el. Scaun la cap am prins mai mult eu decât el. Îmbrăcămintea, lornieta lui, totul mă îngrijorează. Nu s-a uitat în sală decât la dame. Ah! dac-ai ști ce greu e să-l convingi pe Fritz să se însoare! are oroare de ceea ce se numește, în Franța, *a face curte*; și ar trebui să-l azvârle cineva în familie, așa cum în Anglia e azvârlit un om în eternitate.

În timpul tumultului care marchează sfârșitul tuturor premierelor, flautistul îl invită la masa de nuntă pe dirijorul său. Pons primi bucuros. Schmucke zări atunci, pentru prima dată de trei luni, un zâmbet pe fața prietenului său; îl însoți până acasă, în strada Normandie, fără să scoată o vorbă, căci recunoscuse după acea sclipire de bucurie cât de adâncă era boala care-l rodea pe Pons. Un om cu suflet într-adevăr nobil, un om atât de dezinteresat, un om cu sentimente atât de înalte să aibă asemenea slăbiciuni!... asta îl înmărmurea pe stoicul Schmucke, care deveni groaznic de trist, căci înțelese necesitatea de a renunța să-l mai vadă în fiecare zi pe *tragul te Bons* la masă în fața lui! asta pentru ca Pons să fie fericit. Și nu știa dacă sacrificiul acesta va fi posibil; gândul acesta îl înnebunea.

Prezidenta băgase de seamă, bineînțeles, că Pons, refugiat pe muntele Aventin⁽⁷¹⁾ din strada Normandie, păstra o tăcere mândră. Descotorosită de parazitul ei, se îngrijora prea puțin de soarta lui; credea, ca și drăguța ei de fată, că vărul a înțeles gluma micuței Lili. Dar nu la fel se întâmplă cu prezidentul. Prezidentul Camusot de Marville, un omuleț gras, devenit solemn de când cu avansarea lui la curte, îl admira pe Cicero, prefera spectacolele de la Opera Comică celor de la Teatrul Italienilor⁽⁷²⁾, compara pe actori unii cu alții, urma pas cu pas părerea generală; repeta, ca și când ar fi fost ale lui, articolele din ziarul guvernamental, și, când își formula părerea, parafraza ideile consilierului după care urma la cuvânt. Magistratul acesta, destul de cunoscut în ce privește principalele trăsături ale caracterului său, obligat de situația sa să ia totul în serios, ținea mai ales la legăturile de familie; ca cea mai mare parte a bărbaților care se află cu totul sub dominația nevestelor lor, prezidentul își lua, în lucrurile mărunte, un aer de independență, pe care soția sa îl respecta. Timp de o lună, prezidentul se mulțumi cu motivele banale pe care i le dădu prezidenta cu privire la dispariția lui Pons. Dar, până la urmă, găsi că e ciudat ca bătrânul muzician, de patruzeci de ani prieten, să nu mai vină pe la ei, și asta tocmai după ce făcuse un dar atât de prețios, ca evantaiul doamnei de Pompadour. Acest evantai, recunoscut de către contele Popinot drept o capodoperă, îi aduse prezidentei, și asta la Tuileries, unde giuvaerul trecu din mână în mână, niște complimente care-i măguliră nespuse de mult amorul propriu; lumea îi arătă în detaliu frumusețile celor zece brațe de fildeș, fiecare având sculpturi de o finețe nemaipomenită. O doamnă rusă îi oferi prezidentei, în casa contelui Popinot, șase mii de franci pe acest evantai extraordinar, zâmbind că-l vede în asemenea mâini, căci era, ce-i drept, un evantai de ducesă.

— Ce-i drept, nu-i păcat, îi spuse Cécile tatălui ei a

doua zi după această ofertă, bietul văr se pricepe la flecușetele astea...

— Flecușete! exclamă prezidentul. Dar statul va plăti trei sute de mii de franci pe colecția răposatului domn consilier Dusommerard și va cheltui, pe jumătate cu primăria Parisului, aproape un milion pentru a cumpăra și repara palatul Cluny⁽⁷³⁾, ca să instaleze acolo flecușetele astea!... Aceste flecușete, copilă dragă, sunt deseori singurele mărturii care ne-au rămas de la civilizațiile dispărute. Un vas etrusc, un colan, care prețuiesc câteodată, unul patruzeci de mii, celălalt cincizeci de mii de franci, sunt flecușete care ne dezvăluie perfecțiunea artelor din vremea asediului Troiei și ne demonstrează că etruscii erau troieni refugiați în Italia!

Cam așa glumea mărunțelul și grăsuțul prezident, întrebuintând față de nevastă și de fiica sa ironii grosolane.

— Totalitatea cunoștințelor necesare pentru aceste flecușete, Cécile, reluă el, formează o știință care se numește arheologie. Arheologia cuprinde arhitectura, sculptura, pictura, argintăria, ceramica, tâmplăria de lux (artă foarte modernă), dantelele, tapiseriile, în sfârșit toate creațiile muncii omenești.

— Atunci vărul Pons e un savant? întrebă Cécile.

— Ia stai! de ce nu mai vine pe-aici? întrebă prezidentul cu aerul unui om care simte o zguduire produsă de mii de constatări uitate, a căror înmănunchere subită *nimerește în plin*, ca să împrumutăm o expresie de-a vânătorilor.

— S-o fi supărat din cine știe ce fleac, răspunse prezidenta. Poate că nu m-am arătat destul de impresionată față de darul evantaiului. Știi, nu prea mă pricep...

— Dumneata, una dintre cele mai bune eleve ale lui Servin, exclamă prezidentul, nu-l cunoști pe Watteau?

— Îi cunosc pe David, Gérard, Gros, și pe Girodet, și

pe Guérin, și pe domnul de Forbin, și pe domnul Turpin de Crissé^[74]...

— Ar fi trebuit...

— Ce-ar fi trebuit, domnule? întrebă prezidenta privindu-și bărbatul cu aerul unei regine din Saba^[75].

— Să știi ce reprezintă Watteau, draga mea, e foarte la modă, răspunse prezidentul cu o umilință care arăta câte obligații avea față de nevastă-sa.

Conversația aceasta avusese loc cu câteva zile înainte de premiera *Logodnicei Diavolului*, când toată orchestra fusese izbită de starea maladivă a lui Pons. Dar, până atunci, cei deprinși să-l vadă pe Pons la masă la ei și să-i dea comisioane se întrebaseră toți ce-i cu el și, în cercul în care se învârtea bătrânul, se răspândise o îngrijorare cu atât mai mare, cu cât mai multe persoane îl zăriseră la postul său la teatru. Cu toată grija cu care Pons evita, în cursul plimbărilor sale, fostele sale cunoștințe, când se întâlnea cu ele, se pomeni nas în nas cu fostul ministru, contele Popinot, la Monistrol, unul dintre faimoșii și îndrăzneții negustori de pe bulevardul cel nou Beaumarchais, negustorul despre care îi vorbise Pons prezidentei și al cărui entuziasm prefăcut face să se scumpească din zi în zi curiozitățile, care, zice el, devin atât de rare, că nu se mai găsesc deloc.

— Dragă Pons, de ce nu te mai vezi? Îți ducem mult lipsa, iar doamna Popinot nu știe ce să creadă văzând că ne-ai părăsit.

— Domnule conte, răspunse bătrânul, mi s-a dat a înțelege într-o casă, la o rudă, că la vârsta mea nu mai ai ce căuta în lume. N-am fost niciodată primit cu prea multă politețe, dar cel puțin nu fusesem încă insultat. Eu n-am cerut nimic nimănui, spuse el cu mândria artistului. În schimbul unor amabilități, căutam să fiu folositor celor care mă primeau la ei în casă; dar se pare că m-am înșelat și că trebuie să fiu birnic și slugă

plecată pentru cinstea de a lua masa la prieteni, la rude... Ei bine, mi-am dat demisia din rolul de lingeblide. La mine acasă găsesc în fiecare zi ceea ce nicio masă nu mi-a oferit... un prieten adevărat!

Cuvintele acestea, pătrunse de o amărăciune pe care bătrânul artist ştia s-o sublinieze încă prin gest şi prin accent, îl impresionară într-atât pe *pair*-ul Franţei, încât îl trase deoparte pe vrednicul muzician.

— Ia stai, dragul meu prieten, ce ţi s-a întâmplat? Nu-mi poţi destăinui ce te-a jignit? Permite-mi să-ţi atrag atenţia că, la mine, n-ai dus lipsă de respect...

— Sunteţi singura excepţie pe care o fac, zise bătrânul. De altfel sunteţi un mare senior, un om de stat, şi preocupările dumneavoastră ar scuza totul, la nevoie.

Cucerit de dibăcia diplomatică a lui Popinot, câştigată de acesta prin mânuirea oamenilor şi a treburilor, Pons îi povesti până la urmă ce păţise la prezidentul de Marville. Popinot îşi însuşi atât de tare indignarea victimei, încât vorbi de asta pe loc, acasă, doamnei Popinot, femeie excelentă şi merituoasă, care o mustră pe prezidentă de îndată ce o întâlneşte. Cum fostul ministru îi spuse şi el, din partea lui, câteva cuvinte în această privinţă prezidentului, o explicaţie de familie avu loc în casa Camusot de Marville. Deşi Camusot nu era tocmai stăpân la el acasă, dojana lui era prea temeinică *de drept* şi de *fapt*, pentru ca soţia şi fiica lui să n-o recunoască întemeiată; amândouă se arătară spăsite şi aruncară vina pe servitori. Chemaţi şi scuturaţi, aceştia nu obţinură iertare decât după ce făcură mărturisiri complete, care îi arătară prezidentului ce dreptate avea vărul Pons să stea acasă la el.

Cum fac de obicei bărbaţii sub papuc, prezidentul îşi desfăşură întreaga majestate maritală şi judiciară, declarând servitorilor că vor fi daţi afară şi că-şi vor pierde în felul acesta toate avantajele pe care slujba lor îndelungată le câştigase în casa lui, dacă, de aci înainte,

vărul său Pons și toți cei care-i fac cinstea să-i între în casă nu vor fi tratați așa cum e tratat el însuși. Vorba aceasta o făcu să zâmbească pe Madeleine.

— Ba chiar n-aveți, zise prezidentul, decât o cale de scăpare, să-l împăcați pe vărul meu cerându-i iertare. Duceți-vă și spuneți-i că numai de el depinde dacă rămâneți sau nu aci, căci vă concediez pe toți dacă nu vă iartă.

A doua zi, prezidentul plecă mai devreme ca să poată face o vizită vărului său înainte de ședința de la tribunal. Apariția domnului președinte de Marville, anunțat de madam Cibot, a fost un eveniment. Pons, căruia i se făcea această onoare pentru prima dată în viață, presimți că era vorba să i se dea o satisfacție.

— Dragă vere, spuse prezidentul după binețele obișnuite, am aflat până la urmă motivul pentru care te-ai retras. Purtarea dumată face să crească, dacă mai e cu putință, stima pe care ți-o port. În privința asta nu-ți spun decât atât. Toți servitorii mei au fost dați afară. Soția și fiica mea sunt disperate; vor să te vadă ca să se lămurească lucrurile. În toate astea, dragă vere, există un nevinovat, un bătrân judecător; nu mă pedepsi pentru isprava unei fetei zvăpăiate care voia să cineze la alde Popinot, mai ales că viu să închei pace, recunoscând că toată vina e de partea noastră... O prietenie de treizeci și șase de ani, fie și atinsă, mai are încă ceva drepturi. Haide! semnează pacea venind diseară la masă la noi...

Pons se încurcă într-un răspuns fără șir și-i spuse până la urmă vărului său că, în seara aceea, lua parte la logodna unui muzicant din orchestra sa, care se lăsa de flaut ca să se facă bancher.

— Ei, atunci, mâine.

— Dragă vere, doamna contesă Popinot mi-a făcut cinstea să mă invite printr-o scrisoare de o amabilitate...

— Atunci, poimâine, reluă prezidentul.

— Poimâine, asociatul primului meu flautist, un german, un domn Brunner, dă logodnicilor o masă ca răspuns la cea dată azi de ei...

— Ești un om destul de agreabil ca să se bată lumea pentru plăcerea de a te invita, zise prezidentul. Ei, fie pe duminica viitoare! de azi în opt... cum se zice la tribunal.

— Atunci luăm masa la un domn Graff, socrul flautistului...

— Bine, pe sâmbătă! Până atunci, vei avea timpul să liniștești o fetiță care s-a și căit de fapta sa. Dumnezeu nu cere decât căință, vei fi oare mai pretențios decât Tatăl ceresc față de biata mititică?...

Atins la partea lui slabă, Pons se pierdu în formule mai mult decât politicoase și-l conduse pe prezident până în capul scării. Un ceas mai târziu, servitorii prezidentului sosiră la bătrânul Pons și se purtară cum se poartă toți servitorii, în chip laș și lingușitor: se smiorcăiră! Madeleine îl luă deoparte pe domnul Pons și i se aruncă fără multă vorbă la picioare.

— Eu am pus totul la cale, conașule, și conașul știe bine cât ții la el, zise ea izbucnind în lacrimi. De vină e toată istoria asta nenorocită, s-o știe conașul, e răzbunarea care-mi fierbea în sânge. Și-o să ne pierdem *viagerele*⁽⁷⁶⁾!... Conașule, am fost nebună, dar n-aș vrea ca de pe urma nebuniei mele să sufere și ceilalți...

După ce o iertă cu mărinimie pe Madeleine, Pons împărți tuturor iertarea spunând că va vorbi cu vara sa, prezidenta, pentru ca toți servitorii să rămână în casă. Cu nespusă bucurie văzu recâștigate toate plăcerile lui obișnuite, fără să fi comis vreo lașitate. Veniseră saloanele la el, demnitatea caracterului său avea să câștige dintr-asta; dar, discutând despre triumful său cu prietenul Schmucke, avu durerea să-l vadă pe acesta trist și plin de îndoieli nemărturisite. Totuși, văzând schimbarea subită a fizionomiei lui Pons, bunul german se bucură până la urmă sacrificând fericirea pe care o

simțise în cele patru luni cât îl avusese pe prietenul său cu totul lângă sine. Bolile morale au un avantaj imens față de cele fizice, ele dispar pe loc prin împlinirea dorinței care le pricinuieste, așa după cum se nasc din lipsa unui anumit lucru; în dimineța aceea, Pons a fost alt om. Bătrânul trist și muribund lăsă locul celui Pons satisfăcut, care aducea nu demult prezidenței evantaiul marchizei de Pompadour. Dar Schmucke căzu adânc pe gânduri în fața acestui fenomen fără să-l înțeleagă, căci stoicismul adevărat nu-și va explica niciodată apucăturile de curtean ale francezului. Pons era un adevărat francez din epoca Imperiului, și la el, galanteria secolului ce trecuse se îmbina cu devotamentul față de femeie, atât de slăvit în romanțele din ciclul *Plecând spre Siria*⁽⁷⁷⁾ etc. Schmucke își îngropă durerea în suflet sub florile filosofiei sale germane; dar într-o săptămână se făcu galben la față, și madam Cibot recurse la subterfugii ca să i-l aducă pe „doctorul mahalalei”. Medicul se temu de *icter*, și o lăsă pe madam Cibot ca lovită de trăsnet în fața acestui cuvânt savant care nu însemna decât *gălbinare*!

Pentru prima dată poate, cei doi prieteni aveau să ia masa împreună în oraș; dar, pentru Schmucke, asta însemna un fel de excursie în Germania. Într-adevăr, Johann Graff, stăpânul hotelului Rinul, și fiica sa Emilia, Wolfgang Graff, croitorul, și nevasta lui, Fritz Brunner și Wilhelm Schwab erau germani. Pons și notarul erau singurii francezi poftiți la banchet. Croitorii, care aveau o casă splendidă în strada Richelieu, între strada Neuve-des-Petits-Champs și strada Villedot, o crescuseră pe nepoata lor, tatăl ei temându-se, pe drept cuvânt, de contactul cu oamenii de tot felul care trec printr-un hotel. Acești croitori de ispravă, care-o iubeau pe copilă ca pe fiica lor, dădeau parterul tinerilor căsătoriți. Acolo trebuia să se instaleze Banca Brunner, Schwab și Compania. Cum

aranjamentele datau cam de o lună, timpul necesar pentru a valorifica moștenirea rămasă lui Brunner, căruia i se datora toată această fericire, apartamentul viitorilor soți fusese renovat și mobilat luxos de către vestitul croitor. Pentru birourile băncii se rezervase aripa care lega o splendidă casă de raport, clădită la stradă, de vechea casă boierească dintre curte și grădină.

Pe drum, între strada Normandie și strada Richelieu, Pons află de la Schmucke cel cu capul veșnic în nori amănuntele acestei noi povești a fiului risipitor, pentru care moartea tăiasă un hangiu gras. Împăcat de curând cu rudele sale cele mai apropiate, Pons se gândi numaidecât să-l însoare pe Fritz Brunner cu Cécile de Marville. Întâmplarea voi ca notarul fraților Graff să fie tocmai ginerele și succesorul lui Cardot, fostul secretar secund al notariatului, la care Pons cina deseori.

— Ah, dumneata ești, domnule Berthier, zise bătrânul muzician întinzând mâna ex-amfitrionului său.

— Da' de ce nu ne mai faci plăcerea să vii să iei masa la noi? întrebă notarul. Soția mea se temea să nu ți se fi întâmplat ceva. Te-am văzut la premiera piesei *Logodnica Diavolului*, și îngrijorarea noastră a devenit curiozitate.

— Bătrânii sunt susceptibili, răspunse moșneagul, vina lor e că sunt în întârziere cu un secol. Ce să-i faci?... e de ajuns că reprezintă unul, nu pot ține pasul și cu cel în care mor.

— A! zise notarul cu un aer spiritual, cum s-ar zice, nu poți alerga după două secole deodată.

— Ia spune! pentru ce n-o măritați pe verișoara mea Cécile de Marville? întrebă bătrânul, trăgându-l într-un colț pe tânărul notar.

— Ei, de ce? răspunse notarul. În secolul nostru în care luxul a pătruns până și în curțile portarilor, tinerii pregetă să-și unească soarta cu cea a fiicei unui președinte al Curții de apel regale din Paris, când nu i se

dă fetei decât o sută de mii de franci zestre. În clasa în care va fi situat soțul domnișoarei de Marville, nu s-a văzut femeie care să-l coste pe soțul ei numai trei mii de franci pe an. Prin urmare dobânda zestrei abia dacă poate acoperi cheltuielile pe toalete ale viitoarei neveste. Un burlac, cu cincisprezece-douăzeci de mii de franci rentă, locuiește într-un apartament frumos, n-are obligații mondene, poate să ție numai un servitor, își cheltuiește tot venitul pe propriile lui plăceri, și ca să facă impresie bună în societate nu trebuie decât să se îmbrace bine. E răsfățat de toate mamele prevăzătoare, așa încât e unul dintre regii modei pariziene. Pe câtă vreme o nevastă are pretenția unei case bine puse la punct, vrea ca trăsura să fie la dispoziția ei, dacă se duce la teatru, vrea lojă, pe când burlacul nu plătea decât un stal; în sfârșit, ea e acum reprezentanta averii pe care burlacul o reprezenta odinioară singur. Să zicem că soții au treizeci de mii de franci venit; burlacul bogat ajunge un biet amărât care stă la gânduri și când e vorba de prețul unei curse la Chantilly^[78]. Dacă mai vin și copiii... menajul e de-a binelea strâmtorat. Cum domnul și doamna de Marville abia au trecut de cincizeci de ani, *speranțele* n-ajung la scadență decât după cincisprezece-douăzeci de ani; nici unui burlac nu-i convine să le pună la păstrare atâta vreme; iar inima zvăpăiaților care dansează polca la balul Mabilie cu *loretele* e atât de gangrenată de calcule, încât toți tinerii de însurat cercetează cele două fețe ale problemei fără să fie nevoie de noi, ca să le-o explicăm. Fie vorba între noi, domnișoara de Marville nu prea tulbură inima *pretendenților* săi într-atâta încât ei să-și piardă capul, așa încât toți fac asemenea reflecții anti-matrimoniale. Dacă un tânăr cu scaun la cap și cu douăzeci de mii de franci venit își face *in petto* un plan de căsătorie pentru a-și satisface unele ambiții, domnișoara de Marville corespunde prea puțin...

— Dar de ce? întrebă muzicianul uimit.

— Al! răspunse notarul, astăzi aproape toți băieții ăștia, chiar dacă sunt urâți ca mine și ca dumneata, dragă Pons, au obrăznicia să pretindă o zestre de șase sute de mii de franci, fete din societatea înaltă, foarte frumoase, foarte inteligente, foarte bine crescute, fără niciun cusur, perfecte.

— Așadar, verișoara mea se va mărita greu?

— Câtă vreme părinții ei nu se vor hotărî să-i dea de zestre moșia Marville, va rămâne nemăritată; dacă ei se învoiau să i-o dea, astăzi ar fi vicontesă Popinot... Dar uite c-a venit domnul Brunner, avem de citit actul de asociație al băncii Brunner și contractul de căsătorie.

După prezentări și formulele de politețe, Pons, pe care părinții îl rugaseră să semneze contractul ca martor, ascultă citirea actelor și, către orele cinci și jumătate, toată lumea trecu în sufragerie. Masa a fost un ospăț bogat, așa cum dau negustorii când întrerup afacerile; un ospăț care dovedea, de altfel, relațiile lui Graff, stăpânul hotelului Rinul, cu cei mai de seamă negustori de alimente din Paris. Nicicând nu pomeniseră Pons și Schmucke asemenea masă. Au fost niște feluri de mâncare *să-ți stea mintea!*... niște tăiței de o frăgezime fără pereche, niște peștișori prăjiți care se topeau în gură, un somn de Geneva cu adevărat sos genevez și o cremă pentru *plum-pudding* care ar fi uimit pe faimosul doctor despre care se zice că ar fi inventat-o la Londra. S-au ridicat de la masă la ceasurile zece seara. Cantitatea de vin de Rin și de vinuri franțuzești care s-a băut ar mira pe rafinați, căci lumea nu știe câte lichide pot absorbi germanii rămânând calmi și liniștiți.

Pe la orele zece jumătate, Pons și Schmucke se nimeriseră pe o bancă, în grădină, cu flautistul între ei, fără să-și dea prea bine seama cum ajunseseră să stea de vorbă despre firea, despre părerile și despre nenorocirile lor. În mijlocul acestui mișmaș de destăinuiri, Wilhelm vorbi despre dorința lui de a-l

însura pe Fritz, dar vorbi cu forța și cu elocința pe care o dă vinul.

— Ce-ai zice de planul ăsta pentru prietenul dumitale Brunner? îi spuse Pons la ureche lui Wilhelm: o fată drăguță, înțelegătoare, de douăzeci și patru de ani, dintr-o familie foarte aleasă; tatăl deține un post din cele mai înalte în magistratură, zestrea e de o sută de mii de franci și speranțele se urcă la un milion.

— Stați! răspunse Schwab, chiar acum îi vorbesc lui Fritz.

Și cei doi muzicieni îi văzură pe Brunner și pe prietenul său plimbându-se prin grădină înapoi și încolo, trecând iarăși și iarăși prin fața lor, și vorbind când unul când celălalt. Pons, care-și simțea capul cam greu și care, fără să fie propriu-zis beat, putea gândi cu ușurință, dar nu-i venea ușor să-și exprime gândurile, se uită la Fritz prin norul diafan datorit vinului și i se păru că vede pe fața lui aspirația spre fericirea de familie. Schwab îl prezintă curând după aceea domnului Pons pe prietenul și asociatul său, care-i mulțumi bătrânului pentru osteneala pe care binevoia să și-o dea. Începu o convorbire, în care Schmucke și Pons, cei doi burlaci, urcară în slăvi căsătoria și-și îngăduiră să glumească, fără răutate, spunând „că e scop și hop pentru bărbat”^[79]. Când se servi înghețata, ceaiul, punciu și prăjiturile în viitorul apartament al viitorilor soți, respectabilii negustori se înveseliră peste măsură aflând că, în curând, comanditarul băncii îl va imita pe asociatul său.

Schmucke și Pons se întoarseră acasă pe bulevarde, la două dimineața, filozofând fără sfârșit asupra felului armonios în care se aranjează lucrurile pe lumea asta.

A doua zi, Pons se duse la vara sa, prezidenta, pătruns de bucuria adâncă de a răspunde răului cu bine. Dragul de el, ce suflet frumos!... Atinse fără îndoială sublimul, nimeni nu va spune altfel, căci trăim

într-un secol când se dă premiul Montyon celor care-și fac datoria urmând preceptele Evangheliei.

„A! au să rămână grozav de îndatorați față de lingeblițele lor”, își spunea el întorcând colțul din strada Choiseul.

Un om mai puțin îmbătat de satisfacție decât Pons, un om de lume, un om bănuitor s-ar fi uitat cu atenție la prezidentă și la fiica ei în momentul revenirii în casa lor; dar bietul muzician era un copil, un artist plin de naivitate, care credea numai în binele moral, așa cum credea în frumosul din artă; fu încântat de primirea mieroasă a prezidentei și a Ceciliei. De doisprezece ani tot asista la reprezentații de vodevil, de dramă, de comedie, dar nu fu în stare să recunoască schimele comediei sociale, poate tocmai pentru că le văzuse prea mult. Cei care frecventează saloanele pariziene și care își dau seama cât de uscate erau inima și trupul prezidentei, femeie ahtiată doar după măririi și vrând cu orice preț să pară virtuoasă, cei care au înțeles falsa cucernicie și trufia unei femei deprinse să poruncească acasă își pot închipui ce ură ascunsă purta ea vărului soțului ei, de când se făcuse vinovată față de el. Toate manifestările de prietenie ale prezidentei și ale fiicei sale ascundeau prin urmare o dorință formidabilă de răzbunare pe care, bineînțeles, n-o puteau pune în practică deocamdată. Pentru prima dată în viața ei, Amélie fu silită să admită că nu ea, ci bărbatul pe care-l ducea de nas avusese dreptate; și, pe deasupra, trebuia să se arate afectuoasă față de autorul înfrângerii ei!... Ceva asemănător cu această situație nu se întâlnește decât în preasfințitul colegiu al cardinalilor sau în soborurile preoțești ale unor capi de tagme religioase, unde anumite prefăcători durează ani și ani de zile.

La ora trei, în momentul când președintele se înapoia de la Palatul de Justiție, Pons abia terminase de povestit amănuntele minunate ale cunoștinței sale cu domnul Frédéric Brunner, despre masa din ajun care nu se

încheiase decât dimineța, și despre tot ceea ce se referea la numitul Frédéric Brunner. Cécile intrase de-a dreptul în materie, informându-se de felul cum se îmbracă Frédéric Brunner, despre statura lui, despre înfățișarea lui, despre culoarea părului și a ochilor, iar după ce deduse că Frédéric avea un aer distins, îi admiră noblețea caracterului.

— Să dea el cinci sute de mii de franci tovarășului de suferințe! vai! mamă, să știi c-o să am trăsură și o lojă la Italiani...

Și Cécile arăta aproape drăguță gândindu-se că se vor realiza toate pretențiile nutrite de maică-sa pentru ea și că se vor împlini speranțele pe care începuse să le piardă. Cât despre prezidenta, ea spuse numai atât:

— Fetițo dragă, poți fi măritată până în două săptămâni.

Toate mamele spun fetelor lor de douăzeci și trei de ani *fetițe!*

— Oricum, zise prezidentul, trebuie și ceva răgaz pentru a lua informații; niciodată nu-mi vei da fiica după primul venit...

— Dacă-i vorba de informații, actele s-au făcut la Berthier, răspunse bătrânul artist. Cât despre tânăr, dragă verișoară, ți-aduci aminte ce mi-ai spus! Ei, bine, e trecut de patruzeci de ani, părul i-a căzut pe jumătate și caută în familie un liman împotriva furtunilor. Eu nu l-am contrazis: fiecare cu gusturile lui...

— Cu atât mai mult trebuie să-l vedem pe domnul Brunner, replică prezidentul. Nu vreau s-o dau pe fiica mea după vreun prăpădit de bolnav.

— Ei, bine, verișoară, o să-l puteți aprecia, dacă vreți, pe pretendentul meu peste cinci zile, căci sunteți de părere că o întrevedere e de ajuns.

Cécile și prezidenta făcură un gest de încântare.

— Frédéric, care e un foarte priceput amator de artă, m-a rugat să-l las să vadă în amănunt mica mea colecție, reluă vărul Pons. N-ați văzut niciodată

tablourile și obiectele mele de artă, spuse el celor două rude, veniți amândouă, ca două doamne aduse de prietenul meu Schmucke; astfel veți face cunoștință cu pretendentul, fără a fi compromise. Frédéric poate să n-aibă habar cine sunteți.

— De minune! exclamă prezidentul.

E ușor de ghicit de câte atenții a fost coplesit parazitul odinioară disprețuit. Bietul om a fost, în adevăr, în ziua aceea, vărul prezidentei. Fericita mamă, înecându-și ura în valurile bucuriei, găsi niște priviri, niște zâmbete și niște cuvinte care-l aduseră pe bătrân în stare de extaz, din pricina binelui pe care-l făcea și din pricina viitorului pe care-l întrevedea. N-avea el să afle în casele Brunner, Schwab și Graff niște ospete asemenea celui din seara semnării contractului? La orizont îi apărea o viață de huzur și un șir superb de mâncăruri neașteptate, de surprize gastronomice, de vinuri delicioase!

— Dacă vărul Pons ne înlesnește o asemenea afacere, îi spuse prezidentul soției sale după plecarea lui Pons, trebuie să-i constituim o rentă echivalentă cu leafa lui de dirijor.

— Bineînțeles, zise prezidenta.

Cécile primi misiunea, în cazul că i-ar plăcea tânărul, să-l convingă pe bătrânul muzician să primească această scârboasă răsplată.

A doua zi, președintele, doritor de a avea dovezi autentice despre averea domnului Frédéric Brunner, se duse la notar. Berthier, prevenit de prezidenta, îl chemase pe noul său client, bancherul Schwab, fostul flautist. Amețit de o asemenea încuscrire pentru prietenul său (Se știe doar cât respectă germanii măririle sociale! În Germania o femeie este doamna general, doamna consilier, doamna avocat.), Schwab fu om de înțeles, așa cum e un colecționar care crede că-l înșală pe un negustor.

— Înainte de toate, îi spuse lui Schwab tatăl Ceciliei, cum eu voi da prin contract moșia Marville fiicei mele, aș dori s-o mărit sub regim dotai. Domnul Brunner ar trebui atunci să plaseze un milion în terenuri pentru a mări moșia Marville, constituind o proprietate imobiliară dotală care ar pune viitorul fiicei mele și cel al copiilor ei la adăpost de riscurile bănești.

Berthier își mângâie bărbia, gândindu-se: „Joacă tare, domnul prezident!”

După ce i se explică în ce constă regimul dotai, Schwab garantă pentru prietenul său. Clauza aceasta realiza dorința pe care-l auzise pe Fritz exprimând-o, aceea de a găsi o combinație care să-l ferească de a mai cădea vreodată în mizerie.

— În acest moment se găsesc de vânzare ferme și pășuni de un milion două sute de mii de franci, zise prezidentul.

— Un milion de acțiuni ale Băncii Franței e de ajuns, zise Schwab, pentru a garanta contul casei noastre la Banca Franței. Fritz nu vrea să bage mai mult de două milioane în afaceri; va face ceea ce cereți, domnule președinte.

Când prezidentul aduse aceste vești celor două femei, ele fură aproape înnebunate de bucurie. Nicicând o pradă atât de bogată nu se arătase atât de gata a intra în plasa conjugală.

— Vei fi doamna Brunner de Marville, spuse tatăl fiicei sale, căci voi obține pentru soțul tău permisiunea de a adăuga acest nume la al lui și, mai târziu, va fi încetățenit. Dacă ajung *pair* al Franței, el îmi va fi urmașul!

Timp de cinci zile, prezidenta își pregăti fiica. În ziua întrevederii, o îmbracă ea însăși pe Cécile, o echipă cu mâna ei cu aceeași grijă cu care amiralul *flotei albastre* a echipat iahtul de plăcere al reginei Angliei pentru călătoria ei în Germania.

Dinspre partea lor, Pons și cu Schmucke au curățat și

au șters de praf muzeul lui Pons, apartamentul, mobilele, cu sprinteneala mateloților care freacă un vas-amiral.

Destul de dibace ca să evite dificultatea unei intrări în scenă, femeile sosiră cele dintâi; voiau să fie în elementul lor. Pons îl prezentă pe prietenul său Schmucke rudelor sale, cărora le făcu impresia unui idiot. Cum nu se gândeau decât la logodnicul cu patru milioane, cele două ignorante nu prea fură atente la demonstrațiile artistice ale bătrânului Pons. Priveau cu ochi indiferenți picturile pe smalt ale lui Petitot^[80], așezate distanțat pe un fond de catifea roșie în trei rame minunate. Florile lui van Huysum, ale lui David de Heim, insectele lui Abraham Mignon, pânzele lui Van Eyck, ale lui Albrecht Dürer, originalele de Cranach, bucata de Giorgione, cele de Sébastien del Piombo, de Backuysen, de Hobbema, de Géricault^[81], raritățile picturii, nimic nu le trezea curiozitatea, căci așteptau soarele care trebuia să lumineze aceste bogății; fură mirate, totuși, de frumusețea câtorva giuvaeruri etrusce și de valoarea reală a tabacherelor. Tocmai se extaziau de complezență ținând în mână niște statuete florentine de bronz, când madam Cibot îl anunță pe domnul Brunner! Nu întoarseră capul, ci profitară de o oglindă superbă de Veneția, încadrată într-o ramă foarte mare de abanos sculptat, ca să-l examineze pe cel mai grozav dintre pretendenți.

Înștiințat de Wilhelm, Frédéric își potrivise cum putuse mai bine puținul păr pe care-l mai avea. Purta niște pantaloni frumoși de o culoare plăcută, deși închisă, o vestă de mătase extrem de elegantă și de o croială nouă, o cămașă ajurată dintr-o pânză țesută de mâna unei frizone^[82], o cravată albastră cu dungulițe albe. Lanțul de la ceas și măciulia bastonului erau opera bijutierilor Florent și Chanor. Cât despre haină, taica Graff o croise el însuși din cea mai bună stofă. Mănușile lui de piele de Suedia vorbeau de omul care tocuse o

avere, pe a mamă-sii. Văzându-i strălucind cizmulițele de lac, ghiceai că bancherul are la scară un mic cupeu cu doi cai, al cărui uruit în strada Normandie îl și auzise, de altfel, urechea celor două cumetre.

Când destrăbălatul de douăzeci de ani este crisalida unui bancher, din ea iese, la patruzeci de ani, un observator fin. Iar Brunner înțelese și avantajul pe care-l poate trage un german din naivitatea sa. În dimineața aceea avu aerul visător al omului care are de ales între două căi: să intre în viața de familie sau să continue viața împrăștiată de holtei. Fiind vorba de un german francizat, această fizionomie îi păru Ceciliei tot ce poate fi mai romanțios. Ea văzu un Werther în odrasla Virlazilor. Care-i fata care să nu-și îngăduie un mic roman în istoria căsătoriei ei? Cécile se consideră drept cea mai fericită dintre femei, când Brunner, văzând splendidele opere colecționate în patruzeci de ani de răbdare, se entuziasmă și le prețui, pentru prima dată, la justa lor valoare, spre marea satisfacție a lui Pons.

— E un poet, își zise domnișoara de Marville, i se pare că aici sunt milioane. Un poet e un om care nu face socoteli, care își lasă nevasta stăpână pe bani, un om ușor de condus și pe care-l amăgești cu fleacuri.

Fiecare gemuleț de la cele două ferestre ale camerei bătrânului era un vitraliu elvețian colorat, dintre care niciunul nu valora mai puțin de o mie de franci, și Pons avea șaisprezece asemenea capodopere, după care aleargă astăzi amatorii. În 1815, aceste vitralii se vindeau cu șase până la zece franci. Cât despre prețul celor șaiszeci de tablouri care formau această colecție dumnezeiască, capodopere autentice, fără restaurări, acest preț nu putea fi cunoscut decât în frigurile licitațiilor. În jurul fiecărui tablou strălucea o ramă de imensă valoare, iar ramele erau de toate soiurile: rame venețiene cu ornamente mari ca cele de pe farfuriile englezești de azi, rame italiene remarcabile prin ceea ce artiștii numesc *flafla-uri*^[83], rame spaniole cu îndrăznețe

chenare sculptate, rame flamande și germane cu figuri naive, rame de corn incrustat cu cositor, cu aramă, cu sidef, cu fildeș; rame de abanos, rame de lemn scump, rame de aramă, rame Louis XIII, Louis XIV, Louis XVI, în sfârșit o colecție unică din cele mai frumoase modele. Mai norocos decât conservatorii comorilor de la Dresda și de la Viena, Pons poseda o ramă făcută de faimosul Brustolone^[84], Michelangelo al lemnului.

Bineînțeles, domnișoara de Marville ceru explicații pentru fiecare raritate în parte. Îi ceru lui Brunner s-o inițieze în cunoașterea acestor minunății. Scoase niște exclamații atât de naive, păru atât de fericită aflând de la Frédéric valoarea, frumusețea unei picturi, unei sculpturi, unei lucrări în bronz, încât germanul se dezgheță: fața-i întineri. În sfârșit, și de o parte și de alta, merseră mai departe decât voiau în această primă întâlnire, întâmplătoare, chipurile.

Trei ceasuri dură ședința. Brunner oferi Ceciliei mâna la coborâtul scării. Coborând treptele cu o încetineală chibzuită, Cécile, care vorbea tot despre artele plastice, se arătă mirată de admirația pretendentului său pentru fleacurile vărului Pons.

— Credeți prin urmare că tot ce am văzut face mulți bani?

— Ei, domnișoară, dacă vărul dumneavoastră ar vrea să-mi vândă colecția, aș da pe ea chiar astă-seară opt sute de mii de franci și n-aș face o afacere proastă. Numai cele șaiszeci de tablouri s-ar urca la o sumă mai mare la o vânzare publică.

— Cred, de vreme ce mi-o spuneți, răspunse ea, și așa trebuie să fie, de vreme ce de asta v-ați ocupat cel mai mult!

— Vai, domnișoară! exclamă Brunner. Drept orice răspuns la acest reproș, voi cere doamnei, mama dumneavoastră, îngăduința de a mă prezenta la dânsa pentru a avea fericirea să vă revăd.

„Ce spirituală e *fetița* mea!” gândi prezidenta, care

venea în urma fiicei sale.

— Cu cea mai mare plăcere, domnule, răspunse apoi cu voce tare. Sper că veți veni, împreună cu vărul nostru Pons, la ora cinei. Domnul prezident va fi încântat să vă cunoască... Mulțumesc, vere.

Și-l strânse de braț pe Pons într-un chip atât de semnificativ, încât fraza sacramentală „Suntem prieteni pe vecie!” n-ar fi avut atâta tărie. Era o adevărată îmbrățișare în privirea care însoți acest „Mulțumesc, vere”.

După ce o urcă pe domnișoara în trăsură, și după ce cupeul închiriat dispăru în strada Chariot, Brunner reluă convorbirea despre colecție cu Pons, care-i vorbi de căsătorie.

— Așadar, nu vedeți nicio piedică? întrebă Pons.

— A, replică Brunner, fata e o găsculiță, iar mama e cam înțepată... Vom vedea.

— O avere frumoasă în perspectivă, sublinie Pons. Mai bine de-un milion...

— Pe luni! întrerupse milionarul. Dacă ați vrea să vindeți colecția de tablouri, aș da pe ea cinci până la șase sute de mii de franci.

— Ah! exclamă bătrânul, care nu se credea atât de bogat; dar n-aș putea să mă despart de ceea ce constituie fericirea mea... Nu mi-aș vinde colecția decât dacă ar putea fi predată după moartea mea.

— Ei bine, vom vedea...

— Sunt pe cale două afaceri, zise colecționarul, care nu se gândea decât la căsătorie.

Brunner îl salută pe Pons și dispăru cu trăsura, lui splendidă. Pons se uită cum gonea cupeul cel mic fără să-l bage de seamă pe Rémonencq, care-și fuma pipa în pragul ușii.

Chiar în seara aceea, prezidenta de Marville, care se dusesse la socrul său să-l consulte, întâlni acolo familia Popinot. În dorința de a-și plăti o mică răzbunare, foarte

firească din partea mamelor care n-au reușit să pună mâna pe un băiat de familie, doamna de Marville lăsă să se înțeleagă că Cécile avea o partidă superbă. Toată lumea întreba: „Și cu cine se mărită Cécile?” Atunci, fără să-și dea seama că-și trădează secretele, prezidenta spuse atâtea cuvînțele, șopti atâtea destăinuiri la ureche, confirmate de altfel de doamna Berthier, încât iată ce se spunea a doua zi, în empireul burghez în care se învârtea Pons în evoluțiile lui gastronomice:

„Cécile de Marville se mărită cu un tânăr german care se face bancher din umanitate, căci are patru milioane avere; e un erou de roman, un adevărat Werther, încântător, cu inimă bună, cu nebuniile tinereții încheiate, și care s-a îndrăgostit nebunește de Cécile; e o dragoste de la prima vedere, cu atât mai sigură, cu cât Cécile avea drept rivale toate madonele pictate ale lui Pons” etc., etc.

A treia zi, câteva persoane veniră s-o felicite pe prezidentă, numai și numai ca să afle dacă dintele de aur exista de-adevărat^[85], iar prezidenta dădu o serie de răspunsuri variate, admirabile, pe care mamele le-ar putea consulta, cum se consulta altădată „Secretarul perfect”^[86].

— O căsătorie nu e sigură, îi spuse ea doamnei Chiffreville, decât când te întorci de la primărie și de la biserică, iar noi abia ne aflăm în stadiul întrevederilor; așa că mă bizui pe prietenia dumneavoastră ca să nu vorbiți despre speranțele noastre...

— Aveți mult noroc, doamnă prezidentă, astăzi e așa de greu să închei o căsătorie.

— Ce vreți, a fost o întâmplare, dar căsătoriile se fac deseori astfel.

— Ei, cum, chiar o măritați pe Cécile? întreba doamna Cardot.

— Da, răspunse prezidenta, înțelegând răutatea lui *chiar*. Eram pretențioși, asta întârzia măritișul Cecilei.

Dar am găsit totul: avere, amabilitate, caracter bun și un băiat drăguț. De altfel, fetița mea merita toate astea, drăguța de ea. Domnul Brunner e un tânăr încântător și foarte distins; îi place luxul, cunoaște viața și e nebun după Cécile, o iubește sincer; iar Cécile îl acceptă, în ciuda celor trei-patru milioane ale lui... Noi n-aveam pretenții atât de mari dar... ce e în plus nu strică...

Doamnei Lebas prezidenta îi spuse:

— Nu atâta avere ne-a hotărât, cât dragostea pe care a inspirat-o fiica mea. Domnul Brunner e atât de grăbit, încât vrea să se facă nunta în termenele legale.

— E un străin...

— Da, doamnă, dar mărturisesc că sunt foarte fericită. Voi avea nu un ginere, ci un fiu. Domnul Brunner e de o delicatețe cu adevărat seducătoare. Nu-și poate închipui cineva ce repede a consimțit să se căsătorească sub regim dotal... E o mare siguranță pentru orice familie. Are să cumpere pășuni de un milion două sute de mii de franci, pășuni care vor fi apoi alipite moșiei Marville.

A doua zi, apăreau alte variații pe aceeași temă. Astfel domnul Brunner era un mare senior, care se purta ca atare. Nu se uita la bani, iar dacă domnul de Marville reușea să-i obțină încetățenirea completă^[87] (că ministerul doar îi datora un fleac de decret), ginerele devenea *pa ir* al Franței. Cine putea cunoaște averea domnului Brunner! *Avea cei mai frumoși cai și cele mai frumoase echipaje din Paris etc.*

Plăcerea cu care familia Camusot dădea sfoară în țară despre căsătorie arăta prea bine cât de nesperat fusese acest succes.

Îndată după întrevvederele de la vărul Pons, domnul de Marville, îndemnat de soția lui, îi convinse pe ministrul de justiție, pe primul președinte și pe procurorul general să ia masa la el în ziua când avea să fie prezentat ginerele – pasăre rară. Cei trei demnitari primiră, deși

invitația fusese făcută cu prea puțin timp înainte; fiecare din ei înțelesese rolul pe care capul familiei îi punea să-l joace și-l sprijiniră cu plăcere. În Franța, lumea sare bucuros în ajutor mamelor care pescuiesc un ginere bogat. Contele și contesa Popinot se învoiră și ei să contribuie la fastul acelei zile, deși invitația li se păru de prost gust. S-au adunat cu totul unsprezece persoane. Bunicul Ceciliei, bătrânul Camusot, și soția lui nu puteau lipsi de la această adunare, menită, prin situația comesenilor, să-l angajeze definitiv pe domnul Brunner, care fusese descris, după cum s-a văzut, ca unul dintre cei mai bogați capitaliști din Germania, ca un om de gust (o iubea, doar, pe *fetiță*), ca viitorul rival al lui Nucingen, al fraților Keller, al lui du Tillet^[88] etc.

— E ziua noastră de primire, îi spuse prezidenta, cu simplitate studiată, celui pe care-l considera drept ginerele său și căruia îi anunță numele comesenilor, n-avem decât intimi. Mai întâi, pe tatăl soțului meu, care, după cum știți, trebuie să fie făcut *pair* al Franței, apoi pe domnul conte și pe doamna contesă Popinot; fiul lor n-a fost destul de bogat pentru Cécile, dar am rămas totuși buni prieteni; apoi ministrul de justiție, primul prezident, procurorul general, în fine, prieteni noștri... Va trebui să cinăm cam târziu, din cauza camerei, unde ședința nu se termină niciodată decât la ora șase.

Brunner se uită la Pons în chip semnificativ, iar Pons își frecă mâinile spunând parcă: „Iată ce prieteni avem, iată ce prieteni am!...”

Prezidenta, femeie dibace, spuse că are ceva de vorbit cu Pons, ca s-o lase puțințel pe Cécile singură cu Werther-ul ei. Cécile flecări cât putu și făcu în așa fel, ca Frédéric să observe un dicționar german, o gramatică germană și un volum de Goethe pe care le ascunsese.

— A, învățați germana? întrebă Brunner roșind.

Numai franțuzoaicele sunt în stare să născocească asemenea capcane.

— O! zise ea, ce rău ești! nu-i frumos, domnule, să

scotocești așa prin tainițele mele. Vreau să-l citesc pe Goethe în original și învăț germana de doi ani.

— Atunci gramatica e tare greu de înțeles, căci n-are nici zece foi tăiate, remarcă Brunner cu naivitate.

Rușinată, Cécile se întoarce ca să nu i se vadă roșeața. Un german nu rezistă la soiurile astea de manifestări. O luă pe Cécile de mână, o aduse spăsită sub ochii lui și o privi așa cum se privesc logodnicii în romanele lui Auguste Lafontaine, de pudică memorie.

— Ești adorabilă! îi spuse el.

Cécile făcu un gest ștregăresc care însemna: „Da* parcă dumneata!... Cine nu te-ar iubi?”

— Mamă, merge bine, îi spuse apoi la ureche mamă-sii, care se întorsese cu Pons.

Aspectul unei familii în timpul unei asemenea seri e greu de descris. Fiecare era mulțumit să vadă o mamă care pune mână pe o partidă bună pentru fica ei. Se adresau felicitări, prin cuvinte cu dublu înțeles, sau cu subînțeles, și lui Brunner, care se făcea că nu înțelege nimic, și Cecilei, care înțelegea tot, și prezidentului, care aștepta complimente. Lui Pons îi vâjâi tot sângele în urechi și crezu că vede înaintea ochilor toate becurile de gaz de pe scena teatrului său când Cécile îi spuse șoptit, cu menajamentele cele mai ingenioase, că tatăl ei avea intenția să-i constituie o rentă viageră de o mie două sute de franci; bătrânul artist refuză hotărât, obiectând că aflate de la Brunner ce mare e averea lui mobilă.

Ministrul, primul președinte, procurorul general, familia Popinot, toți oamenii ocupați plecară. În curând nu mai rămase decât bătrânul Camusot și Cardot, fostul notar, asistat de ginerele său, Berthier. Văzându-se în familie, bătrânul Pons mulțumi, în mod foarte nepotrivit, prezidentului și prezidentei pentru propunerea făcută de Cécile. Așa sunt oamenii de inimă, cu totul spontani. Brunner, care văzu în această rentă, astfel oferită, un fel de primă, se închise în sine cum fac evreii și luă o

atitudine care vădea visarea mai mult decât rece a calculatorului.

— Colecția mea sau prețul ei va rămâne tot în familie, fie că tratez cu prietenul nostru Brunner, fie că o păstrez, spunea Pons familiei, care se minuna că el posedă valori atât de mari.

Brunner observă schimbarea produsă de toți ignoranții de față în favoarea unui om care trecea de la o stare socotită sărăcie la avere, așa după cum observase cât era de răzgâiată Cécile, idolul casei, de mama și de tatăl ei, și se distrahă provocând uimirea și exclamațiile respectabililor burghezi.

— I-am spus domnișoarei că tablourile domnului Pons valorează pentru mine suma asta; dar, la prețul la care au ajuns obiectele de artă unice, nimeni nu poate prevedea valoarea pe care ar atinge-o colecția la licitație publică. Cele șaiszeci de tablouri ar putea urca la un milion, am văzut mai multe de câte cincizeci de mii de franci.

— E bine să fie cineva moștenitorul dumitale, îi spuse fostul notar lui Pons.

— Păi moștenitoarea mea e verișoara Cécile, replică bătrânul, ținând morțiș la legăturile de rudenie.

Un murmur de admirație îl înconjură pe bătrânul muzician.

— O să fie o moștenitoare foarte bogată, spuse râzând Cardot, care plecă.

Îi lăsară împreună pe Camusot-tatăl, pe prezident, pe prezidentă, pe Cécile, pe Brunner, pe Berthier și pe Pons; căci se presupunea că urma să aibă loc cererea oficială a mâinii Cecilei. În adevăr, când rămaseră singuri, Brunner începu printr-o întrebare care păru părinților un semn bun.

— Parcă am înțeles, zise Brunner adresându-se prezidentei, că domnișoara e copil unic...

— Desigur, răspunse ea cu mândrie.

— Așa că n-o să aveți nicio dificultate cu nimeni,

adăugă Pons ca să-l hotărască pe Brunner să-și formuleze cererea.

Dar Brunner căzu pe gânduri și o tăcere sumbră aduse răceală cea mai bizară. Ai fi zis că prezidenta mărturisise că *fetița* e epileptică. Președintele, socotind că fiica lui nu trebuie să fie de față, îi făcu un semn pe care Cécile îl înțelese și ieși. Brunner tăcea întruna. Cei de față se uitară unii la alții. Situația devenea neplăcută. Bătrânul Camusot, om cu experiență, îl luă pe german în camera prezidentei, ca să-i arate, chipurile, evantaiul găsit de Pons; ghicise că se iviseră dificultăți și ceru printr-un gest fiului său, nurorii sale și lui Pons să-l lase singur cu pretendentul.

— Iată capodopera, spuse vechiul negustor de mătăsuri arătând evantaiul.

— Face cinci mii de franci, răspunse Brunner după ce se uită la el.

— Dumneata, domnule, nu veniseși ca să ceri mâna nepoțelei mele? Întrebă viitorul *pair* al Franței.

— Ba da, domnule, zise Brunner, și vă rog să credeți că nicio altă căsătorie n-ar putea fi mai măgulitoare pentru mine. Nu voi găsi niciodată o persoană mai frumoasă, mai demnă de iubit și care să-mi convină mai bine decât domnișoara Cécile, dar...

— Ală fără „dar”, zise bătrânul Camusot, sau să vedem pe loc cum se explică acest „dar”, dragă domnule...

— Domnule, reluă Brunner cu gravitate, sunt foarte mulțumit că nu ne-am angajat nici de o parte, nici de cealaltă, căci calitatea de fiică unică, atât de prețioasă pentru toată lumea, afară de mine, calitate pe care n-o cunoșteam, credeți-mă, este o piedică absolută...

— Cum, domnule, zise bătrânul înmărmurit, dumneata; vezi un defect într-un avantaj imens? Purtarea dumitale e într-adevăr nemaipomenită, și aș vrea grozav să-i cunosc motivele.

— Domnule, răspunse liniștit germanul, am venit astă-seară aici cu intenția să-i cer domnului preșident

mâna ficei sale. Voiam să-i fac o situație strălucită domnișoarei Cécile, oferindu-i ce ar fi binevoit să accepte din averea mea. Dar o fiică unică este un copil pe care indulgența părinților îl deprinde să facă ce-i trece prin cap, și care n-a cunoscut niciodată ce este împotrivirea. Se întâmplă și aici ceea ce se întâmplă în mai multe familii, în care am putut observa altădată cultul pentru aceste soiuri de divinități: nu numai că nepoțica dumneavoastră este idolul casei, dar doamna prezidentă e cea care poartă în casă... știți cel! Domnule, am văzut căsnicia tatălui meu devenind un infern din cauza asta. Mama mea vitregă, din pricina căreia mi s-au tras toate, a fost fiică unică, adorată, cea mai încântătoare dintre logodnice, și a devenit apoi un diavol împielit. Nu mă îndoiesc că domnișoara Cécile ar fi o excepție la teoria mea; dar nu mai sunt tânăr, am patruzeci de ani, și diferența de vârstă atrage dificultăți care nu-mi permit să fac fericită o domnișoară deprinsă s-o vadă pe doamna prezidentă căutându-i în coarne și pe care doamna prezidentă o ascultă ca pe un oracol. Cu ce drept aș pretinde ca domnișoara Cécile să-și schimbe ideile și obiceiurile? În locul unor părinți îngăduitori față de toate capriciile ei, va întâlni egoismul unui bărbat de patruzeci de ani; dacă rezistă ea, e învins bărbatul. Mă port deci ca un om cinstit, mă retrag. De altfel, doresc să se pună în seama mea toate relele, dacă e neapărat nevoie să se explice pentru ce n-am făcut aici decât o vizită...

— Dacă astea sunt motivele dumitale, domnule, zise viitorul *pair* al Franței, ele pot fi admise! oricât de ciudate ar părea.

— Domnule, să nu vă îndoiiți de sinceritatea mea, întrerupse Brunner. Dacă cunoașteți o biată fată dintr-o familie cu copii mulți, dar bine crescută, fără avere, cum se află multe în Franța, și dacă mă voi convinge că are caracter frumos, mă însor cu ea.

În timpul tăcerii care urmă după această declarație,

Frédéric Brunner îl lăsă pe bunicul Ceciliei, se întoarse pentru a saluta politicos pe prezident și pe prezidentă și plecă. Ca un comentariu viu al salutului Werther-ului ei, Cécile se arătă, palidă ca o muribundă: auzise totul, ascunsă în cabinetul de toaletă al mamă-si.

— Refuzată!... îi spuse ea mamă-si la ureche.

— Dar de ce? îl întrebă prezidenta pe socrul ei, care părea încurcat.

— Pe bunul motiv că fiicele unice sunt copii răzgâiați, răspunse bătrânul. Și oarecare dreptate are, adăugă el, prinzând prilejul de a o critica pe noră-sa, care-i călca pe nervi de douăzeci de ani.

— O să-mi moară fata din asta! ați ucis-o! îi spuse lui Pons prezidenta, susținând-o pe fică-sa, care găsi nimerit să-i adeverească vorbele leșinându-i în brațe.

Prezidentul și soția lui o târără pe Cécile până la un fotoliu, unde ea termină de leșinat. Bunicul sună după servitori.

— Întrezăresc uneltirea urzită de dumnealui! zise mama furioasă arătând înspre bietul Pons.

Pons tresări ca și când ar fi auzit răsunându-i la urechi trompeta judecății de apoi.

— Dumnealui, reluă prezidenta, ai căror ochi deveniseră ca două izvoare de fiere verde, dumnealui a vrut să răspundă la o glumă nevinovată printr-o insultă. Cine poate crede că germanul ăsta e în toată firea? Sau e complicele unei răzbunări fioroase, sau e nebun. Sper, domnule Pons, că pe viitor ne vei scuti de neplăcerea de a te vedea într-o casă în care ai încercat să aduci rușinea și dezonoarea.

Pons, devenit stană de piatră, ținea ochii ațintiți pe o floare a covorului și nu zicea nimic.

— Ei, cum, mai ești aici, monstru de ingratitudine! exclamă prezidenta întorcându-se. Și le spuse servitorilor arătându-l pe Pons: Dacă dumnealui mai vine vreodată, nu suntem niciodată acasă, nici eu, nici domnul. Jean, du-te după doctor... Și dumneata,

Madeleine, adu apa de corn de cerb⁸⁹!

Pentru prezidentă, motivele prezentate de Brunner nu erau decât pretextul sub care se ascundeau altele necunoscute, dar ruperea căsătoriei era cu atât mai sigură. Cu iuțeala de gândire caracteristică femeilor în împrejurările grave, doamna de Marville găsisese singurul mijloc de a repara eșecul, atribuindu-i lui Pons o răzbunare premeditată. Ideea aceasta, infernală în ce-l privea pe Pons, salva onoarea familiei. Statornică în ura ei față de Pons, făcuse un adevăr dintr-o simplă bănuială de femeie. În general, femeile au o convingere și o morală a lor, ele cred în realitatea a tot ce le servește interesele și pasiunile. Prezidenta merse mult mai departe, ea îi transmise prezidentului, în seara aceea, propria sa convingere, și magistratul fu încredințat a doua zi de vinovăția vărului său. Toată lumea va găsi îngrozitoare purtarea prezidentei; dar, în asemenea împrejurare, orice mamă o va imita pe doamna Camusot, preferind să sacrifice onoarea unui străin decât pe cea a fiicei sale. Mijloacele vor fi poate altele, dar țelul va fi același.

Muzicianul coborî repede scările; dar, pe bulevarde, merse cu pas rar până la teatru, unde intră în mod mașinal; se duse în mod mașinal la pupitrul său și dirijă în mod mașinal orchestra. În antracte, îi răspunse lui Schmucke atât de aiurit, încât Schmucke abia își ascunse îngrijorarea: crezu că Pons a înnebunit. Având o fire copilăroasă, Pons dădea scenei care se petrecuse proporțiile unei catastrofe... Să trezească o ură înspăimântătoare acolo unde voise să aducă fericirea, asta i se părea o răsturnare totală a existenței. Recunoscuse în sfârșit în ochii, în gestul și în vocea prezidentei o dușmănie de moarte.

A doua zi, doamna Camusot de Marville luă o mare hotărâre, impusă de astfel de împrejurări, și prezidentul o aprobă. Hotărâră să dea de zestre Ceciliei moșia

Marville, casa din strada Hanovre și o sută de mii de franci. Înțelegând că unui asemenea eșec trebuie să-i răspunzi cu o căsătorie încheiată repede, prezidenta se duse chiar în cursul dimineții la contesa Popinot. Ea povesti nemaipomenita răzbunare și groaznica mistificare pregătită de Pons. Lucrurile părură de crezut când se află că pretextul rupturii era calitatea de fică unică. În fine, prezidenta scoase în relief cu dibăcie avantajul de a se numi Popinot de Marville și cifra enormă a zestrei. La prețul proprietăților din Normandia, cu doi la sută, moșia reprezenta vreo nouă sute de mii de franci. Nicio familie chibzuită nu putea refuza o asemenea încuscrire; contele Popinot și soția lui primiră deci. Apoi, ca oameni pe care-i interesează onoarea familiei în care urmau să intre, făgăduiră ajutorul lor pentru a da o explicație catastrofei din ajun.

Și tot la bătrânul Camusot, bunicul Ceciliei, de față cu aceleași persoane care o auziseră pe prezidentă cu câteva zile înainte urcându-l în slăvi pe Brunner, aceeași prezidentă, în timp ce ceilalți se temeau să deschidă vorba, luă vitejește taurul de coame.

— Ce să zic, în ziua de azi, nicio precauție nu e de prisos când e vorba de căsătorie, mai ales când ai de-a face cu străini.

— De ce, doamnă?

— Ce vi s-a întâmplat? întrebă doamna de Chiffreville.

— Nu știți pățania noastră cu acel Brunner care a avut îndrăzneala să aspire la mâna Ceciliei?... E fiul unui cârciumar german și nepotul unui negustor de piei de iepure.

— Cum se poate? Dumneavoastră, atât de perspicace! zise o doamnă.

— Aventurierii ăștia sunt așa de abili! Dar am aflat totul prin Berthier. Germanul ăsta e prieten cu un amărât care cântă din flaut. Are relații cu un om care închiriaza camere mobilate în strada du Mail și cu niște croitori... Am aflat că a dus o viață desfrânată, și nicio

avere nu-i poate fi de ajuns unui individ care a și mâncat-o pe cea a mamă-si.

— Bine, dar atunci domnișoara, flica dumneavoastră, ar fi fost nefericită, zise doamna Berthier.

— Și cum v-a fost prezentat? întrebă bătrâna doamnă Lebas.

— E o răzbunare a domnului Pons; ni l-a prezentat pe domnișorul ăsta ca să ne facă ridicoli... Acest Brunner, adică *Fontaine*⁽⁹⁰⁾ (ne-a fost dat drept nobil), stă prost cu sănătatea, e chel, are dinții stricați; așa că mi-a fost de ajuns să-l văd o singură dată, ca să-mi dau seama că nu face de noi.

— Dar averea cea mare de care vorbeați? întrebă o femeie tânără cu timiditate.

— Averea nu-i atât de mare cât se spune. Croitorii, chelnerul și el însuși, toți și-au golit buzunarele ca să înființeze o bancă... Dar ce e o bancă, astăzi, când e la început? posibilitatea de a se ruina. O femeie poate să se culce milionară și să se trezească a doua zi numai cu *ce-avea de la părinți*. De la primul cuvânt, de la prima vedere, noi ne-am făcut părerea despre acest domn care habar n-are de obiceiurile noastre. Se vede după mânușile și după vesta lui că e neam prost, fiu de birtaș neamț, fără nicio noblețe în sentimente, un băutor de bere și un fumător!... fumează, doamnă! douăzeci și cinci de pipe pe zi. Ce s-ar fi ales de biata mea Lili?... Mă cutremur și acum. Ne-a salvat Dumnezeu! De altfel, Cécile nici nu-l iubea pe domnul ăsta... Puteam oare să ne așteptăm la o asemenea mistificare din par tea unei rude, a unui obișnuit al casei noastre, care cinează la noi de două ori pe săptămână de douăzeci de ani! pe care l-am copleșit de binefaceri, și care juca atât de bine teatru, încât a declarat-o pe Cécile moștenitoarea lui în fața ministrului de justiție, a procurorului general și a primului prezident!... Brunner ăsta și cu domnul Pons erau înțeleși ca să-și atribuie milioane unul altuia!... Nu, zău, doamnelor, vă asigur, ați fi căzut și

dumneavoastră, toate, victimă acestei mistificări de artist!

În câteva săptămâni, familiile Popinot, Camusot și aderenții lor, la un loc, triumfaseră ușor față de lume, căci nimeni nu luă apărarea ticălosului de Pons, parazitului, prefăcutului, zgârcitului, falsului om de treabă covârșit de dispreț, privit ca o viperă încălzită la sânul familiilor, ca un om de o rară răutate, ca un măscărici primejdios care trebuia uitat.

Cam o lună după refuzul falsului Werther, bietul Pons, care se dăduse pentru prima oară jos din pat, unde fusese ținut de o febră nervoasă, se plimba pe bulevarde, la soare, sprijinit de brațul lui Schmucke. Pe Bulevardul Temple, nimeni nu mai râdea de cei doi babalâci, văzând cât de prăpădit era unul și ce grijă mișcătoare avea celălalt pentru prietenul său convalescent. Când ajunseră pe Bulevardul Poissonnière, Pons prinsese ceva culoare în obraji respirând atmosfera bulevardelor, unde aerul are atâta putere; căci acolo unde se adună mulțimile, fluidul e atât de vital, încât s-a remarcat la Roma lipsa de *mala aria*^[9] în ghetto-ul infect unde mișună evreii. Poate că și priveștea aceasta care, odinioară, îi făcea zilnic plăcere, marele spectacol al Parisului, avea efect asupra bulevardului. În fața teatrului Variétés, Pons lăsă brațul lui Schmucke, căci mergeau alături; dar convalescentul se depărta din când în când de prietenul său ca să privească noutățile de curând expuse pe la prăvălii. Astfel, se pomeni nas în nas cu contele Popinot, pe care-l salută în modul cel mai respectuos, căci fostul ministru era unul dintre oamenii pe care Pons îi prețuia și-i venera cel mai mult.

— A, domnule, răspunse aspru *pair*-ul Franței, nu înțeleg cum de ai atât de puțin tact încât să saluți o persoană înrudită cu familia pe care ai încercat să pui pecetea rușinii și a ridicolului printr-o răzbunare cum

știu să pună la cale doar artiștii... Află, domnule, că, începând de astăzi, suntem complet străini unul de altul. Doamna contesă Popinot împărtășește indignarea pe care purtarea dumitale față de familia Marville a inspirat-o întregii societăți.

Fostul ministru își văzu de drum, lăsându-l pe Pons ca trăsnet. Nici pasiunile, nici justiția, nici politica, niciuna dintre marile forțe sociale nu ține seama de starea celui pe care îl lovește. Omul de stat, împins de interesele de familie să-l zdrobească pe Pons, nu băgă de seamă slăbiciunea fizică a acestui dușman de temut.

— Ce ai, *zărage briedene*?! exclamă Schmucke devenind palid ca și Pons.

— Am primit o nouă lovitură de pumnal în inimă, răspunse bătrânul sprijinindu-se de brațul lui Schmucke. Cred că numai bunul Dumnezeu are dreptul să facă binele, iată de ce sunt atât de crunt pedepsiți cei care se amestecă în treaba lui.

Pons, ființă peste măsură de bună, făcea un efort suprem ca să risipească, prin sarcasmul acesta de artist, spaima întipărită pe fața prietenului său.

— *Aja gred ji eu*, răspunse simplu Schmucke.

Întâmplarea era inexplicabilă pentru Pons, căci nici familia Camusot, nici familia Popinot nu-i trimisese niciun anunț despre căsătoria Ceciliei. Pe Bulevardul Italienilor, Pons îl văzu venind spre el pe domnul Cardot. Prevenit de discursul *pair*-ului Franței, Pons se feri ca de foc să-l oprească, deși, cu un an în urmă cina la el de două ori pe lună. Se mulțumi să-l salute; dar primarul, deputat al Parisului, îl privi pe Pons cu un aer indignat, fără să-i răspundă la salut.

— Ia du-te și-l întreabă ce au toți împotriva mea, îi spuse bătrânul lui Schmucke, care cunoștea toate amănuntele catastrofei întâmplare lui Pons.

— *Tomnule*, se adresă Schmucke lui Cardot, făcând pe abilul, *briedenul meu Bems ze zgoală dubă boală, ji*,

testeur, nu l-ați regunoscut?

— Ba l-am recunoscut foarte bine.

— *Tar ge afeți să-i rebrojați gu doții?*

— Prietenul dumitale e un monstru de ingratitudine, un om care, dacă mai trăiește, asta e pentru că, după cum spune proverbul, sămânța cea rea crește orice ai face. Lumea are dreptate să n-aibă încredere în artiști. Sunt răi și afurisiți ca niște maimuțe. Prietenul dumitale a încercat să-și dezonzoreze propria familie, să mânjească reputația unei tinere fete, pentru a se răzbuna de o glumă nevinovată. Nu vreau să mai am nimic de-a face cu el; voi încerca să uit că l-am cunoscut și că există. Astea sunt, domnule, sentimentele tuturor persoanelor din familia mea, din familia lui, și a celor care îi făceau dumnealui cinstea să-l primească în casă...

— *Dar, tomnule, tumneada ești un om cu zgaun la gap; ji, tagă-mi bermiți, am să-ți egzblig doadă bofesdea...*

— Rămâi prieten cu el, dacă te trage inima, voia dumitale, domnule, răspunse Cardot; dar oprește-te aici, căci cred de datoria mea să te previn că voi trata cu aceeași reprobare pe cei care ar încerca să-l scuze sau să-l apere...

— *Ză-l șusdifițe?*

— Da, căci purtarea lui nu poate fi justificată, după cum nu poate fi nici calificată.

După această formulă, deputatul de Sena își continuă drumul, fără a mai vrea să audă nicio silabă mai mult.

— Am până acum cele două puteri ale statului împotriva mea^[92], zise zâmbind bietul Pons, după ce Schmucke îi repetă aceste ocări sălbatice.

— *Dodul ist gondra noasdră*, replică Schmucke cu durere. *Ză ne crăpim, ga ză nu îndâlnim alte pești.*

Era pentru prima dată în viața lui că oaia asta blândă de Schmucke rostea asemenea cuvinte. Bunăvoința lui aproape dumnezeiască nu fusese niciodată tulburată. Dacă l-ar fi lovit pe el toate nenorocirile din lume, le-ar fi

primit cu un zâmbet naiv. Dar să-l vadă maltratat pe sublimul lui Pons, pe Pons, Aristide^[93] necunoscut, geniu resemnat, suflet fără pic de răutate, comoară de bunătate, aur curat!... Asta îi dădea indignarea lui Alceste^[94], și de aceea îi numea pe amfitrionii lui Pons bestii! La firea lui pașnică, ieșirea aceasta echivala cu toate furiile lui Roland^[95]. Cu o prevedere înțeleaptă, Schmucke îl întoarse pe Pons spre Bulevardul Temple, și Pons se lăsă condus, căci bolnavul era ca un luptător de bălci care încasează toate loviturile. Întâmplarea voi ca bietul muzician să nu fie cruțat de nimic. Avalanșa care se prăvălea peste el conținea totul: Camera *pair*-ilor, Camera deputaților, familia, străinii, pe cei tari, ca și pe cei slabi, ca și pe cei nevinovați!

Întorcându-se acasă pe Bulevardul Poissonnière, Pons o văzu venind pe fiica aceluiasi domn Cardot, o femeie tânără care trecuse prin multe, așa că putea fi indulgentă. Vinovată de o greșală ascunsă, ea devenise roaba soțului ei. Doamna Berthier era singura, dintre toate stăpânele caselor unde cina, căreia Pons îi spunea pe numele cel mic: „Félicie!” și uneori i se părea că ea îl înțelege. Această ființă blândă păru nemulțumită că-l întâlnește pe vărul său Pons; căci, cu toată lipsa oricărei înrudiri cu familia celei de a doua soții a vărului său, bătrânul Camusot, Pons era numit văr. Dar, neputându-l ocoli, Félicie Berthier se opri în fața muribundului.

— Nu te credeam om rău, vere, dar dacă numai un sfert din ce aud spunându-se despre dumneata e adevărat, ești un om tare nesincer... O! nu te justifică! adăugă ca iute văzând că Pons face un gest, e inutil, din două motive: primul este că eu n-am dreptul nici să acuz, nici să judec, nici să condamn pe nimeni, fiindcă știu prin mine însămi că cei care par a avea cele mai mari vini pot să aibă scuze; al doilea, pentru că explicațiile dumitale n-ar servi la nimic. Domnul

Berthier, care a făcut contractul dintre domnișoara de Marville și viconte Popinot, e atât de pornit împotriva dumatăle încât, dac-ar auzi că ți-am adresat un singur cuvânt, că ți-am vorbit pentru ultima oară, m-ar certa. Toată lumea e împotriva dumatăle.

— Văd și eu, doamnă, răspunse cu o voce tulburată bietul muzician, salutând-o respectuos pe soția notarului.

Și reluă cu greutate drumul spre strada Normandie, lăsându-se atât de greu pe brațul lui Schmucke, încât bătrânul german înțelese sfârșeala fizică a lui Pons și curajul cu care lupta acesta împotriva ei. Această a treia întâlnire a fost ca sentința rostită de mielul de la picioarele Domnului^[96]; mânia acestui înger al săracilor, simbol al popoarelor, este ultimul cuvânt al cerului. Cei doi prieteni ajunseră acasă fără să mai fi schimbat o vorbă. În anumite împrejurări ale vieții, totul e să-ți simți prietenul lângă tine. Vorbele de mângâiere înveninează rana și arată cât e de adâncă. Bătrânul pianist avea, după cum vedeți, geniul prieteniei, delicatețea celor care cunosc obiceiurile suferinței, fiindcă au suferit mult.

Plimbarea aceasta avea să fie ultima pentru bătrânul Pons. Bolnavul căzu dintr-o boală în alta. Având un temperament sangvin-biliu, fierea îi trecu în sânge și căpătă o hepatită violentă. Cele două boli succesive fiind singurele din viața sa, Pons nu cunoștea niciun medic; așa că, cu o foarte bună intenție la început, cu un sentiment matern chiar, inimoasa și devotata Cibot îl chemă pe medicul cartierului. La Paris, în fiecare cartier există un medic al cărui nume și a cărui locuință nu sunt cunoscute decât de cei din clasa de jos, de mici burghezi, de portari, și care e numit în consecință medicul cartierului. Medicul acesta, care moșește și lasă sânge, este în medicină ceea ce e, la *Mica Publicitate*, *fata la toate*. Obligat să se poarte bine cu cei săraci,

destul de priceput din cauza practicii sale îndelungate, el e iubit de obicei. Doctorul Poulain, adus la bolnav de către madam Cibot, și recunoscut de Schmucke, ascultă, fără să le dea atenție, plângerile bătrânului muzician, care se scărpinase toată noaptea și nu-și mai simțea deloc pielea. Starea ochilor, cu cearcăne galbene, se potrivea cu simptomul semnalat.

— Ați avut, acum vreo două zile, o supărare mare? îl întreabă doctorul pe bolnav.

— Vai! da, răspunse Pons.

— Aveți boala pe care era s-o aibă domnul, zise el arătându-l pe Schmucke, gălbinaie; dar o să treacă, adăugă doctorul Poulain scriind o rețetă.

Cu toate vorbele liniștitoare din urmă, doctorul aruncase asupra bolnavului o privire din cele hipocratice 9e, în care ochii interesați să cunoască adevărul ghicesc întotdeauna sentința de moarte, deși ea e ascunsă sub obișnuita compătimire. Așa încât, madam Cibot, care zvârlise în ochii doctorului o otheadă de spion, nu se lăsă înșelată de accentul frazei medicale, nici de expresia ipocrită de pe fața doctorului Poulain și se luă după el la plecare.

— Credeți c-o să-i treacă? îl întreabă ea pe doctor în capul scării.

— Dragă doamnă Cibot, domnul dumitale e un om mort, nu din cauza vărsării de fiere în sânge, ci din cauza slăbiciunii sale morale. Totuși, cu multă îngrijire, mai poate să scape; ar trebui luat de aici, dus în călătorie...

— Da' cu ce? zise portăreasa. Tot ce are, mare și lat, e slujba, iar prietenul lui trăiește de pe urma câtorva pensioane date de niște cucoane mari, la care zice el că le-a făcut servicii, niște cucoane tare miloase. Așa că sunt ca doi copii pe care-i îngrijesc de nouă ani.

— Îmi petrec viața vizitând oameni care mor nu de bolile lor, ci de rana cea mare și fără vindecare, lipsa de bani. În câte mansarde nu sunt silit, în loc de a cere

ceva pentru consultație, să las eu cinci franci pe tăblia sobei!...

— Sărăcuțu' de domnu Poulain! zise madam Cibot. Al de ce n-ai mătăluță o sută de mii de franci venit pe care-i au unii *zgârie-brânză* din cartier, niște adevărați *scăpătați* din iad (scăpați), c-ai fi trimisu' lui Dumnezeu pe pământ!

Ajuns să-și facă, datorită prețuirii domnilor portari ai arondismentului, o mică clientelă care abia îi asigura existența, medicul ridică ochii la cer și-i mulțumi doamnei Cibot printr-o schimă demnă de Tartuffe.

— Și zici așa, dragă domnule Poulain, că bolnăviorul nostru scapă, cu multă îngrijire?

— Da, dacă moralul lui nu e prea atins de supărarea pe care a avut-o.

— Bietu om! da' cine să-l fi supărat? E pâinea lui Dumnezeu, cum nu e altu' pe pământ, afară doar de prietenu' lui, domnu Schmucke!... Aflu eu de ce e vorba! Și las pe mine dacă n-o să le arăt eu ălora de l-au *inervat* pe conașu'!...

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, zise medicul, care se afla în clipa aceea în pragul ușii de jos a casei, una dintre principalele caracteristici ale bolii conașului dumitale este nervozitatea, o nervozitate de fiecare minut și pentru orice fleac, și cum probabil nu-și va putea lua înfirmieră, o să-l îngrijești dumneata. Așa că...

— *Aștea le șpuneți despre domnu Ponș⁽⁹⁷⁾?* întrebă telalul, care-și fuma pipa.

Și se ridică de pe piatra porții ca să intre și el în vorbă cu portăreasa și cu doctorul.

— Da, nene Rémonencq! îi răspunse madam Cibot auvergnatului.

— *Păi, ește mai bogat ca domnu Moniștrolle ca șei mai mari anticari... Mă prișep și eu la aștea ca să pot șpune că are în cașă, drăgușul de el, comori, nu alșeva!*

— Ia te uită, eu credeam că-ți bați joc de mine mai deunăzi, când ți-am arătat toate vechiturile alea, că nu

erau acasă conașii, îi spuse lui Rémonencq madam Cibot.

La Paris, unde caldarâmul are urechi, unde ușile au o limbă, unde drugii ferestrelor au ochi, nimic nu-i mai primejdios decât să vorbești în pragul ușilor de intrare. Ultimele cuvinte care se rostesc acolo și care sunt, pentru conversație, ceea ce este un post-scriptum pentru o scrisoare conțin indiscreții tot atât de periculoase pentru cei care le lasă ascultate, ca și pentru cei care le ascultă. Un singur exemplu e de ajuns ca să întărească cele spuse în povestirea de față.

Într-o zi, unul dintre coaforii cei mai cu faimă de pe vremea Imperiului, epocă în care oamenii își îngrijeau mult părul, ieșea dintr-o casă unde tocmai coafase o femeie frumoasă și unde toți locatarii bogați îi erau clienți. Printre aceștia se lăfăia un holtei bătrân înarmat cu o menajeră care-i ura de moarte pe moștenitorii conașului ei. Fostul tinerel, grav bolnav, chemase tocmai la un consult pe cei mai iluștri medici, care nu se numeau încă *prinți* ai științei. Medicii ieșiseră, din întâmplare, în același timp cu coaforul și, luându-și rămas bun în pragul ușii, vorbeau, neținând seama decât de știință și adevăr, așa cum vorbesc ei între ei când s-a terminat farsa consultului: „E un om mort... zise doctorul Haudry. Nu mai trăiește nicio lună... adăugă Desplein, afară doar de-o minune”. Coaforul auzi aceste cuvinte. Ca toți coaforii, se avea bine cu servitorii, împins de o cupiditate monstruoasă, urcă îndată din nou la fostul tinerel și îi făgădui servitoarei-țiitoare o primă destul de ridicată ca ea să-l hotărască pe stăpânu-său să-și plaseze o mare parte din avere în rentă viageră. Printre bunurile bătrânului holtei muribund, în vârstă de altfel de cincizeci și șase de ani, care ar fi trebuit să fie socotită îndoit din cauza campaniilor lui amoroase, se afla o casă splendidă, situată în strada Richelieu și care valora pe atunci două sute cincizeci de mii de franci. Casa aceasta, la care

râvnea coaforul, îi fu vândută pe o rentă viageră de treizeci de mii de franci. Asta se petrecea în 1806. Coaforul, astăzi de șaptezeci de ani și la pensie, plătește și acum, în 1846, renta. Cum fostul tinerel are nouăzeci și șase de ani, a căzut în doaga copilăriei și s-a însurat cu cea care fusese pentru el o doamnă Evrard^[98]; poate s-o mai ducă încă mult și bine. Pe coafor, care-i dăduse femeii vreo treizeci de mii de franci, imobilul îl costă mai bine de un milion; e drept că, astăzi, casa valorează între opt și nouă sute de mii de franci.

Ca și coaforul, auvergnatul ascultase ultimele cuvinte spuse de Brunner lui Pons în pragul ușii, în ziua întrevederii logodnicului-minune cu Cécile; așa că dorise să pătrundă în muzeul Pons. Avându-se bine cu soții Cibot, Rémonencq fu introdus curând în apartamentul celor doi prieteni, în lipsa acestora. Uimit de atâtea bogății, Rémonencq văzu că aci e rost de *dat o lovitură*, ceea ce înseamnă, în argoul negustorilor, de furat o avere, și se gândea la asta de vreo cinci-șase zile.

LA CIBOT.

RÉMONENCQ.

Rémonencq, ébloui de tant de richesse, vit un coup à monter.

(LE COUSIN PONS.)

— *Așa de pușin glumesc, răspunji; e el doamnei Cibot și doctorului Poulain, că o să ștăm dtz vorbă despre așa, și că dacă drăgușul de conaș primește o rentă viașeră de șinzeși de mii de franși, eu vă dau o damișeană de vin de la noi, dacă mă...*

— Ce vorbești? îi spuse medicul lui Rémonencq, o rentă viageră de cincizeci de mii de franci!... Păi, dacă bătrânul e așa de bogat, îngrijit fiind de mine și vegheat de doamna Cibot, el poate să se vindece... căci de boli de ficat suferă cei cu organismul foarte tare...

— *Șinzeși am spus? Da aiși, în pragul ușii, un domn i-a propus șapte șute de mii de franși, și așa numai pe tablouri, fir-ar să fie!*

Auzind această declarație a lui Rémonencq, madam Cibot îl privi pe doctorul Poulain cu un aer bizar. În ochii ei, de culoarea portocalei, diavolul aprindea un foc sinistru.

— Haide! Să nu mai ascultăm asemenea fleacuri, reluă medicul, altfel mulțumit să afle că clientul său îi putea plăti toate vizitele pe care avea să le facă.

— *Domnu doctor, dacă drăgușa doamnă Șibot vrea să mă lașe să aduc pe ecșpertul meu, că tot ștă în pat domnu, șânt șigur să fac roșt de bani în două șeasuri, fie și de șapte șute de mii de franși...*

— Bine, dragă! răspunse doctorul. Așa, doamnă Cibot, ai grijă să nu-l contrazici niciodată pe bolnav: trebuie să te înarmezi cu răbdare, căci totul îl va irita și-l va obosi, chiar și atențiile dumitale pentru dânsul; așteaptă-te să nu-i fie nimic pe plac...

— Tare greu o să mai fie cu el, zise portăreasa.

— Așa, ascultă ce ți-am spus, reluă medicul cu autoritate. Viața domnului Pons e în mâinile celor ce-l vor îngriji; așa că voi veni să-l văd poate chiar de două ori pe zi. Îmi voi începe vizitele cu el...

Medicul trecuse deodată de la nepăsarea lui adâncă

pentru bolnavii săraci la sollicitudinea cea mai inimoasă, fiindcă, după cum vorbea de serios speculantul, începuse să creadă în averea lui Pons.

— O să fie îngrijit ca un rege, răspunse madam Cibot, cu entuziasm prefăcut.

Portăreasa așteptă ca doctorul să întoarcă colțul străzii Chariot înainte de a relua convorbirea cu Rémonencq. Negustorul de fiare vechi își termina pipa rezemat de pervazul ușii de la prăvălie. Își luase dinadins această poziție, voia să vadă ce are de gând portăreasa.

Prăvălia lui, altădată cafenea, rămăsese așa cum o găsisese auvergnatul când o închinase. Pe tăblia lungă, care se află deasupra vitrinelor la toate prăvăliile modeme, se mai putea citi: CAFENEAUA NORMANDIE. Auvergnatul pusese vreun ucenic zugrav să-i scrie, gratis fără îndoială, cu pensula și cu vopsea neagră, pe locul care mai rămânea sub CAFENEAUA NORMANDIE: *Rémonencq, negustor de fiare vechi, cumpără articole de ocazie*. Bineînțeles, oglinzile, mesele, scăunelele, etajerele, tot mobilierul cafenelei „Normandie” fusese vândut. Rémonencq închiriasse, pe șase sute de franci anual, prăvălia goală, odăița din dosul ei, bucătăria și o singură cameră la mezanin, unde dormea altădată chelnerul-șef, căci apartamentul care ținea de cafeneaua „Normandie” fusese închiriat altcuiva. Din luxul de la început al cafegiului nu mai rămăsese decât tapetul verde-deschis din prăvălie și drugii de fier groși de la vitrină cu buloanele lor.

Instalat aci în 1831, după Revoluția din Iulie, Rémonencq începu prin a pune în geam sonerii stricate, farfurii plesnite, fiare vechi, balanțe uzate, greutăți de cântărit de altădată, desființate prin noua lege asupra măsurilor și greutăților, pe care numai statul nu o aplică, de vreme ce lasă în circulație monezi de cinci și de zece centime de pe vremea domniei lui Ludovic al

XVI-lea. Apoi auvergnatul acesta, care făcea cât cinci auvergnați, cumpără alămuri de bucătărie, rame vechi, vase vechi de aramă, porțelanuri ciobite. Pe nesimțite, tot umplându-se și golindu-se, prăvălia ajunsese să semene cu farsele lui Nicolet^[99], soiul mărfurilor se îmbunătăți. Negustorul de fiare vechi urmă sistemul prodigios și sigur al martingalei^[100], ale cărei efecte le înregistrează trecătorii destul de filosofi ca să observe creșterea continuă a valorii obiectelor din aceste prăvălii care știu să-și croiască drum. Tinichelelor, lămpilor cu ulei și cioburilor le urmează ramele și obiectele de aramă. Apoi vin la rând porțelanurile. În curând, prăvălia, care părea la un moment dat depozit de tablouri proaste, se transformă în muzeu. În fine, într-o bună zi, vitrina plină de praf e curățată, interiorul e renovat, iar auvergnatul renunță la catifeaua de bumbac și la haine scurte și începe să poarte redingotă! Îl vezi păzindu-și comoara ca un balaur; e înconjurat de capodopere, a devenit un cunoscător subțire, și-a înzecit capitalul și nu se mai lasă tras pe sfoară, cunoaște toate sforile meseriei. Monstrul e acolo, ca o bătrână în mijlocul a douăzeci de fete pe care le oferă publicului. Frumusețea, minunile artei îi sunt indiferente omului acestuia abil și grosolan totodată, care-și socotește profiturile și-i repede pe ignoranți. Ajuns un fel de actor, el joacă teatru, zicând că nu-i vine să se despartă de tablouri, ori de mobilele cu desene incrustate, sau se preface strâmtorat, sau spune că a cumpărat obiectele cu prețuri inventate de el, ba chiar e gata să arate facturile. E un Proteu, e când Jocrisse, când Janot, când paiață, când Mondor, când Harpagon, când Nicodem^[101].

Încă din al treilea an, la Rémonencq în prăvălie s-au văzut pendule destul de frumoase, armuri, tablouri vechi. În lipsa lui, prăvălia i-o păzea soră-sa, o femeie grasă și foarte urâtă pe care o chemase anume de la țară și care venise pe jos la Paris. Țața Rémonencq, un

fel de idioată cu privirea rătăcită și îmbrăcată ca un idol japonez, nu lăsa un ban din prețurile pe care i le indica frate-său; ea se ocupa de altfel și de gospodărie și rezolva problema, în aparență de nerezolvat, de a trăi din cețurile Senei. Rémonencq și cu sora lui se hrăneau cu pâine și scrumbii, cu cojile și resturile de legume adunate din gunoaiele scoase în stradă de patronii restaurantelor. Nu cheltuiau amândoi, socotind și pâinea, nici șaiszeci de bani pe zi, pe care țața Rémonencq îi scotea cosând și torcând.

Acest început de negoț al lui Rémonencq, care venise la Paris pentru a fi comisionar, și care, din 1825 până în 1831, a și fost comisionarul anticarilor de pe Bulevardul Beaumarchais și al cazangiilor de pe strada Lappe, este istoria obișnuită a multor anticari. Evreii, normanzii, auvergnații și savoiazii, aceste patru rase de oameni au aceleași instincte, fac avere prin aceleași mijloace. Să nu cheltuiești nimic, să scoți câștiguri mărunte și să aduni dobânzile cu beneficiile, asta-i legea lor. Și legea lor e un adevăr.

În momentul acela, Rémonencq, care se împăcase cu fostul lui patron Monistrol, făcea afaceri cu negustori mari ducându-se să pescuiască (cuvânt tehnic) chilipiruri prin împrejurimile Parisului, care, după cum știți, se întind pe o rază de patruzeci de leghe. După paisprezece ani de negustorie, se afla în fruntea unei averi de șaiszeci de mii de franci și a unei prăvălii bine asortate. Fără buget neprevăzut, stând în strada Normandie unde-l reținea chiria mică, își vindea mărfurile negustorilor, mulțumindu-se cu un câștig moderat. Toate afacerile le trata în graiul din Auvergne, *zis păsărească*. Omul acesta avea un vis! Să se instaleze pe bulevarde; voia să ajungă un anticar bogat și să trateze odată și odată direct cu amatorii. Avea, de altfel, stofa unui negustor de temut. Păstra pe obraz un strat de praf provenit din pilitura de fier și lipit de sudoare, căci toate le făcea singur; asta îi dădea o înfățișare cu

atât mai de nepătruns, cu cât deprinderea muncii fizice îl înzestraseră cu nepăsarea stoică a soldaților bătrâni din 1799^[102]. Ca înfățișare, Rémonencq era un bărbat mărunț și slab, ai cărui ochi mici, așezați ca cei ai porcilor, exprimau prin lumina lor de un albastru rece aviditatea concentrată și viclenia ironică a evreilor, dar fără aparenta lor umilință, însoțită de disprețul adânc pe care-l au pentru creștini.

Raporturile dintre soții Cibot și frații Rémonencq erau cele dintre un binefăcător și un îndatorat. Madam Cibot, convinsă fiind că auvergnații erau săraci lipiți pământului, le vindea pe prețuri fabuloase resturile de la masa lui Schmucke și a lui Cibot. Frații Rémonencq plăteau o jumătate de kilogram de coji uscate și de miez de pâine cu două centime și jumătate, o strachină de cartofi cu o centimă și jumătate, și așa mai departe. Vicleanul de Rémonencq nu spunea niciodată că face afaceri pe socoteala lui. Era, chipurile, tot reprezentantul lui Monistrol și se plângea că-l mănâncă de viu negustorii bogați; așa că soții Cibot îi compătimeau sincer pe cei doi Rémonencq. De unsprezece ani, auvergnatul purta aceeași haină de catifea, aceiași pantaloni de catifea și aceeași vestă de catifea; dar aceste trei bucăți ale vestmântului specific auvergnaților erau pline de petice, puse gratis de Cibot.

— Nu-ți bați joc de mine, Rémonencq? întrebă portăreasa. Se poate să aibă domnu' Pons o asemenea avere și să ducă viața pe care o duce? N-are nicio sută de franci în casă!...

— Așa sunt toși amatorii, răspunse Rémonencq sentențios.

— Și zi așa, chiar crezi de-adevărat că conașu' meu e om de șapte sute de mii de franci?

— Numai tablourile fac atât... E unu care, dac-ar șere pă el și nzeși de mii de franși, aș face mintenaș roșt de ei, fie și de m-aș șpânșura. Și p-ormă, știi dumneata rămuțele alea de alamă șnălțuită, pline de catife roșă,

unde șânt părțrete?... Ei, aștea-ș șmalțuri de Petitotte, de dă pe ele domnu ministru al guvernului, foștu droghist, trei mii de franși bucata...

— Și sunt treizeci în ale două rame, zise portăreasa holbând ochii.

— Ei, atunși, veși se comori are!

Madam Cibot cuprinsă de amețeală, făcu stângamprejur. Îi veni numaidecât gândul să obțină ca bătrânul Pons s-o treacă în testament, cum făceau toate servitoarele-țiitoare, ale căror *viagere* stârniseră atâtea invidii în cartierul Marais. Gândindu-se cum ar locui ea într-o comună din împrejurimile Parisului, se și vedea lăfăindu-se într-o casă de țară, îngrijindu-și păsările, grădina și încheindu-și viața, servită de alții ca o regină, ca și bietul Cibot, care merita o asemenea fericire, ca și toți îngerii uitați și neînțeleși.

După mișcarea bruscă și naivă a portăresei, Rémonencq își dădu seama că va izbuti. În meseria de *chineur* (acesta este numele căutătorilor de ocazii, de la verbul *chiner*, a umbla după chilipiruri și a încheia târguri profitabile cu deținătorii ignoranți), în această meserie totul e să poți pătrunde în case. Nu-și poate închipui cineva ce viclenii demne de Scapin, ce dibăcii demne de Sganarelle și ce ademeneli demne de Dorine^[103] inventează chilipirgiii pentru a intra în casele oamenilor. Adevărate comedii de teatru, întotdeauna întemeiate ca aci, pe rapacitatea servitorilor. Pentru treizeci de mii de franci în bani sau mărfuri, servitorii, mai ales la țară sau în provincie, slujesc încheierea unor târguri din care chilipirgiii realizează beneficii de o mie-două mii de franci. Dacă s-ar povesti cum a fost cucerit cutare serviciu vechi de porțelan artificial de Sèvres, s-ar vedea că toate meșteșugurile diplomatice de la congresul din Münster, toată inteligența desfășurată la Nimègue, la Utrecht, la Ryswick, la Viena^[104] sunt depășite de chilipirgii, care au mai mult haz decât diplomații. Chilipirgiii au mijloace de acțiune care ating tot atât de

adânc abisurile interesului personal, ca și mijloacele pe care se trudesă atâta să le găsească ambasadorii pentru a determina ruptura alianțelor celor mai bine cimentate.

— *Am pus-o bine pe șaratec pe alde Șibot, spuse fratele surorii sale, care-și relua locul pe un scaun desfundat. Acușica, mă duc să-l conșult pă ștei de se prișepe mai bine, pă ovreiul nostru, bun ovrei, că ne-a împrumutat numai cu șinșpșe la șută!*

Rémonencq citise în inima portăresei. Femeile de teapa ei, când vor ceva, au și trecut la fapte; nu se dau înapoi de la nimic ca să-și atingă țelul; trec într-o clipă de la cea mai deplină cinste la cea mai adâncă ticăloșie. Cinstea, ca toate sentimentele noastre de altfel, ar trebui să se împartă în două feluri de cinste: o cinste negativă și o cinste pozitivă. Cinstea negativă ar fi aceea a oamenilor de soiul Cibot, care sunt cinstiți atâta vreme cât nu li se ivește o ocazie să se îmbogățească. Cinstea pozitivă ar fi cea care stă tot timpul cufundată până la genunchi în ispită fără să cadă în ea, cum e aceea a încasatorilor. O mulțime de gânduri rele năvăliră în mintea și în inima portăresei prin stăvilărul interesului deschis de vorbele diavolești ale telalului. Madam Cibot urcă, sau mai curând zbură, din odaia ei în apartamentul conașilor și se arătă, cu masca duioșiei pe față, în pragul camerei în care oftau Pons și Schmucke. Văzând-o întrând, Schmucke îi făcu semn cu capul să nu spună nimic de adevărata părere a doctorului de față cu bolnavul; căci devotatul german, prieten bun, citise în ochii doctorului. Iar ea răspunse prin alt semn din cap, exprimând o durere adâncă.

— Ia spune, conașule dragă, cum te mai simți? întrebă madam Cibot.

Și portăreasa se înfipse la picioarele patului, cu mâinile în șolduri, uitându-se galeș la bolnav, dar ce mai fluturași de aur îi țâșneau din ochi! Un observator s-ar fi îngrozit, ca de privirea unui tigru.

— Rău, tare rău! răspunse bietul Pons. Nu mai îmi

vine să iau nimic în gură. Vai! lumea! lumea! exclamă el strângându-l de mână pe Schmucke, care-i ținea mâna stând la capul patului și cu care, desigur, bolnavul vorbea despre cauzele bolii sale. Ce bine făceam, dragă Schmucke, dacă-ți urmam sfatul și cinam aici în fiecare zi de când ne-am mutat împreună! dacă renunțam la lumea asta, care trece peste mine ca un tăvălug peste un pui de găină, și pentru ce?...

— Haide, hai, conașule dragă, nu te mai văita, zise madam Cibot, doctoru' mi-a spus adevăru'.

Schmucke o trase pe portăreasă de rochie.

— Ei, poți scăpa, dar cu îngrijiri multișoare... N-ai nicio grijă, ai lângă *dumneatale* un prieten bun, și fără să mă laud, o femeie care o să te îngrijească cum își îngrijește o mămică pe ăl dintâi copil. Eu l-am scăpat pe Cibot dintr-o boală că domnu' Poulain îl și vedea mort, îi aruncase, cum se zice, lințoliu pe cap, și nu mai credea nimeni că scapă!... Ei, păi pe dumneata care n-ai ajuns acolo, slavă Domnului, măcar că ești tare bolnav, las' pe mine... te scot eu singurică la liman! Stai binișor, nu te mișca atâta. (Și trase cuvertura peste mâinile bolnavului.) Lasă, pușorule, zise ea, domnu' Schmucke și cu mine o să stăm nopticica la căpătâiu' dumitale... O să fii vegheat mai dihai ca un prinț... și la urmă, ai doar destule părăluțe ca să nu duci lipsă de tot ce trebuie la boala dumitale... M-am înțeles cu alde Cibot; că, săracuțul, ce s-ar face făr' de mine?... Ei, da' l-am dăscălit eu, și atâta ținem amândoi la *dumneatale*, că m-a lăsat să stau aci noaptea... Și pentru un bărbat ca el... e lucru mare, zău, că mă iubește ca în prima zi. Nu știu ce-i cu el! O fi odăița! tot unu lângă altu', mereu... Da' nu te dezveli, frate, așa!... zise ea repezindu-se la capul patului și trăgând cuverturile pe pieptul lui Pons. Dacă nu ești cuminte, dacă nu faci tot ce spune domnu' Poulain, care-i, să știi, chipul lui Dumnezeu pe pământ, eu nu mai vreau să știu de dumneata... Trebuie să m-ascuți...

— Ta, *matam Zipod, o să de asgulde*, răspunse Schmucke, *viintgă frea să drăiasgă bendru briedenul lui, Schmucke, carandez eu.*

— Și mai ales să nu-ți ieși din fire, că bolicica dumitale, zise madam Cibot, și-așa te-mpinge la asta, fără să mai pui de la mătăluță nerăbdare. Toate ne vin de la Dumnezeu, conașule dragă, ne pedepsește pentru păcatele noastre, că-i fi având și *dumneatale* câteva mărunte pe sufleteț?... (Bolnavul dădu din cap în semn negativ.) Ei, lasă, că-i fi iubit și mătăluță în tinerețe, ți-ei fi făcut nițel de cap, ăi fi având pe undeva vreun moștenitor care-i fără casă, fără masă, fără căldură... Ticăloșii de bărbați! o zi iubesc, ș-apoi gonesc! la nimic nu mai gândesc, nici măcar să plătească doica!... Bietele femeii!...

— Dar pe mine nu m-a iubit nimeni niciodată, decât biata mama și cu Schmucke, zise cu tristețe bietul Pons.

— Hei, hai, că n-ai fi un sfânt! Ai fost și *dumneatale* tinerel și trebuie să fi fost băiat frumușel la douăzeci de ani... Eu, așa bun cum ești *dumneatale*, te-aș fi iubit...

— Am fost totdeauna slut ca o broască râioasă, zise Pons adus la desperare.

— Zici așa din modestie, că ce-i al *dumneatale* e-al *dumneatale*, ești modest.

— Ba nu, dragă doamnă Cibot, îți repet, am fost totdeauna urât și nu m-a iubit nimeni niciodată.

— Ce vorbești! *dumneatale?* zise portăreasa. Adică acumai vrei să mă faci să cred că ești, la vârsta mătăluță, un fel de fată mare... mai vezi de alții! tocmai un muzicant, unu care lucrează la teatru! Păi, o femeie să-mi spună asta, și n-aș crede-o.

— *Matam Zipod, o să-l enerfezi!* strigă Schmucke, văzând că Pons se răsucesce în pat fără să-și poată găsi locul.

— Ia mai taci și mătăluță! Sunteți amândoi doi crai bătrâni... Că ce-i dacă sunteți urâți, orice sac își găsește petecu! cum zice bătrânii noștri. Pe Cibot nu-l iubește

una dintre ăle mai frumoase vânzătoare de stridii din Paris?... și ești pe departe mai arătos ca el... Știi că ai haz *dumneatale*!... Ce mai, ți-ai făcut mendrele! și Dumnezeu te pedepsește că ți-ai părăsit copiii ca Abraham^[105]!...

Abătut, bolnavul găsi puterea să mai facă un gest de negare.

— Da' n-ai nicio grijă, asta n-o să te împiedice să trăiești cât Matusalem.

— Da' lasă-mă o dată în pace! strigă Pons. N-am știut niciodată ce înseamnă să fii iubit!... n-am avut copii, sunt singur pe lume...

— Iote, chiar așa? întrebă portăreasa, ziceam că *dumneatale* ești așa de bun, iar femeilor, știți doar, le place bunătatea, asta le leagă de om...; și mi se părea cu neputință ca în tinerețe...

— Ia-o de aici! îi spuse Pons la ureche lui Schmucke, că-mi calcă pe nervi.

— Atunci, domnu Schmucke o fi având copilași... Că așa sunteți cu toții, holteiași cu vechime...

— *Eu!* exclamă Schmucke sărind de pe scaun, *tar...*

— Haide, hai, ai fi și *dumneatale* fără moștenitori, așa-i? Ați ieșit amândoi ca niște ciupercuțe din pământ...

— *Lază, haite*, răspunse Schmucke.

Bietul german o luă eroid pe coana Cibot de talie și o duse în salon, fără să ia seama la țipetele ei.

— La vârsta *dumneatale*, vrei să siluiești o biată femeie, ți-a coana Cibot, zbătându-se în brațele lui Schmucke.

— *Nu țiba!*

— *Dumneatale*, ăl mai bun dintre amândoi! răspunse madam Cibot. A! rău făcui că vorbii de dragoste la niște bătrâiori care n-au știut niciodată ce-i femeia! Ți s-au aprins călcâiele după mine, monstrule, exclamă ea văzând ochii lui Schmucke scânteind de mânie. Ajutor! ajutor! mă răpește.

— *Ejdi o topidoagă!* răspunse germanul. *Ia zbune ge-a zis togdorul?*

— Te porți așa de rău cu mine, zise plângând madam Cibot scăpată din strânsoare, cu mine, care m-aș arunca în foc pentru amândoi! Vai, da! adevărat se spune că pe bărbați nu-i cunoști decât când ai de-a face cu ei... Bietu' Cibot al meu nu m-ar scutura așa... Pe mine, care vă țin de copiii mei; că n-am copii, și-i spuneam ieri, da, nu mai departe de ieri, lui Cibot: „Dragă, știa el, Dumnezeu, ce făcea lăsându-ne fără copii, că, uite, doi copii am sus!” Pe sfânta cruce, pe sufletu' mamei, dacă nu-i spuneam așa...

— *Ei, ta' ge-a zis togdorul?* întrebă furios Schmucke, care pentru prima dată în viața lui bătu din picior.

— Păi, a zis, răspunse madam Cibot trăgându-l pe Schmucke în sufragerie, a zis că preaîcumpu și preaiubitul nostru bolnăvior ar fi în primejdie de moarte, dacă n-ar fi bine îngrijit, da' eu aici sunt...

Încrîșește-l pine, trăcuță matam Zipod, zise Schmucke încercând s-o ia de mână pe madam Cibot.

— Na, păi vezi, iar începi!

— *Asguldă-mă ge zbun! Dod ge o ză am o ză vie al tumitale, dagă-l zgăbăm...*

— Bine, mă duc la spițerie să cumpăr ce trebuie... că, uite, conașule, o să coste ceva boala asta: și de unde-o să luați bani?...

— *Am să mungezc! Freau ca Bons ză vie încrîșid ga un brinț...*

— O să și fie, dragă domnule Schmucke; și uite ce-i, nu vă îngrijiți de nimic. Cibot și cu mine avem două mii de franci puși deoparte. Ai dumneavoastră sunt. Că de mult trecea de la mine, aici, ce mai!...

— *Ge vemeie pună!* exclamă Schmucke ștergându-și ochii, *ge inimă!*

— Ștergeți-vă lacrimile care-mi fac cinste, ele sunt răsplata mea! zise madam Cibot pe ton melodramatic. Sunt ființa a mai departe de gându' câștigului; da' nu

intrați cu ochii în lacrimi, c-o să creadă domnu Pons că-i mai bolnav decât e.

Mișcat de această delicatețe, Schmucke luă în sfârșit mâna doamnei Cibot și i-o strânse.

— Cruță-mă, zise fosta vânzătoare de stridii aruncându-i lui Pons o privire gingașă.

— *Bons*, zise bunul german întorcându-se în cameră, *matam Zipod e un înșer, un înjer care forpejde muld, tar un înșer...*

— Crezi? am devenit bănuitor de o lună încoace, răspunse bolnavul dând din cap. După toate nenorocirile mele, nu mai poate crede cineva decât în Dumnezeu și în tine!...

— *Ză de jinteci, ji fom drăi dofi drei ga nijte rejil!* exclamă Schmucke.

— Cibot! strigă portăreasa, cu sufletul la gură, intrând în odăița ei, a! dragă, ne-a pus Dumnezeu mâna în cap! Conașii mei n-au moștenitori, nici copii din flori, nici nimic, ce mai!... O! mă duc la madam Fontaine să-mi dea în cărți, ca să știu ce rentișoară o să avem!...

— Nevastă, răspunse croitorul cel mărunțel, să nu vindem pielea ursului din pădure.

— Ia lasă-mă, nu mă mai cicăli I zise ea, dându-i lui Cibot o palmă în glumă. Știu eu ce știu! Domnu Poulain a zis că domnu Pons moare! Și-o să fim bogați! O să mă treacă în testament... Las' pe mine! Tu vezi-ți de ac și ață și ai grijă de treaba de portar, că multă vreme n-ai să mai faci meseria asta I O să ne tragem la țară, la Batignolles. Căsuță – căsuță, grădiniță – grădiniță, o să-ți placă să vezi de ea, și-o să mai iau și o slujnică!

— *Ei, veșină, cum mai merșe șus?* întrebă Rémonencq. *Acuma știi se valorează colecția?...*

— Nu, nu, încă nu! Nu merge chiar așa, domnule. Deocamdată am aflat lucruri mai importante.

— *Mai importance!* exclamă Rémonencq, *du* se poate șeva mai important ca așta?...*

— Haide, hai, băiețaș I Lasă-mă pe mine să mân caii, zise portăreasa cu autoritate.

— *Bine da' cu treișezi la șută din șapte șute de mii de franși, se cheamă că ești cucoană pe tot restul vieții...*

— Fii pe pace, nene Rémonencq, când o trebui să știm cât prețuiesc toate lucrușoarele pe care le-a strâns bătrânul, vedem noi.

Și portăreasa se duse la farmacie să ia medicamentele prescrise de doctorul Poulain, iar consultația la doamna Fontaine o amână pe a doua zi, făcându-și socoteala că va găsi facultățile oracolului mai limpezi, mai proaspete, dacă se va duce dis-de-dimineață, înaintea tuturor; căci la doamna Fontaine e deseori îmbulzeală.

După ce fusese timp de patruzeci de ani rivala celebrei domnișoare Lenormand⁽¹⁰⁶⁾, căreia de altfel i-a supraviețuit, doamna Fontaine era pe atunci oracolul cartierului Marais. Nu-și poate cineva închipui ce înseamnă ghicitoarele pentru clasele inferioare pariziene, nici ce imensă influență au ele asupra hotărârilor luate de oamenii fără carte; căci bucătăresele, portăresele, femeile întreținute, lucrătorii, toți cei care trăiesc la Paris din speranțe, se duc să consulte ființele privilegiate care au darul ciudat și neexplicat de a prezice viitorul. Credința în științele oculte e mult mai răspândită decât își închipuie savanții, avocații, notarii, medicii, magistrații și filosofi. Poporul are instincte pe care nu le pierde.

Printre aceste instincte cel numit atât de prosteste *superstiție* există atât în sângele poporului, cât și în spiritul oamenilor superiori. Mulți oameni de stat consultă, la Paris, ghicitoarele. Pentru necredincioși, astrologia judiciară (împreunare de cuvinte cât se poate de bizară) nu e decât exploatarea unui sentiment înăscut, unul dintre cele mai puternice ale naturii noastre, curiozitatea. Cei care nu cred neagă așadar cu totul raporturile pe care ghicitul le stabilește între soarta

omului și configurația obținută prin cele șapte sau opt mijloace principale care compun astrologia judiciară. Dar se întâmplă cu științele oculte același lucru ca și cu atâtea manifestări naturale pe care le resping liber-cugetătorii sau filosofii materialști, adică cei care nu vor să știe decât de faptele vizibile, solide, de rezultatele eprubetei sau ale balanței din fizica și chimia modernă: aceste științe persistă, își continuă drumul, fără a progresa de altfel, căci de vreo două secole, spiritele superioare nu le mai cultivă.

Luând în considerare numai ceea ce este posibil din divinație, să crezi că întâmplările anterioare din viața unui om, că secretele cunoscute numai de el pot fi pe loc reprezentate în cărțile pe care le amestecă, pe care le taie și pe care ghicitorul le împarte în teancuri după niște legi misterioase e ceva absurd; dar absurdul condamna puterea aburului, condamna invenția prafului de pușcă și a tiparului, mai condamnă încă navigația aeriană, condamna luneta, gravura și ultima mare descoperire, daghereotipia^[107]. Dacă cineva i-ar fi spus lui Napoleon că un edificiu sau un om sunt reprezentați neîncetat și oricând de o imagine în atmosferă, că toate obiectele existente au un spectru sesizabil, perceptibil, Napoleon l-ar fi trimis la Charenton^[108], așa după cum Richelieu l-a trimis la Bicêtre pe Salomon de Caux^[109], atunci când martirul normand i-a prezentat imensa cucerire a navigației cu aburi. Și totuși, asta a dovedit Daguerre prin descoperirea sa! Ei bine, dacă Dumnezeu a întipărit, pentru anume clarvăzători, soarta fiecărui om în fizionomia sa, luând acest cuvânt în sensul de expresie totală a trupului, de ce mâna n-ar rezuma fizionomia, de vreme ce mâna înseamnă întreaga acțiune umană și singurul său mijloc de manifestare? De aici, chiromanția. Societatea nu-l imită oare pe Dumnezeu? A-i prezice unui om întâmplările vieții, după aspectul mâinii, nu cuprinde în sine pentru cel care e înzestrat

cu facultățile de prezicător nimic mai extraordinar decât faptul de a-i spune unui soldat că o să lupte, unui avocat că o să vorbească, unui cizmar că va face pantofi sau cizme, unui agricultor că va îngrășa pământul și că-l va ara. Să alegem un exemplu izbitor. Geniul e atât de vizibil la om, încât oamenii cei mai ignoranți, dacă întâlnesc un mare artist în plimbările lor prin Paris, îl ghicesc numai cât îl văd trecând. E ca un soare moral, ale cărui raze colorează totul în juru-i. Iar pe un nătărău nu-l recunoști imediat prin senzații contrare celor produse de omul de geniu? Un om obișnuit trece aproape nebăgat în seamă. Majoritatea celor care observă caracteristicile sociale și pariziene pot spune ce profesie are un trecător de îndată ce-l văd apropiindu-se. Astăzi misterele sabatului, atât de bine zugrăvite de pictorii din secolul al XVI-lea, nu mai sunt mistere. Egiptenii sau egiptenele, strămoșii Țiganilor, națiune ciudată venită din India, dădeau pur și simplu să mestece hașis clienților lor. Fenomenele produse de acest preparat explică perfect călărirea pe măhuri, ieșirea pe coșuri, *viziunile reale*, ca să spunem așa, de bătrâne transformate în femei tinere, dansurile frenetice și muzicile delicioase care alcătuiau aiurelile așa-zișilor slujitori ai diavolului.

Astăzi, atâtea fapte adevărate, autentice au ieșit din științele oculte, încât aceste științe vor fi predate odată așa cum se predă chimia și astronomia. E chiar ciudat faptul că, în momentul când se creează la Paris catedre de limbi slave, de limba manciu, de literaturi atât de puțin demne de predat, ca literaturile nordice, care, în loc să servească drept pildă, ar trebui să primească lecții și ai căror titulari repetă aceleași veșnice povești despre Shakespeare sau despre secolul al XVI-lea, nu s-a restabilit, sub numele de antropologie, învățământul filosofiei oculte, una dintre gloriile vechii universități. În această privință, Germania, țară mare și totodată copilăroasă, a luat-o înaintea Franței, căci acolo se

predă această știință, mai utilă decât diferitele filosofii, care sunt toate același lucru.

Că anumite ființe au puterea să prevadă fapte viitoare în germenii cauzelor, așa după cum marele inventator prevede o industrie, o știință nouă într-o manifestare naturală care trece neobservată de omul de rând, acest lucru nu mai constituie o excepție violentă care să facă vâlvă; este rezultatul unei facultăți recunoscute, care ar fi oarecum somnambulismul spiritului. Iar dacă această ipoteză pe care se sprijină diferite moduri de a descifra viitorul pare absurdă, rămân faptele. Observați că a preciza marile evenimente ale viitorului nu e, pentru ghicitor, o performanță mai extraordinară decât aceea de a ghici trecutul. Pentru cei care nu cred, trecutul și viitorul sunt la fel de imposibil de cunoscut. Dar dacă evenimentele încheiate au lăsat urme, e probabil că evenimentele viitoare își au și ele rădăcinile lor^[110]. Din moment ce un *ghicitor* îți descrie în amănunt fapte din trecut, cunoscute numai de tine, el poate să-ți spună și care vor fi întâmplările determinate de cauzele existente. Lumea morală e croită, ca să spunem așa, pe tiparul lumii materiale; aceleași manifestări trebuie să se întâlnească și aici, cu diferențele specifice diverselor medii. Astfel, așa după cum corpurile se proiectează în mod real în atmosferă lăsând să subziste în ea spectrul pe care-l reține daghereotipul, oprindu-l în trecere, tot așa, ideile, creații reale și active, se întipăresc în ceea ce am numi atmosfera lumii spirituale, produc aici anumite efecte, trăiesc aici în mod *spectral* (căci e necesar să făurim cuvinte pentru a exprima fenomene fără nume), și atunci anumite persoane, înzestrate cu facultăți rare, pot foarte bine să observe aceste fenomene sau urme de idei.

Cât despre mijloacele întrebuințate pentru a ajunge la *viziuni*, acesta-i miracolul cel mai explicabil, de îndată ce mâna consultantului așază obiectele cu ajutorul cărora i s-a cerut să-și reprezinte întâmplările vieții. În adevăr,

totul se înlănțuie în lumea reală. Orice mișcare corespunde unei cauze, orice cauză se leagă de ansamblu; și, prin urmare, ansamblul se exprimă în cea mai mică mișcare. Rabelais, cel mai mare spirit al omenirii moderne, omul în care sunt rezumați Pitagora, Hipocrat, Aristofan și Dante, a spus, acum trei secole: „Omul este un microcosm”. Trei secole mai târziu, Swedenborg, marele profet suedez^[111], avea să spună că pământul e un om. Profetul și precursorul ateismului se întâlneau astfel în cea mai măreață dintre formule. Totul este predestinat în viața omenească, precum și în viața planetei noastre. Cele mai mici întâmplări, cele mai neînsemnate se supun acestei legi. Prin urmare, faptele mari, proiectele mari, gândurile mari se reflectă în mod necesar în cele mai mici acțiuni, și atât de fidel încât, dacă un conspirator va amesteca și va tăia un pachet de cărți, el va înscrie în acest gest pentru vizionarul numit țigan, ghicitor, șarlatan etc. secretul conspirației sale. De îndată ce admitem fatalitatea, adică înlănțuirea cauzelor, astrologia judiciară există și devine ceea ce era odinioară, o știință imensă, căci cuprinde facultatea de deducție care l-a făcut atât de ilustru pe Cuvier; dar spontană, nu exercitată la masa de lucru, în nopți studioase, ca la acest mare geniu.

Astrologia judiciară, divinația, a domnit vreme de șapte secole, dar nu ca astăzi, asupra oamenilor din popor, ci asupra celor mai luminate minți, asupra suveranilor, asupra reginelor, asupra oamenilor bogați. Una dintre cele mai mari științe ale antichității, magnetismul animal^[112], a ieșit din științele oculte, așa după cum chimia a ieșit din cuptoarele alchimiștilor. Cranologia, fiziognomoniea^[113], nevrologia au aceeași sursă; și iluștrii creatori ai acestor științe, în aparență noi, n-au avut decât o vină, care e a tuturor inventatorilor, aceea de a sistematiza în mod absolut fapte izolate, a căror cauză generatoare scapă încă analizei. La un moment dat, biserica catolică și filosofia

modernă s-au aflat de acord cu justiția pentru a proscribe, a persecuta și a ridiculiza misterele *cabalei*^[114] și pe adepții ei, și astfel s-a ivit o lacună regretabilă de o sută de ani în domnia și studiul științelor oculte. Oricum ar fi, poporul și mulți oameni inteligenți, femeile mai ales, continuă a rămâne supuși față de puterea misterioasă a celor care pot ridica vălul viitorului, se duc să cumpere de la ei speranță, curaj, forță, adică ceea ce dă religia. Așa încât această știință se practică mereu, nu fără unele riscuri. Astăzi, vrăjitorii, fericiți de orice tortură prin toleranța datorită enciclopediștilor din secolul al XVIII-lea, nu mai sunt pasibili decât de tribunalul corecțional, și numai în cazul când se dedau la manevre frauduloase, când își înspăimântă *clienții* în scopul de a le storce bani, ceea ce constituie o escrocherie. Din nefericire, escrocheria și deseori chiar crima însoțesc exercitarea acestui dar divin. Iată de ce:

Darul admirabil de previziune se întâlnește de obicei la oamenii cărora li se decerne epitetul de brută. Aceste brute sunt pocalele alese în care Dumnezeu toarnă elixirurile care uimesc omenirea. Din aceste brute se făuresc profeții și cei ca sfântul Petre sau ca l'Ermite^[115]. Când gândirea rămâne întreagă, formând un bloc, și nu se fărâmițează în convorbiri, în intrigi, în opere literare, în născocirile savantului, în străduințele administrative, în combinațiile inventatorului, în lucrări militare, e aptă să arunce scânteieri de o forță nemaipomenită, scânteieri ascunse un timp, așa după cum diamantul brut păstrează în el strălucirea fațetelor sale. Dar se ivește o împrejurare! Mintea aceasta le aprinde, capătă aripi pentru a străbate distanțele și ochi dumnezeiești pentru a vedea tot. Ieri era un cărbune, a doua zi, sub suvoiul fluidului necunoscut care o străbate, este un diamant plin de strălucire. Oamenii superiori, uzați pe toate fețele inteligenței lor, nu pot niciodată, afară doar de vreo minune din cele pe care și le îngăduie uneori Dumnezeu, să ajungă la această forță supremă. Așa

încât ghicitorii și ghicitoarele sunt aproape totdeauna niște cerșetori sau niște cerșetoare sărace cu duhul, niște ființe primitive în aparență, niște pietroaie care s-au rostogolit în puhoaiile mizeriei, în făgașurile vieții, unde n-au cheltuit decât suferințe fizice. Profetul, vizionarul e, până la urmă, un Martin plugarul⁽¹¹⁶⁾, care l-a făcut să tremure pe Ludovic al XVIII-lea spunându-i un secret pe care numai regele putea să-l cunoască, o domnișoară Lenormand, o bucătăreasă ca madam Fontaine, o negresă aproape idioată, un cioban care trăiește laolaltă cu vitele cornute, un fahir care stă la marginea unei pagode și care, anihilându-și trupul, face ca spiritul său să dobândească întreaga putere necunoscută a facultăților somnambulice.

În Asia s-au pomenit de când lumea eroi ai științelor oculte. Deseori, acești oameni, care, în starea obișnuită, rămân ceea ce sunt, căci îndeplinesc oarecum funcțiile chimice și fizice ale corpurilor conducătoare de electricitate, rând pe rând metale inerte sau canale pline de fluide misterioase, acești oameni, redevenind ei înșiși, se dedau la practici și la calcule care-i duc la tribunalul corecțional, ba chiar, ca pe faimosul Balthazar, la Curtea cu juri și la ocnă. În sfârșit, dovada imensei influențe pe care o are cartomancia asupra oamenilor din popor este faptul că viața sau moartea bietului muzician depindea de prezicerea pe care madam Fontaine avea să i-o facă lui madam Cibot.

Cu toate că unele repetări sunt inevitabile într-o istorie atât de amplă și atât de încărcată de amănunte cum e o istorie completă a societății franceze din secolul al XIX-lea, e de prisos să zugrăvim cocioaba doamnei Fontaine, care a mai fost descrisă în *Comedianți fără s-o știe*. E necesar să arătăm numai că madam Cibot intră la madam Fontaine, care locuiește pe strada Vieille-du-Temple, așa cum intră în restaurant obișnuiții localului *Café Anglais*, la ora prânzului. Madam Cibot, clientă foarte veche, aducea deseori fete tinere și

cumetre mistuite de curiozitate.

Bătrâna servitoare care-i servea de ajutor ghicitoarei deschise ușa sanctuarului, fără s-o prevină pe stăpâna sa.

— Madam Cibot el... Poftește, adăugă ea, nu e nimeni.

— Da' ce s-a-ntâmpnat, drăguță, de vii așa de dimineață? întrebă vrăjitoarea.

Madam Fontaine, pe atunci în vârstă de șaptezeci și opt de ani, merita acest nume prin înfățișarea ei care amintea cu adevărat pe una dintre cele trei parce.

— Sunt întoarsă pe dos, să-mi dai în cărți ghicitul ăl mare, strigă coana Cibot, e vorba de soarta mea.

Și povesti situația în care se afla, cerând o prezicere pentru speranța ei murdară.

— Nu știi ce înseamnă ghicitul ăl mare? întrebă solemn madam Fontaine.

— Nu, nu-s destul de bogată să-l fi cerut vreodată!... O sută de franci! Ba nu, zău! de unde să-i fi luat? Da' azi am musai nevoie de el!

— Nu-l fac des, drăguță, răspunse madam Fontaine, nu-l fac pentru ăi bogați decât în împrejurări mari, și mi-l plătesc douăzeci și cinci de ludovici; pentru că, știi, asta mă obosește, mă istovește, *Duhul* mă frământă, ici, în stomac. Se cheamă, cum se spunea altădată, că mă duc la sabat!

— Da' dacă-ți spun, dragă madam Fontaine, că e vorba de viitorul meu...

— În fine, pentru dumneata, care mi-ai adus atâția clienți, am să mă las pradă *Duhului*! răspunse madam Fontaine, în timp ce fața ei decrepită lua o expresie de groază, care nu era prefăcută.

Se sculă de pe fotoliul ei vechi și slinos de lângă sobă și se duse la masa acoperită cu un postav verde atât de vechi, încât îi puteai număra toate ițele urzelii; pe masă, la stânga, dormea o broască râioasă extraordinar de mare lângă o colivie deschisă în care se afla o găină

neagră cu penele zbârlite.

— Astaroth! aici, băiatule! spuse ea dând ușor cu o andrea lungă pe spatele broscoiului, care o privi cu un aer inteligent. Și tu, domnișoară Cleopatra!... atenție, reluă ea lovind ușurel ciocul bătrânei găini.

Madam Fontaine se reculese și stătu câteva clipe nemișcată. Părea că murise, ochii i se dădură peste cap și nu li se mai văzu decât albul; apoi se înțepeni și spuse cu o voce cavernoasă:

— Aici sunt.

După ce presără parcă fără să-și dea seama niște mei pentru Cleopatra, își luă pachetul cel mare de cărți de joc, le amestecă spasmodic și le dădu coanei Cibot la tăiat, dar oftând adânc. Când această întruchipare a morții, cu turban soios și cu camizol sinistru, se uită la grăunțele de mei pe care le ciugulea găina neagră și-l chemă pe broscoiul Astaroth să se plimbe pe cărțile întinse, madam Cibot simți un fior rece pe șira spinării și tresări. Numai marile credințe dau emoții mari. A avea sau a nu avea o rentă, asta-i întrebarea, a zis Shakespeare.

După șapte sau opt minute, în care timp vrăjitoarea deschise o carte de farmece și citi din ea cu o voce ca din mormânt, se uită la grăunțele care rămăseseră și urmări drumul broscoiului, privind cărțile cu ochii ei albi spre a le descifra înțelesul.

— Ai să reușești! deși nimic n-o să meargă cum crezi, zise ea. O să trebuiască să faci multe demersuri. Dar o să culegi rodul ostenelilor. Ai să te porți tare urât, dar așa fac toți cei care se află pe lângă un bolnav și care râvnesc la o parte din moștenire. În treaba asta răufăcătoare o să te ajute oameni de seamă... Mai târziu, ai să te căiești în chinurile morții, căci vei muri asasinată de doi ocnași evadați, unul mărunț cu părul roșu și unul bătrân chel de tot, din pricina averii care o să se creadă c-o aveți, în satul unde te vei retrage cu bărbatul de-al doilea... Ei, fată, ești liberă să te porți

așa, sau să stai liniștită.

Exaltarea interioară, care aprinsese torțe în ochii duși în fundul capului ai acestui schelet, în aparență atât de rece, încetă. După ce rosti prezicerea, pe madam Fontaine o cuprinse un fel de amețală și făcu ce fac somnambulele când se trezesc: se uită împrejur cu un aer mirat; apoi o recunoscă pe madam Cibot și păru surprinsă de groaza ce i-o văzu întipărită pe față.

— Ei, dragă, zise ea cu o voce cu totul deosebită de cea pe care o avusese când prezicea, ești mulțumită?...

Madam Cibot se uită năucită la vrăjitoare și nu-i putu răspunde.

— A! ai vrut ghicitul ăl mare! te-am tratat ca pe o veche cunoștință. Dă-mi suta de franci...

— Cibot să moară? exclamă portăreasa.

— Vasăzică ți-am spus lucruri tare groaznice?... întrebă foarte naiv madam Fontaine.

— Păi da, spuse madam Cibot scoțând din buzunar o sută de franci și punându-i pe marginea mesei: să mor asasinată!...

— A, păi vezi, ai vrut ghicitul ăl mare!... Da' fii liniștită, nu mor toți oamenii care sunt asasinați în cărți.

— Da' să fie cu puțință, madam Fontaine?

— Ei, drăguță, ce știu eu? Ai vrut să bați la poarta viitorului, și eu n-am făcut decât să deschid ușa, asta-i tot; iar el a venit!

— Care el? întrebă madam Cibot.

— *Duhul*, cine! replică vrăjitoarea enervată.

— Bun rămas, madam Fontaine! strigă portăreasa. Nu știam ce-i aia ghicitul ăl mare, grozav m-ai speriat, să știi!...

— Cucoana nici de două ori pe lună nu se bagă în chestia asta! zise servitoarea ducând-o pe portăreasă până-n capul scării. S-ar duce pe copcă, că asta o lasă frântă. Acum o să mănânce două cotlete și o să doarmă trei ceasuri...

Pe stradă, tot mergând, madam Cibot făcu ce fac toți consultanții cu consultațiile de tot felul. Crezu în ceea ce era favorabil în profeție pentru interesele ei și puse la îndoială nenorocirile prorocite. A doua zi, cu și mai multă hotărâre, se gândea să facă tot ce e cu putință pentru a se îmbogăți căpătând o parte din muzeul Pons. Așa încât, un timp, nu avu alt gând în minte decât să combine mijloacele de reușită. Fenomenul descris mai sus, cel al concentrării forțelor morale la toți oamenii primitivi care, fiindcă nu-și uzează facultățile minții, cheltuindu-le zilnic ca oamenii de lume, le găsesc puternice și viguroase în momentul când acționează în spiritul lor arma de temut numită idee fixă, se manifestă la madam Cibot într-un grad superior. Așa după cum ideea fixă produce miracolele evaziunilor și miracolele sentimentale, tot astfel, portăreasa mânată de lăcomie deveni tare ca un Nucingen încolțit, iscusită în prostia ei ca seducătorul La Palférine^[117].

Câteva zile mai târziu, pe la ceasurile șapte dimineața, văzându-l pe Rémonencq că-și deschide prăvălia, se duse la el, gudurându-se.

— Cum să facem ca să aflăm cât prețuiesc de adevăratele lucrurile îngrămădite la conașii mei? II întrebă ea.

— A, e foarte ușor, răspunse anticarul în pășăreasca lui groaznică, pe care, pentru claritatea povestirii, e inutil s-o mai redăm. Dacă vreți să lucrați fără ascunzișuri cu mine, am să vă indic un expert, un om tare cinstit, care va ști să spună cât fac tablourile, până la un ban...

— Pe cine?

— Pe domnu Magus, un evreu care nu mai face afaceri decât de plăcere.

Elie Magus, al cărui nume e prea cunoscut din *Comedia Umană* ca să mai fie nevoie să vorbim de el, se retrăsese din comerțul cu tablouri și cu rarități, imitând,

ca negustor, purtarea pe care o avusese Pons ca amator. Celebrii prețuitori, răposatul Henry, domnii Pigeot și Moret, Thérét, Georges și Roëhn, în sfârșit, experții muzeului, erau toți niște copii pe lângă Elie Magus, care ghicea o capodoperă sub un strat de murdărie de o sută de ani, care cunoștea toate școlile de pictură și scrisul tuturor pictorilor.

Venit de la Bordeaux la Paris, evreul se lăsase de comerț în 1835, dar nu și de aparența mizerabilă pe care o păstra, după obiceiul celor mai mulți evrei; atât sunt ei de credincioși tradițiilor. În evul mediu, din cauza persecuțiilor, evreii erau obligați să umble în zdrențe pentru a nu stârni bănuieli, să se vaite tot timpul, să scâncească, să se plângă de sărăcie. Aceste necesități de odinioară au devenit, ca totdeauna, un instinct al poporului, un viciu endemic. Tot cumpărând diamante și vânzându-le, tot neguțând tablouri și dantele, rarități scumpe și emailuri, sculpturi fine și giuvaeruri vechi, Elie Magus strânsese o avere imensă, pe care-o ținea tăinuită. O dobândise printr-o negustorie astăzi foarte importantă; în adevăr, numărul negustorilor de acest fel e de zece ori mai mare la Paris, orașul unde își dau întâlnire toate raritățile din lume, față de acum douăzeci de ani. Cât despre tablouri, ele nu se vând decât în trei orașe, la Roma, la Londra și la Paris.

Elie Magus locuia pe calea Minimes, stradă scurtă și largă care dă în piața Royale. Avea aci o veche casă boierească pe care o cumpăraseră pe o bucățică de pâine, cum se zice, în 1831. Această clădire splendidă cuprindea unul dintre cele mai fastuoase apartamente, cu ornamente de pe vremea lui Ludovic al XV-lea, căci era fostul palat Maulaincourt. Ridicată de celebrul președinte al Curții birurilor^[118], casa aceasta, din pricina așezării ei, nu fusese devastată în timpul revoluției. Cum de se hotărâse bătrânul evreu, împotriva legilor privitoare la izraeliți, să devină proprietar? Ei

bine, avusese el motivele lui. Bătrânul își încheia viața, așa cum ne-o încheiem toți, cu o manie împinsă până la nebunie. Deși era zgârcit, ca și prietenul său, răposatul Gobseck, se lăsase furat de admirația pentru capodoperele pe care le neguța; dar gustul său, din ce în ce mai rafinat și mai pretențios, devenise o pasiune din cele pe care nu și le pot îngădui decât regii, când sunt bogați și iubesc artele. Asemenea celui de-al doilea rege al Prusiei^[119], pe care nu-l entuziasma un grenadier decât atunci când omul atingea o înălțime de șase picioare^[120], și care cheltuia sume nebunești ca să și-l poată îngloba în muzeul lui viu de grenadieri, anticarul în retragere nu se dădea în vânt decât pentru pânzele fără cusur, rămase așa cum le pictase maestrul și care dețineau, în opera acestuia, un loc de cinste. Iată de ce Elie Magus nu lipsea de la nicio mare vânzare cu licitație, vizita toate locurile unde se vindeau tablouri și călătorea prin toată Europa. Sufletul lui robit câștigului, rece ca un sloi de gheață, se încălzea la vederea unei capodopere, exact așa cum un desfrânat, plictisit de femei, se trezește în fața unei fete perfecte și umblă după frumuseți fără cusur. Acest Don Juan al tablourilor, acest adorator al idealului cunoștea, admirând frumosul, plăceri mai mari decât are zgârcitul când contemplă aurul. Trăia într-un serai de tablouri frumoase!

Capodoperele, găzduite precum se cuvine odraslelor princiare, ocupau întreg etajul întâi al casei, pe care Elie Magus o renovase, și cu ce splendoare! La ferestre atârneau, drept perdele, cele mai frumoase brocarturi venețiene, țesute cu fir de aur. Pe parchete erau așternute cele mai splendide covoare de la Savonnerie^[121]. Tablourile, în număr cam de o sută, erau încadrate în ramele cele mai bogate, aurite din nou cu pricepere de către singurul auritor din Paris pe care Elie îl considera conștiincios, de către Servais, pe care bătrânul evreu îl învăță să aurească cu praf de aur

englezesc, infinit superior celui al aurarilor francezi. Servais este, în arta auritului, ceea ce era Thouvenin în arta legătoriei de cărți, un artist îndrăgostit de lucrările sale. Ferestrele apartamentului erau apărate de obloane dublate cu tablă. Elie Magus locuia la mansardă, la etajul al doilea, în două camere mobilate sărăcăcios, pline de zdrențele lui, căci își încheia viața așa cum o trăise.

Parterul, ocupat în întregime de tablourile pe care evreul continua să le neguțeze, de lăzile venite din străinătate, cuprindea un atelier imens unde lucra, aproape numai pentru el, Moret, cel mai priceput dintre restauratorii noștri de tablouri, unul dintre cei pe care ar trebui să-i folosească muzeul. Acolo se afla și apartamentul fiicei lui Magus, rodul bătrâneții sale, o evreică frumoasă, cum sunt toate evreicele când reapare în ele tipul asiatic pur și nobil. Păzită de două servitoare evreice fanatice, Noémi avea ca strajă pe un evreu polonez pe nume Abramko, care fusese compromis, printr-o întâmplare extraordinară, în evenimentele din Polonia^[122], și pe care îl salvase din interes Elie Magus. Abramko era portarul acestei case mute, posomorâte și pustii și locuia într-o odăiță de portar blindată cu trei câini deosebit de feroși, unul din Terra Nova, altul din Pirinei și al treilea un bulldog englezesc.

Pe atunci în vârstă de șaptezeci și cinci de ani, Magus putea să atingă sută. Deși bogat, trăia ca familia Rémonencq. Trei mii de franci pe an, în care intrau și răsfățurile fiicei sale, îi ajungeau pentru toate cheltuielile. Existența bătrânului era cea mai ordonată din lume. Se scula o dată cu zorile, mânca pâine frecată cu usturoi, și asta-i ajungea până la masa principală, care se lua în familie și era frugală ca la mănăstire. De la sculare și până la amiază, maniacul își petrecea timpul plimbându-se prin apartamentul în care străluceau capodoperele. Ștergea totul de praf, și

mobilele și tablourile, și le admira fără să obosească; apoi cobora la fiica sa, unde se îmbăta de fericirea părinților, și după aceea pornea la drumurile lui prin Paris, unde urmărirea licitațiile, se ducea la expoziții etc. Când găsea o capodoperă care îndeplinea condițiile cerute, viața lui se înviora, avea o lovitură de dat, o afacere de dus la capăt, o bătălie Marengo⁽¹²³⁾ de câștigat. Se întrecea în viclenii ca să-și cumpere ieftin noua sultană. Magus avea o hartă a Europei, în care erau însemnate capodoperele, și îi însărcina, în fiecare loc, pe coreligionarii săi să cerceteze afacerea în locul lui, în schimbul unei prime. Dar ce răsplată pentru atâta osteneală!...

Cele două tablouri ale lui Rafael pierdute și căutate cu atâta perseverență de către rafaeliști, la Magus sunt! Posedă originalul *Iubitei lui Giorgione*, femeie pentru care a murit pictorul, iar preținsele originale nu sunt decât copii după această pânză celebră, care valorează cinci sute de mii de franci, după evaluarea lui Magus. Evreul păstrează capodopera lui Tizian: *Coborârea în groapă a lui Cristos*, tablou pictat pentru Carol-Quintul și trimis de marele om marelui împărat împreună cu o scrisoare scrisă în întregime de mâna lui Tizian. Această scrisoare se află lipită în partea de jos a pânzei. Mai are, de același pictor, originalul, macheta după care au fost făcute toate portretele lui Filip al II-lea. Celelalte nouăzeci și șapte de tablouri sunt toate la fel de prețioase și de rare. Așa încât Magus își bate joc de muzeul nostru, pustiit de soarele care arde tablourile cele mai frumoase trecând prin niște geamuri cu același efect ca lentilele. Galeriile de tablouri nu pot exista decât luminate din tavan. Magus închidea și deschidea obloanele muzeului său, și n-avea mai puțină grijă și băgare de seamă pentru tablourile sale decât pentru fiică-sa, celălalt idol al său! A! se pricepea bătrânul amator de tablouri la legile picturii! După el, capodoperele aveau o viață proprie, se schimbau o dată

cu zilele, frumusețea lor depindea de lumina care cădea pe ele; vorbea despre asta cum vorbeau altădată olandezii de lalelele lor și venea să vadă cutare tablou la ora când capodopera strălucea în toată splendoarea ei, pe vreme luminoasă și senină.

Printre tablourile lui nemișcate, bătrânelul era un tablou viu, așa cum arăta, îmbrăcat cu o redingotă răpănoasă, cu o vestă de mătase veche de zece ani, cu niște pantaloni soioși, cu capul chel, cu obrajii scobiți, cu barba neastâmpărată, zvârlindu-și înaintea perii albi, cu bărbia amenințătoare și ascuțită, cu gura știrbă, cu ochii sclipitori ca ai câinilor lui, cu mâinile osoase și descărnate, cu nasul ca un obelisc, cu pielea scorțoasă și rece, și zâmbind frumoaselor creații ale geniului!

Acesta era expertul la care Rémonencq o duse în taină pe coana Cibot. Rémonencq îl consulta pe Elie Magus de câte ori îl întâlnea pe bulevarde. În diverse rânduri, evreul împrumutase bani, prin Abramko, fostului comisionar, a cărui cinste îi era cunoscută. Calea Minimes se afla la doi pași de strada Normandie așa că cei doi complici ai *loviturii de dat* ajunseră în zece minute.

— Ai să vezi, zise Rémonencq, pe cel mai bogat dintre foștii anticari, pe cel mai mare cunoscător din câți există la Paris...

Madam Cibot fu uimită când se văzu în fața unui bătrânel îmbrăcat cu o manta nedemnă de a mai trece prin mâinile lui Cibot pentru a fi reparată, care-l supraveghea pe pictorul restaurator de tablouri, instalat într-o odaie înghețată a spațiosului parter; apoi, întâlnind o privire a ochilor lui plini de o răutate rece ca ai pisicilor, se cutremură.

— Ce dorești, Rémonencq? întrebă el.

— Să evaluați niște tablouri; în tot Parisul, numai dumneavoastră îi puteți spune unui biet căldărar ca mine cât merită să dea pe ele, când n-are, ca dumneavoastră, bani cu duiumul!

— Unde e? întrebă Elie Magus.

— Dumneaei e portăreasa casei; vede de gospodăria domnului și m-am înțeles cu dânsa...

— Cum se numește proprietarul?

— Domnu Pons, zise madam Cibot.

— Nu-l cunosc, răspunse Magus cu un aer nevinovat, călcându-l ușurel pe picior pe restauratorul lui.

Pictorul Moret cunoștea valoarea muzeului Pons și ridicase brusc capul. O asemenea șmecherie nu putea merge decât cu Rémonencq și cu madam Cibot. Evreul o evaluase moralmente pe portăreasă dintr-o privire în care ochii jucaseră rolul balanțelor de cântărit aurul. Niciunul, nici celălalt nu trebuia să știe că bătrânul Pons și Magus se confruntaseră adesea. În adevăr cei doi crânceni amatori se invidiau unul pe altul. Iată de ce bătrânul evreu simțise un fel de amețeală. Nu sperase niciodată să poată intra într-un serai atât de bine păzit. Muzeul Pons era singurul din Paris care putea rivaliza cu muzeul Magus. Evreul avusese aceeași idee cu douăzeci de ani mai târziu ca Pons; dar, cum era negustor amator, muzeul lui Pons rămase închis pentru el, ca și pentru Dusommerard. Pons și Magus erau la fel de geloși de comoara lor. Nici unuia nu-i plăcea celebritatea, după care umblă de obicei posesorii de colecții. Să poată privi pe îndelete splendida colecție a bietului muzician însemna pentru Elie Magus să cunoască fericirea unui amator de femei care izbutește să se strecoare în alcovul unei frumoase, ținută ascunsă de un prieten. Respectul adânc pe care i-l arăta Rémonencq acestui personaj bizar și prestigiul pe care-l exercită orice putere reală, chiar misterioasă, o făcură pe portăreasă ascultătoare și docilă. Madam Cibot își pierdu tonul poruncitor pe care-l avea în odăița ei de la intrare cu locatarii și cu conașii ei, primi condițiile puse de Magus și făgădui să-l introducă în muzeul Pons chiar în ziua aceea. Asta însemna să bage dușmanul în cetate, să înfigă un pumnal în inima lui Pons, care, de zece ani,

îi interzicea doamnei Cibot să lase pe cineva, pe care madam Cibot îl ascultase atâta vreme cât împărtășise părerile lui Schmucke în materie de vechituri. În adevăr, bietul Schmucke, tratând splendorile acestea de *vleaguri* și deplângând mania lui Pons, îi transmisese portăresei disprețul lui pentru aceste lucruri vechi și ferise astfel foarte multă vreme muzeul Pons de orice invazie.

De când Pons era la pat, Schmucke îl înlocuia la teatru și la pensioane. Bietul german, care nu stătea cu prietenul său decât dimineața și la cină, încerca să facă față la toate și să păstreze clientela lor comună; dar toate forțele lui erau obosite de această strădanie, așa de tare îl copleșea durerea. Văzându-l atât de trist pe bietul om, elevele și actorii, care știau toți de la el de boala lui Pons, îl întrebau ce mai face bolnavul, iar amărăciunea pianistului era atât de mare, încât indiferenții făceau aceeași schimă de compătimire care se obișnuiește la Paris când afli de o mare catastrofă. Ca și la Pons, însuși principiul vieții bunului german era zdruncinat. Schmucke suferea și de durerea lui și de boala lui Pons. Vorbea de Pons jumătate din timpul unei lecții; își întrerupea, în mod atât de natural, o explicație pentru a se întreba singur ce-o fi făcând prietenul lui, încât tânăra elevă asculta și ea cum vorbește de boala lui Pons. Intre două lecții, alerga în strada Normandie ca să-l vadă pe Pons un sfert de ceas. Însălmântat de golul din punga lor, alarmat de madam Cibot care, de cincisprezece zile, mărea cât putea cheltuielile bolii, profesorul de pian își stăpânea îngrijorarea cu un curaj de care nu s-ar fi crezut niciodată în stare. Pentru prima dată în viața lui, voia să câștige bani, pentru ca acasă să nu lipsească banii. Dacă o elevă, mișcată într-adevăr de situația celor doi prieteni, îl întreba pe Schmucke cum de-l poate lăsa singur pe Pons, el răspundea, cu zâmbetul sublim al celor încrezători și înșelați:

— *Tomnijoară, o ajem be matam Zipod! cine gomor! cine berlă! Bons e încrîșit ga un brinț!*

Dar, de îndată ce Schmucke pleca de acasă, madam Cibot era stăpână pe apartament și pe bolnav. Cum ar fi putut oare Pons, care nu mâncase nimic de cincisprezece zile, care zăcea fără putere, pe care madam Cibot era nevoită să-l ridice ea însăși și să-l așeze într-un fotoliu ca să facă patul, cum ar fi putut să supravegheze pe acest așa-zis înger păzitor? Bineînțeles, madam Cibot se dusesese la Elie Magus în timpul mesei lui Schmucke.

Ea se înapoie în momentul când germanul își lua rămas bun de la bolnav; căci, de când aflate de averea posibilă a lui Pons, madam Cibot nu se mai dezlipea de holtei, îl ținea sub aripa ei ocrotitoare! Se instala într-un fotoliu bun, la picioarele patului și, ca să-l distreze pe Pons, se apuca de bârfelile la care se pricep de minune femeile de teapa ei. Mieroasă acum și blândă, atentă, grijulie, se strecura în sufletul bătrânului Pons cu o dibăcie machiavelică. Însăpăimântată de prezicerea lui madam Fontaine, madam Cibot luase hotărârea să obțină a fi trecută în testamentul conașului, folosind mijloace blânde, printr-o ticăloșie pur morală. Cum timp de zece ani nu cunoscuse valoarea muzeului Pons, madam Cibot se putea bizui pe cei zece ani de atașament, de cinste, de dezinteresare, și avea de gând să sconteze această poliță de valoare. Din ziua când Rémonencq, printr-un cuvânt în care răsuna aurul, trezise în inima femeii acesteia un șarpe pitit acolo timp de douăzeci și cinci de ani, dorința de a fi bogată, ființa aceasta hrănise șarpele cu toate semințele rele care clocesc în fundul inimilor, și vom vedea îndată cum urma ea sfaturile pe care i le șuiera șarpele.

— Ei, a băut cum trebuie, îngerășu' nostru? îi merge mai bine? îl întrebă ea pe Schmucke.

— *Nu pine! tracă matam Zipod! nu pine!* răspunse germanul ștergându-și o lacrimă.

— Ei, și *dumneatale*, prea te sperii, conașule dragă, nu le lua pe toate așa... Eu n-aș fi așa disperată nici

dacă Cibot ar fi pe moarte. Lasă! îngerăsu' nostru are chereștea bună. Și unde mai pui că a trăit cuminte, pare-se! Nici nu-ți închipuiești *dumneatale* ce mult trăiesc bărbații cuminți! E bolnav rău, nimic de zis, dar cum am eu grijă de el, îl scot la liman. Fii liniștit, du-te la treburile *dumneatale*, că-i țiiu eu de urât și-i dau să bea ocalele lui de zeamă de orz...

— *Vără tumneada, aj muri de grișă*, zise Schmucke strângând în mâinile lui, cu un gest de încredere, mâna buneii sale menajere.

Madam Cibot intră în odaia lui Pons ștergându-și ochii.

— Ce ai, doamnă Cibot? întrebă Pons.

— Domnu Schmucke ăsta îmi rupe inima, bocește ca și când *dumneatale* ai fi mort! zise ea. Că nu ești bine, nu ești, da' nici așa ca să te bocească lumea; da' pe mine asta mă dă gata! Dumnezeule mare, tare sunt proastă că țiiu așa la oameni și că m-am legat de *dumneatale* mai mult decât de Cibot! Că, la urma urmei, *dumneatale* nu-mi ești nimic, nu suntem rude decât prin maica Eva; ei, uite, mă apucă alte alea de îndată ce-i vorba de *dumneatale*, pe cuvânt de cinste. Mi-aș tăia mâna, na, stânga bineînțeles, în fața *dumneatale*, numai să văd că ești iar pe picioare, că mănânci, că-i tragi pe sfoară pe negustori, ca de obicei... Dacă-aș fi avut un copilaș, cred că l-aș fi iubit cum te iubesc pe *dumneatale*, ce mai! Ia bea, puișor, haide, un pahar întreg! Fă bine și bea, că-i de rău! Mai întâi și-ntâi, domnul Poulain a spus: „Dacă nu vrea să ajungă la Père-Lachaise^[124], domnul Pons trebuie să bea în fiecare zi atâtea sacale de apă câte vinde un auvergnat!” Așa că bea, haide!...

— Beau, draga mea, beau... de-am ajuns să am o baltă în stomac...

— Bun, așa da, zise portăreasa luând paharul gol. Uite-așa ai să scapi! Domnu Poulain avea un bolnav ca *dumneatale*, da' de el n-avea nimeni grijă, copiii îl

lăsaseră de izbeliște, și a murit de boala asta, fiindcă n-a băut!... Așa că trebuie să bei, știi, drăguță!... de l-au îngropat acum două luni... Știi *dumneatale* că dac-ai muri, conașule dragă, l-ai trage în groapă și pe moș Schmucke... Că e ca un copil, pe cuvânt de cinste. Al mult te mai iubește, dragu' de el, de mieluşel blând! nu, zău, o femeie nu iubește niciodată atâta pe un bărbat!... Și-a pierdut pofta de mâncare, a slăbit de cincisprezece zile cât și *dumneatale*, care ești numai pielea și oasele... Asta mă face geloasă, că m-am legat mult de *dumneatale*; da' eu n-am ajuns până acolo, n-am pierdut pofta de mâncare, dimpotrivă! Tot urcând și coborând scările, mă lasă seara picioarele, de pic ca o bucată de plumb. Nici nu mai pot vedea pe bietul Cibot din pricina *dumneatale*, de-i face domnișoara Rémonencq de mâncare, de mă bombăne că nu-i place nimic! Atuncea, îi spun și eu așa, că trebuie să știe omu' să sufere pentru ăilalți, și că *dumneatale* ești prea bolnav ca să stai singur... Nici vorbă că, așa cum ești *dumneatale*, nu poți sta fără o soră! Da' mă vezi pe mine răbdând o seră aici, eu, care vād de zece ani de lucrușoarele și de casa dumneavoastră... Și unde pui că alea sunt *pretanțioase*! mănâncă cât zece, vor vin, zahăr, cer încălzitoare de picioare, au tabieturi... Și-i mai fură pe bolnavi, când bolnavii nu le trec în testament... Să vină astăzi o soră aici, că mâine am și *găsitără* lipsă un tablouaș, un lucrușor...

— Vai, doamnă Cibot! strigă Pons disperat, să nu mă lași!... Să nu se atingă nimeni de nimic!...

— Aici sunt! zise madam Cibot, și aici voi fi, cât m-or ținea puterile... fii pe pace! Domnu Poulain, care a pus poate ochii pe comoara *dumneatale*, nu și nu că trebuie o soră!... Ce mi ți l-am muștruluit! „Numai pe mine, zic, mă vrea conașu, că-mi cunoaște obiceiurile, și eu pe ale lui.” Și a tăcut. Păi, surorile astea sunt hoațe rău! Ură am eu pe femeile-astea!... Stai să vezi ce intrigante sunt. Carevasăzică, un domn bătrân... Domnu Poulain mi-a

povestit asta... Și cum ziceam, una, madam Sabatier, femeie de treizeci și șase de ani, a fost ea negustoreasă de papuci la Palais^[125], în galeria cu prăvălii, de! care au dăruit-o la Palais, știți?...

Pons făcu un semn afirmativ.

— Bun... Femeia asta, carevasăzică, n-a strâns parale, că omul ei bea tot, și a murit de o *cogestie sub vită*; da' ea a fost femeie frumoasă, ce-i drept, nu-i păcat, numai că asta nu i-a folosit, măcar c-a avut, zice lumea, *amurezi* avocați... Și cum ziceam, neavând parale, s-a făcut îngrijitoare pe la lehuze și stă pe strada Barre du Bec. Și așa a intrat la un domn bătrân care avea, fie cu iertare, o boală a *scărilor lurinare*, de-i puneau sonde ca la o fântână țâșnitoare, și care avea nevoie de așa de multe îngrijiri că ea dormea pe un pat de campanie, în odaia lui domnu. S-a mai pomenit una ca asta? Da' mai stai și zici: „Bărbații nu respectă nimic, așa-s de egoiști!” În fine, tot vorbind cu el, că era mereu acolo, nu? îl mai înveselea, îi povestea una și alta, îl mai făcea să flecărească, așa cum stăm și noi aci, păi nu? și trângănim... Află ea că nepoții lui, c-avea nepoți bolnavu', erau niște monștri, că îi făceau necazuri și, ce mai calea-valea, că boala de la nepoți i se trăgea. Ei, conașule dragă, nu zici că l-a scăpat pe domnu ăsta și s-a măritat cu el și au un copil de mai mare dragul și madam Bordevin, măcelăreasa din strada Chariot, care-i rudă cu cucoana aia, l-a botezat... Asta zic și eu noroc!... Eu sunt măritată, da' n-am copii, și, pot pentru ca să spun, de vină e Cibot, care mă iubește din cale-afară; că dac-aș vrea eu... Da' nu mai zic nimic. Că ce ne făceam cu copii pe cap, eu și Cibot al meu, care n-avem o părăluță chioară, după treizeci de anișori de viață cinstită, conașule dragă! Da' ce mă mângâie e că n-am niciun bănișor din bunul altuia. Niciodată nu m-am bucurat la bunul altuia... Uite, să zicem, așa, d-un *paregzamplu*, fiindcă *dumneatale* peste șase săptămâni ești pe picioare și te plimbi pe bulevard, să zicem că mă

trece în testament, ei bine, n-aș avea liniște până nu i-aș găsi pe moștenitorii *dumneatale* ca să le dau banii înapoi... atâta groază am de bunul pe care nu l-am câștigat cu sudoarea frunții mele. Poți să vii și să zici: „Bine, madam Cibot, da' nu te frământa, frate, așa, ai meritat din plin, că doar i-ai îngrijit pe conași ca pe copiii dumitale, le-ai economisit o mie de franci pe an...” Fiindcă în locul meu, știi *dumneatale*, conașule, că foarte multe bucătărease ar și avea la bancă zece mii de franci? „Așa că-i lucru drept să-ți lase un mic viager domnu cel bătrân!... “ mi-ar spune lumea, d-un *paregzamplu*. Ei bine, nu, eu nu mă uit la câștig. Nu știu cum de sunt femeii care fac binele din interes... Asta nu se mai cheamă că faci binele. Așa-i, conașule?... Eu la biserică nu mă duc, că n-am timp; da-mi spune inima ce e bine... Nu te foi atâta, puiule, nu te scărpină! Dumnezeu mare, cum te-ai mai îngălbenit! ești negru de galben ce ești... Mare comedie, să se facă cineva ca o lămâie, în douăzeci de zile!... Cinstea e comoara oamenilor săraci, trebuie să aibă și ei ceva. Da' mai întâi, chiar dac-ai ajunge în pragul morții, să zicem așa, eu aș fi a dintâi care aș spune că trebuie să lași tot ce ai lui domnu Schmucke. E datoria *dumneatale*, că el singur ți-e toată familia! și dumnealui te iubește, cum își iubește un câine stăpânu'.

— A, da, zise Pons, în toată viața mea numai el m-a iubit...

— Vai, conașule, zise madam Cibot, nu se face să spui așa ceva! da' eu! eu nu te iubesc, carevasăzică?...

— Nu spun asta, dragă doamnă Cibot...

— Așa, vasăzică! Pentru *dumneatale* sunt o servitoare, o bucătăreasă oarecare, de parcă n-aș avea și eu inimă! A! Dumnezeu, mănâncă-ți viața vreme de unsprezece ani pentru doi holtei! nu te îngriji decât cum să le fie mai bine, că scotoceam prin marfă la zece băcănese, de mă ocărau, ca să vă gălesc brânză de Brie bună, și mă duceam până la hale după unt proaspăt; și umblă

binișor cu toate, că în zece ani nu v-am spart și nu v-am ciobit nimic... Poartă-te ca o mamă cu copiii ei! Și să auzi că ți se spune un dragă doamnă Cibot, care dovedește că nu ține deloc la tine domnu ăl bătrân pe care-l îngrijești ca pe un fiu de rege, că regișorul Romei^[126] n-a fost îngrijit ca *dumneatale*!... Pui rămășag că nu l-au îngrijit cum ești *dumneatale*?... dovadă că a murit de tânăr... Zău, conașule, nu ești drept... Ești un nerecunoscător! Asta fiindcă nu sunt decât o biată portăreasă! Vai, Doamne, și *dumneatale*, carevasăzică, ne iei drept niște câini?

— Dar, dragă doamnă Cibot...

— În fine, *dumneatale*, care ești om învățat, explică-mi de ce suntem tratați așa, noi portarii, de parcă n-am avea simțire, de-și bate lumea joc de noi, în anii noștri în care se vorbește de egalitate!... Eu, carevasăzică, nu fac cât altă femeie! eu, care am fost una dintre ale mai frumoase femei din Paris, de-mi zicea *frumoasa vânzătoare de stridii*, și primeam declarații de dragoste de șapte ori pe zi?... Că și-acuma, dac-aș vrea eu! Uite, conașule, îl știi pe mărunțelu care vinde fiare vechi lângă ușă? ei, dac-aș fi văduvă, să zicem așa, m-ar lua de nevastă cu ochii închiși, atâta-i ține de deschiși când se uită la mine, și-mi spune toată ziulica: „Vai, ce brațe frumoase ai, cucoană Cibot!... Am visat azi-noapte că erau pâine și că eu eram unt și că mă întindeam pe ele!” Uite, conașule, uite brațel!...

Își suflecă mâneca și arată cel mai splendid braț din lume, pe atât de alb și de fraged, pe cât îi era mâna de roșie și de veștedă; un braț grăsuliu, rotund, cu gropițe, și care, tras din teaca lui de stofă proastă, ca o spadă din toc, îl orbi pe Pons, care nu îndrăzni să-l privească mult timp.

— Brațe, reluă ea, care au deschis pe-atâtea inimi pe câte stridii deschidea cuțitul meu! Ei bine, sunt ale lui Cibot, și-am făcut păcat să-l neglijez pe bietu' și dragu' de el, care s-ar arunca într-o prăpastie numai ce i-aș

spune, pentru *dumneatale*, conașule, care-mi spui *dragă doamnă Cibot*, când eu aș face și ce nu se poate ca să-ți fiu pe plac...

— Stai nițel, zise bolnavul, nu pot să-ți spun nici mamă, nici nevastă...

— Nu, în viața mea și cât oi trăi n-o să mai fac prostia să țiu așa la cineva!...

— Da' lasă-mă să vorbesc! reluă Pons. Uite, pe Schmucke l-am amintit întâiul.

— Domnu Schmucke! ce om de inimă! zise ea. Iacă, el mă iubește, pentru că e sărac! Bogăția ia omului simțămintele, și *dumneatale* ești bogat! Ei bine, ia-ți o soră, și-ai să vezi cum o să te joace! ca pe un cărăbuș o să te chinuiască... Doctorul o să spună că trebuie să-ți dea de băut și ea n-o să-ți dea decât de mâncare! o să te îngroape ca să te fure! Nu meriți să ai o doamnă Cibot... Hai! Spune-i doctorului Poulain, când o veni, să cheme o soră!

— Da' pentru numele lui Dumnezeu, ascultă-mă, strigă bolnavul înfuriat. Nu vorbeam de femei când l-am pomenit pe prietenul meu Schmucke!... Știi foarte bine că nu există alte două ființe care mă iubesc, în afară de dumneata și de Schmucke.

— Ia nu te mai necăji așa, mă rog matale! exclamă coana Cibot repezindu-se la Pons și culcându-l cu forța.

— Cum aș putea să nu țiu la dumneata? zise bietul Pons.

— Zău, chiar mă iubești, de-adevărat? Bine, bine, iartă-mă, conașule! zise ea plângând și ștergându-și ochii. Ei, da, mă iubești ca pe o servitoare, asta-i... o servitoare căreia-i arunci o *viageră* de șase sute de franci, cum ai arunca o bucată de pâine în cotețu' unui câine!...

— Vai, doamnă Cibot! exclamă Pons, drept cine mă iei? Nu mă cunoști!

— A! ai să mă iubești și mai mult! reluă ea după o privire a lui Pons; ai să mă iubești ca pe-o mamă? Păi,

da, chiar așa, sunt mama voastră, sunteți amândoi copiii mei!... Al că nu-i cunosc eu pe ăi de te-au necăjit pe *dumneatale*, aş ajunge la Curtea cu juri, ba chiar la poliție, fiindcă le-aş *scoatem* ochii!... Oamenii ăştia merită să ajungi să te spânzure la bariera Saint-Jacques⁽¹²⁷⁾! Şi încă-i prea puţin pentru asemenea *cremenali!*... Pe *dumneatale*, om așa de bun, așa de simțitor, fiindcă ai o inimioară de aur, ai fost făcut și adus pe lume ca să faci fericită pe o femeie... Da, ar fi *fostără* fericite cu *dumneatale*... Se vede asta, *dumneatale* ai fost croit pentru asta... Eu, una, văzând cum te porți cu domnu Schmucke, îmi ziceam: „Zău dacă nu, domnu Pons și-a greșit viața! era făcut ca să fie un bărbat bun...” Ce mai, îți plac femeile!

— Vai, da, zis Pons, și niciuna n-a vrut să fie a mea!...

— Chiar așa? exclamă coana Cibot cu un aer provocator, apropiindu-se de Pons și luându-i mâna. Chiar nu știi ce înseamnă să ai o iubită care se dă în vânt după prietenul ei? E oare cu puțință? Eu, în locul *dumneatale*, n-aş vrea să plec de pe lumea asta în cealaltă fără să fi cunoscut a mai mare fericire de pe pământ!... Biet pușor! Dacă-aş mai fi ce am fost, pe cuvânt de cinste dacă nu l-aş lăsa pe Cibot pentru *dumneatale*! Da', cu un nas croit așa, fiindcă, nimic de zis, ai un nas barosan! cum te-ai descurcat, biet îngeraş?... Ai să-mi spui: „Nu toate femeile se pricep la bărbați!... și se mărită cum dă Dumnezeu, de ți-e mai mare mila”. Eu, una, credeam că ai ibovnice cu duzina, și dansatoare, și actrițe, și ducese, că prea lipseai de-acasă!... De-i spuneam mereu lui Cibot, când te vedeam ieșind: „Iote, iar pleacă domnul Pons în crailăcuri!” Pe cuvânt de cinste! asta spuneam, așa de mult credeam că te iubesc femeile! Ceru te-a făcut pentru dragoste... Uite, conașule dragă, mi-am dat seama de asta în ziua când ai cinat aici pentru prima dată. Tare mai erai mișcat de plăcerea pe care i-o făceai lui domnu Schmucke! Da' el ce mai plângea și-a doua zi, când mi-a spus: „*Matam*

Zipod, a ginat agi!” de-am plâns și eu ca o proastă. Și ce trist era când ai început iar să umbli *lela!* să mănânci în oraș! Bietu’ om! Nu s-a pomenit pe lume asemenea durere! A! mare dreptate ai să ți-l faci moștenitor! Ce mai, om cumsecade, drăguțu’ de el, și-i pentru *dumneatale* cât o familie întreagă!... Să nu cumva să-l uiți! altminteri, nu te-ar primi Dumnezeu în raiul lui, unde negreșit nu-i lasă să intre decât pe ai de-au fost recunoscători față de prieteni și le-au lăsat rente.

Pons făcea eforturi zadarnice să răspundă, madam Cibot vorbea cu viteza vântului. Mijlocul de a opri mașinile cu aburi s-a găsit, dar geniul inventatorilor se va istovi până să-l găsească pe cel de a *stopa* trâncăneala unei portărese.

— Știi ce-o să spui! reluă ea. Da’ nu moare nimeni, conașule dragă, fiindcă-și face testamentu’ când e bolnav; și eu, în locul *dumneatale*, nu l-aș lăsa de izbeliște, că orice se poate întâmpla, pe bietu’ mieluşel, că-i nevinovat ca un prunc. Habar n-are de nimic, nu l-aș lăsa pradă nesăţioşilor de oameni de afaceri și rudelor, care-s toate ticăloase! Păi, nu zău, a venit cineva să te vadă, de douăzeci de zile?... Și să le lași lor averea! Știi că lumea zice că fac ceva parale toate lucrurile de-aici?

— Păi da, zise Pons.

— Rémonencq, care te cunoaște ca amator, și care vinde vechituri, zice că ți-ar face bucuros treizeci de mii de franci rentă viageră ca să-i rămână lui tablourile... Asta, afacere! Eu, în locul *dumneatale*, aș face-o! Da’ am crezut că-și bate joc de mine când mi-a spus asta... Ar trebui să-l înștiințezi pe domnu Schmucke de valoarea tuturor lucrurilor ăstora, că el e un om care poate fi înșelat ca un copil; habar n-are cât prețuiesc frumusețile *dumneatale*! Așa de puțin are habar, că le-ar vinde pe o bucățică de pâine, dacă nu le-ar ține toată viața, din dragoste pentru *dumneatale*, asta dacă mai rămâne în viață după *dumneatale*, fiindcă o să moară

dacă mori! Da' eu aici sunt! o să-l apăr împotriva și contra tuturor!... eu și Cibot.

— Scumpă doamnă Cibot, răspunse Pons mișcat de flecăreala asta înspăimântătoare, în care sentimentul părea autentic, așa cum e la oamenii din popor, ce m-aș fi făcut fără dumneata și fără Schmucke?

— A, chiar că numai noi suntem prietenii *dumneatale* aici, pe pământ, asta, ce-i drept, e-adevărat! Da' două inimi bune, zău că fac cât toate familiile... Ce să mai vorbim de familie! E ca și limba, cum spunea aftorul ăla vechi^[128], e și foarte bună, e și foarte rea... Da' mă rog, unde ți-s rudele? Ai rude *dumneatale*?... că eu nu le-am văzut niciodată...

— Ele m-au adus în starea în care mă aflui!... exclamă Pons cu adâncă amărăciune.

— A! *dumneatale* ai rude! zise madam Cibot sărind de pe fotoliu, ca și când ar fi stat pe fier înroșit deodată în foc. A! grozave rude, n-am ce zice! Păi, cum! au trecut douăzeci de zile, da, azi-dimineață se împlinesc douăzeci de zile de când ești bolnav de moarte și încă n-au venit să vadă ce faci! Cam de oaie, treaba asta!... Păi eu, în locul *dumneatale*, mai curând mi-aș lăsa averea la azilul copiilor găsiți, decât să le dau lor o para chioară!

— Ei bine, dragă doamnă Cibot, închipuiește-ți că eu voiam să las moștenire tot ce am verișoarei mele de-al doilea, fiica vărului meu primar, președintele Camusot, știi, magistratul care a venit într-o dimineață, acum două luni.

— A! unu mărunțel și gras, care ți-a trimis servitorii să ceară iertare... de pozna nevesti-sii... de m-a tras de limbă despre *dumneatale* fata din casă, o fandosită bătrână, de-mi venea să-i scutur mantila de catifea cu bățul măturii! Cine-a mai pomenit ca o fată în casă să poarte o mantilă de catifea! Zău, pe cuvânt de cinste, s-a întors lumea cu josul în sus! la ce se mai fac revoluții? Dacă vă dă mâna, cinați de două ori pe zi, bogați afurișiți! Da' eu una zic că legile nu sunt bune de nimic,

că nu mai este nimic sfânt pe lume dacă Ludovic-Filip nu păstrează rangurile; că stau și zic, dacă suntem toți egali, nu zic bine, conașule? o fată în casă nu trebuie să aibă o mantilă de catifea, când eu, madam Cibot, după treizeci de ani de viață cinstită, n-am așa ceva... Se cade oare una ca asta? Trebuie să vadă lumea cu cine are de-a face. O fată în casă e o fată în casă, așa după cum eu sunt o portăreasă! Că de ce au militarii epoleți cu galoane verzulii? Fiecare cu gradul lui! Uite, vrei să-ți spun eu adevăru-adevărat despre toate astea? Se duce dracului Franța!... Da' pe vremea împăratului, nu zic eu bine, conașule? altfel mergeau lucrurile... D-aia i-am spus eu lui Cibot: „Vezi, bărbate, o casă unde slujnicele au mantile de catifea, se cheamă că sunt oameni fără inimă...”

— Fără inimă, așa-i, răspunse Pons.

Și Pons îi povesti pățaniile și necazurile sale coanei Cibot, care se porni pe un potop de ocări la adresa rudelor și manifestă o înduioșare fără de margini la fiecare frază a acestei triste povestiri. Până la urmă chiar plânse.

Pentru a înțelege această intimitate subită între bătrânul muzician și coana Cibot, e de ajuns să ne închipuim starea unui celibatar, grav bolnav pentru prima dată în viața lui, zăcând pe un pat de suferință, singur pe lume, trebuind să-și petreacă ziulica întreagă numai cu el însuși și găsind-o cu atât mai lungă, cu cât se zbate în suferințele greu de descris ale hepatitei, care amărăște orice viață, și cu cât, lipsit de numeroasele sale ocupații, tânjește după oraș și regretă tot ce se vede gratis la Paris. Singurătatea aceasta adâncă și întunecată, durerea aceasta care atinge moralul mai mult încă decât fizicul, golul vieții, toate îl împing pe un celibatar, mai ales când și-așa are o fire slabă și o inimă simțitoare și increzătoare, să se lege de ființa care-l îngrijește, așa cum un om care se îneacă se agață de o

scândură. Iată de ce asculta Pons cu încântare pâlăvrăgeala portăresei Cibot. Schmucke, cu madam Cibot și cu doctorul Poulain erau pentru el omenirea întreagă, așa după cum odaia lui i se părea universul. Și așa toți bolnavii își concentrează atenția asupra sferei pe care o cuprind cu ochii, iar egoismul lor se exercită în imediata lor apropiere, subordonându-se ființelor și obiectelor dintr-o cameră. Cu atât mai mult vă închipuiți de ce e în stare un holtei bătrân, fără inimi iubitoare în jur, și care n-a cunoscut niciodată dragostea. În douăzeci de zile Pons ajunsese să regrete uneori că nu se însurase cu Madeleine Vivet! Așa încât, de douăzeci de zile, madam Cibot câștiga mereu teren în mintea bolnavului, care se vedea pierdut fără dânsa; căci, despre Schmucke, el era un al doilea Pons pentru bietul bolnav. Arta uimitoare a femeii Cibot consta, fără ca ea să-și dea seama de altfel, în a exprima propriile idei ale lui Pons.

— Al! uite doctorul, zise ea auzind soneria.

Și îl lăsă pe Pons singur știind prea bine că, de venit, veniseră Rémonencq și evreul.

— Nu faceți zgomot, domnilor, zise ea, să nu care cumva să bage de seamă!... că se burzuluiește rău când e vorba de comoara lui.

— O simplă plimbare va fi de ajuns, răspunse evreul, înarmat cu o lupă și cu o lornietă.

Salonul în care se afla cea mai mare parte a muzeului Pons era un salon din cele de altădată, așa cum înțelegeau să le facă arhitecții din slujba nobilimii franceze: avea mai bine de șapte metri lărgime, aproape zece metri lungime și o înălțime de patru metri și un sfert. Tablourile lui Pons, în număr de șazeci și șapte, erau așezate pe cei patru pereți ai acestui salon, îmbrăcat în lemnărie albă și aurie; dar albul îngălbenit și aurul ruginit de vreme aveau tonuri armonioase care nu dăunau efectului produs de pânze. Paisprezece statui se înălțau pe coloane cu suporturi de Boule, fie la

colțuri, fie între tablouri. Partea de jos a pereților era împodobită, până la înălțimea cotului, de bufete din abanos, toate sculptate și toate de o bogăție regească. Bufetele conțineau tot felul de lucruri rare. În mijlocul salonului, pe un șir de mescioare de lemn sculptat, erau expuse cele mai deosebite minunății ieșite din mâna omului: obiecte de fildeș, de bronz, de lemn, de aur și de argint, emailuri, porțelanuri etc.

De îndată ce evreul pătrunse în acest sanctuar, se duse glonț la cele patru capodopere, pe care le recunosc drept cele mai frumoase din colecție, fiind și semnate de pictori care lipseau din colecția lui. Erau pentru el ceea ce sunt pentru naturaliști acele *desiderata* care îi fac să întreprindă călătorii de la apus la răsărit, la tropice, în deșerturi, prin pampa, prin savane, prin păduri virgine. Primul tablou era de Sébastian del Piombo, al doilea de Fra Bartolomeo della Porta^[129], al treilea – un peisaj de Hobbema, și ultimul – un portret de femeie de Albrecht Dürer, patru diamante! Sébastian del Piombo reprezintă, în arta picturii, un punct strălucitor în care se întâlnesc trei școli, fiecare cu ce avea ea mai bun. Pictor din Veneția, el a venit la Roma să-și însușească stilul lui Rafael, sub îndrumarea lui Michelangelo, care voia să-l opună lui Rafael, luptând împotriva acestui pontif suveran al artei prin unul dintre ciracii săi. Astfel s-a făcut că pictorul acesta leneș, dar genial, a contopit culoarea venețiană, arta florentină a compoziției și stilul lui Rafael în puținele tablouri pe care a binevoit să le picteze și care au fost, zice-se, schițate de Michelangelo. La ce perfecție a ajuns omul acesta înarmat cu o forță triplă se poate vedea privind, la muzeul din Paris, portretul lui Baccio Bandinelli, care poate susține comparația cu *Omul cu mânușa* al lui Tizian, cu portretul bătrânului, în care Rafael și-a îmbinat perfecția cu cea a lui Correggio, și cu *Carol al VIII-lea* al lui Leonardo da Vinci^[130]. Aceste patru perle au aceleași ape; aceeași lumină, aceeași

rotunzime, aceeași strălucire, aceeași valoare. Mai departe decât atât nu poate merge arta omenească. E întrecută natura, care n-a dat viață originalului decât pentru un timp. De mâna acestui mare geniu, din paleta aceasta nemuritoare, dar de-o lenevie fără leac, Pons poseda un *Cavaler de Malta în rugăciune*, pictat pe ardezie, de o prospețime, de o desăvârșire, de o adâncime superioare calităților din portretul lui Baccio Bandinelli. Tabloul de Fra Bartolomeo, care reprezintă o *Sfântă Familie*, putea fi luat drept un tablou de Rafael de către mulți necunoscători. Pânza lui Hobbema putea atinge șazeci de mii de franci la licitație publică. Cât despre portretul de femeie al lui Albrecht Dürer, el era de calitate faimosului *Holzschuer* de la Nümburg, pentru care regele Bavariei, regele Olandei și regele Prusiei au oferit, în mai multe rânduri și fără succes, două sute cincizeci de mii de franci. Este oare vorba de soția sau de fata cavalerului Holzschuer, prietenul lui Albrecht Dürer?... Ipoteza pare o certitudine, căci femeia din muzeul Pons e pictată într-o atitudine care presupune că trebuie să aibă o pereche, iar stema pictată e așezată în același fel în amândouă portretele. În sfârșit, mențiunea *aetatis suae XLI*¹³¹ e în perfectă armonie cu vârsta indicată în portretul păstrat cu atâta sfințenie de familia Holzschuer din Niimberg, portret de pe care s-a făcut de curând o gravură.

Lui Elie Magus îi dădură lacrimile privind rând pe rând aceste patru capodopere.

— Îți dau câte două mii de franci bacșiș de fiecare din tablourile astea, dacă mă ajuți să le cumpăr cu patruzeci de mii de franci! îi spuse el la ureche doamnei Cibot, care rămase uimită de o asemenea avere căzută din cer.

Admirația, sau mai degrabă delirul evreului îi tulburaseră într-atâta inteligența și pornirile lacome, încât după cum se vede, se lăsă pradă lui.

— Da' eu? întrebă Rémonencq, care nu se pricepea la

tablouri.

— Toate sunt aici la fel de prețioase, replică evreul cu istețime la urechea auvergnatului, ia zece tablouri la întâmplare, în aceleași condiții, și ești un om bogat!

Cei trei tâlhari se mai priveau încă, fiecare cufundat în plăcerea lui, cea mai puternică din toate, satisfacția reușitei în materie de avere, când vocea bolnavului răsună și vibră ca un dangăt de clopot...

— Cine-i acolo? strigă Pons.

— Conașule, da' culcă-te! zise coana Cibot repezindu-se la Pons și forțându-l să se așeze în pat. Ce Dumnezeu! vrei să te ucizi?... Ei, da, nu e domnul Poulain, e bietu' Rémonencq, care-ți poartă de grijă și a venit să întrebe ce mai faci!... Așa te iubește lumea, de toată casa se vântură pentru dumneata. De ce naiba ți-e teamă?

— Dar mi se pare că sunteți mai mulți acolo, zise bolnavul.

— Mai mulți! asta-i bună!... Nu, zău, visezi?... O să ajungi nebun de-a binelea până la urmă, pe cuvânt de cinstel!... Na, uită-te.

Coana Cibot se duse repede să deschidă ușa, îi făcu semn lui Magus să se dea la o parte și lui Rémonencq să înainteze.

— Ei, domnule dragă, zise auvergnatul, pentru care vorbise madam Cibot, am venit să văd ce mai faceți, că toată casa e îngrijorată din cauza dumneavoastră!... Nimănui nu-i place să intre moartea într-o casă... Ș-apoi, taica Monistrol, pe care-l cunoașteți bine, m-a însărcinat să vă spun că, dacă aveți nevoie de bani, vă stă la dispoziție...

— Te-a trimis să arunci o otheadă la *biblourile* mele! zise bătrânul colecționar cu o răceală plină de neîncredere.

— Colecția dumneavoastră e frumoasă tare, răspunse cu istețime Rémonencq, destul de frumoasă ca să ațâțe interesul căutătorilor de ocazii; eu nu mă pricep în

obiecte de mare artă, dar dumneavoastră aveți atâta faimă de mare cunoscător la d-astea, încât aş cumpăra bucuros de la dumneavoastră, şi cu ochii închişi... dacă aţi avea cumva nevoie de bani, că tare mult costă afurisitele astea de boli... că, uite, soră-mea a cheltuit, în zece zile, un franc şi cincizeci pe medicamente, când a fost bolnavă, şi s-ar fi vindecat şi fără asta... Doctorii sunt nişte pungaşi care profită de starea noastră pentru...

— Cu bine, domnule, îţi mulţumesc, i-o tăie Pons scurt telalului, aruncându-i priviri îngrijorate.

— Mă duc după el, îi spuse încetişor madam Cibot bolnavului, să nu se atingă de ceva.

— Da, da, răspunse bolnavul mulţumindu-i din ochi portăresei.

Madam Cibot închise uşa camerei de culcare, ceea ce redeşteptă bănuielile lui Pons. Ea îl găsi pe Magus nemişcat în faţa celor patru tablouri. Nemişcarea, admiraţia asta nu pot fi înţelese decât de către cei al căror suflet e deschis spre frumosul ideal, spre sentimentul de nedescris pe care-l provoacă perfecţia artei, şi care stau nemişcaţi în picioare ceasuri întregi, la muzeu, în faţa *Giocondei* lui Leonardo da Vinci, în faţa *Antiopei* lui Correggio, capodopera acestui pictor, în faţa *Iubitei lui Tizian*, a *Sfintei Familii* a lui Andrea del Sarto, în faţa *Copiiilor înconjuraţi de flori* ai lui Domenichino^[132], a micului tablou în *camaieu*^[133] al lui Rafael şi a portretului de bătrân al său, cele mai imense capodopere ale artei.

— Ştergeţi-o fără zgomot! zise ea.

Evreul plecă încet de-a-ndaratele, uitându-se la tablouri cum se uită un îndrăgostit la iubita lui, când îşi ia rămas bun de la ea. De îndată ce-l văzu în capul scării, madam Cibot, căreia contemplarea asta îi stărnise idei, dădu una pe braţul uscat al lui Magus.

— Ai să-mi dai patru mii de franci pe tablou! altfel nu

facem târgul!...

— Sunt așa de sărac! zise Magus. Pânzele astea le doresc din dragoste, numai din dragoste pentru artă, frumoasăconiță!

— Ești așa de uscat, băiețuș! zise portăreasa, că înțeleg o asemenea dragoste. Da' dacă nu-mi făgăduiești astăzi șaisprezece mii de franci aici de față cu Rémonencq, mâine o să fie douăzeci de mii.

— Bine, șaisprezece, răspunse evreul, înspăimântat de aviditatea portăresei.

— Pe ce poate jura un evreu? îl întrebă madam Cibot pe Rémonencq.

— Poți avea încredere în el, răspunse telalul. E tot atât de cinstit ca și mine.

— Ei, da' *dumneatale*? întrebă portăreasa. Dacă meșteresc să ți se vândă ceva, ce-mi dai?

— Jumătate din câștig, răspunse Rémonencq la iuțeală.

— Mai bine o sumă pe loc, că eu nu sunt negustoreasă, răspunse madam Cibot.

— Ba, te pricepi grozav la afaceri! zise Elie Magus zâmbind, ai fi o negustoreasă strașnică.

— Îi propun să ne asociem, cu viața și cu averea, zise auvergnatul apucând brațul durdului al doamnei Cibot și pocnind pe el o palmă ca de ciocan. Nu-i cer alt capital decât frumusețea! Rău faci să ții la turcul dumitale de Cibot și la acul lui de cusut! Poate oare un biet portar să îmbogățească pe o femeie frumoasă ca dumneata? A! ce bine ți-ar sta într-o prăvălie pe bulevard, printre obiecte de artă, stând de vorbă cu amatorii și ademenindu-i să cumpere! Las-o dracului de portărie, după ce-ți umpli sacul aici, și-ai să vezi ce ajungem dacă lucrăm împreună!

— Să-mi umplu sacu'! zise madam Cibot. Păi eu nu sunt în stare să iau niciun capăt de ață d-aici, m-auzi, Rémonencq! exclamă portăreasa. Toată lumea mă cunoaște în mahala ca femeie cinstită, așa să știi!

Ochii doamnei Cibot aruncau fulgere.

— Hai, liniștește-te! zise Elie Magus, auvergnatul pare a te iubi prea mult, ca să vrea să te jignească.

— Ce mi ți i-ar duce pe clienți! exclamă auvergnatul.

— Fiți drepți, copii, reluă madam Cibot îmblânzită, și gândiți-vă și voi în ce situație sunt aici!... De zece ani de zile îmi scui sufletul pentru holteii ăștia bătrâni, și n-am văzut niciodată nimic de la ei, afară de vorbe... Rémonencq știe că îi hrănesc pe bătrâni pe o sumă fixă, de mi-am prăpădit toate economiile, pe sufletu' mamei!... singura făuritoare a vieții mele pe care am cunoscut-o; da' asta-i adevărat, așa cum e-adevărat că trăiesc și că e ziuă afară, și să mi se facă otravă cafeaua dacă mint cu o para!... Ei bine, iată că unu stă să moară, așa-i? și-i ăl mai bogat dintre ăștia doi, care au fost ca și copiii mei!... *Ți-or veni să crezi*, domnule dragă, că, de douăzeci de zile de când îi tot spun că e bolnav pe moarte (fiindcă domnu Poulain a zis că moare!...), zgârie-brânză ăsta nu pomenește să mă treacă în testament, de parcă nici nu m-ar cunoaște! Pe cuvânt de cinste, nu căpătăm ce ni se cuvine decât dacă ne luăm singuri, vorbesc ca o femeie cinstită!... că parcă poți să te încrezi în moștenitori?... Paște, murgule! Uite, știți una, am s-o spun pe șleau, toți sunt niște canalii!

— E-adevărat, zise Elie Magus cu viclenie, și până la urmă tot noi, adăugă el uitându-se la Rémonencq, suntem oamenii cei mai cinstiți...

— Lăsați-mă să vorbesc, reluă madam Cibot, că nu la voi mă gândeam... *Persoanele prezante*, cum a zis aftorul ăla vechi, *fac totdeauna accepție!*... Vă jur că ăi doi domni îmi datorează până acuma trei mii de franci, că bruma de parale pe care o strânsesem s-a dus pe medicamente și pe ce le mai trebuie, și te pomenești că ei nu recunosc la urmă nimic din ce-am dat de la mine!... Sunt așa de proastă cu cinstea mea, că nu-mi vine să le vorbesc de asta. D-aia *dumneatale*, care te pricepi la afaceri, domnule dragă, ce zici, mă sfătuiești

să mă adresez la un avocat?...

— Un avocat! exclamă Rémonencq, păi dumneata știi mai mult ca toți *avocaștii!*...

Zgomotul prăbușirii unui corp greu, căzut pe podeaua sufrageriei, răsună în spațiul larg al scării.

— Vai, Doamne, ți-pă madam Cibot, ce s-o fi întâmplat? mi se pare că s-a lungit pe jos conașull...

Îi împinse pe cei doi complici ai ei, care coborâră iute și degrabă scările; apoi se întoarse, se repezi în sufragerie și-l văzu acolo pe Pons, întins cât era de lung, în cămașă, leșinat! Îl apucă în brațe, îl ridică ușor ca pe o pană și-l duse în pat. După ce-l culcă pe muribund, îi dădu să respire fire de pană arsă, îi udă tâmpilele cu apă de Colonia, îl readuse la viață. Apoi, când îl văzu pe Pons cu ochii deschiși, înviorat, își puse mâinile în solduri.

— Fără papuci! în cămașă! vrei să dai ortu' popii! Și de ce, mă rog, m-ai luat pe mine la bănuieli?... Dacă-i așa, adio și n-am cuvinte, conașule. Zece ani de când vă slujesc, de când dau din punga mea la coșniță, de mi s-au prăpădit toate economiile, ca să n-aibă necazuri bietu' domnu Schmucke, care plânge ca un copil, pe scară... și uite-mi răsplata! Vii să mă spionezi... Te-a pedepsit Dumnezeu... foarte bine! Și eu care mă muncesc să te port în brațe, de pot rămâne și beteagă pe toată viața... Vai, Doamne! și-am lăsat și ușa deschisă...

— Cu cine stăteai de vorbă?

— Ei, asta-i bună! exclamă madam Cibot. Ia te uită! nu cumva sunt roaba *dumneatale?* am să-ți dau socoteală de ceva? să știi că dacă mă bați atâta la cap, las totu' baltă. Și-ai să-ți iei o *infermieră!*

Înspăimântat de această amenințare, Pons îi arătă limpede doamnei Cibot, fără să-și dea seama, în ce măsură poate să se folosească ea de această sabie a lui Damocles.

— E din cauza bolii! zise el pe un ton jalnic.

— Așa da! îl repezi coana Cibot.

Și-l lăsă pe Pons încurcat, pradă remușcărilor, admirând devotamentul răstit al îngrijitoarei sale și făcându-și reproșuri fără 'să simtă răul groaznic prin care-și agravase boala căzând pe podeaua de piatră a sufrageriei. Madam Cibot îl zări pe Schmucke, care urca scara.

— Hai, conașule... Că e de rău! Domnu Pons a înnebunit!... Închipuiește-ți că s-a sculat din pat gol-goluț și s-a ținut după mine... ba nu, s-a întins pe jos cât e de lung... Întreabă-l pentru ce, habar n-are... E bolnav rău. Eu una n-am făcut nimic ca să-l scot așa din fire, afară doar de nu i-oi fi trezit cine știe ce gânduri când i-am vorbit de dragostele lui din tinerețe... Parcă cine-i cunoaște pe bărbați! *Suntără* toți niște crai bătrâni... Am făcut rău, că i-am arătat brațele mele, că-i luceau ochii în cap ca jăratecu.

Schmucke o asculta pe madam Cibot de parcă ar fi vorbit în ebraică.

— M-am spetit d-o să rămân beteagă până la capătul zilelor mele!... adăugă madam Cibot, prefăcându-se că simte dureri mari și chibzuind să aducă la îndeplinire gândul care-i venise din întâmplare, când simțise o mică oboseală în mușchi. Sunt așa de proastă! Când l-am văzut aici, pe jos, l-am luat în brațe și l-am dus până la pat, ca pe un copil, ce mai! Da' acum, simt durerea! Vai! mi-e rău!... cobor la mine, vezi dumneata de bolnav. O să-l trimet pe Cibot după domnu Poulain pentru mine! Mai degrabă moartă, decât oloagă...

Madam Cibot se agăța de rampa scării și se rostogoli pe trepte răsucindu-se în fel și chip și gemând atât de jalnic, încât toți locatarii ieșiră înspăimântați în pragul apartamentelor lor. Schmucke o sprijinea pe bolnavă plângând și vorbind de devotamentul portăresei. Toată casa și toată mahalaua aflară în curând fapta plină de mărinimie a doamnei Cibot, care se betegise de moarte, zicea lumea, ridicând în brațe pe unul dintre babalâci.

Întorcându-se la Pons, Schmucke îi mărturisi starea groaznică a factotum-ului lor, și amândoi se priviră spunând: „Ce-o să ne facem fără ea?...” Văzând cât de schimbat era Pons după isprava lui, Schmucke nu îndrăzni să-l certe.

— *Avurizide feghiduri! Aj brevera să le art degâd să-mi biert briedenul!* exclamă el aflând de la Pons cauza accidentului. *Ză o pănuiejdi be matam Zipod, care ne îmbrumudă egonomiile zale! Nu e pine; tar e tin gauza polii...*

— Ah! ce boală! M-am schimbat, simt că m-am schimbat, zise Pons. N-aș vrea să te fac să suferi, dragă Schmucke.

— *Geardă-mă be mine!* zise Schmucke, *ji laz-o be matam Zipod în bage...*

Doctorul Poulain vindecă în câteva zile infirmitatea de care madam Cibot se pretindea amenințată, și, prin această vindecare aparent miraculoasă, reputația lui câștigă o strălucire extraordinară în mahalaua Marais. La Pons în casă, el atribui această reușită constituției robuste a bolnavei, care-și reluă serviciul a șaptea zi pe lângă conașii ei, spre marea satisfacție a acestora. Evenimentul făcu să crească cu sută la sută influența, tirania portăresei în gospodăria celor doi babalăci, cărora le plăti datoriile făcute în cursul acelei săptămâni. Madam Cibot profită de împrejurare pentru a obține de la Schmucke (și cu ce ușurință!) o chitanță de recunoaștere a datoriei de două mii de franci, pe care zicea că i-a împrumutat celor doi: prieteni.

— Al! strașnic doctor, domnu Poulain! îi spuse madam Cibot lui Pons. O să te scape, conașule dragă, că pe mine din coșciug m-a sculat! Bietu' Cibot nu mai credea c-o să trăiesc!... Ei bine, trebuie să-ți fi spus domnu Poulain, cât am zăcut, nu m-am gândit decât la *dumneatale*. „Doamne, Dumnezeule, ziceam, ia-mă pe mine, și lasă-l în viață pe domnu Pons, dragu' de el...”

— Biată doamnă Cibot, era cât p-aci să rămâi infirmă

din pricina mea!...

— A! fără domnu Poulain, aş fi acum între patru scânduri, că acolo ajungem cu toţii. Ce să-i faci? la capătul şanţului, bâldâbâc, cum zicea aftorul ăla vechi! {134} *Trebe* să fim filosofi. Şi cum v-aţi descurcat fără mine?...

— A stat Schmucke lângă mine, răspunse bolnavul, dar biata noastră pungă şi clientela noastră au avut de suferit... Nu ştiu cum a făcut el.

— *Vii galm, Bons!* exclamă Schmucke, *nenea Zipod a vosd pangherul nosdru...*

— Nu vorbi de asta, mieluşelule dragă! Sunteţi amândoi copiii noştri, exclamă madam Cibot. Economile noastre sunt bine plasate la dumneavoastră, ce mai! sunteţi mai de încredere decât banca. Câtă vreme avem o bucată de pâine, jumătate e a dumneavoastră... nu face să mai vorbim de asta...

— *Piada matam Zipod!* zise Schmucke plecând.

Pons tăcea.

— *Ți-or veni să crezi*, îngerăşule, îi spuse madam Cibot bolnavului, văzându-l îngrijorat, că, în agonia mea, fiindc-am văzut-o tare de-aproape p-aia cu coasa!... ce mă chinuia mai mult era gândul că vă las singuri, de izbelişte, şi că-l las pe bietu' Cibot fără o para chioară... Mare lucru nu fac economile mele, d-aia nu vorbesc de ele decât fiindcă veni vorba de moartea mea şi de Cibot, care-i un înger! Pe cuvânt, omu' ăsta m-a îngrijit ca pe-o prinţesă, jelind ca o babă... Da' eu mă bizuiam pe dumneavoastră, vorbesc ca o femeie cinstită. Îi spuneam: „Lasă, Cibot, conaşii mei n-o să te lase niciodată să mori de foame...”

Pons nu dădu niciun răspuns acestui atac *ad testamentum*, iar portăreasa tăcu aşteptând un cuvânt.

— Am să-i spun lui Schmucke să vă aibă în grijă pe amândoi, spuse în sfârşit bolnavul.

— A! exclamă portăreasa, tot ce-o să faci o să fie bine! mă bizui pe *dumneatale*, pe inima *dumneatale*... să nu

mai vorbim de asta fiindcă mă umilești, îngerașule dragă, vezi de te vindecă! Ai să trăiești mai mult ca noi...

O adâncă îngrijorare puse stăpânire pe inima doamnei Cibot; ea hotărî să-l tragă de limbă pe conașul ei cu privire la moștenirea pe care avea de gând să i-o lase; și, ca început, ieși ca să se ducă la doctorul Poulain acasă, seara, după cina lui Schmucke, care mânca lângă patul lui Pons de când îi era bolnav prietenul.

După zece ani de practică, doctorul Poulain își continua meseria de Sisif^[135], fără disperarea care-i amărâse primele zile. Totuși, visa și el la ceva, căci toți parizienii au visul lor. Rémonencq își îndulcea viața cu un vis, madam Cibot îl avea și ea pe-al ei. Doctorul Poulain trăgea nădejde să fie chemat la un bolnav bogat și cu trecere; apoi, să obțină, prin trecerea acestui bolnav pe care avea să-l vindece negreșit, un post de medic-șef la vreun spital, sau de medic al închisorilor, sau al teatrelor de pe bulevard, sau al vreunui minister. De altminteri, postul de medic al primăriei în acest fel îl obținuse. Adus de madam Cibot, îl îngrijise și-l vindecase pe domnul Pillerault, proprietarul casei ai cărei portari erau soții Cibot. Domnul Pillerault, unchi de-al doilea după mamă al doamnei contese Popinot, soția ministrului, se interesase de tânărul acesta, a cărui mizerie ascunsă o cercetase în cursul unei vizite de mulțumire, și ceru nepotului său de-al doilea, ministrul, care îl venera, postul pe care doctorul îl deținea de cinci ani de zile. Salariul modest al acestui post venise la timp ca să-l împiedice pe doctor să ia o hotărâre disperată, cea a emigrării. A părăsi Franța este o situație mai mult decât tristă pentru un francez. Doctorul Poulain se duse să-i mulțumească contelui Popinot; dar medicul omului de stat fiind ilustrul Bianchon^[136], solicitatorul înțelese că nu poate face carieră în casa aceea. Bietul doctor, după ce sperase să

obțină protecția unuia dintre miniștrii influenți, a uneia dintre cele douăsprezece sau cincisprezece cărți pe care o mână puternică le amestecă de șaisprezece ani pe postavul verde al mesei de consiliu, se află iar cufundat în Marais^[137], unde bătea pasul, prin noroaie, mergând pe la oamenii săraci, ori pe la micii burghezi, și unde avu sarcina să controleze decesele, pentru o mie două sute de franci pe an.

Doctorul Poulain, care fusese un intern apreciat și care devenise un practician prudent, nu era lipsit de experiență. De altfel, morții lui nu făceau scandal și el putea studia toate bolile *in anima vili*^[138]. Vă închipuiți cu ce fiere se hrănea! De aceea, expresia de pe fața lui, și așa prelungă și melancolică, era uneori înspăimântătoare. Puneți pe un pergament galben ochii aprinși ai lui Tartuffe și acreala lui Alceste; apoi închipuiți-vă mersul, atitudinea, privirile acestui om care, convins că e un medic tot atât de bun ca și ilustrul Bianchon, se simțea ținut într-o sferă obscură de către o mână de fier! Doctorul Poulain nu se putea împiedica să compare câștigurile lui de zece franci, în zilele bune, cu cele ale lui Bianchon, care ajungeau la cinci-șase sute de franci! Și să nu-ți vină să urăști democrația?^[139] Ambițiosul acesta refulat n-avea să-și reproșeze nimic, de altfel. El își încercase norocul inventând niște pilule purgative, asemenea celor ale lui Morisson. Încredințase exploatarea lor unui coleg de spital, un intern ajuns farmacist; dar farmacistul, îndrăgostit de o figurantă de la teatrul Ambiguu-Comique, dăduse faliment, iar brevetul de invenție a pilulelor purgative fiind luat pe numele lui, imensa descoperire îl îmbogățise pe succesor. Fostul intern plecase în Mexic, patria aurului, luând cu el o mie de franci din economiile bietului Poulain, căruia drept mângâiere, figuranta îi spusese că e cămătar, când veni la ea să-și ceară banii înapoi. De la chilipirul vindecării bătrânului Pillerault nu se mai ivise niciun client bogat. Poulain cutreiera pe jos tot cartierul

Marais, ca un câine hămesit și, din douăzeci de vizite, dacă se nimereau două de câte doi franci. Clientul care plătea bine era, pentru el, ca animalul fantastic numit *inorog* pe pământul acesta luminat de razele lunii.

Acum e ușor de înțeles cum de-și jucase atât de bine rolul doctorul Poulain în comedia primejdiei prin care trecuse madam Cibot. Lăcomiile și ambițiile se miros toate unele pe altele. Negăsind nicio leziune în niciun organ al portăresei, admirând pulsul ei regulat, ușurința deplină a mișcărilor sale, și auzind-o ce tare țipă, înțelese că ea are interes să se prefacă bolnavă de moarte. Cum vindecarea rapidă a unei pretinse boli grave avea să-i facă reclamă în arondisment, el exageră așa-zisa vătămătură a doamnei Cibot și afirmă că o va lecuî intervenind la timp. În sfârșit, îi dădu portăresei un așa-zis tratament și-i făcu o operație fantastică, toate încununute de un succes deplin. Căută, în arsenalul tratamentelor extraordinare ale lui Desplein^[140], un caz neobișnuit; pretinse că madam Cibot era un caz similar și atribui reușita, cu modestie, marelui chirurg dându-se doar drept imitatorul lui. Astfel de îndrăzneii au început la Paris. Din orice fac o scară că să se urce pe scenă; dar, cum totul se tocește, chiar treptele de la scară, debutanții din fiecare profesiune nu mai știu din ce lemn să le facă. În anumite momente, parizianul e refractar la succes. Plictisit să tot înalțe pedestale, stă îmbufnat ca un copil răzgâiat și nu mai vrea idoli; sau, mai exact, nu găsește întotdeauna oameni de talent pentru entuziasmul lui. Ganga din care se extrage geniul are și ea lacunele ei; atunci parizianul se împotrivește, nu vrea să tot poleiască sau să tot slăvească mediocrități.

Intrând cu repezeala ei obișnuită, madam Cibot îl surprinse pe doctor la masă cu bătrâna lui mamă; mâncau o salată de păpădie, cea mai ieftină din toate salatele și, ca desert, nu aveau decât o bucată mică de brânză de Brie, într-o farfurie nu prea plină de fructe

uscate, așa-numite *quatre-mendiants*⁽¹⁴¹⁾, printre care se vedeau multe coji de struguri, și o farfurie de mere mici și prăpădite.

— Poți rămâne, mamă, zise medicul reținând-o de braț pe doamna Poulain; e doamna Cibot de care ți-am vorbit.

— Să trăiți, doamnă, să trăiești, domnule, zise madam Cibot, așezându-se pe scaunul pe care i-l întinse doctorul. A! cucoana e mama *dumneatale*? mare noroc are să aibă un fecior atât de priceput; fiindcă e salvatorul meu, doamnă, m-a întors de la moarte.

Văduva Poulain o găsi pe madam Cibot fermecătoare, când o auzi cum îi laudă băiatul.

— Ziceam ca să-ți spun, dragă domnule Poulain, așa, între noi, că lu' bietu' domnu' Pons îi merge tare rău, și că ți-aș vorbi ceva în privința lui...

— Să trecem în salon, zise doctorul Poulain, arătând-o pe servitoare doamnei Cibot cu un gest semnificativ.

În salon, madam Cibot descrie pe larg situația ei față de cei doi bărbați, repetă istoria cu împrumutul pe care li-l făcuse, înflorind-o, și povesti imensele servicii pe care le făcea ea de zece ani de zile domnilor Pons și Schmucke. Dacă lua de bun ce spunea, cei doi bătrâni nici n-ar mai fi existat fără îngrijirile ei de mamă. Își dădu aere de înger și trânti atâtea și atâtea minciuni stropite cu lacrimi, încât, până la urmă, o înduioșă pe bătrâna doamnă Poulain.

— Așa că vezi bine, dragă domnule, spuse ea încheind, că ar trebui neapărat să știu ce are de gând cu mine domnu Pons, în caz de moare; de dorit, nu doresc de fel asta, fiindcă, știți, doamnă, rostul meu în viață e să-i îngrijesc pe pruncii ăștia doi; iar, dacă unul dintre ei mă lasă, o să-l îngrijesc pe celălalt. Că eu, așa sunt sortită, să fiu rivala maternității. Dacă n-am pe cineva să-i port de grijă, să-mi fie ca un copil, mă prăpădesc... Așa că, dac-ar vrea domnu Poulain, mi-ar face un

serviciu și aș ști să-l recunosc, adicătelea ar vorbi despre mine cu domnu Pons. Ce Dumnezeu! o mie de franci rentă, e prea mult, mă rog dumneavoastră?... Tot domnu Schmucke ar fi în câștig... Și cum ziceam, scumpu' nostru bolnav mi-a spus c-o să mă lase în grija bietului german, care ar fi, carevasăzică, moștenitoru' lui... Da' ce te faci cu un om care nu știe să lege două gânduri pe franțuzește și care e în stare, de altminteri, să plece în Germania, atâta inimă rea o să-i facă moartea prietenului...

— Dragă doamnă Cibot, răspunse doctorul, care devenise grav, afacerile de soiul ăsta nu-i privesc pe medici și mi s-ar interzice exercițiul profesiei dacă s-ar afla că m-am amestecat în dispozițiile testamentare ale unuia dintre clienții mei. Legea nu permite unui medic să primească un legat de la un bolnav al său...

— Ce lege tâmpită! fiindcă, cine mă-mpiedică să împart moștenirea mea cu dumneata? răspunse pe loc madam Cibot.

— Merg și mai departe, zise doctorul, conștiința mea de medic îmi interzice să-i vorbesc domnului Pons despre moartea sa. Mai întâi, nu e chiar atât de în primejdie; apoi, o asemenea conversație din partea mea i-ar provoca o emoție care ar putea să-i facă realmente rău și să-i transforme de-abia atunci boala într-o boală mortală...

— Bine, da' eu nu mă port cu mânuși, exclamă madam Cibot, când îi spun să-și aranjeze afacerile, și asta nu-i face rău... E deprins cu așa ceva... Nu te teme.

— Nu mai vreau să aud niciun cuvânt, dragă doamnă Cibot!... Lucrurile astea nu sunt de domeniul medicinei, ele privesc pe notari...

— Bine, dragă domnule Poulain, da' dacă domnu Pons te-ar întreba chiar el în ce stare se află și dacă n-ar fi bine să ia și el măsuri, ca omu', *dumneata*le n-ai vrea să-i spui că e lucru foarte bun pentru a redobândi sănătatea să le ai toate pregătite... după aia, strecuri un

cuvințel despre mine...

— Al! dacă-mi spune că vrea să-și facă testamentul, n-am să-l contrazic, zise doctorul Poulain.

— Ei, atunci, s-a făcut! exclamă madam Cibot. Venisem să-ți mulțumesc de îngrijire, adăugă ea strecurând în mână doctorului un fișic cu trei galbeni. Mai mult nu pot, deocamdată. Al! dac-aș fi bogată, ai fi și *dumneatale*, dragă domnule Poulain, *dumneatale* care ești chipul bunului Dumnezeu pe pământ... Cucoană, fecioru' *dumneatale* e un înger, nu alta!

Madam Cibot se ridică, doamna Poulain o salută cu amabilitate, iar doctorul se duse cu ea până în capul scării. Acolo, această groaznică lady Macbeth a străzii fu străfulgerată de o sclipire infernală; înțelese că medicul trebuie să-i fie complice, de vreme ce primea onorarii pentru o boală prefăcută.

— Și zi așa, dragă domnule Poulain, îi spuse ea, după ce m-ai vindecat din accident, acum nu vrei să mă scapi de mizerie spunând câteva vorbulițe?...

Medicul simți că-l lăsase pe diavol să-l apuce de un fir de păr, și că firul de păr se încolăcește în jurul necruțătoarei gheare roșii. Însăpăimântat că-și pierde cinstea pentru atâta lucru, răspunse ideii diabolice printr-o idee nu mai puțin diabolică.

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, spuse el băgând-o din nou în casă și luând-o la el în cabinet, am să plătesc datoria de recunoștință pe care o am față de dumneata, de vreme ce-ți datorez postul.

— Împărțim, zise ea iute.

— Ce? întrebă doctorul.

— Moștenirea, răspunse portăreasa.

— Nu mă cunoști, replică doctorul făcând pe Valerius Publicola^[142]. Să nu mai vorbim de asta. Am un prieten de școală, un băiat foarte inteligent. Suntem cu atât mai legați, cu cât am avut același drum în viață. În vremea când eu studiam medicina, el făcea dreptul; cât am fost eu intern, el a copiat acte la un procedurist, maestrul

Couture. Fiind fiu de cizmar, așa cum sunt și eu fiu de croitor, n-a găsit prea mari simpatii în jurul lui, și n-a găsit nici capitaluri; căci, la urma urmei, capitalurile nu se obțin decât prin simpatie... N-a putut cumpăra un birou avocațial decât în provincie, la Mantes... Iar oamenii din provincie au atât de puțină înțelegere față de intelectualii parizieni, încât i-au pus mii de bețe în roate prietenului meu...

— Ce canalii, exclamă madam Cibot.

— Da, reluă doctorul, fiindcă s-au coalizat împotriva lui într-atâta, încât a fost nevoit să-și vândă biroul din cauza unor fapte din care el a fost scos vinovat; s-a mai amestecat și procurorul regal, care, fiind din partea locului, a luat apărarea celor de acolo. Băiatul ăsta, pe nume Fraisier, care e, bietul de el, încă mai pricăjit și mai răpănos decât mine, n-are nici el o locuință mai bună decât e a mea și s-a refugiat în arondismentul nostru; e avocat, dar nu pledează decât la judecătoria de ocol și la tribunalul contravențional. Stă aproape de aici, pe strada Perlei. Te duci dumneata la numărul 9, urci trei etaje și, în capul scării, vezi scris cu litere de aur pe un pătrățel de piele roșie: CABINETUL DOMNULUI FRAISIER. Fraisier se ocupă mai ales cu afacerile litigioase ale domnilor portari, ale lucrătorilor și ale tuturor oamenilor săraci din arondismentul nostru, pe prețuri moderate. E un om cinstit fiindcă n-am nevoie să-ți spun că, cu însușirile pe care le are, dac-ar fi un pungaș, s-ar juca cu banii. O să-l văd astă-seară pe prietenul meu Fraisier. Du-te la el mâine, dis-de-diminează; el îl cunoaște pe domnul Louchard, sindicul comercial, pe domnul Tabareau, portărel de la judecătorie, pe domnul Vitel, judecătorul, și pe domnul Trognon, notarul; s-a și făcut cunoscut de către oamenii de afaceri cei mai cu vază din cartier. Dacă își ia asupra-și interesele dumitale, dacă poți să-l recomanzi ca jurisconsult domnului Pons, să știi că vei avea în el pe cineva care o să te apere cum te-ai apăra dumneata

singură. Numai să nu te-apuci, cum ai făcut cu mine, să-i propui compromisuri care-i jignesc onoarea; dar e inteligent, o să vă înțelegeți. Iar cât despre recunoașterea serviciilor sale, am să vă servesc eu de intermediar...

Madam Cibot îl privi pe doctor pe sub sprâncene.

— Nu e, întrebă ea, avocatul care a scăpat-o din încurcătură pe madam Florimond, negustoreasa de mărunțișuri din strada Vieille-du-Temple, când cu moștenirea de la prietenul ei?...

— Chiar el, zise doctorul.

— Păi nu-i o porcărie, exclamă madam Cibot, că după ce i-a obținut două mii de franci rentă, ea l-a refuzat, când el i-a cerut mâna, și și-a închipuit, zice-se, că se achită dacă-i dă douăsprezece cămăși de pânză de Olanda, douăzeci și patru de batiste, în fine un trusou întreg?!

— Dragă doamnă Cibot, zise doctorul, trusoul făcea o mie de franci și Fraasier, care atunci își începea cariera în cartier, avea mare nevoie de el. De altfel, dânsa a plătit nota de cheltuieli fără să se tocmească... Afacerea asta i-a adus alte afaceri lui Fraasier, care e foarte ocupat acum; dar, ocupat în felul meu, clientela e aceeași...

— Numai cei dreپți pătimesc pe pământ! răspunse portăreasa. Ei, atunci, rămas bun și mulțumesc, dragă domnule Poulain.

Aici începe drama, sau, dacă vreți, comedia îngrozitoare a morții unui celibatar, căzut pradă, prin forța lucrurilor, rapacității acelor oameni lacomi care s-au nimerit în jurul patului său și care, în acest caz, au avut ca ajutoare patima cea mai aprinsă, cea a unui colecționar, aviditatea sus-numitului Fraasier, care ne va înfiora când îl vom vedea în vizuina lui, și dorința aprigă de câștig a unui auvergnat în stare de orice, chiar și de o crimă, pentru a pune mâna pe un capital. Comedia

aceasta, care a avut oarecum drept prolog povestirea de până acum, are de altfel ca actori toate personajele întâlnite până aici.

A doua zi, la ora șase dimineța, madam Cibot măsură din ochi, în strada Perlei, casa în care locuia viitorul ei sfătuitor, don Fraasier, avocatul. Era o casă veche, din cele în care locuia mica burghezie de altădată. Intrați în ea printr-un gang. Parterul, ocupat în parte de odaia portarului și de prăvălia unui tâmplar, cu un atelier și niște depozite care umpleau o curticică interioară, era despărțit prin gang și prin casa scării roasă de silitră și de umezeală. Casa părea atinsă de lepră.

Madam Cibot se duse drept la cușca portarului, unde găsi pe unul dintre confrății lui Cibot, un cizmar, cu nevasta și cu doi copii mici, locuind toți într-un spațiu de vreo trei metri pătrați, care primea lumină dinspre curticică. De îndată ce își arată profesiunea, își spuse numele și vorbi de casa ei din strada Normandie, înțelegerea cea mai deplină se stabili între cele două femei. După un sfert de ceas de flecăreli, în timp ce portăreasa domnului Fraasier pregătea dejunul cizmarului și al celor doi copii, madam Cibot aduse vorba despre locatari și vorbi de avocat.

— Viu să-l consult, zise ea, pentru niște afaceri; unul dintre prietenii lui, domnu doctor Poulain, trebuia să-i vorbească de mine. Îl cunoști pe domnu Poulain?

— Cum să nu! zise portăreasa din strada Perlei. Mi-a salvat fetița, când a avut anghină.

— Și pe mine m-a salvat, doamnă... Ce fel de om e domnu Fraasier ăsta?

— E un om, dragă doamnă, zise portăreasa, de la care scoți tare greu, la sfârșitu' lunii, banii pentru scrisorile trimise.

Răspunsul acesta o lămură pe isteța madam Cibot.

— Poți fi sărac și cinstit, remarcă ea.

— Cred și eu, reluă portăreasa lui Fraasier; pe noi nu

ne scoate din casă nici auru', nici argintu', nici măcar gologanii, dar nu datorăm o para nimănui.

Madam Cibot se recunoscă în acest limbaj.

— În fine, drăguță, reluă ea, te poți încrede în el, așa-i?

— Al! nici vorbă, când domnu Fraisier vrea să servească pe cineva, n-are pereche, așa zicea madam Florimond.

— Da' de ce nu s-a măritat cu el, întrebă iute madam Cibot, de vreme ce îi datora averea? E ceva pentru o biată negustoriță întreținută de un bătrân să ajungă nevastă de avocat...

— De ce? zise portăreasa luând-o pe madam Cibot în gang; te duci la el, nu, doamnă?... ei, când o să fii în cabinetu' lui, o să știi de ce.

Scara, luminată dinspre curtică prin ferestre cu obloane, îți arăta că, în afară de proprietar și de don Fraisier, toți locatarii ceilalți aveau profesii manuale. Treptele noroioase purtau semnele fiecărei meserii, căci ochii dădeau de tăieturi de aramă, de nasturi spărți, de flecuștețe din tul sau din papură. Ucenicii de la etajele de sus desenaseră caricaturi obscene. Ultimul cuvânt al portăresei, ațâțând curiozitatea coanei Cibot, o hotărî, firește, să-l consulte pe prietenul doctorului Poulain, dar cu rezerva să nu-l angajeze decât dacă-i face impresie bună.

— Mă întreb uneori cum de poate madam Sauvage să stea la el în serviciu, zise în chip de comentariu portăreasa, care o urma pe madam Cibot. Te însoțesc, doamnă, fiindcă am de dus laptele și ziarul proprietarului.

Ajungând la etajul al doilea deasupra mezaninului, madam Cibot se pomeni în fața unei uși cu cel mai urât aspect. Vopseaua, de un roșu țipător, era acoperită pe o lărgime de douăzeci de centimetri de stratul negricios pe care-l lasă mâinile după o bucată de vreme și pe care

arhitecții au încercat să-l combată, în apartamentele elegante, aplicând sticlă deasupra și dedesubtul clanțelor. Ferestruica acestei uși, cu un strat de mîzgă cam de felul celor pe care le născocesc patronii de restaurante ca să facă să pară bătrâne sticlele de vin mature, nu servea la altceva decât ca să asemuiască ușa cu o ușă de închisoare și se potrivea de altfel cu ferecăturile în formă de trifoi, cu balamalele ei strașnice și cu capetele groase ale piroanelor. Cine știe ce avar sau ce pamfletar certat cu lumea întreagă inventase aceste mașinării! Căldarea în care se vărsau lăturile adăuga și ea partea ei de duhoare pe scară, iar pe tavan puteai vedea, peste tot, arabescuri desenate cu fum de lumânare, și ce arabescuri! Șnurul de la intrare, la capătul căruia atârna un fel de măslină soioasă, făcu să țârâie o mică sonerie al cărei sunet slab vădea o spărtură în metal. Fiecare obiect constituia o trăsătură de penel în armonie cu ansamblul acestui tablou hidos. Madam Cibot auzi zgomotul unui pas greoi și respirația astmatică a unei femei voinice. Și madam Sauvage își făcu apariția. Era o bătrână în felul celor dibăcite de Adrien Breuwer^[143] în tabloul *Vrăjitoare pornind la Sabat*, o femeie înaltă de aproape un metru și optzeci, cu fața de soldățoi mult mai bărboasă decât cea a portăresei, bolnăvicios de grasă, îmbrăcată într-o rochie de bumbac ieftină, legată la cap cu o basma, cu părul pe papiote făcute din imprimatele pe care le primea gratis stăpănu-său și, la urechi, cu un fel de roate de car aurite. Cerberul acesta femei ținea în mână o cratiță de tinichea ciocnită, plină cu lapte care dăduse în foc și care arunca pe scară o miasmă în plus printre celelalte, abia simțite totuși, cu toată grețosenia ei.

— Ce-ai *doritără* matale, coană? întrebă madam Sauvage.

Și, cu un aer amenințător, aruncă asupra portăresei, pe care o găsi desigur prea bine îmbrăcată, o privire cu atât mai ucigătoare, cu cât, în mod obișnuit, ochii ei

erau injectați.

— Viu la domnu Fraisier din partea prietenului său, doctorul Poulain.

— Intră, coană, răspunse madam Sauvage cu un aer dintr-o dată foarte amabil, ceea ce dovedea că i se anunțase această vizită matinală.

Și după ce îi trase o plecăciune ca la teatru, servitoarea pe jumătate bărbat a lui don Fraisier deschise brusc ușa cabinetului care dădea spre stradă și în care se găsea fostul avocat din Mantes. Cabinetul acesta semăna perfect cu birourile strâmte ale portăreilor de categoria a treia, unde cartotecile sunt de lemn înnegrit, unde dosarele sunt atât de vechi încât au barbă, cum zic practicanții juriști, unde sforile roșii atârnă jalnic, unde cartoanele miros a șoarece, unde podeaua e cenușie de praf, iar tavanul, galben de fum. Domnul Fraisier, omuleț uscățiv și bolnăvicios, cu fața roșie, plină de coșuri care vădeau un sânge foarte stricat – se scărpină de altfel fără răgaz la brațul drept – cu peruca lăsată mult pe ceafă, așa încât i se vedea țeasta de culoarea cărămizii și de-o formă sinistră, se ridică de pe un fotoliu de răchită, unde trona pe o pernă rotundă de piele veche.

Își luă un aer amabil și o voce subțirică pentru a spune, împingând un scaun:

— Doamna Cibot, îmi închipui?...

— Da, domnule, răspunse portăreasa, care-și pierdu siguranța obișnuită.

Madam Cibot fu înspăimântată de această voce, care semăna cu cea a soneriei, și de o privire mai verde încă decât ochii verzui ai viitorului ei sfātuitor. Cabinetul era atât de îmbibat de Fraisier, încât aerul ți se părea pestilențial. Madam Cibot înțelese atunci pentru ce doamna Florimond nu devenise doamna Fraisier.

— Poulain mi-a vorbit de dumneata, dragă doamnă, zise avocatul, cu vocea aceea artificială numită popular *glăscior*, dar care rămăsese acrișoară și strepezită ca un

vin de regiune.

În acest moment, agentul de afaceri încercă să se impună, trăgând pe genunchii lui ascuțiți, acoperiți cu niște pantaloni de molton grozav de roși, cele două pulpane ale halatului vechi de stambă vătuită, din care vata își lua libertatea să iasă prin mai multe rupturi, dar greutatea vetei trăgea în jos pulpanele și descoperea o flanelă lungă până la genunchi și neagră de murdărie. După ce strânse, cu un aer înfumurat, șnurul halatului, care nu voia să stea, ca să-și pună în valoare talia de viespe, Fraisier apropie cu cleștele doi tăciuni care se evitau de foarte multă vreme în sobă, ca doi frați dușmani. Apoi, ca și când i-ar fi venit deodată un gând, se ridică:

— Doamnă Sauvage! strigă el.

— Ei?

— Nu sunt acasă pentru nimeni.

— Ei, asta-i! păi, se știe, răspunse bărbătoaia cu voce răsunătoare.

— E fosta mea doică, zise avocatul cam încurcat către madam Cibot.

— Mai poate încă speria copiii, replică fosta eroină din hale.

Fraisier râse de glumă și puse zăvorul, pentru ca menajera lui să nu vină și să întrerupă destăinuirile portăresei.

— Ei, acum, doamnă, vorbește-mi despre afacerea dumată, zise el așezându-se și tot încercând să-și adune halatul. O persoană care mi-e recomandată de singurul prieten pe care-l am pe lume se poate bizui pe mine... dar știți... cu toată încrederea...

Madam Cibot vorbi timp de o jumătate de oră fără ca agentul de afaceri să-și permită cea mai mică întrerupere; acesta avea aerul interesat al unui soldat tânăr care ascultă ce spune o *deșcă bătrână*. Tăcerea și docilitatea lui Fraisier, atenția pe care părea că o acordă noianului de cuvinte, din care am văzut câteva mostre

în scenele dintre madam Cibot și bietul Pons, șterseră unele dintre îndoielile pe care le inspiraseră bănuitoarei portărese atâtea amănunte scârboase. Când madam Cibot se opri și așteptă un sfat, avocatul, care își studiase clienta cu ochii lui verzi plini de puncte negre, fu apucat de o tuse de care se spune că te bagă în mormânt și puse mâna pe un castronaș de faianță pe jumătate plin cu o fiertură de ierburi, pe care-l goli.

— Dacă nu era Poulain, eram mort până acum, dragă doamnă Cibot, răspunse Fraasier unor priviri materne pe care i le aruncă portăreasa; dar el zice c-o să-mi redea sănătatea...

Părea că uitase de destăinuirile clienței sale, care se gândea că un asemenea muribund trebuie lăsat în pace.

— Doamnă, în materie de succesiune, trebuie să știm două lucruri înainte de a întreprinde ceva, reluă fostul avocat din Mantes devenind grav. În primul rând dacă succesiunea merită osteneala și, în al doilea rând, care sunt moștenitorii; căci, dacă succesiunea este prada urmărită, moștenitorii sunt vrăjmașul.

Madam Cibot vorbi de Rémonencq și de Elie Magus și spuse că cei doi potlogari evaluau colecția de tablouri la șase sute de mii de franci...

— Ar cumpăra-o la prețul ăsta?... întrebă fostul avocat din Mantes; fiindcă, vezi dumneata, doamnă, oamenii de afaceri nu cred în tablouri. Un tablou înseamnă pânză de doi franci sau pictură de o sută de mii de franci! Picturile de o sută de mii de franci sunt bine cunoscute, și totuși câte erori se pot comite cu valorile astea, chiar cu cele mai celebre! Despre un mare financiar a cărui galerie de tablouri era proslăvită, vizitată și gravată (gravată!) se credea că a cheltuit milioane... Uite-l că moare, fiindcă oamenii mor; ei bine, tablourile *originale* n-au putut fi vândute cu mai mult de două sute de mii de franci! Ar trebui să mi-i aduci pe domnii aceia... Să trecem la moștenitori.

Și Fraasier își reluă atitudinea de om care ascultă.

Auzind numele președintelui Camusot, dădu din cap și se strâmbă într-un fel care o făcu pe madam Cibot deosebit de atentă; încercă să citească pe fața lui, pe figura aceasta fioroasă, dar se izbi de ceea ce se cheamă în lumea afacerilor *un chip de nepătruns*.

— Da, dragă domnule, repetă madam Cibot, domnu Pons al meu este chiar văru' prezidentului Camusot de Marville, de mă bate la cap de zece ori pe zi cu rudenia asta. Prima nevastă a lu domnu Camusot, negustoru' de mătăsuri...

— Care a fost numit de curând *pair* al Franței...

— Era o domnișoară Pons, vară primară cu domnu Pons.

— Sunt veri de-al doilea...

— Nu mai sunt nimic, sunt certați.

Domnul Camusot de Marville fusese, timp de cinci ani, președintele tribunalului din Mantes, înainte de a veni la Paris. Nu numai că lăsase amintiri acolo, dar păstrase și unele relații; căci succesorul său, acela dintre judecători cu care se împrietenise cel mai mult în timpul șederii sale acolo, mai prezida încă tribunalul, și, prin urmare, îl cunoștea pe Fraisier cum nu se poate mai bine.

— Știi, doamnă, spuse el când madam Cibot închise stăvilarul roșu al gurii sale din care se revărsau torente, știi că vei avea ca dușman principal pe un om care poate trimite pe cineva la eșafod?

Portăreasa sări în sus de pe scaun cum sar în sus păpușile cu resort dintr-o cutie.

— Liniștește-te, dragă doamnă, reluă Fraisier. E foarte de înțeles că nu știi ce reprezintă președintele Camerei de punere sub acuzare a Curții cu Juri din Paris, dar trebuia să știi că domnul Pons are un moștenitor legal natural. Domnul președinte de Marville este singurul și unicul moștenitor al bolnavului dumitale, dar e rudă colaterală de gradul al treilea; prin urmare, domnul Pons poate, conform legii, să dispună

cum vrea de averea lui. Nu știi, de asemenea, că fiica domnului președinte s-a căsătorit, de cel puțin șase săptămâni, cu fiul cel mare al domnului conte Popinot, *pair* al Franței, fost ministru al agriculturii și al comerțului, unul dintre oamenii cei mai influenți din lumea politică de azi. Înrudirea asta îl face pe președinte încă și mai de temut decât situația lui de suveran al Curții cu Juri.

Madam Cibot tresări și la acest cuvânt.

— Da, el îi trimite pe oameni acolo, reluă Fraisiér. Ah! dragă doamnă, nu știi ce înseamnă o robă roșie! E prea de ajuns să ai împotriva ta o simplă robă neagră¹⁴³! Dacă mă vezi aici ruinat, chel, muribundeii bine, asta e pentru că am nemulțumit, fără să-mi dau seama, pe un simplu și mărunț procuror general din provincie! Am fost obligat să-mi vând în pagubă biroul de avocat și am zis bogdaproste că am plecat la timp și că m-am ales doar cu averea pierdută. Dacă m-aș fi încumetat să rezist, nu mi-aș fi putut păstra profesiunea de avocat. Ceea ce iarăși nu știi e că, dacă n-ar fi vorba decât de președintele Camusot, ar mai merge; dar el are, dragă Doamne, o nevastă!... Și dacă ar trebui s-o înfrunți pe femeia asta, ai tremura ca și când te-ai afla pe prima treaptă a eșafodului, ți s-ar face părul măciucă. Prezidenta e atât de răzbunătoare, încât zece ani ar tot meșteri ca să te prindă într-o capcană unde să pieri! Pe bărbatu-său îl învârtește, cum învârtește un copil o sfârlează. În viața ei, a fost pricina sinuciderii, la închisoarea Conciergerie, a unui băiat fermecător; l-a scos basma curată pe un conte care era acuzat de fals; era cât pe ce să-l pună sub interdicție pe unul dintre cei mai mari seniori de la curtea lui Carol al X-lea¹⁴⁴. În fine, ea l-a răsturnat pe procurorul general, domnul de Granville.

— Care stătea pe strada Vieille-du-Temple, colț cu strada Saint-François? întrebă madam Cibot.

— Chiar pe el. Lumea zice că vrea să-l facă pe

bărbatu-său ministru de justiție, și nu știu, zău, dacă n-o să-și ajungă ținta... Dacă și-ar pune în cap să ne trimită pe amândoi în fața juraților și la ocnă, eu, care sunt nevinovat ca un copil nou-născut, mi-aș scoate un pașaport și aș pleca în Statele Unite... așa de bine cunosc justiția. Și se mai întâmplă, dragă doamnă Cibot, că, pentru a-și mărita singura fată cu tânărul viconte Popinot, care va fi, după cum se zice, moștenitorul proprietarului dumitale, domnul Pillerault, prezidenta și-a dat toată averea, așa că, în momentul de față, președintele și soția lui sunt nevoiți să trăiască doar din leafa de președinte. Și dumneata crezi, doamnă dragă, că, în asemenea împrejurări, doamna prezidentă va lăsa să-i scape moștenirea domnului Pons al dumitale?... Dar mai curând aș înfrunta focul unei artilerii, decât să știu că am de vrăjmaș o asemenea femeie.

— Bine, zise madam Cibot, da' sunt certați...

— Ce-are a face? zise Fraisier. Cu atât mai mult! Să dai gata o rudă care nu-ți place e ceva; dar s-o moștenești, asta e o plăcere!

— Bine, da' bătrânul nu-i poate suferi pe moștenitorii lui; îmi tot spune că oamenii ăștia, mi-amintesc și numele, domnu Cardot, domnu Berthier etc., l-au zdrobit ca pe un pui de găină care s-ar nimeri sub un tăvălug.

— Vrei să fii strivită la fel?

— Doamne, Dumnezeule! exclamă portăreasa. Vai! avea dreptate madam Fontaine când zicea c-o să întâmpin piedici; da' mi-a spus c-o să izbutesc...

— Ascultă, dragă doamnă Cibot... Să scoți din afacerea asta vreo treizeci de mii de franci e posibil; dar la moștenire nu trebuie să te gândești... Doctorul Poulain și cu mine am vorbit aseară de dumneata și de cazul dumitale...

Aici, madam Cibot mai săltă o dată pe scaun.

— Ei, ce-i?

— Păi, dacă știai cum e cu căzu meu, de ce m-ai lăsat să trăncănesc ca o moară stricată?

— Dragă doamnă Cibot, cunoșteam cazul dumitale, dar nu știam nimic despre doamna Cibot! Câți clienți, atâtea firi...

Madam Cibot aruncă asupra viitorului ei avocat o privire ciudată, în care se manifesta toată neîncrederea ei, și pe care Fraisier o surprinse.

— Reiau, zise Fraisier. Așadar, prietenul nostru Poulain a fost pus de dumneata în legătură cu bătrânul domn Pillerault, unchiul mamei doamnei contese Popinot, și acest lucru constituie unul dintre drepturile dumitale la devotamentul meu. Poulain se duce să-l vadă pe proprietarul dumitale (ia notă de asta!) la fiecare cincisprezece zile, și toate amănuntele astea de la el le știe. Fostul negustor a asistat la nunta strănepotului său (fiindcă e un unchi cu moștenire, are cu siguranță vreo cincisprezece mii de franci rentă; și, de douăzeci și cinci de ani, trăiește ca un călugăr; dacă cheltuiește trei mii de franci pe an!...) și i-a povestit lui Poulain toată tărășenia căsătoriei. Se pare că tărăboiul a fost pricinuit tocmai de bătrânul dumitale muzician, care a vrut să dezonzoreze, din răzbunare, familia președintelui. Cine n-aude decât ce spune una dintre părți nu știe tot... Bolnavul dumitale pretinde că e nevinovat, dar lumea îl consideră un monstru...

— Nu m-ar mira chiar să fie! exclamă madam Cibot. Dă-ți *dumneatale* seama că de mai bine de zece ani dau din pungă, și el știe, mi-a luat economiile, și nu vrea să mă treacă în testament... Nu, domnule, uite, nu vrea, e încăpățânat ca un catâr... De zece zile îi tot vorbesc de asta, și afurisitul nu mișcă, de parc-ar fi împietrit. Nu descleștează dinții, se uită la mine așa... Tot ce mi-a spus e că o să mă lase în grija Iu domnu Schmucke.

— Are de gând vasăzică să facă un testament în favoarea acestui Schmucke?

— O să-i lase tot...

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, ar trebui, ca să-mi fac o părere și să mă gândesc la un plan, să-l cunosc pe domnul Schmucke, să văd obiectele din care se compune moștenirea și să stau de vorbă cu evreul de care-mi vorbești; după asta, să mă lași să te conduc...

— Om vedea, dragă domnule Fraisier.

— Cum adică, om vedea! zise Fraisier aruncându-i coanei Cibot o privire de viperă și vorbind cu vocea lui obișnuită. Ia te uită! sunt sau nu sunt avocatul dumitale? Să ne înțelegem cum trebuie.

Madam Cibot simți că i se ghiciseră gândurile și simți un fior rece de-a lungul șirei spinării.

— Am toată încrederea în dumneata, răspunse ea văzându-se la cheremul unui tigr.

— Noi, avocații, suntem deprinși cu trădările clienților. Analizează bine situația dumitale: e superbă. Dacă urmezi sfaturile mele punct cu punct, ai să ai, îți garantez, treizeci sau patruzeci de mii de franci din moștenirea asta... Dar trebuie să vedem și reversul acestei frumoase medalii. Presupune că prezidenta află că succesiunea domnului Pons face un milion și că dumneata vrei s-o știrbești – fiindcă totdeauna se găsește cineva care să transmită asemenea lucruri!... — spuse el în paranteză.

Paranteza aceasta, deschisă și închisă de două pauze, o făcu pe madam Cibot să se înfioare; ea se gândi numaidecât că Fraisier e în stare s-o denunțe.

— Draga mea clientă, în zece minute s-ar obține de la bătrânul Pillerault concedierea dumitale și ți s-ar lăsa două ceasuri pentru mutat...

— Și ce dacă!... zise madam Cibot, ridicându-se în picioare ca o Belonă, aș rămâne la cei doi domni ca femeia lor de încredere.

— Și văzând asta ți s-ar întinde o cursă, și te-ai trezi într-o bună dimineață într-o temniță, dumneata și bărbatul dumitale, sub o acuzare capitală...

— Eu!... strigă madam Cibot, eu, care n-am luat o

părăluță nimănuia!... eu!... eu!...

Și vorbi timp de cinci minute, iar Fraisier se uită la ea cum își execută, ca o mare artistă, concertul de laude despre sine însăși. Era rece, batjocoritor, privirea lui o străpungea pe madam Cibot ca un stilet, râdea în sinea lui, peruca uscată i se mișca. Era Robespierre pe vremea când acest Sylla francez făcea catrene^[145].

— Ș-apoi cum? ș-apoi de ce? și pe ce temei? întrebă ea încheind.

— Vrei să știi cum ai putea fi ghilotinată?

Madam Cibot se îngălbeni ca o moartă, căci fraza aceasta îi căzu pe grumaz de parc-ar fi fost cuțitul legii. Se uită la Fraisier cu un aer rătăcit.

— Ascultă aici, copilă dragă, reluă Fraisier stăpânindu-și un gest de satisfacție pricinuit de spaima clienței sale.

— Mai bine las totu' baltă... murmură coana Cibot.

Și voi să se ridice.

— Mai stai, fiindcă trebuie să cunoști primejdia, trebuie să te lămuresc, zise Fraisier pe ton poruncitor. Ești concediată de domnul Pillerault, nu mai încape îndoială, așa-i? Devii servitoarea celor doi domni, foarte bine! Asta înseamnă declarație de război între prezidentă și dumneata. Dumneata ai de gând să faci totul ca să pui mâna pe moștenirea asta, să te alegi cu ceva din ea.

Madam Cibot făcu un gest.

— Eu nu te condamn, nu e rolul meu, zise Fraisier răspunzând la gestul clienței sale. Acțiunea asta e o bătălie, și vei merge mai departe decât îți închipui! Omul se lasă dus de un gând și-i trage tare...

Alt gest de negare din partea coanei Cibot, care-și umflă pieptul.

— Lasă, lasă, măicuță, reluă Fraisier cu o familiaritate îngrozitoare, ai merge foarte departe...

— Ia te uită! mă iei drept o hoată?...

— Lasă, măicuță, ai doar o chitanță de la domnul

Schmucke care nu te-a costat mult... Al aici ești la spovedanie, drăguțo... Nu-ți înșela duhovnicul, mai ales când duhovnicul are darul să-ți citească în suflet.

Madam Cibot fu înspăimântată de perspicacitatea acestui om și înțelese de ce o ascultase el cu atâta atenție.

— Ei bine, reluă Fraasier, trebuie să recunoști că prezidenta n-o să te lase s-o întreci în cursa asta pentru moștenire... N-o să te scape din ochi, o să te spioneze. Reușești să te treacă în testament domnul Pons... Perfect. Într-o bună zi, sosește justiția, confiscă o ceașcă cu ceai de ierburi și găsește arsenic în fundul ei; dumneata și bărbatul dumitale sunteți arestați, judecați, condamnați, pentru că ați vrut să-l omorâți pe domnul Pons, ca să încasați partea din moștenire... Am avut de apărat la Versailles pe o biată femeie tot atât de nevinovată, cât ai fi și dumneata în asemenea caz; lucrurile stăteau așa cum ți le-am spus, și tot ce-am putut face atunci a fost să-i salvez viața. Nefericita a câpătat douăzeci de ani de muncă silnică și îi face la Saint-Lazare^[146].

Spaima coanei Cibot ajunse la culme. Din ce în ce mai palidă, se uita la omulețul ăsta uscățiv cu ochi verzuși așa cum s-o fi uitat la inchizitor biata maură, vestită pentru statornicia în credința ei, în momentul când a auzit că e condamnată să fie arsă pe rug.

— Și zici vasăzică, dragă domnule Fraasier, că dacă-ți dau mână liberă și-ți încredințez interesele mele, o să pun mâna pe ceva, fără să mă tem de nimic?

— Îți garantz treizeci de mii de franci, zise Fraasier ca un om sigur pe ce spune.

— În fine, *dumneatale* știi cât țiiu eu la doctorul Poulain, dragu' de el, reluă ea cu vocea ei cea mai mieroasă, el m-a trimis la *dumneatale*, și un om cumsecade ca el nu mă trimitea aci ca să aud că am să fiu ghilotinată ca otrăvitoare...

Și izbucni în lacrimi, într-atât o înfiorase gândul

ghilotinei; nervii îi erau zdruncinați, groaza îi strângea inima, își pierduse capul. Fraisier își savura triumful. Când o văzuse pe clienta lui șovăind, crezuse că pierde afacerea și voise s-o pună cu botul pe labe pe doamna Cibot, s-o sperie, s-o buimăcească, s-o aibă în stăpânirea lui, legată de mâini și de picioare. Portăreasa, care intrase în cabinetul lui cum se aruncă o muscă într-o pânză de păianjen, avea să rămână acolo înfășurată și prinsă în ea și să servească de hrană ambiției avocațelului. Fraisier voia în adevăr să găsească, în această afacere, asigurarea existenței la bătrânețe, bunăstarea, fericirea, stima publică. Cu o seară înainte, Poulain și cu el cântăriseră totul atent, priviseră totul prin lupă cu mare grijă. Doctorul îl descrise pe Schmucke prietenului său Fraisier, și mințile lor agere cercetaseră toate ipotezele, analizaseră avantajele și primejdiile. Fraisier exclamase, într-un elan de entuziasm: „Cu asta, ne pricopsim amândoi!” Și-i promisese lui Poulain un loc de medic-șef de spital la Paris și-i promisese lui însuși să devină judecător de pace al arondismentului.

Să fii judecător de pace, asta era pentru acest om foarte capabil, doctor în drept, dar fără ciorapi, o himeră atât de greu de încălecat⁽¹⁴⁷⁾, încât visa la ea cum visează avocații-deputați la hlamida ministrului de justiție și preoții italieni la mitra papală. Era o nebunie! Judecătorul de pace în fața căruia pleda Fraisier, domnul Vitei, era un bătrân de șaizeci și nouă de ani, cam bolnăvicios, care spunea că-și va cere pensionarea, iar Fraisier îi spunea lui Poulain că el o să-i urmeze, așa după cum Poulain îi mărturisea lui Fraisier gândul lui la o moștenitoare bogată pe care ar lua-o de nevastă după ce i-ar salva viața. Lumea nu știe ce poftă atâta orice funcție cu sediul la Paris. Toți vor să locuiască la Paris. Dacă vreun debit de tutun sau de timbre devine liber, o sută de femei se ridică laolaltă și-și pun în mișcare toți prietenii ca să-l obțină. Un loc vacant probabil la una

dintre cele douăzeci și patru de percepții ale. Parisului e pricina unei răzmerițe de ambiții la Camera deputaților! Asemenea posturi se acordă prin consiliu, numirea la ele e o afacere de stat. Iar salariul unui judecător de pace, la Paris, e cam de șase mii de franci pe an. Grefa acestui tribunal e un post evaluat la o sută de mii de franci. E unul dintre locurile cele mai invidiate din sectorul judiciar. Fraisier, ajuns judecător de pace, prieten al unui medic-șef de spital, se vedea făcând o căsătorie bogată și însurându-l și pe doctorul Poulain; s-ar ajuta unu pe altul. Noaptea își trecuse tăvălugul de plumb peste toate gândurile fostului avocat din Mantes și, în mintea acestuia, încolțise un plan formidabil, un plan stufos, plin de roade și de intrigi. În piesa asta, madam Cibot trebuia să fie pivotul principal. De aceea revolta acestei unelte trebuia înăbușită. Ea nu fusese prevăzută, dar fostul avocat o doborâse la pământ pe îndrăzneța portăreasă desfășurând toate forțele temperamentului său veninos.

— Stai, dragă doamnă Cibot, liniștește-te, îi spuse el luându-i mâna.

Mâna asta rece, ca pielea unui șarpe, produse o impresie teribilă asupra portăresei, îi dădu o reacție fizică în urma căreia emoția i se potoli; i se păru că broscoiul Astaroth al doamnei Fontaine e mai puțin primejdios la atingere decât borcanul ăsta de otrăvuri acoperit cu o perucă roșiatică și cu o voce ca un scârțâit de ușa.

— Să nu crezi că te înspăimânt degeaba, reluă Fraisier după ce luă notă de noul gest de repulsie al coanei Cibot. Afacerile care i-au făcut o reputație atât de teribilă doamnei prezidente sunt așa de cunoscute la Palatul de Justiție, că poți întreba pe cine vrei. Marele senior care era cât pe ce să fie pus sub interdicție este marchizul d'Espard. Marchizul d'Esgrignon este cel care a fost salvat de la galere. Tânărul, bogat, frumos, cu viitor, care trebuia să se căsătorească cu o domnișoară

dintr-o familie din cele mai aristocratice ale Franței și care s-a spânzurat într-o celulă de la Conciergerie, este celebrul Lucien de Rubempré, al cărui caz a răscolit pe vremuri tot Parisul. Era vorba acolo de o moștenire, cea a unei femei întreținute, faimoasa Esther, care a lăsat mai multe milioane, și tânărul era acuzat că a otrăvit-o, fiindcă era moștenitorul hotărât prin testament. Tânărul poet nu se afla la Paris când a murit femeia, nu știa că va moșteni!... Mai nevinovat decât atât nu poate fi cineva. Ei bine, după ce i-a luat domnul Camusot interogatoriul, tânărul s-a spânzurat în temnița lui... Justiția e ca medicina, face și victime. În primul caz, mori pentru societate; în al doilea, pentru știință, zise Fraisier, lăsând să-i scape un zâmbet schimonosit. Așa că, vezi, cunosc primejdia... Pe mine m-a și ruinat justiția, pe mine, biet avocat mărunț și obscur. Experiența m-a costat scump, ți-o pun cu totul la dispoziție.

— Ba zău, nu, foarte mulțumesc, zise madam Cibot, renunț la tot! Să fie că am îngrijit un ingrat... Nu vreau decât ce mi se cuvine! Am treizeci de ani de viață cinstită, domnule. Domnu Pons al meu a zis c-o să mă lase prin testament în grija prietenului său Schmucke; ei bine, mi-oi sfârși zilele liniștită în casa germanului ăsta cumsecade...

Fraisier își depășea ținta, o descurajase pe madam Cibot, așa că se văzu obligat să înlăture efectele triste pe care i le produsese.

— Să nu ne pierdem nicidecum speranța, zise el, întoarce-te acasă fără grijă. Lasă, scoatem noi treaba asta la liman.

— Da' atunci ce trebuie să fac, dragă domnule Fraisier, ca să am o rentă, și...?

— Și nicio remușcare? zise el iute tăind vorba portăresei. Ei, păi tocmai pentru asta au fost inventați oamenii de afaceri; în asemenea cazuri, nu poți pune mâna pe nimic dacă nu te ții de litera legii... Dumneata

nu cunoști legile; eu le cunosc... Cu mine, ai să fii de partea legalității, ai să-ți stăpânești în liniște averea față de oameni, iar cât despre conștiință, asta te privește...

— Ei, zi, atunci, reluă madam Cibot, pe care aceste cuvinte o făcură curioasă și fericită.

— Nu știu, n-am studiat afacerea în laturile ei pozitive, m-am ocupat numai de piedici. Mai întâi, să știi, trebuie să împingi lucrul spre întocmirea testamentului, cu asta nu mergi pe un drum greșit; dar, înainte de toate, trebuie să știm cui o să-i lase Pons averea, fiindcă, dacă ești moștenitoarea lui...

— Nu, nu, nu ține la mine! Al! dacă aveam idee de valoarea *bibilourilor*, dacă știam ce mi-a spus el despre dragostele sale, astăzi n-aș avea nicio grijă...

— În fine, reluă Fraasier, dă-i înainte! Muribunzii au toane ciudate, dragă doamnă Cibot, ei dezamăgesc multe speranțe. Să facă testamentul, și după aceea vedem noi. Dar, înainte de toate, trebuie evaluate obiectele din care se compune succesiunea. Așa că pune-mă în legătură cu evreul și cu Rémonencq, au să ne fie foarte de folos... Poți să ai toată încrederea în mine, sunt omul dumitale. Eu sunt prietenul clientului meu, pe viață și pe moarte, când e și el la fel. Ori prieten, ori dușman, așa sunt eu.

— Ei bine, am să fiu cu totul a dumitale, zise coana Cibot, iar cât despre onorarii, domnu Poulain...

— Să nu vorbim despre asta, zise Fraasier. Ai grijă să rămână Poulain la căpătâiul bolnavului; doctorul e una dintre inimile cele mai cinstite, cele mai curate pe care le cunosc, și acolo ne trebuie, să știi, un om de încredere... Poulain face mai multe parale decât mine, eu m-am făcut an om rău...

— Chiar și pari, zise coana Cibot; da' eu m-aș încrede în dumneata.

— Și ai face bine! zise el... Vino la mine de câte ori se întâmplă ceva, și lasă... Ești femeie deșteaptă, o să meargă totul bine.

— Rămas bun, dragă domnule Fraisier; sănătate bună. Sluga dumitale.

Fraisier își însoți clienta până la ușă și, acolo, așa cum făcuse și ea, în ajun, cu doctorul, îi spuse ultimul cuvânt:

— Dacă ai putea să-l faci pe domnul Pons să mă ia ca avocat, ar fi un mare pas înainte.

— Am să încerc, răspunse madam Cibot.

— Mămucă, reluă Fraisier luând-o înapoi pe portăreasă până în cabinet, eu îl cunosc bine pe domnul Trognon, notarul, e notarul cartierului. Dacă domnul Pons n-are notar, vorbește-i de asta... convinge-l să-l cheme.

— 'nțeles, răspunse femeia.

La plecare, portăreasa auzi fâșâitul unei rochii și zgomotul unor picioare greoaie care voiau să calce ușor. Când fu singură și când ajunsese în stradă, portăreasa își recăpătă, după ce merse câțeva vreme, libertatea de gândire. Deși rămăsese sub influența acestei convorbiri și deși tot îi mai era grozav de frică de eșafod, de justiție și de judecători, luă o hotărâre foarte firească și care avea s-o ducă într-o stare de luptă surdă cu groaznicul ei consilier.

„Ei, ce nevoie am, își spuse ea, să-mi iau asociați? Să-mi umplu eu sacu' și p-ormă am să iau tot ce mi-or da ei ca să le slujesc interesele...”

Acest gând avea să grăbească, după cum se va vedea, sfârșitul nefericitului muzician.

— Ei, dragă domnule Schmucke, zise madam Cibot intrând în apartament, cum îi merge scumpului nostru bolnav adorat?

— *Nu pine*, răspunse germanul. *Bons a padud gâmbii doadă noabdea.*

— Da' ce-a zisără?

— *Brosdii! gă frea ză laze mie doadă aferea, gu gontitzia ză nu fânt nimic... Ji blânjea! Piedu om! Azda m-*

a măhnid vorde muld!

— O să-ți treacă, puîșorule dragă! reluă portăreasa. Te-am lăsat să aștepți masa de dimineață, că ceasurile sunt aproape nouă; da, să nu mă cerți... Am avut o groază de treburi, să știi, care vă priveau... Că uite, nu mai avem o lețcaie și am făcut rost de bani!...

— *Ji gum?* întrebă pianistul.

— Păi, amanetul!

— *Gare mane dă?*

— Muntele!

— *Mundele?*

— Vai, dragu' de el! ce neștiutor el Zău așa, ești un sfânt, o bomboană, ca un prunc de nevinovat, ești un om bun de pus în ramă, cum zicea aftoru ăla vechi Cum așa! te afli la Paris de douăzeci și nouă de ani, ai văzut, carevasăzică... Revoluția din Iulie! și nu știi de *muntele după etate*... samsarii ăia unde capeți împrumut pe boarfe!... Am dus acolo tacâmurile noastre de argint, opt la număr și cu garnituri! Mănâncă Cibot și cu furculița de zinc: sunt la modă, cum se zice. Și nu face să-i vorbești de asta îngerașului nostru, că asta l-ar tulbura, l-ar face să se îngălbenească, și el, și-așa, e destul de nervos. Întâi și-ntâi să-l scăpăm, și-om vedea noi după aia. Ce să-i faci, astea-s vremurile. La război ca la război, nu zic bine?...

— *Vemee pună! inimă zuplimă!* zise bietul muzician luând mâna portăresei și punând-o pe inima lui cu o expresie de înduioșare.

Bietul om, nevinovat ca un înger, ridică ochii spre cer și-i coborî plini de lacrimi.

— Da' mai lasă, tătucă Schmucke, ești nostim *dumneatale*. Adică ce așa mare lucru! Eu, de când mă știu, sunt fată din popor, inimoasă. Vezi *dumneatale*, am din ce-i aici, zise ea lovindu-se pe sân, cât voi amândoi, măcar că sunteți suflete de aur...

— *Dădugă Schmucke?* reluă muzicianul. *Aja gefa mă tizdruge, ză mă guvunt în turere, ză blâng lagrimi te*

*zânje, ji aboi ză mă înaltz zbre ger! N-am ză drăiesg tubă
Bons...*

— Vezi bine, cred și eu, te prăpădești... Ascult-aici, puisor...

— *Bui ujour?*

— Adicătelea, scumpete...

— *Gu bede?*

— Bobocelule, na! dacă-ți place mai mult.

— *Nu e mai glar nigî aja...*

— Uite ce-i, lasă-mă pe mine să te îngrijesc și să-ți spun ce să faci, că dacă o ții așa, o să am, să știi, doi bolnavi în spinare... Capu' meu ăl prost îmi spune că trebuie să împărțim treaba aici. Nu se mai poate să colinzi, prin oraș pe la lecții, că te obosești și nu mai ești bun de nimic aci, unde o să trebuiască să stea cineva noaptea, de vreme ce Iu domnu Pons îi e din ce în ce mai rău. Dau fuga astăzi pe la toate clientele și le spun că ești bolnav, păi nu?... Și-așa, o să-ți petreci nopțile lângă mieușelu' nostru, și-ai să dormi dimineața de la ceasurile cinci până la, să zicem, două după masă. Eu am să fac serviciu ăl mai obositor, ăl de zi, fiindcă trebuie să-ți pregătesc prânzul și cina, să-l îngrijesc pe bolnav, să-l ridic, să-l primenesc, să-l doftoricesc... Că eu, câte am de făcut, nu țin piept nici zece zile. Și-uite că s-au și împlinit treizeci de zile de când ne istovim. Și ce te faci dumneata dacă și eu cad bolnavă?... Da' și *dumneatale*, e de speriat, uite cum arăți, fiindc-ai stat azi-noapte lângă conașu...

Îl duse pe Schmucke în fața oglinzii, iar Schmucke văzu că e foarte schimbat.

— Prin urmare, dacă zici ca mine, îți aduc iute de mâncare. P-ormă o să mai stai cu scumpetea noastră până la ceasurile două. Da' să-mi dai lista clientelor, și termin eu repede, ai să fii liber timp de cincisprezece zile. Când mă-ntorc eu, te culci, și te odihnești până diseară.

Propunerea aceasta era atât de înțeleaptă, încât

Schmucke fu îndată de acord.

— Să nu sufli o vorbă față de domnu Pons; că s-ar crede pe moarte, știi, dacă i-am spune, deodată, așa, că-și întrerupe și funcția la tealvu și lecțiile. Bietu' conașu o să-și închipuie că n-o să mai găsească eleve... și cine știe ce alte prostii... Domnu Poulain zice că nu-l scăpăm pe preaiubitu' nostru decât dacă are a mai mare liniște.

— *A! pine, pine! vezi te tejun, eu vag lizda ji-tzi tau atrezele!... Âi trebdade, n-aș budea rezisda!*

După un ceas, îmbrăcată ca de sărbătoare, madam Cibot plecă cu birja, spre marea mirare a lui Rémonencq, hotărâtă să joace cum se cuvine rolul de femeie de încredere a celor doi babalăci în toate pensioanele, la toate persoanele unde se aflau elevele celor doi muzicieni.

E inutil să redăm diferitele sporovăieli pe care madam Cibot le-a executat ca variații pe aceeași temă, față de directoarele de pensioane și în sânul familiilor. Ajunge scena care s-a petrecut în cabinetul directorial al ILUSTRULUI GAUDISSERT, unde portăreasa a pătruns, nu fără dificultăți nemaipomenite. La Paris, directorii de teatru sunt mai bine păziți decât regii și miniștrii. Barierele puternice pe care le ridică între ei și restul muritorilor au o cauză ușor de înțeles: regii nu trebuie să se apere decât împotriva ambițiilor; directorii de teatru trebuie să se teamă de amorul propriu al artiștilor și al autorilor.

Doamnei Cibot i se deschiseră toate ușile datorită intimității subite care se înfiripă între ea și portăreasă. Portarii se recunosc între ei, ca toți oamenii din aceeași breaslă. Fiecare meserie își are riturile ei, așa cum are cuvântul ei de ocară și stigmatele ei.

— A! doamnă, *dumneatale* ești portăreasa teatrului, spusese madam Cibot. Eu nu sunt decât o biată portăreasă la o casă din strada Normandie, unde stă domnu Pons, dirijoru' dumneavoastră. O! ce fericită aș fi

să fiu în locu' *dumneatale*, să-i văd trecând pe actori, pe dansatoare, pe autori! Asta e, cum se zicea pe vremea mea, scheptu' de mareșal al meseriei noastre.

— Și cum merge cu domnu Pons? Ce om cumsecade! zise portăreasa.

— Păi nu merge deloc; uite că-s două luni de când stă în pat, și din casă o să iasă cu picioarele înainte, hotărât lucru.

— Ce pierdere...

— Da. Viu din partea lui ca să-i explic directorului dumneavoastră situația; așa că, drăguță, vezi să pot vorbi cu dânsul...

— O doamnă din partea lui domnu Pons.

Așa o anunță pe madam Cibot, pe care portăreasa i-o dăduse în primire, omul de serviciu care îngrijea de cabinet. Gaudissart tocmai sosise pentru o repetiție. Întâmplarea voi ca să nu aibă nimeni de vorbit cu el, ca autorii piesei și actorii să fie în întârziere. Îi părea bine să afle ce mai face dirijorul lui. Făcu un gest napoleonian, și madam Cibot intră.

Aflându-se în fruntea unui teatru de succes, fostul comis-voiajor își înșela societatea care-l comandita; o considera ca pe o nevastă legitimă. Așa încât luase o dezvoltare financiară care se răsfrângea asupra persoanei sale. Acum, voinic și gras, cu obraji roșii de mâncare bună și belșug, Gaudissart se metamorfozase fățiș în Mondor^[148].

— Am luat-o pe urmele lui Beaujon^[149]! spuse el încercând să rădă primul de sine însuși.

— Abia ești la Turcaret^[150], îi răspunse Bixiou, care îl înlocuia deseori pe lângă prima dansatoare a teatrului, celebra Héloïse Brisetout.

În adevăr, ex-ILUSTRUL GAUDISSERT își exploata teatrul numai, și fără ocolișuri, în propriul său interes. După ce reușise să fie admis ca pârtaș în mai multe balete, în piese, în vodeviluri, cumpărase partea rămasă, profitând de nevoile care-i macin?, pe autori. Aceste

piese și vodeviluri, pe care le adăuga totdeauna la dramele de succes, îi aduceau lui Gaudissart câțiva galbeni pe zi. Făcea speculă, prin intermediari, cu biletele, din care atribuisse, ca *primă* de director, un anumit număr, și cu ele dijmua încasările. Aceste trei feluri de biruri directoriale, fără să mai socotim lojile vândute și cadourile din partea actrițelor proaste care țineau să capete câteva rolișoare, să apară în chip de paji sau de regine, îi măreau într-atâta treimea lui din beneficii, încât comanditarii, cărora le erau rezervate celelalte două treimi, abia dacă încasau o zecime din câștiguri. Această zecime reprezenta totuși o dobândă de cincisprezece la sută la capital. Așa încât Gaudissart, bizuindu-se pe acest dividend de cincisprezece la sută, se fălea cu inteligența, cu cinstea, cu zelul său și arăta cât de fericiți sunt comanditarii. Când contele Popinot, prefăcându-se că se interesează, îi întrebă pe domnul Matifat, pe generalul Gouraud, ginerele lui Matifat, și pe Crevel dacă sunt mulțumiți de Gaudissart, Gouraud, ajuns *pair* al Franței, răspunse:

— Zice lumea că ne fură, dar e atât de spiritual, atât de bun băiat, încât suntem mulțumiți...

— Atunci e ca în povestirea lui La Fontaine^[151], zise fostul ministru zâmbind.

Gaudissart își fructifica în afara teatrului capitalurile: făcea afaceri. Îi cântărise bine pe alde Graff, Schwab și Brunner; deveni asociat în întreprinderile de căi ferate pe care le lansa banca lor. Ascunzându-și istețimea sub veselia și nepăsarea omului de viață, a afemeiatului, părea că nu se ocupă decât de plăcerile și de îmbrăcăminte; dar se gândea la toate și se folosea de imensa experiență în afaceri pe care o dobândise ca voiajor comercial. Parvenitul acesta, care nu se lua nici pe sine în serios, locuia într-un apartament luxos, aranjat de un decorator, unde dădea supeuri și petreceri pentru oamenii celebri. Iubind fastul, plăcându-i să dea mese bogate, voia să treacă drept un om care nu se uită

la bani și părea cu atât mai puțin primejdios, cu cât păstrase *platina*⁽¹⁵²⁾ fostei meserii, pentru a întrebuița expresia lui, dublată de argoul culiselor. Iar cum, la teatru, artiștii spun lucrurilor pe nume, împrumuta din spiritul culiselor, care își au spiritul lor, îl amesteca cu glumele tari ale comis-voiajorului, și astfel făcea impresia unui om superior. În acea vreme se gândea să-și vândă drepturile și să *treacă*, după vorba lui, *la alte exerciții*. Voia să ia conducerea unei căi ferate, să se facă om serios, administrator, și să se însoare cu fiica unuia dintre cei mai bogați primari din Paris, domnișoara Minard. Spera să fie numit deputat pe *linia lui* și să ajungă, prin protecția lui Popinot, în Consiliul de Stat.

— Cu cine am onoarea să vorbesc? întrebă Gaudissart, ațintind asupra portăresei o privire directorială.

— Eu sunt, domnule, femeia de încredere a lui domnu' Pons.

— Ei, ce mai face băiatul nostru?

— Rău, foarte rău, domnule.

— Măi, să fie! măi, să fie! îmi pare rău... Am să viu să-l văd, fiindcă e unul dintre acei oameni rari...

— A! da, domnule, e un adevărat heruvim... Mă întreb și-acuma cum de se afla omul ăsta la un teatru...

— Păi, doamnă, teatrul e un loc de îndreptare pentru moravuri... zise Gaudissart. Bietul Pons!... pe cîntea mea, ar trebui să existe sămânța ca să nu se piardă soiul ăsta de oameni... e un om model, și ce talent!... Când crezi c-o să-și poată relua serviciul? Fiindcă teatrul, din nefericire, seamănă cu diligențele, care, fie goale, fie pline, pleacă la oră fixă: cortina se ridică aici în fiecare zi la ora șase... Și oricât ne-am jelui, nu cu asta facem muzică bună... Ia spune, cum se simte?

— Vai, domnule dragă, zise madam Cibot, scoțându-și batista și punând-o la ochi, e îngrozitor de spus, da' cred c-o s-avem nenorocirea să-l pierdem, cu toate că-l îngrijim ca ochii din cap... domnu Schmucke și cu

mine... ba chiar c-am venit să vă spun să nu vă mai bizuiți pe respectabilu' domnu Schmucke, care o să stea de veghe în fiecare noapte... Facem și noi ca și când ar mai fi vreo speranță și încercăm să-l scăpăm din ghearele morții pe scumpu' și respectabilu' domnu Pons... Da' doctoru' nu mai trage nădejde...

— Și de ce moare?

— De supărare, de gălbinare, de ficat, și toate astea complicate de multe chestii de familie.

— Și de un doctor, zise Gaudissart. Ar fi trebuit să-l cheme pe doctorul Lebrun, medicul nostru, n-ar fi costat nimic...

— Conașu' are pe unu care-i un Dumnezeu; da' ce poate face un medic, cu tot talentu' lui, față de atâtea racile?

— Aveam mare nevoie de bătrâneii ăștia de treabă pentru muzica la noua mea feerie...

— Pot oare face ceva pentru ei?... întrebă madam Cibot cu un aer demn de Jocrisse^[153].

Gaudissart izbucni în râs.

— Domnule, eu-s femeia lor de încredere și sunt multe lucruri pe care conașii...

La hohotele de râs ale lui Gaudissart, răspunse un glas de femeie:

— Dacă râzi, se cheamă că se poate intra, iubitule.

Și prima-balerină a teatrului năvăli în cabinet și se aruncă pe singura canapea ce se afla acolo. Era Héloïse Brisetout, înfășurată într-o eșarfă splendidă, zisă *algeriană*...

— Ce te face să râzi?... Conița poate? Ce rol a venit să ceară? întrebă dansatoarea aruncând una dintre acele priviri de actriță la actriță, care ar merita să formeze subiectul unui tablou.

Héloïse, femeie foarte la curent cu literatura, cunoscută în cercurile boeme, prietenă cu unii artiști mari, elegantă, fină, grațioasă, era mai spirituală decât sunt de obicei primele-balerine; punând întrebarea, ea

duse la nas un flaconaş cu parfum pătrunzător...

— Doamnă, toate femeile sunt de-o seamă când sunt frumoase, şi dacă eu nu trag pe nas duhoare din sticlută, şi dacă nu-mi pun pe obraz cărămidă pisată...

— Cu ce a apucat să-ţi pună natura, ar fi un pleonasm teribil, copilă dragă! zise Héloïse aruncând o ocheadă directorului ei.

— Eu sunt o femeie cinstită...

— Cu atât mai rău pentru dumneata, zise Héloïse. Nu oricine poate fi întreţinută! şi eu, doamnă, sunt, şi încă al dracului de bine!

— Acum adică, cu atât mai rău! Ce folos că ai *algerieni* pe trup şi că te vopseşti, zise madam Cibot, niciodată n-o să ai atâtea declaraţii câte am primit eu, *cucoană*! Şi niciodată n-o să te poţi măsura cu frumoasa vânzătoare de stridii de la *Cadranul albastru*...

Dansatoarea se ridică brusc şi făcu drepti, ducând la frunte mâna dreaptă, ca un soldat care-şi salută generalul.

— Cum! zise Gaudissart, dumneata eşti frumoasa vânzătoare de stridii de care-mi vorbea tata?

— Doamna n-are habar, atunci, de *cachucha*, nici de polcă? Doamna are cincizeci de ani trecuţi! zise Héloïse.

Dansatoarea luă o poză teatrală şi declamă versul: *Să fim prieteni, Cinna!*^[154]...

— Haide, Héloïse, doamna nu poate ţine pasul, las-o în pace.

— Adicăte! doamna să fie noua Heloiză^[155]? întrebă portăreasa cu o falsă nevinovăţie plină de batjocură.

— Bravo, soro! exclamă Gaudissart.

— Asta s-a zis şi s-a prea zis, reluă dansatoarea, gluma are mustăţi cărunte, găseşte alta, soro... sau ia o ţigară.

— Să mă ierţi, doamnă, zise coana Cibot, sunt prea necăjită ca să mai răspund; ai doi conaşi ai mei sunt tare bolnavi... şi-am pus amanet, ca să-i hrănesc şi să-i feresc de supărări, până şi hainele lu bărbatu-meu, azi-

dimineață, uite ici chitanța.

— O! lucrurile iau o întorsătură dramatică! exclamă frumoasa Héloïse. Despre ce e vorba?

— Doamna, reluă madam Cibot, a căzut aici ca...

— Ca o primă-balerină, zise Héloïse. Vezi că-ți suflu eu, *coană!*

— Lăsați, sunt grăbit, zise Gaudissart. Destul cu glumele! Héloïse, doamna este femeia de încredere a bietului nostru dirijor, care e pe moarte; a venit să-mi spună să nu mă mai bizui pe el, mă aflu în încurcătură.

— Al! bietul om! să dăm o reprezentație în folosul lui.

— Asta l-ar ruina, zise Gaudissart, te pomenești că a doua zi s-ar trezi că datorează cinci sute de franci azilelor, care nu recunosc alți săraci în Paris decât pe-ai lor. Nu, uite, dragă, de vreme ce concurezi la premiul Montyon...

Gaudissart sună, iar omul de serviciu se prezintă pe loc.

— Spune-i casierului să-mi trimită o hârtie de o mie de franci. Ia loc, doamnă.

— Ah! biata femeie, uite-o că plânge! exclamă dansatoarea. La ce bun!... Lasă, măicuță, o să venim să-l vedem, ține-ți firea. I-ascultă aici, tu, chinezule, îi spuse ea directorului trăgându-l într-un colț, vrei să-mi dai primul rol în baletul *Ariane*? Te însori, bagă de seamă, știi că-ți pot face mizerii!

— Héloïse, am inima blindată cu aramă, ca fregatele.

— O să arăt niște copii ca fiind ai tăi! o să-i iau cu împrumut.

— Am mărturisit legătura noastră...

— Fii băiat bun, dă-i lui Garangeot locul lui Pons; bietul băiat are talent și n-are o lețcaie, îți promit să te las în pace.

— Așteaptă să moară Pons... bătrânul poate de altfel să se întoarcă.

— O! asta nu, domnule, zise portăreasa. Că de noaptea trecută, nu mai are mintea întreagă, vorbește

aiurea. Din nenorocire, curând-curând se sfârșește.

— Atunci, pune-l pe Garangeot să-i țină locul! zise Héloïse; toată presa îl apreciază...

În acel moment, intră casierul ținând în mână o hârtie de o mie de franci.

— Dă-o doamnei, zise Gaudissart. Noroc, dragă, îngrijește-l bine pe dragul nostru Pons și spune-i c-am să viu să-l văd, mâine sau poi... de îndată ce-am să pot.

— Se îneacă un om, zise Héloïse.

— A! domnule, inimă ca a *dumneatale* numai la teatru se găsește. Să te binecuvânteze Dumnezeu!

— La ce cont trecem asta? întrebă casierul.

— Am să-ți semnez bonul, să-l treci la contul gratificațiilor.

Înainte de a ieși, madam Cibot făcu o plecăciune frumoasă spre dansatoare și mai auzi întrebarea pe care i-o puse Gaudissart fostei lui amante:

— E în stare Garangeot să-mi scrie în douăsprezece zile muzica pentru baletul nostru *Mohicanii*? Dacă mă scoate din încurcătură, o să moștenească postul lui Pons!

Răsplătită mai bine pentru a fi pricinuit atâta rău decât ar fi fost pentru o faptă bună, portăreasa suprimase toate încasările celor doi prieteni și-i lipsise de mijloacele lor de existență, pentru cazul când Pons s-ar fi însănătoșit. Această manevră perfidă trebuia să ducă în câteva zile la rezultatul dorit de madam Cibot, înstrăinarea tablourilor poftite de Elie Magus. Pentru a realiza această primă spoliere, femeia trebuia să-l ducă cu vorba pe colaboratorul înfiorător pe care și-l luase, avocatul Fraisier, și să obțină o discreție absolută din partea lui Elie Magus și a lui Rémonencq.

Auvergnatul ajunsese treptat la o pasiune așa cum o concep oamenii fără cultură, care vin la Paris dintr-un colț îndepărtat de provincie, cu ideile fixe inspirate de izolarea de la țară, cu ignoranțele naturilor primitive și cu brutalitatea dorințelor lor, care se transformă în idei

fixe. Frumusețea bărbătească a portăresei, vioiciunea ei, glumele ei de negustoreasă din hale fuseseră remarcate de telal, care voia să și-o ia de țiitoare trecând peste Cibot, soi de bigamie mult mai obișnuită decât se crede, la Paris, în clasele de jos. Dar avariția a fost un laț care i-a strâns din zi în zi mai mult inima și i-a înăbușit, până la urmă, rațiunea. Evaluând la patruzeci de mii de franci comisioanele date de Elie Magus și de el, Rémonencq trecu așadar de la delict la crimă, dorind s-o aibă pe madam Cibot nevastă legitimă. Tot fumând și visând în prag, sprijinit de pervazul ușii, ajunse, din dragoste bazată pe speculă, să dorească moartea croitorului celui mărunțel. Își vedea astfel aproape triplat capitalul, se gândea ce negustoreasă strașnică o să fie madam Cibot și ce bine o să-i stea într-un magazin splendid de pe bulevard. Rémonencq se amețea râvnind la cele două lucruri deodată. Se vedea închiriind o prăvălie pe bulevardul Madeleine și umplând-o cu cele mai frumoase rarități din colecția răposatului Pons. După ce se visa dormind pe aur și după ce vedea milioane în spiralele albastre ale pipei sale, se trezea în fața croitorului celui mărunțel, care mătura curtea, pragul ușii și strada, în momentul când auvergnatul deschidea vitrina prăvăliei și-și expunea marfa; căci, de când cu boala lui Pons, Cibot o înlocuia pe nevastă-sa în funcțiunile pe care ea și le atribuisese. Auvergnatul îl considera pe croitorașul ăsta măsliniu, arămiu, jigărit drept singura piedică în calea fericirii lui și se întreba, cum să scape de el. Pasiunea asta crescândă o făcea să se mândrească pe madam Cibot, care ajungea la vârsta când femeile încep să înțeleagă că pot îmbătrâni.

Așadar, într-o dimineață, după ce se sculă, portăreasa se uită lung la Rémonencq pe când el își rânduia fleacurile din vitrină și voi să afle până unde ar merge dragostea lui.

— Ei, veni să-i spună auvergnatul, ești mulțumită de

cum merg lucrurile?

— De îngrijorat, dumneata mă îngrijorezi, îi răspunse madam Cibot. Mă compromiți, adăugă ea. Vecinii au să bage de seamă, până la urmă, ce ochi dulci îmi faci.

Plecă de la ușă și se cufundă în adâncimile prăvăliei auvergnatului.

— Ce idee! zise Rémonencq.

— Vino să-ți spun ceva, zise madam Cibot. Moștenitorii Iu domnu Pons au să se miște, și sunt în stare să ne facă multe necazuri. Dumnezeu știe ce ni s-ar întâmpla dac-ar trimite oameni de afaceri să-și vâre nasu' peste tot, ca niște copoi. Eu nu pot să-l hotărâsc pe domnu Schmucke să vândă ceva tablouri, decât dacă mă iubești destul ca să ții asta secret... da' știi, secret, de să fii cu capu' pe tăietor și să nu spui nimic... nici de unde sunt tablourile, nici cine le-a vândut. Înțelegi, o dată domnu Pons mort și îngropat, de s-or găsi cincizeci și trei de tablouri în loc de șaizeci și șapte, nimeni n-o să știe câte au fost! Iar mai apoi, dacă domnu Pons a vândut din ele cât a fost în viață, nimeni nu poate zice nimic.

— Da, răspunse Rémonencq, pentru mine e totuna, da' domnu Elie Magus o să ceară chitanțe în regulă.

— Și *dumneatale* o să capeți chitanță, ce dracu! Crezi că eu o să le scriu?... O să le scrie domnu Schmucke! Da' să-i spui evreului *dumneatale*, reluă portăreasa, să-și ție și el gura.

— O să fim muți ca peștii. Asta ține de meseria noastră. Eu știu să citesc, da' nu știu să scriu, d-aia am nevoie de o femeie cu carte și vrednică, cum ești dumneata!... Eu care nu m-am gândit în viața mea decât să câștig pâine pentru zilele bătrâneții, acum aș vrea pui de Rémonencq... Dă-l dracului pe Cibot!

— Da' uite-l pe evreul *dumneatale*, zise portăreasa, putem pune lucrurile la cale.

— Ei, scumpă doamnă, zise Elie Magus, care venea o dată la trei zile, dis-de-dimineată, să afle când și-ar

putea cumpăra tablourile, care-i situația?

— N-ai văzut pe nimeni care să-ți fi vorbit de domnu Pons și de *bibilourile* lui? îl întrebă madam Cibot.

— Am primit o scrisoare, răspunse Elie Magus, de la un avocat; dar cum e un coate-goale care mi se pare că umblă după găinării, și cum mă feresc de oamenii aștia, n-am răspuns nimic. După trei zile, a venit la mine și a lăsat o carte de vizită; i-am spus portarului meu că, de câte ori va veni, eu nu sunt acasă...

— Ești o scumpete de evreu, zise coana Cibot, care cunoștea prea puțin prevederea lui Elie Magus. Ei bine, băieți, în câteva zile îl fac pe domnu Schmucke să vă vândă șapte-opt tablouri, zece cel mult; da' cu două condiții. A dintâi: taină adâncă. O să fie că te-a chemat domnu Schmucke, așa-i domnule? Și de dumneata o să fie că i-a vorbit lui domnu Schmucke Rémonencq, el te-a propus de cumpărător. În fine, oricum ar fi, eu n-am niciun amestec. Dai patruzeci și șase de mii de franci pentru ale patru tablouri?

— Fie, răspunse evreul oftând.

— Foarte bine, reluă portăreasa. A doua condiție e să-mi dai mie patruzeci și trei de mii și să nu le cumperi de la domnu Schmucke decât cu trei mii; Rémonencq o să cumpere patru cu două mii de franci și-o să-mi dea mie diferența... Da' în schimb, uite, dragă domnule Magus, după asta, vă ajut, pe *dumneatale* și pe Rémonencq, să faceți o afacere strașnică, cu condiția să împărțim câștigu între noi. O să te duc la avocatul ăla, sau avocatul ăla o să vie negreșit aci. *Dumneatale* ai să spui cât prețuiește tot ce e în casă la domnu Pons la prețu' pe care poți să-l dai, pentru ca domnu Fraisier să fie sigur de valoarea moștenirii. Atâta numai că el nu trebuie să vină înainte de vânzarea noastră, auzitu-m-ai?...

— Am înțeles, zise evreul, dar e nevoie de timp ca să văd lucrurile și să le prețuiesc.

— O să ai o juma de zi. Lasă, asta mă privește pe mine... Mai vorbiți între voi, copii, că poimăine se face

treaba. Eu mă duc până la Fraisier să-i vorbesc, că el știe tot ce se petrece aici prin doctoru' Poulain, și nu-i lucru ușor să-l faci să stea liniștit pe ipochimenu' ăsta.

La jumătate de drum între strada Normandie și strada Perle, madam Cibot dădu de Fraisier care venea la ea, atât era de nerăbdător să cunoască, după expresia lui, datele afacerii.

— Ia te uită! la *dumneatale* veneam, zise ea.

Fraisier se plânse că n-a fost primit de Elie Magus, dar portăreasa stinse fulgerul de bănuială care mijeia în ochii avocatului spunându-i că Magus s-a întors din călătorie și că, cel mai târziu poimâine, o să-i aranjeze ea o întrevvedere cu el în apartamentul lui Pons, ca să fixeze valoarea colecției.

— Să te porți deschis cu mine, îi răspunse Fraisier. E mai mult ca sigur că voi fi însărcinat cu interesele moștenitorilor lui Pons. În situația asta îmi va fi mult mai la îndemână să te servesc.

Îi spuse asta pe un ton atât de rece, încât madam Cibot se înfioră. Avocatul ăsta flămând, acționa probabil de partea lui, așa cum acționa ea de partea ei; se hotărî așadar să grăbească vânzarea tablourilor. Femeia nu se înșela în presupunerile ei. Avocatul și medicul făcuseră împreună cheltuiala unui costum nou-nouț pentru Fraisier, pentru ca el să se poată prezenta, îmbrăcat cuviincios, la doamna prezident Camusot de Marville. Timpul necesar pentru confecționarea hainelor era singura cauză care întârziase această întrevvedere, de care depindea soarta celor doi prietenii. După vizita la doamna Cibot, Fraisier avea de gând să se ducă să-și probeze haina, vesta și pantalonii. Găsi costumul terminat și pregătit. Se întoarse acasă, își puse o perucă nouă și pomi în cabrioletă închiriată, pe la ceasurile zece dimineața, spre strada Hanovre, unde spera să obțină o audiență de la prezidentă. Cu cravată albă, cu mânuși galbene, cu perucă nouă și parfumat cu apă de Portugalia, Fraisier semăna cu una dintre acele otrăvuri

puse în flacoane de cristal și astupate cu câte o pielică albă, la care și eticheta și toate, până și firul de ață sunt cochete, dar care par cu atât mai primejdioase. Aerul lui tăios, fața roșie de coșuri, boala lui de piele, ochii verzi, izul lui de răutate te izbeau ca niște nori pe un cer albastru.

Ajunse fără greutate până la Madeleine Vivet. Cele două nat-uri de viperă se recunoscuseră ca fiind ieșite din același ou.

— Domnișoară, spuse Fraasier pe un ton mios, aș dori să obțin un moment de audiență de la doamna prezidentă pentru o afacere care o privește și care se referă la averea domniei-sale; spune-i, te rog, că e vorba de o moștenire... N-am onoarea să fiu cunoscut de doamna prezidentă, așa că numele meu nu i-ar spune nimic...

N-am obiceiul să-mi las cabinetul, dar știu ce respect se cuvine față de soția unui președinte, așa că mi-am dat silința și am venit eu însumi, cu atât mai mult, cu cât chestiunea nu suferă nicio întârziere.

Formulată în acești termeni, repetată și dezvoltată de fata din casă, cererea obținut bineînțeles un răspuns favorabil.

— Dacă nu mă îmbogățesc, își spuse Fraasier, măcar am scăpat de boală, fiindcă Poulain mi-a spus că mă voi însănătoși în ziua când voi începe din nou să transpir.

— Doamnă... zise el văzând-o pe prezidentă, care sosi în ținută de dimineață...

Și Fraasier se pironi ca să salute cu acel respect care reprezintă, la oamenii tribunalelor, recunoașterea calității superioare a celor cărora li se adresează.

— Ia loc, domnule, spuse prezidenta, dându-și îndată seama că are de-a face cu un om din lumea judiciară.

— Doamnă prezidentă, dacă mi-am luat libertatea să mă adresez dumneavoastră într-o afacere de bani care-l privește pe domnul prezident, este pentru că sunt sigur

că domnul de Marville, cu înalta situație pe care o ocupă, ar lăsa poate lucrurile în voia lor și ar pierde șapte-opt sute de mii de franci, pe care doamnele, care se pricep, după părerea mea, mult mai bine în afacerile particulare decât cei mai buni magistrați, nu i-ar disprețui...

— Ai vorbit de o moștenire, zise prezidenta întrerupându-l.

Uluită de sumă și vrând să-și ascundă uimirea și bucuria, Amélie făcea ca cititorii nerăbdători care dau fuga la deznodământul romanului.

— Da, doamnă, de o moștenire pierdută pentru dumneavoastră, o! cu totul pierdută, dar pe care pot, pe care sunt în stare să v-o obțin...

— Vorbește, domnule! spuse cu răceală doamna de Marville, care-l măsură pe Fraisier și-l cântări cu ochi pătrunzători.

— Doamnă, eu cunosc admirabilele dumneavoastră calități, sunt din Mantes. Domnul Leboeuf, președintele tribunalului, prietenul domnului de Marville, poate să-i dea informații despre mine...

Prezidenta avu o tresărire atât de semnificativă în cruzimea ei, încât Fraisier fu obligat să deschidă și să închidă repede o paranteză în expunerea lui:

— O femeie atât de distinsă ca dumneavoastră va înțelege imediat pentru ce îi vorbesc mai întâi de mine. Este drumul cel mai scurt pentru a ajunge la moștenire.

Fără a vorbi, prezidenta răspunse cu un gest la această observație abilă.

— Doamnă, reluă Fraisier, autorizat prin acest gest să-și povestească istoria, eram procedurist^[156] la Mantes, funcția asta avea să constituie întreaga mea avere, fiindcă mă învoisem să cumpăr biroul domnului Levroux, pe care l-ați cunoscut fără îndoială?...

Prezidenta încuviință din cap.

— Eram activ, îmi trebuiau afaceri, umblam după ele; în curând ajunsesem să învârtesc singur mai multe

decât ceilalți juriști. Ți-ai găsit! Mi-am ridicat în cap pe proceduriștii din Mantes, pe notari, până și pe portărei. Mi s-a căutat nod în papură. Știți, doamnă, că dacă vrea cineva să înfunde un om îi e foarte ușor, în afurisita noastră de meserie. Am fost găsit lucrând într-o afacere pentru ambele părți. Nu prea e serios; dar, în anumite cazuri, lucrul se obișnuiește la Paris, proceduriștii își fac concesii reciproce. La Mantes, nu se obișnuiește. Domnul Bouyonnet, căruia-i făcusem mai înainte acest mic serviciu, m-a trădat, împins fiind de confrății săi și ațâțat de către procurorul regal... Vedeți că nu vă ascund nimic. A fost un strigăt de indignare general. M-au făcut tâlhar, m-au zugrăvit mai negru decât pe Marat^[157]. Am fost obligat să vând tot, am pierdut tot. Acum sunt la Paris, unde m-am străduit să-mi creez un birou de afaceri; dar sănătatea mea șubrezită nu-mi lasă nici două ceasuri bune pe zi, din douăzeci și patru. Astăzi n-am decât o ambiție, o ambiție neînsemnată. Dumneavoastră veți fi într-o zi soția unui ministru de justiție, poate, sau a unui prim-președinte; dar eu, sărac și firav cum sunt, n-am altă dorință decât să capăt un loc unde să-mi termin liniștit zilele, ceva fără perspective, un post în care se veștează. Vreau să fiu judecător de pace la Paris. Pentru dumneavoastră și pentru domnul președinte e un fleac să obțineți numirea mea, fiindcă îi dați destule motive de îngrijorare actualului ministru de justiție pentru ca el să dorească să vă facă pe plac... Dar asta nu e tot, doamnă, adăugă Fraisier, văzând că prezidenta se pregătește să vorbească și oprind-o cu un gest. Medicul bătrânului pe care ar trebui să-l moștenească domnul prezident mi-e prieten. Vedeți că ne apropiem... Medicul acesta, a cărui cooperare este indispensabilă, se află în situația în care mă vedeți pe mine: are talent și n-are noroc!... Prin el am aflat cât sunt de lezate interesele dumneavoastră, căci, în momentul când vorbesc, e probabil că totul s-a sfârșit, că testamentul care-l dezmoștenește pe domnul

prezident a fost făcut... Medicul acesta dorește să fie numit medic-șef la un spital sau la colegiile regale; în fine, înțelegeți, îi trebuie o situație la Paris echivalentă cu a mea... Să mă iertați că am vorbit despre aceste două lucruri atât de delicate, dar nu trebuie să existe nicio nelămurire în chestiunea noastră. Medicul este de altfel un om foarte apreciat, un savant, el e cel care l-a salvat pe domnul Pillerault, unchiul de-al doilea al ginerelui dumneavoastră, domnul viconte Popinot. Acuma, dacă aveți bunătatea să-mi promiteți aceste două locuri, cel de judecător de pace și sinecura medicală pentru prietenul meu, îmi iau asupra-mi să vă aduc moștenirea aproape intactă... Zic aproape intactă, fiindcă va fi grevată de obligațiile care vor trebui luate față de legatar și față de câteva persoane al căror ajutor ne este realmente indispensabil. Nu vă veți îndeplini făgăduielile decât după ce le voi fi îndeplinit eu pe ale mele.

Prezidenta, care, de la o vreme, își încrucișase brațele ca o persoană obligată să suporte o predică, le desfăcu, îl privi pe Fraisier și-i spuse:

— Domnule, întrucât te privește, ești foarte clar, ce-i drept; dar, întrucât mă privește, totul plutește în întuneric...

— În două cuvinte totul e lămurit, doamnă, zise Fraisier. Domnul prezident este singurul și unicul moștenitor de gradul al treilea al domnului Pons. Domnul Pons este foarte bolnav, o să-și facă testamentul, dacă nu l-a și făcut, în favoarea unui german, prietenul său, numit Schmucke, iar valoarea moștenirii va fi de mai mult de șapte sute de mii de franci. Până în trei zile sper să am informații absolut exacte asupra cifrei...

— Dacă-i așa, își spuse sieși cu voce tare prezidenta. Înarmurită de posibilitatea acestei cifre, am făcut o mare greșală certându-mă cu el, acuzându-l...

— Nu, doamnă, fiindcă, fără această ruptură, ar fi

astăzi vesel ca un cintezoî şi ar trăi mai mult decât dumneavoastră, decât domnul prezident şi decât mine... Providenţa îşi are căile ei, să nu le cercetăm! adăugă el pentru a acoperi ceea ce era odios în acest gând. Ce vreţi! noi, oamenii de afaceri, vedem latura pozitivă a lucrurilor. Înţelegeţi acum, doamnă, că, din înaltul post pe care-l ocupă domnul prezident de Marville, n-ar face nimic, n-ar putea face nimic în situaţia actuală. E la cuţite cu vărul său, nu vă mai vedeţi cu Pons, l-aţi exclus din cercul dumneavoastră, şi aveţi, fără îndoială, motive foarte serioase pentru asta; dar bătrânul e bolnav şi îşi lasă averea singurului său prieten. Un preşedinte al Curţii cu juri din Paris nu poate avea nimic de zis în asemenea împrejurări împotriva unui testament făcut după regulile convenite. Dar, fie vorba între noi, doamnă, e foarte neplăcut, când ai dreptul la o moştenire de şapte-opt sute de mii de franci... ştiu eu! un milion poate, şi când eşti singurul moştenitor legal, să nu-ţi dobândeşti bunul... Atâta numai că, pentru a-ţi atinge scopul, te bagi în intrigi murdare, atât de încurcate, cu atâtea chiţibuşuri; mai trebuie să ai de-a face cu drojdia societăţii, cu servitori, cu subalterni, şi să-i ţii atât de strâns, încât niciun procedurist, niciun notar din Paris nu poate urmări o asemenea afacere. Pentru asta e nevoie de un avocat fără procese ca mine, realmente capabil şi cu totul devotat, a cărui situaţie, din nefericire, să fie la nivelul oamenilor acestora... Eu mă ocup, în arondismentul meu, de afacerile micilor burghezi, ale lucrătorilor, ale oamenilor din popor... Da, doamnă, iată în ce hal m-a adus duşmănia unui procuror regal ajuns astăzi substitut la Paris, care nu mi-a iertat superioritatea... Eu vă cunosc, doamnă, ştiu cât de puternică e protecţia dumneavoastră, şi mi s-a părut că, făcându-vă un astfel de serviciu, voi vedea sfârşitul mizeriilor mele şi triumful doctorului Poulain, prietenul meu...

Prezidenta stătea gânditoare. Moment de nelinişte

groaznică pentru Fraisier. Vinet, unul dintre oratorii grupului de centru din Cameră, procuror general de șaisprezece ani, indicat de zece ori pentru a îmbrăca hlamida de cancelar^[158], tatăl procurorului regal din Mantes, numit de un an substitut la Paris, era un adversar pentru dușmănoasa prezidentă... Trufașul procuror general nu-și ascundea disprețul pentru președintele Camusot. Fraisier nu cunoștea aceste împrejurări și nu trebuia să le cunoască.

— Dumneata n-ai pe conștiință decât faptul că ai lucrat pentru ambele părți? întrebă ea privindu-l țință pe Fraisier.

— Doamna prezidentă îl poate întreba pe domnul Leboeuf, domnul Leboeuf îmi arăta bunăvoință.

— Ești sigur că domnul Leboeuf va da informații bune despre dumneata domnului de Marville și domnului conte Popinot?

— Garantez. De altfel, doamnă prezidentă, dacă îmi îngăduiți, mă voi duce la Mantes să vorbesc cu domnul Leboeuf. Asta nu ne va întârzia cu nimic, fiindcă nu voi ști în mod sigur cifra succesiunii decât peste două sau trei zile. Vreau și trebuie să-i ascund doamnei prezidente toate șurubăriile acestei afaceri; dar răsplata pe care o aștept pentru deplinul meu devotament nu e oare un zălog de reușită?

— Ei bine, câștigă-l în favoarea dumatăle pe domnul Leboeuf și, dacă succesiunea are valoarea de care vorbești dumneata, lucru de care mă îndoiesc, îți promit cele două posturi, în caz de succes, bineînțeles...

— Garantez, doamnă. Veți avea, însă, bunătața să-i chemați aci pe notarul și pe proceduristul dumneavoastră, când voi avea nevoie de ei, să-mi dați o procură ca să acționez în numele domnului președinte și să le spuneți acestor domni să urmeze instrucțiunile mele, să nu întreprindă nimic din proprie inițiativă.

— Dumneata ai răspunderea, spuse solemn prezidenta, dumneata trebuie să ai și toată puterea. Dar

domnul Pons este oare chiar foarte bolnav? întrebă ea zâmbind.

— Ce să zic, doamnă, s-ar putea vindeca, mai ales că e îngrijit de un om atât de conștiincios ca doctorul Poulain, fiindcă prietenul meu, doamnă, nu e decât un spion nevinovat condus de mine în interesul dumneavoastră; dar este acolo, lângă bolnav, o portăreasă care, ca să pună mâna pe treizeci de mii de franci, l-ar împinge în groapă... Nu că l-ar omori, n-o să-i dea arsenic, n-o să fie atât de miloasă, o să facă mai rău, o să-l asasineze moralmente, o să-l enerveze de o mie de ori pe zi. Într-o ambianță de tăcere și de liniște, dacă ar fi bine îngrijit și alintat de prieteni undeva, la țară, bietul bătrân s-ar face bine; dar, hărțuit de o doamnă Evzard, care era, în tinerețe, una dintre cele treizeci de vânzătoare frumoase de stridii ridicate în slavă la Paris, lacomă, flecară, brutală, cicălit de ea ca să facă un testament în care să-i lase o parte bună, bolnavul va ajunge în mod fatal la sclerozarea ficatului, poate că în momentul acesta chiar i se formează calcule, și, pentru a fi extrase, va trebui să se recurgă la o operație pe care nu o va suporta... Doctorul, suflet ales, se află într-o situație îngrozitoare. Ar trebui, de fapt, să ceară concedierea acestei femei...

— Bine, dar zgrițuroaica asta e un monstru! exclamă prezidenta luându-și vocea ei subțirică.

Asemănarea asta între el și teribila prezidentă îl făcu să zâmbească în sine pe Fraisier, care știa ce înseamnă aceste dulci modulații artificiale ale unei voci de obicei acre. Își aminti de un prezident, erou al unei povestiri a lui Ludovic al XI-lea, pe care monarhul a semnat-o prin ultimul cuvânt al ei. Magistratul acela, blagoslovit cu o nevastă croită după tiparul celei a lui Socrate^[159], și neavând răbdarea filosofică a marelui om, dădu poruncă să se amestece cu sare ovăzul cailor și să nu li se dea apă. Când nevastă-sa se duse cu trăsura la moșie, de-a lungul Senei, caii se repeziră cu ea cu tot în apă ca să

bea, iar magistratul mulțumi proniei cerești care-l scăpase *în chip atât de firesc* de nevastă-sa. În acel moment, doamna de Marville îi mulțumea lui Dumnezeu că pusese lângă Pons o femeie care s-o scape de el *în chip cinstit*.

— Nu-mi trebuie niciun milion, zise ea, cu prețul unui lucru incorect... Prietenul dumitale trebuie să-i atragă atenția domnului Pons și să ceară concedierea acestei portărese.

— Mai întâi, doamnă, domnii Schmucke și Pons cred că femeia asta e un înger și l-ar trimite la plimbare pe prietenul meu. Apoi, această groaznică vânzătoare de stridii este binefăcătoarea doctorului, ea l-a adus la domnul Pillerault. El îi spune femeii că e nevoie ca bolnavul să fie tratat cu cea mai mare blândețe, dar, recomandările lui au ca rezultat doar să-i arate ființei ăsteia mijloacele de a agrava boala.

— Ce crede prietenul dumitale despre starea vărului *meu*? întrebă prezidenta.

Fraisier o făcu să se înfioare pe doamna de Marville prin justetea răspunsului și prin luciditatea cu care pătrunsese în inima ei, la fel de lacomă ca și cea a femeii Cibot.

— Până în șase săptămâni succesiunea e deschisă.

Prezidenta plecă ochii.

— Bietul om! zise ea, încercând, dar fără succes, să-și ia o expresie tristă.

— Doamna prezidentă are să-i comunice ceva domnului Leboeuf? Mă duc la Mantes cu drumul de fier.

— Da, rămâi aici, am să-i scriu să vină mâine să cineze cu noi; am nevoie să-l văd ca să ne sfătuim împreună cum să reparăm nedreptatea a cărei victimă ai fost.

Când prezidenta ieși, Fraasier, care se și vedea judecător de pace, nu mai semăna cu el însuși: părea voinic, respira până în fundul plămânilor aerul fericirii

și adierea plăcută a succesului. Sorbind din rezervorul necunoscut al voinței noi și puternice doze de licoare divină, se simți în stare, ca și Rémonencq, să comită, ca să reușească, până și o crimă, numai dovezi să nu existe. Față de prezidentă, mersese cu curaj foarte departe, transformând presupunerile în realitate, dând asigurări la întâmplare, cu singurul scop ca ea să-i încredințeze salvarea moștenirii și ca să-i obțină protecția. Reprezentant a două imense mizerii și al unor dorințe nu mai puțin imense, el dădea disprețuitor cu piciorul gospodăriei lui îngrozitoare din strada Perle. Întrevedea trei mii de franci onorarii din partea portăresei și cinci mii de franci din partea președintelui. Asta însemna un apartament convenabil. În sfârșit se achita față de doctorul Poulain. Unele firi dușmănoase, hapsâne și înclinate spre răutate din cauza suferinței sau a bolii cunosc sentimente contrare cu un grad egal de violență: Richelieu era tot atât de bun prieten, pe cât era de crud dușman. Ca recunoștință față de ajutorul pe care i-l dăduse Poulain, Fraisier s-ar fi lăsat tăiat în bucățele pentru el. Întorcându-se cu o scrisoare în mână, prezidenta îl privi, fără ca el s-o vadă, pe omul acesta, care acum credea într-o viață fericită și cu venituri bune, și i se păru mai puțin urât decât la prima privire pe care i-o aruncase; de altfel, avea să-i fie de folos; privești altfel unealta care-ți aparține decât pe cea a vecinului.

— Domnule Fraisier, zise ea, mi-ai dovedit că ești un om inteligent, te cred în stare să fii sincer.

Fraisier făcu un gest grăitor.

— Ei bine, reluă prezidenta, te somez să răspunzi sincer la această întrebare: eu sau domnul de Marville am putea fi compromiși în urma demersurilor dumitale?...

— N-aș fi venit la dumneavoastră, doamnă, dacă aș avea să-mi reproșez vreodată că v-am stropit cu noroi, fie cât o gămălie de ac, fiindcă pata pare atunci mare cât

luna. Uitați, doamnă, că, pentru ca eu să ajung judecător de pace la Paris, trebuie mai întâi să fiți mulțumiți de mine.

— Foarte bine. Iată scrisoarea pentru domnul Leboeuf. Aștept informațiile despre valoarea succesiunii.

— Aici e totul, spuse Fraisier șmecherește, salutând-o pe prezidentă cu toată grația pe care i-o permitea mutra lui...

— Ce noroc! își spuse doamna Camusot de Marville. Al! vasăzică am să fiu bogată! Iar Camusot are să fie deputat, fiindcă dacă-i dăm drumul lui Fraisier ăsta în arondismentul Bolbec, o să ne obțină majoritatea. Ce unealtă!

— Ce noroc! își spuse Fraisier coborând scara, și ce femeie strașnică e doamna Camusot! O asemenea nevastă mi-ar trebui mie! Acuma, la treabă.

Și plecă la Mantes, unde avea de obținut favoarea unui om pe care-l cunoștea prea puțin.

Trei zile mai târziu, în timp ce Schmucke dormea, fiindcă bătrânul muzician și portăreasa își împărțiseră corvoada de a sta lângă bolnav zi și noapte, ea și avusese ceea ce numea *un schimb de cuvinte* cu bietul Pons. Nu e inutil să atragem atenția asupra unei particularități neplăcute a hepatitei. Bolnavii cu ficatul mai mult sau mai puțin atins sunt înclinați spre enervare, spre mânie, iar aceste mâinii le produc pe moment o ușurare; așa după cum, într-un acces de febră, simți că ți se trezesc forțe nemăsurate. Dar după ce trece accesul, vine prăbușirea, *colapsul*, cum spun medicii, și atunci măsori, în toată gravitatea lor, pierderile pe care le-a suferit organismul. Astfel, în bolile de ficat, și mai ales în cele provocate de mari supărări, bolnavul are, după accesele de furie, niște slăbiciuni cu atât mai primejdioase, cu cât trebuie să țină un regim sever. E un fel de febră care tulbură mecanismul umoral al omului, fiindcă febra aceasta nu e nici în sânge, nici

în creier. Această iritare a întregului organism produce o melancolie în cursul căreia bolnavul ajunge să se urască și pe sine însuși. Într-o asemenea situație, orice poate produce o enervare primejdioasă. Ca femeie din popor fără experiență și fără cultură, madam Cibot nu credea, cu toate recomandările doctorului, în aceste încordări ale sistemului nervos datorite sistemului umoral. Explicațiile domnului Poulain erau pentru ea *de-ale doctorilor*. Voia cu orice preț, așa cum se întâmplă cu toți oamenii din popor, să-l hrănească pe Pons și, ca s-o împiedice să-i dea pe ascuns șuncă, o omletă bună sau cremă de șocolată, era nevoie ca doctorul Poulain să-i spună răspicat:

— Dă-i o singură îmbucătură din ce vrei dumneata domnului Pons și-l omori ca și când i-ai trage un glonte.

În această privință, încăpățânarea claselor populare e atât de mare, încât refuzul bolnavilor de a se duce la spital vine din credința poporului că acolo oamenii mor fiindcă nu li se dă de mâncare. Mortalitatea pricinuită de merindele aduse pe ascuns de către neveste bărbaților a fost atât de mare, încât i-a determinat pe medici să hotărască o percheziție corporală extrem de severă în zilele când vin rudele să-i vadă pe bolnavi. Madam Cibot, pentru a ajunge la o ceartă momentană necesară realizării unui profit imediat al ei, povesti vizita la directorul teatrului, fără să uite *schimbul de cuvinte* cu domnișoara Héloïse, dansatoarea.

— Dar ce căutai acolo? o întrebă pentru a treia oară bolnavul, care n-o putea opri pe portăreasă când își dădea ea drumul la vorbă.

— Și așa, după ce i-am spus verde părerea mea, *donșoara* Héloïse a văzut cu cine are de-a face, s-a dat bătută și, după aia, am fost prietene bune. Acuma, mă întrebi ce căutam acolo? zise ea repetând întrebarea lui Pons.

Unii flecari, și aceia sunt flecari de geniu, adună astfel interpelările, obiecțiile și observațiile ca un fel de

provizii cu care să-și alimenteze vorbirea; ca și când izvorul ei ar putea seca vreodată.

— Păi, m-am dus să-l scot din încurcătură pe domnu Gaudissart al *dumneatale*; are nevoie de o muzică pentru un balet, și *dumneatale*, scumpule, nu mai ești în stare să mâzgălești hârtie și să-ți faci datoria... Și-așa am auzit c-o să-l cheme pe unu, domnu Garangeot, ca să pună pe muzică *Mohicanii*...

— Garangeot! strigă Pons furios, Garangeot, un om fără pic de talent, eu nu l-am primit nici ca vioara întâi! E un om foarte inteligent, care face foarte bune foiletoane despre muzică; dar îl desfid să compună o arie!... Și de unde naiba ți-a venit ideea să te duci la teatru?

— Pii, da' afurisit e diavolu' ăsta!... Stai nițel, pușor, nu da în foc ca laptele... Poți să scrii muzică în halul în care ești? Păi, nu te-ai uitat în oglindă? Vrei să-ți dau o oglindă? Ești numai' pielea și oasele... Ești fără putere ca o vrăbiuță... și te crezi în stare să scrii note... păi nici pe-ale mele nu le-ai putea scrie... Asta mi-aduce aminte că trebuia să mă duc la aia de la al treilea, care ne datorează șaptesprezece franci... nu strică, șaptesprezece franci; după ce plătim spițeru' nu ne mai rămâne nici douăzeci de franci... Așa că trebuia să-i spun omului ăstuia, care pare un om cumsecade, lu domnu Gaudissart... îmi place numele lui... e un băiat de viață, cu care m-aș potrivi bine... Asta n-o să sufere niciodată de ficat!... Carevasăzică, trebuia să-i spun cum te afli... Păi de! nu ești bine, și momentan te-a înlocuit...

— Înlocuit? strigă Pons cu o voce formidabilă, ridicându-se în capul oaselor.

În general, bolnavii, mai ales cei asupra cărora și-a ridicat coasa Moartea, se agață de posturile lor cu furia pe care o desfășoară debutanții ca să le obțină. De aceea, înlocuirea lui îi păru bietului muribund o primă moarte.

— Bine, dar doctorul îmi spune, reluă el, că-mi merge foarte bine! că o să-mi reiau în curând viața obișnuită. Dumneata m-ai ucis, m-ai ruinat, m-ai asasinat!...

— Ei, ei, ei, ei! exclamă portăreasa, uite că te-ai aprins! Zi așa, sunt călăul *dumneatale*, când sunt cu spatele, tot drăgălășenii de-astea îi spui lui domnu Schmucke. Lasă, c-aud eu bine ce spui!... Ești un monstru de nrecunoștință.

— Bine, dar nu știi că, dacă am să întârzii cu convalescența doar cincisprezece zile, o să mi se spună, la întoarcere, că sunt o vechitură, o căzătură, că mi-a trecut timpul, că sunt de pe vremea stilului *Empire*, *rococo*⁽¹⁶⁰⁾, exclamă bolnavul, care voia să trăiască. Între timp Garangeot își va fi făcut prieteni la teatru, de la oamenii de control până la mașiniștii de sub tavan! Va fi coborât diapazonul pentru vreo actriță fără voce, va fi lins cizmele domnului Gaudissart; va fi publicat, prin prietenii săi, elogii despre toată lumea prin foiletoane; și atunci, doamnă Cibot, într-o treabă ca asta, lumea se pricepe să găsească păduri în capul unui chel!... Ce diavol te-a pus să te duci acolo?...

— Păi ce mai! domnu' Schmucke a vorbit cu mine despre asta mai bine de-o săptămână. Ce să-ți fac? *Dumneatale* nu te gândești decât la *dumneatale*! Ești un egoist în stare să omori oamenii ca să te vindecii!... Păi bietu' domnu Schmucke e rupt de oboseală de-o lună de zile, abia-și trage sufletu', nu mai poate să se ducă nicăieri, nici să dea lecții, nici să facă de serviciu la teatru; păi, *dumneatale* nu-ți dai seama de nimic? El stă noaptea și eu stau ziua. Dacă și-acuma aș sta noaptea cum am încercat la început, când credeam că o să-ți treacă repede, ar trebui să dorm ziua! Și atunci cine-or să vadă de gospodărie și-or să fie cu ochii-n patru?... Și n-ai ce face, boala-i boală!... asta-il...

— E imposibil să fi avut Schmucke ideea asta...

— Acuma, te pomenești că mi-o fi trăsnet mie prin cap! Da' ce crezi, că suntem de fier? Păi, dacă domnu

Schmucke ar fi ținut-o tot așa, să se ducă la șapte-opt lecții și să stea seara la teatru de la șase jumătate până la unsprezece jumătate cu dirijatul orchestrei, ar fi dat ortul popii în zece zile... Dorești *dumneatale* moartea omului ăstuia cumsecade, care și-ar da viața pentru *dumneatale*? Jur pe mormântul tatei și al mamei că nu s-a mai văzut bolnav ca *dumneatale*... Unde ți-e judecata, ai pus-o la *muntele după etate*? Toată lumea se omoară aici pentru *dumneatale*, toți fac cum e mai bine, și nu ești mulțumit... Vrei să înnebunim, s-ajungem buni de legat?... Eu, până una-alta, sunt spetită!

Madam Cibot putea vorbi în voie fiindcă mânia îl împiedica pe Pons să rostească vreun cuvânt. Se învârtea în pat, abia dacă putea să articuleze interjecții, trăgea să moară. Ca întotdeauna, când cearta ajungea la gradul ăsta, apăreau deodată cuvintele mieroase. Îngrijitoarea se repezi la bolnav, îl luă de cap, îl sili să se culce și trase pe el cuvertura.

— Da' cum se poate să te necăjești în halu' ăsta? O fi fiind boala *dumneatale*, puișor! Așa spune dragu' de doctoru' Poulain. Haide, liniștește-te. Fii drăguț, băiețașu' mamei drag. Ești ființa a mai iubită de toți ai din jur, iă până și doctoru vine să te vadă chiar și de două ori pe zi! Ce-are să zică dacă te găsește așa de tulburat? Mă scoți din sărite! nu-i frumos din partea *dumneatale*... Când o are cineva de îngrijitoare pe madam Cibot, se poartă bine cu ea... Țipi, vorbești!... știi bine că n-ai voie. Vorba îți face nervi... Și pentru ce să te înfurii? Numai *dumneatale* ești de vină... tot timpu' mă cicălești! Ia stai și judecă! Dacă domnu Schmucke și cu mine, care țiiu la *dumneatale* ca la ochii din cap, am crezut că așa e bine... înseamnă că așa e bine, îngerașule!

— Schmucke n-a putut să-ți spună să te duci la teatru fără să mă întrebe și pe mine.

— Vrei să-l trezim, pe bietu' și scumpu' de el, care

doarme ca un fericit întru Domnu, și să-l luăm de martor?

— Nu! nu! strigă Pons. Dacă dragul și iubitorul de Schmucke a luat hotărârea asta, înseamnă că sunt mai bolnav decât cred, spuse Pons aruncând o privire plină de cumplită melancolie asupra obiectelor de artă care-i împodobeau camera. Va trebui să-mi iau rămas bun de la scumpele mele tablouri, de la toate lucrurile astea din care-mi făcusem prieteni... și de la minunatul meu Schmucke! Vai! să fie oare adevărat?

Madam Cibot, comediantă fără scrupule, își duse la ochi batista. Răspunsul acesta mut îl făcu pe bolnav să cadă într-o neagră visare. Doborât de cele două lovituri date în puncte atât de sensibile, viața socială și sănătatea, pierderea situației și perspectiva morții, Pons căzu într-o astfel de slăbiciune, încât nu mai avu puterea să se înfurie. Și rămase posomorât ca un ofticos după criză.

Văzându-și victima la pământ, madam Cibot spuse:

— Să știi că, în interesu' lui domnu Schmucke, ai face bine să chemi pe notaru' din cartier, domnu Trognon, un om foarte de treabă.

— Îmi vorbești mereu de Trognon ăsta, zise bolnavul.

— Al! mie mi-e totuna, el sau altu', că tot n-o să-mi lași nimic.

Și dădu din cap în semn de dispreț pentru bani.

Se făcu iar tăcere.

În acel moment, Schmucke, care dormea de la ora șase, se sculă trezit de foame, veni în camera lui Pons și se uită la el câteva clipe fără să spună nimic, căci madam Cibot își pusese un deget pe buze făcând:

— Ssst!

Apoi se ridică, se apropie de german ca să-i vorbească la ureche și-i spuse:

— Slavă Domnului! uite-l că doarme, e nă răvaș rău... Ce să-i faci? Se luptă cu boala...

— Nu, dimpotrivă, sunt foarte răbdător, răspunse victima cu un glas tânguitor care vădea o cumplită descurajare; dar, dragă Schmucke, s-a dus la teatru ca să fiu dat afară...

Se opri și n-avu puterea să termine. Madam Cibot profită de acest răgaz ca să-i dea de știre lui Schmucke prin semne că e vorba de o minte care o ia razna și zise:

— Să nu zici altfel, că i s-ar trage moartea din asta...

— Și, reluă Pons, uitându-se la fața de om cinstit a lui Schmucke, mai pretinde că tu ai trimis-o...

— *Ta, răspunse Schmucke eroic, drepuia. Dagi!... lază-ne ză de zalfăm!... E o brozdie ză de brăbădejdi mungind, gânt ai cine gomor... Vă-de zănădoz, o ză fintern geja jeghiduri ji o ză ne zvârjim linijdiți în ein golț, gu traca de matam Zipod...*

— Te-a pervertit și pe tine! răspunse Pons cu durere.

Nemaizărind-o pe madam Cibot, care se dusesese în spatele patului ca să nu vadă Pons semnele pe care i le făcea lui Schmucke, bolnavul o crezu plecată.

— Mă ucide! adăugă el.

— Cum, te ucid? spuse ea apărând cu ochii scăpărând și cu mâinile în șolduri. Asta-i vasăzică răsplata pentru că am fost credincioasă ca un câine?... Doamne, Dumnezeu!

Izbucni în lacrimi, se lăsă să cadă pe un fotoliu, și gestul acesta dramatic îi pricinui lui Pons tulburarea cea mai dăunătoare.

— Ei, atunci, spuse ea ridicându-se și uitându-se la cei doi prieteni cu priviri de femeie dușmănoasă, priviri care aruncă gloanțe și venin totodată, m-am săturat să mă omor aci muncind, și să nu fie nimic bine din ce fac. Să vă luați o îngrijitoare!

Cei doi prieteni se priviră înspăimântați.

— O! degeaba vă uitați unu la altu' ca niște actori! Gata! O să-l rog pe doctoru' Poulain să vă caute o soră! Și să încheiem socotelile. Să-mi dați înapoi banii pe care i-am băgat aci... și pe care nu vi i-aș fi cerut niciodată...

eu, care m-am dus la domnu Pillerault să-i mai cer cu împrumut încă cinci sute de franci...

— *E tin gauza polii!* zise Schmucke repezindu-se la madam Cibot și luând-o de talie, *ai răptare!*

— *Dumneatale* ești un înger, că ți-aș săruta și urmele pașilor, zise ea. Da' domnu Pons nu m-a iubit niciodată, totdeauna i-am fost urâtă!... De altfel, poate-și închipuie că vreau să mă treacă în testament...

— *Sst! ai ză-l ugizi!* exclamă Schmucke.

— Rămas bun, domnule, veni ea să-i spună lui Pons, fulgerându-l cu privirea. De rău ce-ți vreau, îți urez să fii sănătos. Când ai să te porți frumos cu mine, când ai să crezi că e bine ce fac, am să mă-ntorc! Până atunci, stau acasă... Erai ca și copilu' meu, de când s-a pomenit să se răzvrătească copiii împotriva mamelor?... Nu, nu, domnule Schmucke, nu vreau s-aud nimic... Am să-ți aduc cina, am să te servesc; da' să vă luați o îngrijitoare, să-i cereți una lu domnu Poulain.

Și ieși trântind ușile cu atâta violență, încât obiectele fragile și prețioase se clătinară. Bolnavul auzi cum se ciocneau porțelanurile, și zgomotul ăsta fu pentru el ca lovitura de grație dată unui om tras pe roată.

După un ceas, portăreasa, în loc să intre la Pons, veni să-l cheme pe Schmucke prin ușa camerei de culcare, spunându-i că cina îl așteaptă în sufragerie. Bietul german veni cu fața palidă sși plină de lacrimi.

— *Piedul Bons telirează*, spuse el, *găgi bredinte gă tumneata ejdi o griminală. E tin gauza polii*, zise el ca s-o înduioșeze pe madam Cibot fără să-l acuze pe Pons.

— O! m-am săturat de boala lui! Știi una, tată nu mi-e, bărbat nu mi-e, frate nu mi-e, copil nu mi-e. Nu mă poate suferi, să-i fie de bine! După *dumneatale*, să știi, aș merge până la capătu' lumii; da', după ce-ți dai viața, inima, toate economiile, după ce nici de bărbat nu-ți mai vezi cum trebuie, că uite, Cibot e bolnav, să auzi că te face *cremenală*... e cam prea de oaie...

— *O oaie?*

— Da, oaie. Să nu mai lungim vorba. Să trecem la fapte! Uite, îmi datorați trei luni a o sută nouăzeci de franci, asta face cinci sute șaptezeci! plus chiria pe care-am plătit-o de două ori, uite și chitanțele, șase sute de franci, pe lângă remiză și impozite; vasăzică, o mie două sute de franci fără ceva și, în fine, ale două mii de franci, fără dobândă bineînțeles; cu totu', trei mii o sută nouăzeci și doi de franci... Și gândește-te c-o să-ți trebuiască cel puțin două mii de franci să-i ai în casă pentru soră, pentru medic, pentru medicamente și pentru mâncarea îngrijitoarei. Uite pentru ce împrumutasem o mie de franci de la domnu Pillerault, spuse ea arătând hârtia de o mie de franci dată de Gaudissart. Schmucke asculta socoteala asta cu o uimire foarte ușor de înțeles, căci se pricepea la cifre cât se pricep pisicile la muzică.

— *Matam Zipod, Bons nu e în de dă virea! Iardă-l, încrisește-l moi tebarde, rămâi brojitența nosdra... de roc în cenughi.*

Și germanul se prosternă în fața portăresei, sărutând mâinile călăului.

— Ascultă, puiule dragă, zise ea ridicându-l pe Schmucke și sărutându-l pe frunte, uite că Cibot e bolnav, stă în pat, am trimis după doctoru' Poulain. Așa stând lucrurile, trebuie să-mi aranjez și eu afacerile. De altminteri, Cibot, care m-a văzut plângând când am venit acasă, s-a înfuriat așa de tare, că nu mă mai lasă să calc p-aci. El cere banii, că sunt banii lui doar. Noi, femeile, ce putem face? Da' dacă omu' capătă înapoi banii, asta l-o liniști poate. E toată averea lui, bietu' om, economiile de douăzeci și șase de ani de gospodărie, câștigate cu sudoarea frunții. Îi trebuie banii mâine, nu-i glumă... *Dumneatale* nu-l cunoști pe Cibot: când e înfuriat, e în stare să omoare un om. Ei, poate c-o să-mi dea voie să viu iar să vă îngrijesc pe amândoi. Fii pe pace, am să-l las să mă facă cu ou și cu oțet. Am să

înghit asta, fiindcă țiiu la *dumneatale*, că ești ca un îngeraș.

— Nu, zând un pied om, gare iupejde be briedenul zău, gare ar ta fița za ga ză-l zalfeze...

— Da' banii? Dragă domnule Schmucke, să zicem așa că nu-mi dai nimic, da' vă trebuie trei mii de franci pentru cheltuieli? Ce să zic, știi ce-aș face eu în locu' *dumneatale*? N-aș sta mult la gânduri și aș vinde șapte ori opt prăpădite de tablouri, și aș pune în loc câteva din ăle care stau în odaia *dumneatale* cu fața la perete că n-au loc! Că, ori tablou ăsta, ori ălălalt, nu-i totuna?

— *Tar bendruge?*

— Fiindcă-i tare rău! din cauza bolii, că altfel, când e sănătos e un mielușel! E în stare să se scoale și să scotocească peste tot; și dacă s-ar întâmpla să vie în salon, măcar că n-are putere nici să mai treacă pragu' odăii, se cheamă că le-ar găsi pe toate la număr!...

— *E jusd?*

— Păi o să-i spunem de vânzare când o fi sănătos bine. Dacă vrei să-i mărturisești vânzarea, aruncă totu' pe mine, zi c-a trebuit să-mi plătești. Lasă, că știu eu să rabd...

— *Eu nu bod ză tisbun te lугruri gare nu-mi abarțin...* răspunse simplu și cinstit germanul.

— Ei, atunci, am să vă fac citație, *dumneatale* și lu domnu Pons.

— *Ar înzemna ză-l omorâm...*

— Alege!... Doamne! vinde tablourile și-i spui p-ormă... îi arăți citația...

— *Ei pine, tă-ne în jutecadă... am ză mă zguz aja... am ză-i arad gidația...*

Chiar în ziua aceea, la ora șapte, coana Cibot, care se dusesese să consulte un portărel, îl chemă pe Schmucke. Germanul se văzu în fața domnului Tabareau, care-l somă să plătească; și, la răspunsul lui Schmucke, care tremura din cap până în picioare, fu citat, el și cu Pons,

în fața tribunalului, pentru a fi condamnați să facă plata. Înfrățirea acestui om, hârtia timbrată scrisă în grabă produsese atâta impresie asupra lui Schmucke, încât nu mai rezistă.

— *Finte daplourile*, zise el cu lacrimile în ochi.

A doua zi la șase dimineața, Elie Magus și Rémonencq își desprinseseră fiecare tablourile de pe perete. Două chitanțe a câte două mii cinci sute de franci fură redactate astfel, fiind în perfectă regulă.

„Subsemnatul, în numele domnului Pons, recunosc că am primit de la domnul Elie Magus suma de două mii cinci sute de franci pentru patru tablouri pe care i le-am vândut, suma de mai sus trebuind să servească cerințelor domnului Pons. Unul dintre aceste tablouri, atribuit lui Dürer, este un portret de femeie; al doilea, din școala italiană, este tot un portret; al treilea este un peisaj olandez de Breughel; al patrulea e un tablou florentin reprezentând Sfânta Familie, de un pictor necunoscut.”

Chitanța dată lui Rémonencq era în aceiași termeni și cuprindea un Greuze, un Claude Lorrain, un Rubens și un Van Dyck, camuflați sub numele de tablouri din școala franceză și din școala flamandă.

— *Agejdi pani m-ar vage să gret gă vleagurile agesdea vag geja barale*, zise Schmucke încasând cei cinci mii de franci.

— Fac ceva parale, zise Rémonencq. Eu aș da bucuos pe toate o sută de mii de franci.

Auvergnatul, rugat să facă acest serviciu, înlocui cele opt tablouri cu altele de aceeași dimensiune, cu același fel de rame, alegând din tablourile mai proaste pe care Pons le pusese în camera lui Schmucke. Ajuns în stăpânirea celor patru capodopere, Elie Magus o luă pe madam Cibot la el acasă, chipurile ca să-i plătească ce-i datora. Dar se văită de sărăcie, găsi că pânzele au defecte, că trebuie întărite cu altă pânză pe dedesubt și-i

oferi portăresei treizeci de mii de franci comision; o făcu să primească, arătându-i hârtiile scânteietoare pe care Banca a gravat cuvântul de O MIE FRANCI! Magus îl sili pe Rémonencq să-i dea aceeași sumă femeii Cibot, și-i împrumută suma pe garanția celor patru tablouri, care-i fură lăsate zălog. Cele patru tablouri ale lui Rémonencq îi părură atât de minunate lui Magus, că, neputându-se hotărî să le dea înapoi, îi aduse, a doua zi, șase mii de franci beneficiu telalului, care îi cedă cu factură cele patru pânze. Madam Cibot, îmbogățită cu șaizeci și opt de mii de franci, ceru din nou celor doi complici ai săi să păstreze cel mai mare secret și-l rugă pe evreu să-i spună cum ar putea să plaseze suma aceasta astfel ca nimeni să nu știe că o are.

— Cumpără acțiuni ale căilor ferate din regiunea Orléans, sunt cu treizeci de franci sub cota de emisiune, o să-ți dublezi capitalul în trei ani, și n-ai să ai de păstrat decât niște bucăți de hârtie care încap într-o geantă.

— Stai aici, domnule Magus, mă duc la omu' de afaceri al familiei domnului Pons, el vrea să știe pe ce preț ai cumpăra *dumneatale* tot calabalâcul de sus... Mă duc să ți-l aduc.

— Dacă-ar fi văduvă! îi spuse Rémonencq lui Magus, tare mi-ar conveni, că uite-o și bogată...

— Mai ales dacă-și plasează banii în căile ferate Orléans; peste doi ani o să aibă de două ori atât. În asta mi-am plasat și eu bieteile mele economii, zise evreul, sunt zestrea fetei mele. Haidem să facem o mică plimbare pe bulevard în așteptarea avocatului...

— Dacă Dumnezeu ar vrea să-l cheme la el pe Cibot ăsta, care și-așa e foarte bolnav, reluă Rémonencq, aş avea o femeie strașnică, în stare să țină un magazin, și aş putea începe o negustorie pe picior mare...

— Bună ziua, dragă domnule Fraisier, zise madam Cibot pe un ton micos intrând în cabinetul avocatului. Ei, ce-mi spune portarul *dumneatale*, că te muți de-

aci?...

— Da, dragă doamnă Cibot, iau apartamentul de la primul etaj din casa unde stă doctorul Poulain, deasupra lui. Caut cu împrumut două-trei mii de franci ca să mobilez cum trebuie acest apartament, care, ce să zic, e foarte drăguț, l-a renovat proprietarul. Reprezint, cum ți-am spus, interesele președintelui de Marville, ca și pe ale dumitale... Mă las de meseria de acum, am să mă înscriu pe lista avocaților, așa că trebuia să am o locuință bună. Avocații din Paris nu permit să fie înscriși pe listă decât cei care au un mobilier onorabil, o bibliotecă etc. Sunt doctor în drept, mi-am făcut stagiul, mi-am și găsit protectori puternici... Ei, cum stăm?

— Pot să-ți dau economiile mele care sunt la Casa de depuneri, îi spuse madam Cibot; n-am mare lucru, trei mii de franci, rodul a douăzeci și cinci de ani de economie și lipsuri... îmi faci o poliță, cum zice Rémonencq, că eu sunt neștiutoare, nu știu decât ce mă învață alții...

— Nu, statutul baroului nu permite unui avocat să semneze polițe; am să-ți fac o chitanță cu dobândă de cinci la sută, și-ai să mi-o restitui dacă îți obțin o mie două sute de franci rentă viageră în succesiunea bătrânului Pons.

Prinsă în cursă, madam Cibot tăcu.

— Cine tace înseamnă că n-are nimic împotrivă, reluă Fraisier. Adu-mi banii mâine.

— Al ți-aș plăti prea bucuros onorariile dinainte, zise portăreasa, așa aș fi sigură de rentă.

— Cum stăm? reluă Fraisier, făcând din cap un semn afirmativ. L-am văzut pe Poulain aseară, se pare că îl iei repede pe bolnav... încă un asalt ca cel de ieri și o să i se formeze pietre în vezicula biliară... Fii blândă cu el, știi, dragă doamnă Cibot, să nu ai pe urmă remușcări. Nu trăim cât lumea.

— Ia mai lasă-mă cu remușcărilor *dumneatale!*... Te pomenești că iar îmi vorbești de ghilotină? Domnu Pons

e un bătrân afurisit! Nu-l cunoști *dumneatale*! el îmi scoate mie peri albi! Nu se află om mai rău ca el; aveau dreptate rudele lui, e prefăcut, răzbunător și afurisit... Domnu Magus e la mine, cum ți-am spus, și te-așteaptă.

— Bine!... o să ajung o dată cu dumneata. De valoarea colecției depinde cifra rentei duminică; dacă se urcă la opt sute de mii de franci, o să ai o mie cinci sute de franci rentă viageră... o avere!

— Ei, atunci, am să le spun să facă prețuirea cu mare atenție.

Un ceas mai târziu, în timp ce Pons dormea adânc după ce luase din mâna lui Schmucke o poțiune calmantă, prescrisă de doctor, dar în doză dublată de madam Cibot, fără știrea germanului, Fraisier, Rémonencq și Magus, aceste trei personaje bune de spânzurătoare, examinau bucată cu bucată cele o mie șapte sute de obiecte din care se compunea colecția bătrânului muzician.

Schmucke fiind culcat, corbii aceștia care-și adulmecau cadavrul fură stăpâni pe teren.

— Să nu faceți zgomot, zicea madam Cibot când Magus se extazia și discuta cu Rémonencq informându-l asupra valorii vreunei capodopere.

Ți se rupea inima văzând la lucru aceste patru lăcomii diferite, care cântăreau moștenirea în timpul cât cel a cărui moarte o doreau dormea. Evaluarea valorilor din cuprinsul salonului dură trei ceasuri.

— În medie, zise bătrânul evreu soios, fiecare obiect de aici face o mie de franci...

— Ar însemna un milion șapte sute de mii de franci! exclamă Fraisier uluit!

— Nu pentru mine, reluă Magus, ai cărui ochi luară luciri reci. Eu n-aș da mai mult de opt sute de mii de franci, fiindcă nu poți ști cât ții în magazin lucrurile astea... Sunt capodopere care nu se vând nici în zece

ani, așa că prețul cumpărării se dublează prin dobânda compusă; dar aş plăti cu bani peşin.

— În camera de culcare sunt vitralii, emailuri, miniaturi, tabachere de aur şi de argint, atrase atenţia Rémonencq.

— Le putem vedea? întrebă Fraisier.

— Mă duc să mă uit dacă doarme adânc, răspunse madam Cibot.

Şi, la un semn al portăresei, cele trei păsări de pradă intrară.

— Acolo sunt capodoperele! zise Magus arătând salonul, în timp ce barba-i albă tremura din toţi perii, dar aici sunt avuţiile! Şi ce avuţii! Nici regii n-au lucruri mai frumoase în comorile lor.

În faţa tabacherelor, lui Rémonencq începură să-i scapere ochii. Fraisier, calm şi rece ca un şarpe care s-ar fi ridicat pe coadă, îşi întindea capul turtit şi stătea în atitudinea în care pictorii îl zugrăvesc pe Mefistofel. Aceşti trei avari diferiţi, însetaţi de aur ca diavoli de roua paradisului, îşi îndreptară privirea, fără să se fi înţeles, asupra posesorului atâtor avuţii, fiindcă acesta făcuse o mişcare ca într-un vis urât. Deodată, sub tâşnirea celor trei raze diabolice, bolnavul deschise ochii şi scoase ţipete pătrunzătoare...

— Hoţii!... Uite-i!... Poliţia! Săriţi!...

Fără îndoială îşi continua treaz visul, fiindcă se ridicase în capul oaselor, cu ochii măriţi, ficşi, daţi peste cap, fără să se poată mişca.

Elie Magus şi Rémonencq se îndreptară spre uşă; dar fură ţinuiţi pe loc de acest cuvânt:

— Magus aici!... am fost trădat!...

Bolnavul se trezise datorită instinctului de conservare a comorii sale, sentiment cel puţin egal cu cel al conservării personale.

— Doamnă Cibot, cine-i domnul? strigă el înfiorându-se la vederea lui Fraisier, care stătea nemişcat.

— Ei, asta-i! Ce, puteam să-l dau afară? zise ea

făcându-i semn lui Fraisier cu ochii și cu mâna. Domnu s-a prezentat adineauri în numele familiei *dumneatale*...

Fraisier lăsa să-i scape un gest de admirație pentru madam Cibot.

— Da, domnule, veneam din partea doamnei presidente de Marville, a soțului ei și a fiicei sale, ca să vă prezint regretele lor; au aflat din întâmplare despre boala dumneavoastră și ar vrea să vă îngrijească în persoană... Vă poftesc să veniți la moșia Marville ca să vă recăpătați sănătatea; doamna vicontesă Popinot, micuța Cécile pe care o iubiți atât, va fi îngrijitoarea dumneavoastră... V-a luat apărarea pe lângă mama ei și a făcut-o să revină din eroarea în care se afla...

— Și zi așa! moștenitorii mei te-au trimis! exclamă Pons indignat, și ți-au dat drept ghid pe cel mai bun cunoscător, pe cel mai priceput expert din Paris?... Ah! e bună gluma, reluă el râzând cu un râs de nebun. Vii să evaluezi tablourile, obiectele rare, tabacherele, miniaturile mele!... Evaluatează! ai de-a face cu cineva care nu numai că se pricepe la toate, dar care poate să și cumpere, fiindcă e arhimilionar... Iubitele mele rude n-au să aștepte multă vreme moștenirea de la mine, zise el cu adâncă ironie, m-au băgat în mormânt... Ah! doamnă Cibot, zici că ești ca mama mea și bagi în casă pe negustori, pe concurentul meu și pe oamenii familiei Camusot... în timp ce dorm!... Ieșiți afară cu toții!...

Și nefericitul, scos din fire și de furie și de spaimă, se sculă din pat, așa scheletic cum era.

— Ține-te de mine, conașule, zise madam Cibot repezindu-se spre Pons ca să-l împiedice să cadă. Liniștește-te, frate, domnii ăia au plecat.

— Vreau să văd salonul! zise muribundul.

Madam Cibot făcu semn celor trei corbi să-și ia zborul; apoi îl apucă pe Pons, îl săltă ca pe-o pană și-l culcă la loc, cu toate țipetele lui. Când îl văzu pe nefericitul colecționar sleit de puteri, se duse să închidă ușa apartamentului. Cei trei călăi ai lui Pons erau încă

în capul scării și, când îi văzu, portăreasa le spuse să aștepte, auzindu-l pe Fraasier că-i spune lui Magus:

— Scrie-mi o scrisoare semnată de amândoi, prin care vă angajați să dați nouă sute de mii de franci peșin pe colecția domnului Pons, și-o să am eu grijă să vi se facă o reducere mare.

Apoi șopti la urechea portăresei un cuvânt, unul singur, pe care nimeni nu-l putea auzi, și coborî împreună cu cei doi negustori în odaia portarului.

— Doamnă Cibot, întrebă nefericitul Pons, când se întoarse portăreasa, au plecat?...

— Cine să plece? întrebă ea.

— Oamenii aceia!

— Care oameni?... Poftim, acum ai văzut oamenii! zise ea. Te-au scuturat frigurile de era să ieși pe fereastră fără mine, și îmi mai vorbești de oameni... Așa o să rămâi totdeauna?...

— Cum, adineauri, nu era aci un domn care. zicea că-i trimis de familia mea?

— Iar îmi scoți peri albi, reluă ea. Zău așa, știi unde-ar trebui să te închidă? la ospici!... Auzi, oameni...

— Elie Magus, Rémonencq!...

— Ah! pe Rémonencq poate să-l fi văzut, că a venit să-mi spuie că lu' bietu' Cibot i-e tare rău, așa că eu am și zburat d-aci. Când e vorba de Cibot al meu nu preget o clipă, așa să știi! Când bărbatu' mi-e bolnav, eu, una, nu mai vreau să știu de nimeni. Vezi de stai liniștit și dormi un ceas, două, fiindcă am trimis după domnu Poulain și mă întorc cu el... Bea, și fii cuminte.

— Cum, nu era nimeni în odaia mea, aici, adineauri, când m-am trezit?...

— Nimeni, zise ea. L-ai fi văzut pe domnu Rémonencq prin oglinzi.

— Ai dreptate, doamnă Cibot, zise bolnavul devenind blând ca un miel.

— Ei, așa da, ți-a venit mintea la cap... Bun rămas, îngerașule, stai liniștit, acușica mă întorc.

Când Pons auzi închizându-se ușa apartamentului, își adună ultimele puteri ca să se poată scula, spunându-și:

— Sunt înșelat! Sunt jefuit! Schmucke e un copil care se lasă ușor legat la gard!...

Și bolnavul, însuflețit de dorința de a lămuri scena înspăimântătoare care i se părea prea reală pentru a fi o nălucire, putu să ajungă la ușa camerei, o deschise cu greutate și se află în salon, unde vederea scumpelor sale pânze, statui, bronzuri florentine și porțelanuri îl învioră, în halat, cu picioarele goale și buimac cum era, colecționarul putu să facă înconjurul celor două alei pe care le forma șirul de bufete și de dulapuri care împărțeau salonul în două. La prima privire de stăpân, numără totul și văzu că muzeul era complet. Era gata să se înapoieze, când privirea îi fu atrasă de un portret de Greuze pus în locul *Cavalerului de Malta* al lui Sébastien del Piombo. Bănuiala îi brăzdă mintea cum taie fulgerul un cer furtunos. Se uită la locul unde erau cele patru tablouri principale și văzu că toate fuseseră înlocuite. Un vâl negru acoperi deodată ochii bietului om, îl cuprinse o slăbiciune și căzu pe parchet. Leșinul fu atât de complet, încât Pons rămase acolo timp de două ore; îl găsi Schmucke, în momentul când se trezi și ieși din camera lui ca să vină să-și vadă prietenul. Schmucke se necăji mult până-l ridică pe muribund și-l duse în pat; dar când, vorbind cu acest om care aproape că nu mai era printre cei vii, dădu de o privire înghețată și auzi vorbe nedeslușite și bolborosite, bietul german, în loc să-și piardă capul, deveni un prieten al prieteniei. În prada deznădejdiei, acest om-copil se purtă ca o femeie iubitoare sau ca o mamă. Încălzi niște șervete (a găsit niște șervete!), se pricepu să înfășoare în ele mâinile lui Pons, îi puse șervete calde și pe coșul pieptului; apoi îi luă fruntea asudată și rece între mâini și chemă pentru ea viața cu o putere de voință demnă de Apollonius din

Tyana^[161]. Își sărută prietenul pe ochi, ca acele madone, pe care marii sculptori italieni le-au sculptat în basoreliefurile lor numite *Pietà*^[162], sărutându-l pe Cristos. Aceste eforturi supraomenești, această transfuzie de viață, această străduință de mamă și de iubită au fost încununate de un succes deplin. După o jumătate de oră, Pons, încălzit, recăpătă o înfățișare omenească: culoarea vitală îi reveni în ochi, căldura dinafară îi puse în mișcare organele. Schmucke îi dădu să bea apă de melisă amestecată cu vin, și viața pătrunse în trupul lui Pons, inteligența străluci din nou pe fruntea lui adineauri fără simțire ca o piatră. Pons înțelese atunci cărui sfânt devotament, cărei forțe de prietenie se datora această înviere.

— Fără tine, muream! zise el simțindu-și fața ușor umezită de lacrimile bunului german, care râdea și plângea în același timp.

Auzind aceste cuvinte, așteptate în delirul nădejdi, nu mai puțin zguduitor decât cel al deznădejdi, bietul Schmucke, ale cărui puteri erau cu totul sleite, se moleși ca un balon spart, căzu și el la rându-i, se lăsă pe un fotoliu, împreună mâinile și-i mulțumi lui Dumnezeu printr-o rugăciune fierbinte. I se părea că s-a săvârșit o minune! Nu credea în puterea rugăciunii sale în acțiune, ci în cea a lui Dumnezeu pe care-l invocase. Totuși, minunea nu era decât un fenomen natural pe care medicii l-au constatat adeseori. La șanse egale, un bolnav, înconjurat de afecțiune și îngrijit de oameni care țin la viața lui, e salvat, pe câtă vreme unul îngrijit de oameni plătiți moare. Medicii nu vor să vadă aici efectele unui magnetism involuntar, ei atribuie acest rezultat îngrijirilor inteligente, respectării exacte a prescripțiilor lor; dar multe mame cunosc puterea acestor proiectări arzătoare ale unei dorințe statornice.

— Dragul meu Schmucke!

— *Nu forpi, de foi auzi gu inima... Otihtnejde-de! otihtnejde-de!* zise muzicianul zâmbind,

— Biet prieten!... nobilă făptură!... Copil al Domnului trăind întru Domnul! Singura ființă care m-a iubit!... zise Pons prin interjecții, găsind modulații necunoscute pentru vocea sa.

Tot sufletul lui, gata să se piardă, era în aceste cuvinte care-i dădură lui Schmucke bucurii aproape egale cu ale dragostei.

— *Rămâi în viață! Rămâi în viață! Ji am ză tefin un leu! am să mungezg bendru amântoi.*

— Ascultă, prietenul meu bun, iubit și credincios! Lasă-mă să vorbesc, timpul nu-mi mai dă mult răgaz, căci sunt ca și mort, n-am să-mi revin după crizele astea repetate.

Schmucke hohoti ca un copil.

— Acuma ascultă, ai să plângi mai târziu, zise Pons. Creștin fiind, trebuie să te pleci. Am fost furat, și la mijloc e femeia Cibot... înainte de a te părăsi, trebuie să te luminez asupra faptelor vieții: tu nu le cunoști... S-au luat opt tablouri care valorau sume considerabile...

— *Lardă-mă, eu le-am fândud...*

— Tu?

— *Eu, zise bietul german, eram gidați la dripunal...*

— Citați!... de cine?...

— *Ajdeabdă!*

Schmucke se duse să caute hârtia timbrată lăsată de portărel și o aduse.

Pons citi cu atenție zmângăleala de pe ea. După ce citi, lăsă să cadă hârtia și nu spuse nimic. Acest cunoscător al muncii omenești, care până atunci neglijase moralul, își dădu seama în sfârșit de toate firele urzite de madam Cibot. Verva lui de artist, inteligența de elev al Academiei de la Roma, toată tinerețea îi reveni în câteva clipe.

— Dragul meu Schmucke, să execuți militărește ce am să-ți spun. Ascultă, coboară la portari și spune-i femeii aceleia îngrozitoare că aș vrea să revăd persoana pe care mi-a trimis-o vărul meu, prezidentul, și că, dacă

această persoană nu vine, am de gând să las moștenire muzeului colecția mea; că e vorba să-mi fac testamentul.

Schmucke îndeplini comisionul; dar după primele vorbe, madam Cibot răspunse printr-un zâmbet.

— Dragă domnule Schmucke, scumpu' nostru bolnav a avut fierbințeală mare, i s-a nălucit că vede oameni în camera lui. Îți dau cuvântul meu de femeie cinstită că n-a venit nimeni din partea familiei scumpului nostru bolnav...

Schmucke se întoarse cu răspunsul acesta pe care-l repetă textual lui Pons.

— E mai tare, mai vicleană, mai șmecheră, mai machiavelică decât credeam, zise Pons zâmbind, minte până și în odaia ei! închipuiește-ți că a adus azi-dimineață aci pe un evreu numit Elie Magus, pe Rémonencq și pe un al treilea pe care nu-l cunosc, dar care este mai înspăimântător decât ceilalți doi la un loc. S-au bizuit pe somnul meu ca să evalueze moștenirea, întâmplarea a făcut că m-am trezit și i-am văzut pe toți trei cum îmi cântăreau în mâini tabacherele. În fine, necunoscutul a pretins că e trimis de alde Camusot, am vorbit cu el... Infama asta de Cibot a susținut morțiș c-am visat... Dragă Schmucke, n-am visat!... L-am auzit pe omul ăsta, mi-a vorbit... Cei doi negustori s-au speriat și au ieșit pe ușă... Am crezut că femeia Cibot se va dezminți singură... încercarea a dat greș. Am să întind altă cursă în care ticăloasa o să cadă... Biet prieten, tu o crezi un înger, e o femeie care, de o lună de zile, mă asasinează pentru bani. N-am vrut să cred în atâta răutate din partea unei femei care ne-a slujit cu credință timp de câțiva ani. Îndoiala asta m-a pierdut... Cât ți s-a dat pe cele opt tablouri?

— *Gingi mii te vrangi.*

— Dumnezeule! făceau de douăzeci de ori pe-atâta! exclamă Pons, sunt ce-aveam mai bun în colecție. N-am timp să intentez un proces; de altfel, ar însemna să te

pun în cauză ca fiind înșelat de ticăloșii ăștia... Un proces te-ar omori! Tu nu știi ce înseamnă justiția! e haznaua tuturor infamiilor morale... Un suflet ca al tău n-ar rezista văzând atâtea grozăvii. Și-apoi, vei fi destul de bogat. Tablourile acelea m-au costat patruzeci de mii de franci, le am de treizeci și șase de ani... Dar am fost jefuiți cu o dibăcie surprinzătoare. Eu sunt pe marginea gropii, nu mai îmi pasă decât de tine... de tine, cel mai iun dintre oameni. Și nu vreau să fii jefuit, fiindcă tot ce am e al tău. Prin urmare, trebuie să nu te încrezi în nimeni, și tu nu știi ce e neîncrederea. Dumnezeu te ocrotește, știu; dar te poate uita o clipă, și atunci ai fi prădat ca o corabie de către pirați. Femeia Cibot e un monstru, mă ucide! și tu vezi în ea un înger; vreau să vezi de ce e în stare; du-te și roag-o să-ți indice un notar, care să înregistreze testamentul meu... și-am să ți-o arăt prinsă asupra faptului.

Schmucke îl asculta pe Pons ca și când i-ar fi povestit Apocalipsul. Dacă Pons avea dreptate, existența unui caracter atât de ticălos ca cel al femeii Cibot însemna pentru Schmucke negarea providenței.

— *Piedul meu brieden Bons e aja te rău*, spuse germanul care coborâse la portari și se adresa portăresei, *îngâd frea ză-ji vagă desdamendul; gheamă ein nodar...*

Spuse acestea față de mai multe persoane, căci starea lui Cibot era aproape disperată. Rémonencq, sora acestuia, două portărese venite de la casele vecine, trei servitori ai locatarilor casei și locatarul de la primul etaj spre stradă staționau în gang.

— Ah! poți să te duci și *dumneatale* să chemi un notar, exclamă madam Cibot cu lacrimile în ochi, și să pui pe cine vrei să-ți facă testamentu'... Doar n-o să-l las singur pe bietu' Cibot când e pe moarte... Aș da toți Ponsii din lume ca să trăiască Cibot... un om care nu m-a supărat nici cu atâtica în treizeci de ani de căsnicie!...

Și intră în casă, lăsându-l pe Schmucke încremenit.

— Domnule, îl întrebă pe Schmucke locatarul de la primul etaj, domnul Pons se simte chiar așa de rău?

Locatarul acesta, Jolivard pe nume, era un funcționar de la registratură, la biroul Palatului de Justiție.

— *Era ză moară atineaori!* răspunse Schmucke cu adâncă durere.

— Este aici, aproape, pe strada Saint-Louis, un notar, domnul Trognon, atrase atenția domnul Jolivard. E notarul cartierului.

— Vreți să mă duc să-l chem? îl întrebă Rémonencq pe Schmucke.

— *Vor de puguroz,* răspunse Schmucke, *găgi, tagă matam Zipod nu bode ză ztea lăncă briedenul meu, n-aj jrea ză-l laz zincur în zdărea în gare e...*

— Doamna Cibot ne spunea că e pe cale să-și piardă mintea!... reluă Jolivard.

— *Bons, ză-ji biartă mindea?* exclamă Schmucke îngrozit. *Nigiotadă n-a vosd adăd te lugit... ji ghiar azda mă încrijorează bendru zănădadea lui.*

Toți cei adunați acolo ascultau conversația cu o curiozitate foarte naturală, care o întipări în mintea lor. Schmucke, care nu-l cunoștea pe Fraisiert, nu dădu atenție mutrei satanice și ochilor sclipitori ai acestuia. Spunându-i două cuvinte la ureche portăresei, Fraisiert fusese autorul scenei îndrăznețe, poate peste puterile femeii, dar pe care ea o jucase în mod magistral. Una dintre pietrele unghiulare ale edificiului construit de avocat era să-l facă să treacă pe muribund drept nebun. Întâmplarea de dimineață îl servise bine pe Fraisiert; fără el, madam Cibot, în tulburarea ei, s-ar fi dezmințit în momentul când nevinovatul Schmucke venise să-i întindă cursa rugând-o să-l cheme pe trimisul familiei; Rémonencq, văzându-l venind pe doctorul Poulain, era bucuros s-o șteargă. Și iată de ce: de zece zile Rémonencq juca rolul providenței, ceea ce supăra în mod deosebit justiția, care are pretenția s-o reprezinte

numai ea. Rémonencq voia cu orice preț să se descotorosească de singura piedică în calea fericirii lui. Pentru el, fericirea era s-o ia de nevastă pe portăreasa cea atrăgătoare și să-și tripleze capitalul. Și Rémonencq, văzând cum croitorul cel mărunțel bea ceai de ierburi, avusese ideea să-i transforme indispoziția într-o boală mortală, iar meseria lui de negustor de fiare vechi îi procurase mijlocul.

Într-o dimineată, în timp ce-și fuma pipa rezemat de pervazul ușii prăvăliei și visa la frumosul magazin de pe Bulevardul Madeleine, unde avea să troneze madam Cibot superb îmbrăcată, îi căzură ochii pe o rondelă de cupru foarte oxidată. Îi veni deodată ideea de a-și curăța fără cheltuială rondela în ceaiul lui Cibot. Legă bucata de cupru, rotundă ca o piesă de cinci franci, cu o sforăică; și, în timpul când madam Cibot era ocupată la conașii ei, se ducea zilnic să vadă ce mai face prietenul lui, croitorul. În timpul acestei vizite de câteva minute, muia în ceai rondela de cupru, iar când pleca, o trăgea înapoi de sfoară. Acest ușor adaos de cupru încărcat cu oxidul său, numit în mod obișnuit cocleală, introduse pe ascuns o substanță vătămătoare în ceaiul binefăcător, dar în proporții homeopatice, ceea ce produse ravagii incalculabile. Iată care fură rezultatele acestei homeopatii criminale. A treia zi, bietului Cibot îi căzu părul, dinții i se clătinară în alveole și toată structura organismului său fu tulburată de imperceptibila doză de otravă. Doctorul Poulain își bătu capul în fața efectului produs de decoctie, căci era destul de învățat ca să vadă că e vorba de acțiunea unui agent distrugător. Luă la el ceaiul fără să bage nimeni de seamă și îi făcu el singur analiza; dar nu găsi nimic. Din întâmplare, în ziua aceea, Rémonencq, speriat de treaba pe care o făcea, nu-și muiase rondela fatală. Doctorul Poulain se descurcă față de el însuși și față de știință cu presupunerea că, din pricina unei vieți sedentare, într-o

cămăruță umedă, sângele acestui croitor, care ședea tot timpul turcește pe o masă în fața ferestrei cu grilaj, se putuse descompune, din lipsă de mișcare și mai ales din cauza emanațiilor de la lăturile puturoase pe care le avea mereu sub nas. Strada Normandie e o stradă veche, scobită la mijloc, unde primăria Parisului n-a pus încă cișmele cu canal și a cărei gărlită neagră cară cu greu lăturile din toate casele, care se infiltrează sub caldarâm și produc noroiul atât de caracteristic orașului Paris.

Madam Cibot umbla încolo și încioace, pe câtă vreme bărbatu-său, om muncitor, stătea veșnic lângă fereastra aceea, în poziție de fachir. Genunchii croitorului erau anchilozati, sângele stagna în trunchi, picioarele slabe și răsucite erau pe cale să devină niște membre aproape inutile. De aceea tenul foarte arămiu al lui Cibot părea în mod firesc bolnăvicios de foarte multă vreme. Sănătatea bună a nevastei și boala bărbatului îi părură doctorului un fapt natural.

— Și ce boală să aibă bietu' Cibot al meu? îl întrebase portăreasa pe doctorul Poulain.

— Dragă doamnă Cibot, răspunse doctorul, se prăpădește de boala portarilor... Șubrezirea lui generală vădește o viciere incurabilă a sângelui.

Primele bănuieli fură șterse până la urmă în mintea doctorului Poulain de gândul că ar fi o crimă fără obiect, fără niciun interes. Cine putea dori moartea lui Cibot? nevastă-sa? doctorul o văzuse gustând din ceaiul lui Cibot după ce-i punea zahăr. Un număr destul de mare de crime scapă de pedeapsa societății; în general, cele care se comit, ca aceasta, fără dovezile înspăimântătoare ale vreunei violențe: sânge vărsat, sugrumare, lovituri, în fine, procedee stângace; dar mai ales când omorul e fără interes aparent și comis în clasele de jos. Crima e totdeauna denunțată de către ceea ce o precede, sentimente vizibile de ură și de lăcomie pe care le cunosc oamenii din apropiere. Dar, în împrejurările în

care se găseau croitorul cel mărunțel, Rémonencq și doamna Cibot, nimeni n-avea interes să caute cauza morții, afară de medic. Portarul acesta bolnăvicios, arămiu, iubit de nevastă-sa n-avea avere, nici dușmani. Motivele și pasiunea telalului se ascundeau în umbră, ca și averea femeii Cibot. Medicul o cunoștea bine pe portăreasă și-i cunoștea sentimentele; o credea în stare să-l chinuiască pe Pons, dar știa că n-are nici interesul și nici puterea să săvârșească o crimă; de altfel, ea lua câte o linguriță din ceaiul pe care i-l dădea lui bărbatului său, de câte ori venea doctorul. Poulain, singurul de la care putea veni lămurirea, crezu că e vorba de vreun capriciu al bolii, de vreuna dintre excepțiile uimitoare care fac din medicină o meserie atât de periculoasă. Și, în adevăr, croitorul cel mărunțel se afla, din nenorocire, în urma felului lui de viață închircită, într-o stare generală atât de proastă, încât adaosul imperceptibil de oxid de cupru avea să-l ducă la moarte. Cumetrele, vecinii se purtau și ei în așa fel, justificând moartea aceasta subită, încât nicio umbră nu cădea asupra lui Rémonencq.

— Ah! exclamă unul, de multă vreme spuneam eu că nu-i merge bine lui domnu Cibot.

— Prea mult lucra omu' ăsta! răspundea altul, și-a mistuit sângele.

— N-a vrut să m-asculte, exclama un vecin, eu îl sfătuiam să se plimbe duminica și să nu lucreze luna, fiindcă nu sunt prea mult două zile pe săptămână pentru distracție.

În sfârșit, gura mahalalei, denunțătoare de obicei, și pe care justiția o ascultă prin urechile comisarului de poliție, rege al clasei de jos, explica perfect moartea croitorașului. Totuși, aerul gânditor și ochii îngrijorați ai domnului Poulain nu-i veneau deloc la socoteală lui Rémonencq; de aceea, când îl văzu pe doctor venind, se oferă cu mare amabilitate față de Schmucke să-l cheme

pe domnul Trognon pe care-l cunoștea Fraisier.

— Am să mă întorc în momentul când se va face testamentul, îi spuse Fraisier la ureche portăresei, și cu toată durerea dumatăle trebuie să fii cu ochii în patru.

Proceduristul, care dispăru ușor ca o umbră, îl întâlni pe prietenul său, medicul.

— Ei, Poulain, strigă el, totul merge strună. Suntem salvați... Am să-ți spun astă-seară cum! Gândește-te ce post îți convine, că ai să-l capeți! Iar eu, mă și văd judecător de pace! Tabareau n-o să mai refuze să-mi dea pe fie-sa... Cât despre tine, mă însărcinez eu să te însor cu domnișoara Vitei, nepoata judecătorului nostru de pace.

Fraisier îl lăsă pe Poulain năucit de cuvintele astea nebunești și se năpusti pe bulevard ca o zvârlugă; făcu semn omnibuzului și, în zece minute, fu lăsat de acest poștalion modern^[163] în dreptul străzii Choiseul. Erau cam ceasurile patru. Fraisier era sigur că o găsește pe prezidență singură, căci magistrații nu pleacă de la Palatul de Justiție înainte de ora cinci.

Doamna de Marville îl primi pe Fraisier cu o atenție care dovedea că domnul Leboeuf vorbise în mod favorabil despre fostul procedurist din Mantes. Amélie fu aproape drăgălașă cu Fraisier, așa cum trebuie să fi fost ducesa de Montpensier cu Jacques Clément^[164] căci proceduristul acesta era cuțitul ei. Dar când Fraisier arată scrisoarea colectivă prin care Magus și Rémonencq se angajau să cumpere în bloc colecția lui Pons pentru suma de nouă sute de mii de franci peșin, prezidența aruncă asupra omului de afaceri o privire din care țâșnea suma. A fost ca un val de lăcomie care ajunse până la procedurist.

— Domnul prezident, îi spuse ea, mi-a dat sarcina să te invit mâine la cină; vom fi în familie, comesenii dumatăle vor fi maestrul Godeschal, succesorul maestrului Desroches, proceduristul meu; apoi Berthier,

notarul nostru, ginerele meu și fiica mea... După cină, vom avea, dumneata împreună cu mine, cu notarul și cu proceduristul. mica consfătuire pe care ai cerut-o, când îți voi da și împuternicirea noastră. Cei doi domni vor asculta, așa cum ceri, de sugestiile duminale și vor avea grijă ca *totul* să se petreacă bine. Vei avea procura din partea domnului de Marville de îndată ce-ți va fi necesară.

— Îmi va trebui în ziua decesului...

— O s-o avem gata pregătită...

— Doamnă prezidentă, dacă cer o procură, dacă țiiu ca proceduristul dumneavoastră să nu apară, e mult mai puțin în interesul meu decât în al dumneavoastră... Eu când mă dăruiesc, apoi mă dăruiesc cu totul! De aceea, doamnă, cer și eu în schimb aceeași încredere, aceeași statornicie din partea protectorilor mei, nu îndrăznesc să spun, vorbind de dumneavoastră, din partea clienților mei. Ați putea crede că, purtându-mă astfel, vreau să mă agăț de această afacere; nu, nu, doamnă: dacă s-ar comite câteva lucruri condamnabile... fiindcă, în materie de succesiune ești antrenat... mai ales că nouă sute de mii de franci cântăresc greu... ei bine, atunci, nu puteți să vă spălați pe mâini zicând că e de vină maestrul Godeschal, un om care-i cinstea personificată; dar puteți arunca totul în spinarea unui prăpădit de om de afaceri ca mine...

Prezidenta îl privi pe Fraisier cu admirație.

— Ești sortit să ajungi sau foarte sus sau foarte jos, îi spuse ea. În locul duminale, în loc să râvnesc la pensia de judecător de pace, aș ține să fiu procuror regal... la Mantes! și să-mi fac o carieră frumoasă...

— Lăsați pe mine, doamnă! Judecătoria de pace e o mârtoagă pentru domnul Vitei, dar pentru mine ar fi un cal de bătaie.

Astfel, prezidenta ajunse să-i facă lui Fraisier și o ultimă destăinuire.

— Dumneata pari să ne servești cu atâta devotament

interesele, zise ea, încât am să te inițiez în dificultățile și perspectivele situației noastre. Pe vremea când se proiecta căsătoria fiicei sale cu un intrigant care s-a făcut apoi bancher, prezidentul dorea foarte mult să mărească moșia Marville cu mai multe pășuni care erau atunci de vânzare. După cum știi, am dat de zestre această proprietate splendidă, ca s-o mărităm pe fiica mea; dar doresc foarte mult, fiica mea fiind copil unic, să cumpăr finețurile rămase. Câmpurile astea au fost vândute în parte, sunt proprietatea unui englez care se întoarce în Anglia, după ce a locuit aci douăzeci de ani; și-a construit o vilă încântătoare într-o poziție splendidă, între parcul de la Marville și pajiștile care depindeau altădată de moșie, și a cumpărat, ca să-și facă un parc, lăstărișuri, pădurici, grădini, la prețuri nebunești. Locuința aceasta, împreună cu acareturile ei, formează ca o așezare manufacturieră în peisaj și se învecinează cu zidurile parcului fiicei mele. S-ar putea cumpăra pășunile și clădirile cu șapte sute de mii de franci, fiindcă produsul net al fânețelor e de douăzeci de mii de franci... Dar dacă domnul Wadmann află că noi suntem cumpărătorii, o să ceară două sau trei sute de mii de franci mai mult, fiindcă îi pierde, dacă, așa cum se obișnuiește în materie rurală, nu se pune la socoteală locuința...

— Dar, doamnă, puteți, după părerea mea, să vă bizuiți așa de bine pe moștenire, încât mă ofer să joc rolul de cumpărător în folosul dumneavoastră și mă însărcinez să vă obțin pământul la prețul cel mai ieftin, printr-un act nelegalizat, așa cum se procedează cu negustorii de terenuri... Mă voi prezenta în această calitate englezului. Cunosco soiul ăsta de afaceri, erau specialitatea mea la Mantes. Vatinelle își dublase valoarea biroului lui de notariat, fiindcă lucram în numele lui...

— De-aici legătura dumitale cu mititica doamnă Vatinelle. Notarul ăsta trebuie să fie acum foarte bogat?

— Doamnei Vatinelle, însă, îi place să cheltuiască mult... Așa că fiți pe pace, doamnă, am să vi-l servesc pe englez fript cum trebuie...

— Dacă obții acest rezultat, vei avea drepturi eterne la recunoștința mea... Bun rămas, dragă domnule Fraisier. Pe mâine...

Fraisier ieși salutând-o pe prezidentă cu mai puțină slugărnicie decât ultima dată.

„Mâine cinez la prezidentul de Marville! își spunea Fraisier. Ce mai, îi am în mână pe oamenii ăștia. Numai că, pentru a fi stăpân absolut pe afacere, ar trebui să fiu avocatul germanului aceuia, prin Tabareau, portărelul judecătoriei de pace! Tabareau ăsta, care-mi refuză pe fiică-sa, singurul lui copil, o să mi-o dea dacă sunt judecător de pace. Domnișoara Tabareau, lungana aia roșcată și ofticoasă, e proprietară, prin mamă-sa, a unei case din Piața Royale; vasăzică, sunt eligibil^[165]. La moartea lui taică-său, tot o să-i mai vie șase mii de franci venit. Nu-i frumoasă; da' ce să-i faci! ca să treci de la zero la optsprezece mii de franci venit, nu te mai uiți ce scândură te-a scos la mal!...”

Și, înapoindu-se pe bulevarde în strada Normandie, se lăsă purtat de acest vis de aur, se lăsă legănat de gândul fericirii de a nu mai duce niciodată lipsă de nimic; se gândea s-o mărite pe domnișoara Vitei, fiica judecătorului de pace, cu prietenul său Poulain. Se vedea, în înțelegere cu doctorul, unul dintre regii cartierului, dominând în alegerile municipale, militare^[166] și politice. Bulevardele par scurte când le străbați plimbându-ți astfel ambiția călare pe fantezie.

Când Schmucke se întoarse lângă prietenul său Pons, îi spuse că Cibot e pe moarte și că Rémonencq s-a dus să-l cheme pe domnul Trognon, notarul; Pons fu izbit de acest nume, de care madam Cibot îi pomenea atât de des în pălăvrăgelile ei fără sfârșit, recomandându-l pe notar ca fiind cinstea însăși. Și atunci bolnavul, a cărui

neîncredere devenise totală după întâmplarea de dimineață, avu o idee luminoasă care completă planul format de el pentru a o păcăli pe madam Cibot și a-i arăta încrezătorului Schmucke cine era cu adevărat această femeie.

— Schmucke, spuse el luându-l de mână pe bietul german, năucit de atâtea noutăți și evenimente, probabil că e zăpăceală mare în casă; dacă portarul e pe moarte, se cheamă că suntem oarecum liberi câtăva vreme, adică fără spioni, fiindcă suntem spionați, de asta poți fi sigur! Ieși din casă, ia o cabrioletă, du-te la teatru, spune-i domnișoarei Héloïse, prima noastră balerină, că vreau s-o văd înainte de a muri și să vină la zece jumătate, după ce iese de la serviciu. De acolo, să te duci la prietenii tăi, Schwab și Brunner, și să-i rogi să fie la mine mâine, la nouă dimineața, ca și cum ar trece pe-aici și-ar intra să mă vadă și să întrebe ce mai fac.

Iată care era planul făurit de bătrânul artist, care se simțea pe moarte. Voia să-l lase pe Schmucke bogat făcându-l moștenitorul său unic; și, pentru a-l feri de orice proces posibil, avea de gând să-și dicteze testamentul unui notar, față de martori, ca să nu se presupună că nu mai are mintea întreagă și ca familia Camusot să nu mai aibă niciun pretext de a ataca ultimele sale hotărâri. Numele de Trognon îl făcu să bănuiască vreo mașinație, se gândi la vreun viciu de formă plănuit dinainte, la vreo trădare premeditată de madam Cibot și se hotărî să se servească de acest Trognon punându-l să-i dicteze un testament olograf pe care să-l sigileze și să-l strângă în sertarul scrinului. Avea de gând, ascunzându-l pe Schmucke într-una dintre cămarile alcovului, să i-o arate pe portăreasă furând testamentul, desfăcându-l, citindu-l și sigilându-l la loc. Apoi, a doua zi, la ora nouă, voia să anuleze acest testament olograf printr-un testament făcut în fața unui alt notar, după toate regulile și imposibil de

revocat. Când madam Cibot îl făcuse nebun și-i spusese că are năluciri, recunoscuse ura, lăcomia și atitudinea răzbunătoare a prezidentei; căci, fiind în pat de două luni, bietul om, în timpul insomniilor, în timpul ceasurilor lungi de singurătate, își cernuse prin minte toate întâmplările vieții.

Sculptorii din antichitate și cei moderni au așezat deseori de fiecare parte a mormântului genii purtând torțe aprinse. Aceste făclii le luminează muribunzilor tabloul păcatelor și greșelilor făptuite, luminându-le și potecile morții. Sculptura reprezintă astfel idei mari, formulează un fapt uman. Agonia își are înțelepciunea ei. Deseori, se văd chiar fete tinere, de vârsta cea mai fragedă, dând dovadă de o înțelepciune de bătrân trecut de o sută de ani, devenind profete, privindu-și familia cu luciditate, nelăsându-se înșelate de nicio comedie. Asta este poezia morții. Dar, lucru ciudat și demn de subliniat! Oamenii mor în două feluri diferite. Poezia profeției, darul de a vedea limpede, fie înainte, fie în urmă, nu e hărăzit decât muribunzilor care sunt atinși numai în carnea lor, care pier prin distrugerea organelor vieții carnale. Așa, de pildă, ființele atinse de cangrenă, ca Ludovic al XIV-lea^[167], tuberculoșii, bolnavii care pier din cauza febrei, ca Pons, sau din cauza stomacului, ca doamna de Mortsauf^[168], sau ca acei soldați care mor în plină vigoare din cauza rănilor căpătate, toți aceștia se bucură de o asemenea luciditate minunată și au o moarte surprinzătoare, admirabilă; pe câtă vreme oamenii care mor de boli, ca să zicem așa intelectuale, a căror racilă se află în creier sau în aparatul nervos, care servește de intermediar corpului pentru a-i furniza combustibilul gândirii, aceia mor în întregime. La ei, spiritul și trupul se prăbușesc laolaltă. Cei dintâi, suflete fără corp, sunt un fel de spectre biblice; ceilalți sunt cadavre. Pons, om neprihănit, Catone^[169] mândăcios, omul acesta drept, aproape fără de păcate, pătrunse târziu în pungile cu fiere care formau inima

prezidentei. Înțelese ce-i lumea tocmai în momentul când avea s-o părăsească. Așa încât, de câteva ceasuri, se resemnase făcând oarecum haz, ca un artist vesel, care-și face, din orice, prilej de *șarjă*, de ironie. Ultimele legături care-l țineau strâns de viață, lanțurile admirației, nodurile solide care-l legau pe cunoscător de capodoperele artei, fuseseră sfărâmate de dimineață. Văzându-se furat de doamna Cibot, Pons își luase rămas bun creștinește de la fastul și zădărnicia artei, de la colecția lui, de la prietenia lui cu creatorii atâtor lucruri frumoase, și nu voia să se gândească decât la moarte, în felul strămoșilor noștri, care o socoteau printre sărbătorile creștinului. În dragostea lui pentru Schmucke, Pons încerca să-l ocrotească din fundul sicriului. Gândul acesta părintesc fusese motivul pentru care o alesese pe prima-balerină ca să-i dea o mână de ajutor împotriva perfidiilor ce-l înconjurau și care n-aveau să-l ierte, de bună seamă, pe moștenitorul său unic.

Héloïse Brisetout era o fire din cele care rămân sincere chiar când se află într-o situație falsă; era în stare de toate șotiile posibile la adresa adoratorilor care o plăteau, ca o fată din școala lui Jenny Cadine și a Josèpheii⁽¹⁷⁰⁾, dar era bună colegă, și nu se temea de nicio putere omenească, fiindcă văzuse ea cât valorează toate și fiindcă era deprinsă să se hărțuiască cu sergenții de stradă la grădina Mabilie, unde se dădeau baluri prea puțin câmpenești, și la carnavaluri.

— Dacă a obținut locul meu pentru Garangeot, protejatul ei, o să se creadă cu atât mai obligată să-mi facă un serviciu, își spuse Pons.

Schmucke putu să iasă din casă fără să-l bage nimeni de seamă datorită zăpăcelii din odaia portarului și se înapoie în cea mai mare grabă, ca să nu-l lase prea mult singur pe Pons.

Domnul Trognon sosi pentru testament în același

timp cu Schmucke. Deși Cibot era pe moarte, nevastă-sa îl însoți pe notar, îl introduse în camera de culcare și plecă fără să-i spună nimeni, lăsându-i împreună pe Schmucke, pe domnul Trognon și pe Pons; dar se înarmă cu o oglinjoară de mână curios lucrată și se așază la ușă, pe care o lăsă întredeschisă. Putea astfel nu numai să audă, dar să și vadă tot ce avea să se spună și să se petreacă în acel moment, suprem pentru ea.

— Domnule, zise Pons, mă aflu din nefericire în deplinătatea facultăților mele, căci simt că voi muri și, din voința Domnului, desigur, nu sunt cruțat de niciuna dintre suferințele morții!... Dânsul e domnul Schmucke...

Notarul îl salută pe Schmucke.

— E singurul prieten pe care-l am pe lume, zise Pons, și vreau ca el să fie moștenitorul meu unic; spune-mi dumneata ce fel de testament trebuie să fac pentru ca prietenul meu, care e german și nu cunoaște de iei legile noastre, să poată intra în posesia moștenirii fără nicio contestație.

— Contestații se pot face întotdeauna, domnule, zise notarul, acesta este inconvenientul justiției omenești. Dar, în materie de testamente, sunt unele inatacabile...

— Care? întrebă Pons.

— Un testament făcut cu un notar, în fața unor martori care să certifice că testatorul se bucură de toate facultățile sale, și, dacă testatorul n-are nici soție, nici copii, nici tată, nici frate...

— N-am nimic din toate astea, toată dragostea mea se revarsă asupra scumpului meu prieten Schmucke, aici de față...

Schmucke plângea.

— Dacă n-aveți, vasăzică, decât colaterali depărtați, în care caz legea vă lasă liber să dispuneți de averea mobilă și imobilă, dacă nu le lăsați punând condiții reprobate de morală, fiindcă ați văzut, desigur,

testamente atacate din cauza ciudăteniilor testatorilor, atunci un testament făcut în fața notarului este inatacabil. Într-adevăr, identitatea persoanei nu poate fi negată, notarul a constatat starea rațiunii sale, iar semnătura nu poate da loc la nicio discuție... Cu toate acestea, un testament olograf, în termeni limpezi și legali, e tot atât de puțin discutabil.

— M-am hotărât, din motive personale, să scriu la dictarea dumatăle un testament olograf și să-l încredințez prietenului meu aci de față... E posibil?

— Cum să nu! zise notarul... Vreți să scrieți? am să vă dictez...

— Schmucke, adă-mi cutiuța mea Boulle cu cele pentru scris. Domnule, să-mi dictezi foarte încet, adăugă el, s-ar putea să ne asculte cineva.

— Mai întâi de toate spuneți-mi care sunt intențiile dumneavoastră? întrebă notarul.

După zece minute, madam Cibot, pe care Pons o zărea într-o oglindă, văzu cum se sigilează testamentul, după ce notarul îl examinase în timp ce Schmucke aprindea o lumânare; apoi Pons i-l dădu lui Schmucke spunându-i să-l pună bine într-o despărțitură ascunsă a scrinului.

Testatorul ceru cheia scrinului, o legă în colțul batistei și puse batista sub pernă. Notarul, numit de politețe executor testamentar și căruia Pons îi lăsa un tablou de preț, un obiect din cele pe care legea permite să le dai unui notar, ieși și o găsi pe madam Cibot în salon.

— Ei, domnule, s-a gândit domnu Pons la mine?

— Cred că nu te aștepți, draga mea, ca un notar să trădeze secretele care îi sunt încredințate, răspunse domnul Trognon. Tot ce pot să-ți spun e că multe lăcomii vor fi zădărnicate și multe speranțe înșelate. Domnul Pons a făcut un testament frumos, plin de chibzuință, un testament patriotic pe care-l aprob întru totul.

E greu de închipuit la ce grad de curiozitate ajunse madam Cibot, stârnită de asemenea cuvinte. Ea coborî cu gândul să vegheze noaptea lângă Cibot, dar să-i ceară domnişoarei Rémonencq s-o înlocuiască între orele două şi trei, ca să se ducă să citească testamentul.

Vizita domnişoarei Héloïse Brisetout, la zece şi jumătate seara, i se păru coanei Cibot destul de naturală; dar se temu atât de mult că balerina o să vorbească despre mia de franci dată de Gaudissart, încât o însoţi pe dansatoare făcându-i temenele şi linguşind-o ca pe o regină.

— Ah! dragă, eşti mult mai bine în domeniul dumitale decât la teatru, spuse Héloïse urcând scara. Te sfătuiesc să-ţi păstrezi rolul!

Adusă cu trăsura de Bixiou, prietenul ei de inimă, Héloïse era splendid îmbrăcată, căci se ducea la o petrecere a Mariettei, una dintre cele mai ilustre balerine de la Operă. Domnul Chapoulot, fost ceaprazar în strada Saint-Denis, locatarul de la primul etaj, care se întorcea de la teatrul Ambigu-Comique împreună cu fiică-sa, fu uluit, ca şi soţia lui, întâlnind pe scara lor o asemenea toaletă şi o făptură atât de drăguţă.

— Cine e, madam Cibot? întrebă doamna Chapoulot.

— E una d-alea!... o *danseză* pe care, cu doi franci, o poţi vedea aproape goală, în fiecare seară... răspunse portăreasa la urechea fostei ceaprazăriţe.

— Victorine, îi spuse doamna Chapoulot ficei sale, fetiţo, las-o pe doamna să treacă!

Țipătul acesta de mamă înspăimântată fu înţeles de Héloïse, care se întoarse:

— Fata dumitale e vasăzică mai rea decât iasca, doamnă, de ți-e frică să nu ia foc dacă mă atinge?...

Pe domnul Chapoulot, Héloïse îl privi amabil şi zâmbind.

— E foarte drăguţă, ce să zic, când iese în oraş! zise Chapoulot rămânând în capul scării.

Doamna Chapoulot îl ciupi pe bărbatu-său de-l făcu aproape să țipe și-l împinse în apartament.

— Etajul ăsta al doilea, zise Héloïse, își dă aere de al patrulea.

— Domnișoara e obișnuită să urce, totuși, zise madam Cibot deschizând ușa apartamentului.

— Ei, dragul meu, zise Héloïse intrând în camera unde îl văzu pe bietul muzician întins în pat, palid și cu fața topită, nu prea merge vasăzică? Toată lumea întreabă de dumneata la teatru; da' știi cum se-ntâmplă, cu toate că au inimă bună, toți au treburile lor și nu găsesc o oră liberă să se ducă la prieteni. Gaudissart spune în fiecare zi c-o să vină aci și în fiecare dimineață e prins cu treburile administrației. Cu toate astea, toți te iubim...

— Doamnă Cibot, zise bolnavul, fă-mi plăcerea și lasă-ne singuri cu domnișoara, avem de vorbit despre teatru și despre locul meu de dirijor... O s-o conducă Schmucke pe doamna...

La un semn al lui Pons, Schmucke o scoase afară pe madam Cibot și trase zăvoarele.

— Iote! ticălosul de neamț! ce al dracului s-a făcut și el!... își spuse madam Cibot auzind zgomotul semnificativ; îl învață domnu Pons scârboșeniile astea... Da' o să mi-o plătiți voi mie, șefilor... își spuse madam Cibot coborând. Ei, și! dacă saltimbanca aia de *danseză* îi vorbește de mia de franci, am să le spun că-i o păcăleală de teatru.

Și se așeză la căpătâiul lui Cibot, care se văita că-l arde de parc-ar fi înghițit jeratic, fiindcă Rémonencq îi dăduse să bea în lipsa nevesti-sii.

— Copilă dragă, îi spuse Pons dansatoarei în timp ce Schmucke o scotea afară pe madam Cibot, numai în dumneata mă încred, ca să-mi alegi un notar, om cinstit, care să vină mâine dimineață la nouă și jumătate fix să-mi înregistreze testamentul. Vreau să las toată averea mea prietenului meu Schmucke. Dacă

bietul german va fi prigonit, mă bizui pe notar să-l sfătuiască și să-l apere. Iată de ce doresc un notar foarte respectat, foarte bogat, deasupra considerațiilor care-i fac pe juriști să cedeze; fiindcă bietul meu moștenitor trebuie să găsească un sprijin în el. N-am încredere în Berthier, succesorul lui Cardot; și dumneata care cunoști atâta lume...

— Ei, am găsit ce-ți trebuie! răspunse dansatoarea: notarul Florinei, al contesei de Bruel, Léopold Hannequin, un om virtuos, care nu știe nici măcar ce-i o damă! E ca un al doilea tată, un om cumsecade care nu te lasă să faci prostii cu banii pe care-i câștigi; eu îi spun tatăl balerinelor, fiindcă a sădit principii de economie în toate prietenele mele. Mai întâi, dragă, are șaizeci de mii de franci venit, afară de biroul lui de notariat. Apoi e notar, așa cum erau notarii altădată! E notar când merge, când doarme; cred că n-a făcut decât notărei și notărițe... În fine, e un om greoi și pedant; dar e un om care când își îndeplinește funcția nu se pleacă în fața nici unei mărimi... N-a avut niciodată *țiuțoare*, e un tată de familie fosilă! și-l adoră nevastă-sa, care nu-l înșală, deși-i nevastă de notar... Ce mai! nu există ceva mai bun la Paris, în materie de notar. E de pe vremea bunicii; nu e nostim și amuzant cum era Cardot cu Malaga, dar n-o să spele niciodată putina cu banii, cum a făcut ăla, zi-i pe nume, care trăia cu Antonia! Ți-l trimit mâine dimineață, la opt... Poți să dormi liniștit. La drept vorbind, sper c-ai să te faci sănătos, și c-ai să ne mai scrii încă muzică frumoasă; dar, la urma urmei, vezi tu, viața e tare tristă, antreprenorii se tocnesc, regii chiulesc, miniștrii jumulesc, bogații drămuiesc... Artiștii nu mai au asta! zise ea bătându-se pe inimă, pe vremurile noastre e mai bine să mori... Bun rămas, dragă!

— Îți cer, înainte de toate, Héloïse, cea mai mare discreție.

— Nu e o chestie de teatru, zise ea, așa că, pentru o

artistă, e lucru sfânt.

— Cine-i protectorul tău, fetiço?

— Primarul din arondismentul tău, domnul Beaudover, un om tot așa de prost ca și răposatul Crevel; fiindcă știi că Crevel, unul dintre foștii comanditari ai lui Gaudissart, a murit acum câteva zile și nu mi-a lăsat nimic, nici măcar un borcan de pomadă. Asta m-a făcut să-ți spun că secolul nostru e dezgustător.

— Și din ce cauză a murit?

— Din cauza nevesti-sii!⁽¹⁷¹⁾... Dacă rămânea cu mine, mai trăia și azi! Bun rămas, prietene dragă! Îți vorbesc de moarte, fiindcă parcă te văd peste două săptămâni plimbându-te pe bulevard și adulmecând după obiecte de artă frumușele, fiindcă nu ești bolnav, ai ochii mai scânteietori decât ți i-am văzut vreodată...

Și dansatoarea plecă, sigură fiind că protejatul ei Garangeot s-a asigurat definitiv de bagheta de dirijor. Garangeot era văr primar cu ea... Toate ușile erau întredeschise, și toate familiile, în păr, se uitară s-o vadă trecând pe prima-balerină. A fost un eveniment în casă.

Fraisier, asemenea câinilor mopși care nu dau drumul bucății de carne în care și-au înfipt dinții, stătea în cămăruța portarului, lângă madam Cibot, în momentul când dansatoarea trecu prin gang și ceru să i se deschidă ușa. El știa că testamentul fusese făcut și venise să afle cam ce gândea portăreasa; căci maestrul Trognon, notarul, refuzase să le spună o vorbă despre testament, atât lui Fraasier, cât și doamnei Cibot. Bine-nțeles, avocatul se uită la dansatoare și-și puse în gând să tragă folos de pe urma acestei vizite *in extremis*.

— Dragă doamnă Cibot, spuse Fraasier, iată momentul critic pentru dumneata.

— Ah, da! zise ea, bietu' meu Cibot... Când mă gândesc că n-o să se bucure de ce mi-o pica mie...

— Trebuie să afli dacă domnul Pons ți-a lăsat ceva

moștenire; în fine, dacă figurezi pe testament sau ai fost uitată, continuă Fraasier. Eu îi reprezint pe moștenitorii naturali și, în orice caz, numai de la ei poți căpăta ceva... Testamentul e olograf și, prin urmare, foarte vulnerabil... Știi unde l-a pus omul nostru?

— Într-o ascunzătoare a scrinului, de la care a luat cheia, răspunse ea, a legat-o în colțu' batistei și și-a pus batista sub pernă... Am văzut tot.

— Testamentul e sigilat?

— Vai! da.

— E o crimă să sustragi un testament și să-l distrugi, dar să te uiți la el nu e decât un delict, în orice caz, ce importanță au greșelile mărunte care se fac fără martori! Doarme greu, omul nostru?...

— Da, da' când vruserăți să vedeți și să prețuiți totul, ar fi trebuit să doarmă ca o buturugă, și s-a trezit... Oi vedea eu, totuși! De dimineață, pe la patru, mă duc să-l înlocuiesc pe domnu Schmucke și, dacă vrei să vii, ai să te poți uita zece minute la testament...

— Bine! am să mă scol pe la patru, și-am să viu să bat încetișor...

— Domnișoara Rémonencq, care o să mă înlocuiască lângă Cibot, o să știe și o să deschidă; dar să bați la geam ca să nu trezești pe nimeni.

— Ne-am înțeles, zise Fraasier, să ai și ceva de luminat, nu? o lumânare mi-ajunge...

La miezul nopții, din fotoliul în care stătea zdrobit de durere, bietul german se uita la Pons, a cărui față crispată, ca de muribund, se topea parcă, după atâtea oboseli, de credeai c-o să-și dea sufletul.

— Cred că nu am puteri să rezist decât până mâine seară, zise Pons cu resemnare. Agonia mea va începe, desigur, bietul meu Schmucke, mâine noapte. De îndată ce notarul și cei doi prieteni ai tăi vor pleca, să te duci să-l chemi pe bunul abate Duplanty, vicarul bisericii Saint-François. Prea-venerabilul nu știe că sunt bolnav, și vreau să mă împărtășesc mâine la prânz...

Urmă o lungă pauză.

— Dumnezeu n-a vrut să am o viață așa cum visam eu, reluă Pons. Mult mi-aș fi dorit o nevastă, copii, o familie!... Toată ambiția mea era să fiu iubit de câteva ființe și să trăiesc într-un colțișor uitat! Dar viața e amară pentru toată lumea, fiindcă am văzut oameni care au tot ce am dorit eu atâta în zadar și care nu sunt fericiți. Către sfârșitul vieții, bunul Dumnezeu mi-a adus o mângâiere nesperată dându-mi un prieten ca tine!... Și n-am să-mi fac nicio vină că nu mi-am dat seama sau că nu te-am prețuit, dragă Schmucke; ți-am dat inima mea și te-am iubit din toate puterile... Nu plânge, Schmucke, că altfel tac! și pentru mine, e-așa de plăcut să vorbesc de noi amândoi... Dacă te-aș fi ascultat, aș fi trăit. Aș fi lăsat lumea și deprinderile mele, și n-aș fi căpătat din pricina lor răni mortale. Dar, în sfârșit, nu vreau să mă gândesc decât la tine...

— *Rău vagi!...*

— Nu mă contrazice, ascultă-mă, dragă prietene... Tu ai naivitatea, nevinovăția unui copil de șase ani care nu s-a mișcat de lângă mamă-sa; ăsta-i un lucru foarte demn de stimă și cred că Dumnezeu trebuie să aibă el însuși grijă de ființele de seama ta. Însă oamenii sunt atât de răi că trebuie să te înarmez împotriva lor. Îți vei pierde prin urmare nobila ta încredere, sfânta ta credulitate, harul sufletelor curate pe care nu-l au decât oamenii de geniu și inimile ca a ta... Ai să vezi în curând cum doamna Cibot, care ne-a pândit prin crăpătura ușii întredeschise, vine să ia testamentul acesta fals... Presupun că ticăloasa va face expediția de dimineată, când te va crede adormit. Ascultă-mă atent și urmează întru totul instrucțiunile mele... M-auzi? întrebă bolnavul.

Schmucke, copleșit de durere, cuprins de palpitații groaznice, lăsase capul să-i cadă pe speteaza fotoliului și părea liniștit.

— *Ta, de aut! tar ga te la touă zude te baji... Bargă m-*

aj guvunda în mormând gu tine! zise germanul, pe care durerea îl nimicea.

Se apropie de Pons, îi luă o mână într-ale sale și, stând astfel, făcu încet o rugăciune fierbinte.

— Ce mormăi acolo, pe nemțește?...

— *Am rucad be Tomnul ză ne gheme be amântoi la el!*... răspunse Schmucke cu simplitate, după ce-și termină rugăciunea.

Pons se plecă cu greu, căci avea dureri de nesuferit la ficat. Putu să se aplece până la Schmucke și-l sărută pe frunte, revărsându-și sufletul ca o binecuvântare asupra acestei fapte care putea fi comparată cu mielul de la picioarele Domnului.

— Așa, ascultă-mă, dragă Schmucke, trebuie să te supui muribunzilor...

— *Azguld!*

— Camera ta comunică cu a mea prin ușița de la firida ta, care dă într-una dintre cămăruțele alcovului meu.

— *Ta, tar e blină gu daplouri.*

— Să liberezi numaidecât ușa, fără să faci prea mult zgomot.

— Ta...

— Liberează trecerea de ambele părți, și la tine și la mine; apoi lasă întredeschisă ușa dinspre tine. Când o să vie femeia Cibot să te înlocuiască la patul meu (e în stare să sosească în dimineața asta cu un ceas mai devreme), ai să te duci ca de obicei la culcare părănd foarte obosit. Caută să arăți ca și când ai dormi de-a-n-picioarelele... Cum se așază în fotoliu, treci prin ușa de la tine și rămâi la pândă, acolo, dând puțin la o parte perdeluța de muselină de la ușa asta cu geamuri, și bagă bine de seamă la ce se va petrece... Ai înțeles?

— *De-am întzelez: grezi că digăloaza fa arte desdamendul...*

— Nu știu ce va face, dar sunt sigur că, după asta. tu n-ai să mai crezi că e un înger. Acuma, fă-mi muzică, fă-

mi o bucurie cântând ceva improvizat de tine... Ai să ai ceva de făcut, asta o să-ți alunge gândurile negre, și-ai să-mi umpli noaptea asta tristă cu poemele tale...

Schmucke se așeză la pian. Pe acest teren, după câteva clipe, inspirația muzicală, biciuită de durere și de iritarea pe care i-o pricinuisese aceasta, îl răpi pe german, ca de obicei, în alte lumi. Găsi teme sublime pe care brodă capricii executate când cu durerea și cu perfecția rafaelică a lui Chopin, când cu avântul și cu mărirea dantescă a lui Liszt, cele două structuri muzicale care se apropie mai mult de cea a lui Paganini. Ridicată la acest grad de perfecție, execuția pare că-l pune pe executant la înălțimea poetului; el este față de compozitor, ceea ce e actorul față de autor, un traducător minunat al unor lucruri minunate. Dar, în noaptea aceasta, când Schmucke îi cântă dinainte lui Pons concertele paradisului, acea muzică suavă care face să cadă instrumentele din mâinile sfintei Cecilia^[172], el a fost Beethoven și Paganini totodată, creatorul și interpretul! Inepuizabil ca privighetoarea, sublim ca cerul sub care cântă ea, mereu altul, stufos ca pădurea pe care o umple cu trilurile ei, Schmucke se întrecu pe sine și-l cufundă pe bătrânul muzician care-l asculta în extazul pictat de Rafael în tabloul de Bolonia. Poezia aceasta fu întreruptă de o sonerie urâcioasă. Servitoarea locatarilor de la etajul întâi veni să-l roage pe Schmucke, din partea stăpânilor ei, să termine cu „gălăgia”. Doamna, domnul și domnișoara Chapoulot se treziseră, nu mai puteau adormi și trimiteau vorbă că ziua e destul de mare pentru a face repetiții de muzică și că, într-o casă din cartierul Marais, nu trebuie să se „zdrăngănească” la pian toată noaptea... Erau ceasurile trei din noapte. La trei și jumătate, așa cum prevăzuse Pons, de parcă ar fi auzit convorbirea dintre Fraisiert și madam Cibot, portăreasa își făcu apariția. Bolnavul îi aruncă lui Schmucke o privire cu înțeles care însemna: „Așa e că am ghicit bine?” și luă poziția unui om care doarme

adânc.

Madam Cibot avea atâta încredere în candoarea lui Schmucke (asta e și una dintre armele puternice ale copiilor și cauza pentru care le reușesc toate vicleniile), încât nu-l putu bănuî de prefăcătorie când îl văzu venind la ea și spunându-i cu un aer plângăreț și bucuros totodată:

— *A afud o nobde deripilă! gu o ajidatzie tiapoligă! Am vozd oplicat ză vag muzigă ga ză-l galmez, ji logadarii te la edașul întâi au fenid ză-mi zibună ză îngedez!... Ezde croznig, viintcă era forpa te fiața briedenului neu. Zând adâd de opozid gă am gândad doda nohdea, gă aguma gat te-a-n-pigioarele.*

— Și lui bietu' Cibot îi e tare rău; încă o zi ca a de ieri și n-o să mai fie nimic de făcut. Ce să-i faci! Cum vrea Dumnezeu!

— *Ejdi o inimă adâd de ginsdidă, ein zuvled adâd de vrumuz gă tagă more daiga Zipod, o ză drăim imbreună!... zise cu viclenie Schmucke.*

Când se apucă oamenii simpli și cinstiți să se prefacă, sunt teribili, întocmai ca și copiii, care-și urzesc capcanele cu aceeași perfecție ca și sălbaticii.

— Ei, du-te și te culcă, băiețaș! spuse portăreasa; ai ochii așa de obosiți, de s-au făcut cât pumnul. Să știi! ce m-ar putea mângâia de pierderea lui Cibot, ar fi gândul că mi-oi sfârși zilele cu un om bun ca *dumneatale*. Fii pe pace, îi trag eu o săpuneală lui madam Chapoulot... Când s-a mai pomenit ca o fostă marchităneasă să aibă asemenea pretenții?...

Schmucke se duse și se așeză la postul de observație pe care și-l pregătise. Madam Cibot lăsase ușa apartamentului întredeschisă și Fraisiert, când intră, o închise încetișor, după ce Schmucke se dusesese la el în cameră. Avocatul avea la el o lumânare aprinsă și un fir de sârmă foarte subțire, ca să poată deschide testamentul. Madam Cibot putu cu atât mai ușor să ia batista în care era legată cheia scrinului și care se găsea

sub perna lui Pons, cu cât bolnavul lăsase dinadins batista să iasă de sub pernă și cu cât îi ușura portăresei manevra, stând întors spre perete într-o poziție care permitea fără greutate luarea batistei. Madam Cibot se duse glonț la scrin, îl deschise, căutând să nu facă prea mult zgomot, găsi resortul ascunzătorii și alergă în salon cu testamentul în mână. Împrejurarea aceasta îl intrigă pe Pons în cel mai înalt grad. Cât despre Schmucke, tremura din cap până în picioare, ca și când ar fi comis o crimă.

— Întoarce-te la postul dumitale, spuse Fraisier luând testamentul din mâinile coanei Cibot, fiindcă, dacă se trezește, trebuie să te găsească acolo.

După ce deschise plicul cu o dibăcie care dovedea că nu făcea prima oară așa ceva, Fraisier căzu într-o uimire adâncă citind acest curios document:

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU

Astăzi, cincisprezece aprilie o mie opt sute patruzeci și cinci, având judecata întreagă, așa cum va dovedi acest testament redactat împreună cu domnul Trognon, notar, simțind că voi muri curând de boala care m-a lovit din primele zile ale lunii februarie, și voind să fac un rost bunurilor pe care le posed, am ținut să scriu ultimele mele dorințe, care sunt următoarele:

Am fost totdeauna impresionat de inconvenientele care dăunează capodoperelor picturii și care, deseori, duc la distrugerea lor. Am deplâns faptul că tablourile frumoase sunt condamnate să călătorească mereu, din țară în țară, fără să se statornicească într-un loc unde admiratorii acestor capodopere să se poată duce să le vadă. M-am gândit întotdeauna că lucrările cu adevărat nemuritoare ale măestrilor vestiți ar trebui să fie proprietăți naționale și ar trebui să fie puse la îndemâna popoarelor, așa după cum lumina, capodopera lui Dumnezeu, slujește tuturor copiilor săi.

Și, cum eu mi-am petrecut viața adunând, alegând câteva tablouri, care sunt opere glorioase ale celor mai mari maeștri, cum aceste tablouri sunt intacte, fără retușuri și fără reparații, m-am gândit, nu fără durere, că aceste pânze, care au făcut fericirea vieții mele, ar putea să fie vândute la mezat; să nimerească, unele în Anglia, altele în Rusia, să fie risipite așa cum erau înainte de a le fi strâns eu; am hotărât, așadar, să le apăr de aceste neajunsuri, împreună cu ramele lor splendide, lucrate toate de meșteri pricepuți.

Așadar, pentru aceste motive, donez și las moștenire regelui, pentru a le așeza în Muzeul Luvru, tablourile din colecția mea, cu condiția, dacă legatul este acceptat, să i se constituie prietenului meu Wilhelm Schmucke o rentă viageră de două mii patru sute de franci.

Dacă regele, în calitate de beneficiar al uzufructului muzeului, nu acceptă legatul cu această sarcină, numitele tablouri vor reveni prietenului meu Schmucke împreună cu toate valorile pe care le posed, cu condiția de a remite CAPUL DE MAIMUȚĂ de Goya vărului meu, prezidentul Camusot; tabloul FLORI de Abraham Mignon^[173], compus din lalele, domnului Trognon, notar, pe care-l numesc executorul meu testamentar, și de a plăti două sute de franci rentă doamnei Cibot, care se ocupă de zece ani de gospodăria mea.

În sfârșit, prietenul meu Schmucke va dona COBORĂREA DE PE CRUCE de Rubens, schiță a celebrului tablou de la Anvers, parohiei mele, pentru împodobirea unei capele, drept mulțumire pentru osteneala domnului vicar Duplanty, datorită căruia am putut muri ca un bun creștin și catolic. Etc.

„Asta-i un dezastru! își spuse Fraisier, e năruirea tuturor speranțelor mele! Ah! încep să cred tot ce mi-a spus prezidenta despre răutatea bătrânului artist!...”

— Ei? veni să întrebe madam Cibot.

— Conașul dumitale e un monstru, lasă tot muzeului

statului. Și cu statul nu te poți judeca! Testamentul este inatacabil. Suntem furați, ruinați, prădați, asasinați!...

— Ce mi-a lăsat?...

— Două sute de franci rentă viageră...

— Mare scofală!... Bine, da' e un ticălos fără pereche!...

— Vezi ce face, zise Fraasier, am să pun la loc în plic testamentul ticălosului dumitale.

De îndată ce portăreasa plecă, Fraasier puse repede o foaie de hârtie albă în locul testamentului, pe care-l vârî în buzunar; apoi re-sigilă din nou plicul cu atâta talent, încât, când se întoarse madam Cibot, îi arătă sigiliul întrebând-o dacă poate să observe cea mai mică urmă a operației. Madam Cibot luă plicul, îl pipăi, îl simți plin și oftă adânc. Ea sperase că Fraasier avea să ardă chiar el acest document fatal.

— Ei, ce-i de făcut, dragă domnule Fraasier? întrebă ea.

— A! asta te privește! Eu nu sunt moștenitor, dar dacă avea cel mai mic drept la asta, zise el arătând colecția, știu eu bine ce-aș face...

— Păi asta te și întreb, spuse cam prostește femeia.

— E destul foc în sobă, replică el, sculându-se ca să plece.

— La urma urmei, numai *dumneatale* și cu mine o să știm asta!... zise madam Cibot,

— Nu se poate face niciodată dovada că un testament a existat! reluă avocatul.

— Da' *dumneatale*?

— Eu?... Dacă domnul Pons moare fără testament, îți asigur o sută de mii de franci.

— Lasă că știu eu, zise ea, lumea făgăduiește marea cu sarea, și după ce pune mâna pe ce-i trebuie, când e să plătească, te trage pe sfoară, ca alde...

Se opri la timp, căci era cât pe ce să-i vorbească lui Fraasier de Elie Magus...

— Am plecat! zise Fraasier. Nu trebuie, în interesul

dumitale, să mă vadă cineva în apartament, dar ne întâlnim jos, în camera dumitale.

După ce închise ușa, madam Cibot se întoarse, cu testamentul în mână, ferm hotărâtă să-l arunce în foc; dar când intră în cameră și păși spre cămin, se simți apucată de amândouă brațele!... Se văzu între Pons și Schmucke, care se lipiseră amândoi de perete, de o parte și de alta a ușii.

— Al țipă madam Cibot.

Și căzu cu fața în jos, pradă unor convulsii groaznice, adevărate sau prefăcute, asta nu s-a știut niciodată. Priveliștea aceasta îi produse lui Pons o asemenea impresie, încât fu cuprins de o sfârșeală mortală și Schmucke o lăsă jos pe portăreasă ca să-l urce din nou în pat pe Pons. Cei doi prieteni tremurau ca niște oameni care, trebuind să aducă la îndeplinire o hotărâre penibilă, își depășiseră forțele. După ce Pons fu întins, iar Schmucke își reveni puțin în fire, acesta auzi hohote de plâns. Madam Cibot, în genunchi, vărsa lacrimi și întindea mâinile spre cei doi prieteni, implorându-i printr-o pantomină expresivă.

— Doar din curiozitate! zise ea văzând că cei doi prieteni o priveau, dragă domnule Pons! ăsta-i cusurul femeilor, nu știți? Da' nu m-am priceput să citesc testamentul și-l aduceam înapoi!...

— *Iej!* zise Schmucke, care se ridică în picioare și păru mai înalt de la înălțimea indignării sale. *Ejdi ein monsdru! ai îngergad ză ugizi be tracul meu Bons. Are trebdade! ejdi mai muld tegäd ein monsdru, ejdi plesdemadä!*

Madam Cibot, văzând zugrăvită groaza pe fața candidatului german, se ridică trufașă ca Tartuffe, îi aruncă lui Schmucke o privire care îl făcu să tremure și ieși din apartament, dar în drum strecură sub rochie un tablouș minunat de Metz^[174] pe care îl admirase mult Elie Magus și despre care spusese: „E un giuvaer!”

Madam Cibot îl găsi în camera ei pe Fraisier, care o aştepta, sperând că va fi ars plicul şi hârtia albă cu care înlocuise el testamentul: fu foarte mirat văzându-şi clienta speriată şi cu faţa tulburată.

— Ce s-a întâmplat?

— S-a întâmplat, dragă domnu Fraisier, că, tot zicând dumneata că-mi dai sfaturi şi mă dirijezi, m-ai făcut să pierd pe veci rentele şi încrederea conaşilor...

Şi dădu drumul unui vârtej de cuvinte, aşa cum se pricepea ea.

— Nu spune vorbe de prisos, se răsti Fraisier oprindu-şi clienta. La fapt! la fapt! şi repede.

— Ei, uite cum a fost.

Şi povesti întâmplarea aşa cum se petrecuse.

— Nu te-am făcut să pierzi nimic, răspunse Fraisier. Cei doi domni se îndoiau de cinstea dumitale, de vreme ce ți-au întins cursa asta; te aşteptau, te pândeau!... Nu-mi spui totul... adăugă omul de afaceri aruncând o privire de tigru portăresei.

— Eu! să-ți ascund *dumneatale* ceva!... după câte am făcut împreună! zise ea înfiorându-se.

— Nu, dragă, eu n-am comis nimic condamnabil! zise Fraisier, vădind astfel intenția de a nega vizita sa nocturnă la Pons.

Madam Cibot simți arsuri la rădăcina părului şi gheață în jurul trupului.

— Cum? zise ea năucită.

— Sustragere de testament, răspunse rece Fraisier.

Portăreasa făcu un gest de groază.

— Liniștește-te, sunt avocatul dumitale, reluă el. Am vrut numai să-ți dovedesc ce ușor e, într-un fel sau altul, să se ajungă la ce-ți spuneam. Ia să vedem! ce-ai făcut dumneata pentru ca germanul acela atât de naiv să se ascundă în cameră fără știrea dumitale?...

— Nimic, e povestea de deunăzi, când am ținut-o una față de domnu Pons că a avut orbu' găinilor. Din ziua aia, conașii s-au schimbat de parc-au fost alții față de

mine. Așa că *dumneata* ești pricina tuturor nenorocirilor mele, că, măcar că-mi pierdusem eu trecerea față de domnu Pons, da' eram sigură de neamț, care și vorbea să mă ia de nevastă sau să mă ia la el, totuna-i!

Motivul era atât de plauzibil, încât Fraisier fu obligat să se mulțumească cu el.

— Nu te teme de nimic, reluă el, ți-am promis rente, o să mă țiiu de cuvânt. Până acuma, în afacerea asta, totul era presupunere; acum afacerea face bani buni... N-o să ai mai puțin de o mie două sute de franci rentă viageră... Dar o să trebuiască, dragă doamnă Cibot, să ascuți de ordinele mele și să le execuți cu pricepere.

— Da, dragă domnule Fraisier, spuse cu supunere slugarnică portăreasa, pusă cu botul pe labe.

— Ei, atunci, bun rămas, mai zise Fraisier, ieșind din cameră și luând cu el periculosul testament.

Se întoarse acasă foarte bucuros, fiindcă testamentul acesta era o armă teribilă.

— Pot acum, se gândea el, să mă apăr dacă doamna prezidentă de Marville va fi de rea-credință. Dacă-i trece prin cap să nu-și țină cuvântul, pierde moștenirea.

Dis-de-dimineată, Rémonencq, după ce-și deschise prăvălia și o lăsă în paza soră-si, veni, după un obicei pe care-l luase de câteva zile, să vadă ce mai face bunul său prieten Cibot și o găsi pe portăreasă contemplând tabloul lui Metzcu și întrebându-se cum de putea scândurica asta să prețuiască atâția bani.

— Al! al spuse el privind peste umărul coanei Cibot, ăsta-i singuru' pe care domnu Magus regretă că nu-l are; zice că cu flecușetu' ăsta nu i-ar mai lipsi nimic și-ar fi fericit.

— Ce-ar da pe el? întrebă madam Cibot.

— Păi, dacă-mi făgăduiești să te măriți cu mine până nu se încheie anu' văduviei, răspunse Rémonencq, mă însărcinez să capăt douăzeci de mii de franci de la Elie

Magus, iar, dacă nu te măriți cu mine, n-ai să poți nicicând vinde tablou ăsta cu mai mult de o mie de franci.

— Da' de ce?

— Păi ai fi obligată să semnezi o chitanță de proprietate și-ai avea atunci proces cu moștenitorii. Dacă ești nevasta mea, i-l vând eu lui domnu Magus, și de la un negustor nu se cere nimic decât înregistrarea pe registru de cumpărări, și eu am să scriu că mi l-a vândut domnu Schmucke. Hai, pune scândura asta la mine... Dacă moare bărbatu' dumitale, ai putea avea neplăceri, pe când la mine n-o să-i pară nimănui curios că se găsește un tablou... Doar mă cunoști. De altfel, dacă vrei, îți fac o adeverință.

În situația vinovată în care fusese surprinsă, lacoma portăreasă primi această propunere care o lega pentru totdeauna de telal.

— Ai dreptate, adu-mi fițuica *dumneatale*, zise ea punând bine tabloul în scrin.

— Vecino, zise telalul cu glas șoptit, trăgând-o pe madam Cibot spre prag, eu văd bine că n-o să-l scăpăm pe bietu' nostru prieten Cibot; doctoru' Poulain nu mai avea aseară nicio nădejde în privința lui și zicea că n-o duce până diseară... E o mare nenorocire! Da', la urma urmei, nu erai aici la locu' potrivit pentru dumneata... Locu' dumitale e într-un magazin frumos de antichități pe Bulevardu Capucines. Să știi că am câștigat aproape o sută de mii de franci de zece ani și că, dacă ai și dumneata pe-atâta într-o zi, mă leg să-ți fac o avere frumoasă... dacă ești nevasta mea... Ai fi cucoană... slujită bine de soră-mea, care vede de casă, și...

Seducătorul fu întrerupt de vaietele sfâșietoare ale croitorului, care intra în agonie.

— Pleacă, zise madam Cibot, ești un monstru că-mi vorbești de de-alde astea, când bietu' bărbatu-meu se prăpădește în halu' ăsta...

— Păi vezi că te iubesc, zise Rémonencq, de aș

răsturna toate pe dos ca să fii a mea...

— Dacă m-ai iubi, nu mi-ai spune nimica acum, răspunse ea.

Și Rémonencq se întoarse acasă, sigur de căsătoria lui cu madam Cibot.

Pe la orele zece, avu loc la ușa casei un fel de răzmeriță, fiindcă domnul Cibot primea împărtășania. Toți prietenii lui Cibot, portarii, portăresele din strada Normandie și din străzile vecine umpleau camera, gangul și trotuarul din fața casei. Așa că nimeni nu dădu nicio atenție domnului Léopold Hannequin, care veni cu unul dintre confrății săi, nici lui Schwab și lui Brunner, care putură ajunge la Pons fără să fie văzuți de madam Cibot. Portăreasa casei vecine, căreia i se adresă notarul pentru a ști la ce etaj locuia Pons, îi indică apartamentul. Cât despre Brunner, care veni cu Schwab, el mai fusese o dată, ca să vadă muzeul lui Pons, așa că trecu fără să spună nimic și-i arată asociatului său drumul... Pons anulă în mod categoric testamentul lui din ajun și-l institui pe Schmucke legatar universal. Când se termină ceremonia, Pons le mulțumi, lui Schwab și lui Brunner, și îl rugă fierbinte pe domnul Léopold Hannequin să aibă grijă de interesele lui Schmucke, apoi simți o asemenea sfârșeală, în urma energiei pe care o desfășurase în scena nocturnă cu madam Cibot și în acest ultim act de viață socială, încât Schmucke îl rugă pe Schwab să se ducă să-l anunțe pe abatele Duplanty, fiindcă el nu voia să plece de la câpătâiul prietenului său, iar Pons cerea ultima împărtășanie.

Stând lângă patul bărbatului ei, portăreasa, care fusese de altfel dată afară de cei doi prieteni, nu se sinchisi de prânzul lui Schmucke; dar evenimentele din dimineața aceea, priveliștea agoniei resemnate a lui Pons, care murea cu curaj, îi strânseseră într-atât inima

lui Schmucke, încât nu simți foamea.

Cu toate acestea, către ceasurile două, cum nu-l văzuse pe bătrânul german, portăreasa, atât din curiozitate, cât și din interes, o rugă pe sora lui Rémonencq să se ducă să vadă dacă Schmucke n-are nevoie de ceva. Chiar în acel moment, abatele Duplanty, căruia bietul muzician îi făcuse ultima spovedanie, îl miruia. Domnișoara Rémonencq tulbură această ceremonie sunând de mai multe ori. Dar, cum Pons îl pusese pe Schmucke să jure că n-o să lase pe nimeni să intre, într-atât se temea să nu fie furat, Schmucke o lăsă să sune pe domnișoara Rémonencq, care coborî foarte speriată și-i spuse portăresei ca Schmucke nu i-a deschis ușa. Împrejurarea aceasta bine precizată fu notată de Fraisier. Schmucke, care nu văzuse încă pe nimeni murind, avea să încerce toate neajunsurile prin care trece cineva la Paris când are un mort pe brațe, mai ales când e fără ajutor, fără înlocuitor, fără sprijin. Fraisier, care știa că rudele cu adevărat mahnite își pierd atunci capul, și care stătea de dimineață în camera portarului, sfātuindu-se neîncetat cu doctorul Poulain, avu atunci ideea de a dirija chiar el toate mișcările lui Schmucke.

Iată ce făcură cei doi prieteni, doctorul Poulain și Fraisier, pentru a ajunge la acest rezultat important.

Paracliserul bisericii Saint-François, fost negustor de sticlărie, pe nume Cantinet, locuia în strada Orléans, într-o casă lipită de cea a doctorului Poulain. Iar doamna Cantinet, care primea banii de la cei ce închiriau scaunele din biserică, fusese îngrijită pe gratis de către doctorul Poulain, căruia-i rămăsese bineînțeles recunoscătoare și căruia-i povestise deseori toate nenorocirile din viața ei. Cei doi bătrâni, care se duceau în toate duminicile și în zilele de sărbătoare la slujba bisericească de la Saint-François, erau în termeni buni cu paracliserul, cu paznicul, cu împărțitorul de agheasmă, cu toată miliția asta preotească numită la

Paris „clerul de jos”, și căreia credincioșii îi dau uneori mici bacșișuri. Doamna Cantinet îl cunoștea deci bine pe Schmucke, așa după cum și Schmucke o cunoștea pe ea. Femeia asta pătimea de două necazuri care-i îngăduiau lui Fraisier să facă din ea o unealtă oarbă și involuntară. Tânărul Cantinet, pasionat de teatru, refuzase să urmeze calea bisericii, unde putea deveni paznic, și debutase ca figurant la Cirque-Olympique, ducând o viață dezordonată care o mătina adânc pe mamă-sa, a cărei pungă era deseori secătuită prin împrumuturi forțate. Apoi, Cantinet, datat băuturii și lenei, fusese nevoit să lase negoțul din pricina acestor două vicii. Departat de a se fi îndreptat, nefericitul se sluzea de funcția lui pentru a se lăsa în voia celor două patimi ale sale: nu făcea nimic și se îmbăta cu vizitii de pe la nunți, cu cioclii, cu cerșetorii pe care-i ajuta preotul, astfel încât își cardinaliza⁽¹⁷⁵⁾ fața chiar de la amiază.

Doamna Cantinet se vedea sortită să trăiască la bătrânețe în mizerie, ea care, zicea, îi adusese douăsprezece mii de franci zestre lui bărbatu-său. Povestea necazurilor sale, de sute de ori istorisită doctorului Poulain, îi sugeră acestuia ideea de a se servi de ea pentru a ușura plasarea, în casa lui Pons și Schmucke, a lui madam Sauvage, ca bucătăreasă și femeie de serviciu. A o prezenta de-a dreptul pe madam Sauvage era cu neputință, căci neîncrederea celor doi bătrâni devenise absolută și refuzul de a deschide ușa domnișoarei Rémonencq îl lămurise îndeajuns pe Fraisier în această privință. Dar celor doi prieteni li se păru de la sine înțeles că, evlavioși cum erau, muzicienii vor accepta cu ochii închiși o persoană propusă de abatele Duplanty. În planul lor, doamna Cantinet trebuia să fie însoțită de madam Sauvage; și servitoarea lui Fraisier, o dată intrată în casă, era ca și când ar fi fost acolo Fraisier însuși.

Când abatele Duplanty ajunsese în gang fu oprit un

moment de mulțimea prietenilor lui Cibot, care-și manifesta simpatia pentru cel mai vechi și mai stimat portar din cartier.

Doctorul Poulain îl salută pe abatele Duplanty, îl trase deoparte și-i spuse:

— Mă duc să-l văd pe bietul domn Pons. Ar mai putea să scape, ar trebui să-l hotărâm să-și facă operația de extragere a calculilor care s-au format în veziculă. Se simt și la palpare, provoacă o inflamație care-i va pricinui moartea. Și poate că mai e încă timp să se facă operația. Bine ar fi dacă v-ați folosi de influența dumneavoastră față de cel spovedit, îndemnându-l să primească această operație; eu răspund de viața lui, dacă nu intervine nicio complicație în timpul operației.

— De îndată ce duc înapoi sfântul artofor la biserică, mă întorc, zise abatele Duplanty, fiindcă domnul Pons se află într-o stare în care are nevoie de ajutorul bisericii.

— Tocmai am aflat că e singur, zise doctorul Poulain. Bietul german a avut azi-dimineață o mică hărțuială cu doamna Cibot, care le vede de gospodărie de zece ani, și s-au certat, pentru moment, desigur. Dar nu poate rămâne fără ajutor în împrejurările în care se va găsi. E o operă de caritate să ne îngrijim de el.

— Cantinet, zise doctorul chemându-l pe paracliser, ia întreab-o pe soția dumatăle dacă nu vrea să-l îngrijească pe domnul Pons și să vadă de gospodăria domnului Schmucke vreo câteva zile, în locul doamnei Cibot... care, de altfel, și fără cearta asta, ar fi avut nevoie să fie înlocuită. E o femeie cinstită, îi spuse doctorul abatelui Duplanty.

— Nici că se poate alege mai bună, răspunse blândul preot, căci biserica are încredere în ea pentru încasarea locației scaunelor.

Câteva clipe mai târziu, doctorul Poulain urmărea, la căpătâiul patului, progresele agoniei lui Pons, pe care Schmucke îl implora în zadar să lase să i se facă

operația. La rugămințile bietului german, bătrânul muzician nu răspundea decât prin semne negative din cap, alternate cu gesturi de enervare. În sfârșit muribundul își adună toate puterile, aruncă o privire feroasă asupra lui Schmucke și-i spuse:

— Da' lasă-mă să mor liniștit!

Schmucke crezu că moare de durere, dar luă mâna lui Pons, o sărută încetișor și o ținu într-ale sale, încercând să-i transmită astfel încă o dată propria sa viață. Tocmai atunci, doctorul Poulain auzi sunând și se duse să-i deschidă ușa abatelui Duplanty.

— Bietul nostru bolnav, zise Poulain, începe să se zbată în strânsoarea morții. Peste câteva ceasuri va muri; veți trimite desigur un preot să-l vegheze la noapte. Dar e momentul să-i dăm domnului Schmucke pe doamna Cantinet și o femeie de serviciu, el nu e în stare să se gândească la nimic, mă tem să nu-și piardă mințile, și aici în casă se găsesc valori care trebuie păzite de către persoane foarte cinstite.

Abatele Duplanty, preot demn de respect, încrezător și plin de bunătate, fu impresionat de adevărul celor spuse de doctorul Poulain. Era încredințat, de altfel, de calitățile medicului din cartier. Îi făcu semn, așadar, lui Schmucke, din pragul camerei mortuare, să vină să-i vorbească. Schmucke nu se putea hotărî să lase mâna lui Pons, care se crispa și se încleșta de a lui, ca și cum bolnavul s-ar fi prăvălit într-o prăpastie și ar fi vrut să se agațe de ceva ca să nu se prăbușească. Dar, după cum se știe, muribunzii sunt prada unei halucinații care-i împinge să pună mâna pe orice, așa cum fac oamenii care se reped să ia cu ei, în timpul unui incendiu, obiectele cele mai prețioase, așa că Pons îi dădu drumul lui Schmucke și apucă păturile pe care le adună în jurul trupului său cu un gest groaznic și semnificativ de avariție și de grabă.

— Ce-ai să te faci singur cu prietenul dumitale mort?!

îi spuse preotul germanului, care venise să-l asculte, ești fără doamna Cibot...

— *E ein monzdru gare a ugiz be Bons!* zise el.

— Dar aveți nevoie de cineva, reluă doctorul Poulain, fiindcă trebuie vegheat corpul la noapte.

— *Îl foi fechea eu, mă foi ruca lui Tumnezeu!* răspunse nevinovatul german.

— Dar trebuie să mâncați!... Cine vă face acum de mâncare? zise doctorul.

— *Turerea îmi daie foamea!* răspunse Schmucke cu naivitate.

— Dar, zise Poulain, trebuie declarat decesul cu martori, trebuie dezbrăcat mortul și cusut într-un lînțoliu, trebuie comandat cortegiul la pompele funebre, trebuie hrănită femeia care va avea grijă de mort și preotul care-l va veghea: veți face singur toate astea? Doar nu se moare ca un câine în capitala lumii civilizate!

Schmucke deschise ochii mari, înapăimântați, și fu apucat de un scurt acces de nebunie.

— *Tar Bons nu fa muri!... Îl foi salfa!...*

— Oricum, nu veți putea sta mult timp fără să dormiți puțin, și atunci cine o să vă înlocuiască? fiindcă trebuie să vadă cineva de domnul Pons, să-i dea de băut, să pregătească medicamentele...

— *Ah! atefărad!* zise germanul.

— Ei, reluă abatele Duplanty, mă gândesc să ți-o dau pe doamna Cantinet, o femeie cinstită și de treabă...

Amănuntele îndatoririlor sociale față de prietenul său mort îl năuciră într-atâta pe Schmucke, încât ar fi vrut să moară o dată cu Pons.

— E un copil! îi spuse doctorul Poulain abatelui Duplanty.

— *Ein gobil!* repetă mașinal Schmucke.

— Așa, zise vicarul, am să vorbesc cu doamna Cantinet și-am s-o trimit.

— Nu vă osteniți, zise doctorul, e vecină cu mine, și

eu tot mă întorc acasă.

Moartea e ca un asasin nevăzut împotriva căruia luptă cel ce moare; în agonie, primești ultimele lovituri, încerci să le răspunzi și te zbați. Pons ajunsese la această scenă supremă. El gemu și țipă de mai multe ori. Îndată Schmucke, abatele Duplanty și Poulain alergară la patul muribundului. Deodată, Pons descătușat parcă, printr-o ultimă lovitură, de apăsarea trupească își recapătă pentru câteva clipe liniștea deplină care urmează după agonie, își reveni, cu seninătatea morții pe față, și se uită la cei care-l înconjurau, cu un aer aproape vesel.

— Ah! doctore, mult am suferit, dar aveai dreptate, mi-e mai bine... Mulțumesc, dragă părinte, mă întrebam unde-i Schmucke!...

— Schmucke n-a mâncat de aseară, și acum sunt ceasurile patru! Nu mai ai pe nimeni să vadă de dumneata, și ar fi periculos s-o chemăm înapoi pe doamna Cibot...

— E în stare de orice, zise Pons, arătându-se plin de groază la numele portăresei. E-adevărat, Schmucke are nevoie de o persoană foarte cinstită.

— Abatele Duplanty și cu mine, zise atunci Poulain, ne-am gândit la dumneavoastră amândoi...

— A! mulțumesc, zise Pons, scăpasem din vedere...

— Și vă propunem pe doamna Cantinet!

— A! femeia de la biserică! exclamă Pons. Da, e o ființă foarte cumsecade.

— Ea n-o iubește pe doamna Cibot, reluă doctorul, și o să-l îngrijească bine pe domnul Schmucke...

— Trimite-mi-o, dragă domnule Duplanty... pe ea și pe bărbatu-său, așa am să fiu liniștit. N-o să se fure nimic de-aici...

Schmucke luase din nou mâna lui Pons și o ținea bucuros, crezând că i-a revenit sănătatea.

— Haidem, părinte, zise doctorul, am s-o trimit

repede pe doamna Cantinet Mă pricep doar: poate că nici nu-l mai găsește în viață pe domnul Pons.

În vreme ce abatele Duplanty îl convingea pe muribund să o ia ca îngrijitoare pe doamna Cantinet, Fraisier o chemase la el pe femeia de la biserică și-i aplica tratamentul conversației lui corupătoare și al vicleniilor lui de cârciogar, la care era greu să rezisti. Așa încât doamna Cantinet, femeie uscățivă și gălbejită, cu dinți mari, cu buze înghețate, năucită de necazuri, ca multe femei din popor, și care ajunsese să creadă că fericirea consta în cele mai mărunte câștiguri zilnice, consimți repede s-o ia cu ea pe madam Sauvage ca femeie de serviciu. Servitoarea lui Fraisier primise deja instrucțiuni. Ea făgăduise să urzească o pânză de sârmă în jurul celor doi muzicieni și să aibă grijă de ei cum are grijă păianjenul de o muscă prinsă. Drept răsplată pentru osteneala ei, madam Sauvage trebuia să capete un debit de tutun. Fraisier găsisese astfel mijlocul să se descotorosească de pretinsa lui doică, punând un spion și un jandarm pe lângă doamna Cantinet. Cum de apartamentul celor doi prieteni ținea și o cameră de servitori și o bucătărioară, madam Sauvage putea dormi pe un pat de campanie și putea găti pentru Schmucke. În momentul când femeile se prezentară, aduse de doctorul Poulain, Pons își dăduse tocmai ultima suflare, fără ca Schmucke să bage de seamă. Germanul ținea încă în mâinile lui mâna prietenului său, care se răcea treptat. El îi făcu semn doamnei Cantinet să nu vorbească, dar zdrahonul de madam Sauvage îl surprinse așa de tare prin înfățișarea ei, încât Schmucke avu un gest de spaimă cu care bărbătoaria era de altfel deprinsă.

— De dumneaei, zise doamna Cantinet, răspunde domnul Duplanty, a fost bucătăreasă la un episcop, e foarte cinstită, o să gătească.

— Ah! puteți vorbi tare! exclamă vânjoasa și

astmatica femeie, domnu, săracu', a murit!... acu și-a dat sufletu'.

Schmucke scoase un țipăt pătrunzător, simți cum mâna lui Pons îngheață și întepenește și rămase cu ochii ficși, ațintiți asupra celor ai lui Pons, a căror expresie l-ar fi dus la nebunie, dacă nu era femeia Sauvage care, deprinsă fără îndoială cu asemenea scene, se duse la pat cu o oglindă, o ținu în fața buzelor mortului, și, cum nicio respirație nu aburi sticla, despărți energic mâna lui Schmucke de mâna mortului.

— Las-o, domnule, că n-o s-o mai poți desface. Nu știi cum se întăresc oasele?! Morții se răcesc repede. Dacă nu dichisești mortu' cât e cald, după aia trebuie să-i rupi mâinile și picioarele...

Așadar, femeia asta groaznică îi închise ochii bietului muzician răposat; apoi cu îndemânarea îngrijitoarelor de bolnavi, meserie pe care o făcuse zece ani de zile, îl dezbracă pe Pons, îl întinse, îi lipi mâinile de fiecare parte a corpului și-i trase pătura pe cap, exact așa cum face vânzătorul cu un pachet tnfavun magazin.

— Trebuie un cearșaf să-l înfășurăm, de unde luăm?... îl întrebă pe Schmucke, îngrozit de spectacolul acesta.

Pentru el, după ce văzuse religia procedând cu adâncul ei respect față de ființa umană, sortită unui mare viitor în cer, a fost o durere, care i-a topit parcă elementele gândirii, să vadă acest soi de împachetare a prietenului său, tratat ca un obiect.,

— *Vageți ge freți!* răspunse mașinal Schmucke.

Nevinovata făptură vedea pentru prima dată murind un om, și acest om era Pons, singurul său prieten, singura ființă care-l înțelesese și-l iubise!...

— Mă duc s-o întreb pe madam Cibot unde sunt cearșafurile, zise femeia Sauvage.

— O să trebuiască un pat de campanie ca să doarmă dumneaei, îi spuse doamna Cantinet lui Schmucke.

Schmucke dădu din cap și izbucni în lacrimi. Doamna

Cantinet îl lăsa în pace pe nenorocit; dar, după un ceas, se întoarse și întrebă:

— Domnule, aveți bani ca să facem cumpărături?

Schmucke se uită la doamna Cantinet cu o privire care ar fi dezarmat cea mai fioroasă ură; arăta fața albă, uscată și ascuțită a mortului, ca și cum nu mai era nevoie de alt răspuns.

— *Luatzi dod, ji lăzatzi-mă ză blânc fi ză mă roc!* spuse el îngenunchind.

Madam Sauvage se duse să anunțe pe Fraisier că a murit Pons; Fraisier dete fuga cu cabrioleta la prezidentă ca să-i ceară, pentru a doua zi, procura care-i dădea dreptul să-i reprezinte pe moștenitori.

— Domnule, îi spuse lui Schmucke doamna Cantinet, un ceas după ultima ei întrebare, m-am dus la madam Cibot, care știe rostul gospodăriei dumneavoastră, ca să-mi spună unde sunt lucrurile; dar, cum i s-a prăpădit tocmai acum bărbatu-su, m-a repezit cât colo... Domnule, fii bun și ascultă-mă!...

Schmucke se uită la femeie, care habar n-avea de cruzimea ei, căci oamenii din popor sunt deprinși să suporte cu pasivitate cele mai mari dureri morale.

— Domnule, trebuie albituri pentru giulgiu, trebuie bani pentru un pat de campanie, ca să aibă unde să se culce dumneaei; mai trebuie bani ca să cumpărăm vase de bucătărie, farfurii și pahare, fiindcă o să vină un preot ca să stea la noapte, și dumneaei nu găsește absolut nimic în bucătărie.

— Păi, domnule, repetă madam Sauvage, îmi trebuie lemne și cărbuni ca să se pregătească masa, și nu văd nimic! Nici nu-i de mirare, de vreme ce madam Cibot vă aducea tot..

— Uite, draga mea, zise doamna Cantinet arătându-i pe Schmucke care zăcea la picioarele mortului într-o stare de completă inconștiență, nu vrei să mă crezi, uite că nu răspunde la nimic.

— Ei, atunci, drăguță, zise madam Sauvage, am să-ți

arăt eu cum se face în asemenea împrejurări.

Madam Sauvage roti prin cameră o privire cum rotesc hoții ca să ghicească ascunzătorile cu bani. Se duse drept, la scrinul lui Pons, trase primul sertar, văzu punga în care Schmucke pusese restul banilor proveniți din vânzarea tablourilor și veni s-o arate lui Schmucke, care făcu un semn mașinal de consimțire.

— Uite bani, drăguță! îi spuse madam Sauvage doamnei Cantinet; am să-i număr și-am să iau pentru cumpărat ce trebuie, vin, merinde, lumânări, în fine, de toate, că ăștia n-au de nici unele... Caută-mi în scrin un cearșaf ca să înfășor mortu'. Mi-a spusă ră mie că bietu' domnu ăsta e cam slab de cap; da' nu știu, că parcă-i mai rău. E ca un nou-născut, o să trebuiască să-i turnăm mâncarea pe gât...

Schmucke se uita la cele două femei și la ce făceau ele cum s-ar fi uitat un nebun. Zdrobit de durere, pradă unei stări aproape cataleptice, nu înceta să contemple figura fascinantă a lui Pons, ale cărei linii se purificau datorită odihnei absolute a morții. Voia să moară și totul îi era indiferent. Să fi luat camera foc și el tot nu s-ar fi mișcat.

— Sunt o mie două sute cincizeci de franci, îi spuse madam Sauvage.

Schmucke dădu din umeri. Când madam Sauvage voi să procedeze la înfășurarea în giulgiu a lui Pons și să măsoare cearșaful după corp ca să taie giulgiul și să-l coasă, avu loc o luptă groaznică între ea și bietul german Schmucke semăna atunci aidoma unui câine care mușcă pe toți cei ce vor să se atingă de cadavrul stăpânului său. Madam Sauvage, scoasă din fire, îl apucă pe german, îl puse într-un fotoliu și-l ținu acolo cu o forță herculeană.

— Hai, drăguță, coase mortu-n giulgiu, îi spuse ea doamnei Cantinet.

Când se termină operația, madam Sauvage îl puse pe Schmucke la loc, la picioarele patului, și-i spuse:

— Vezi matale, trebuia să-l dichisim de înmormântare pe bietu' om.

Schmucke începu să plângă, cele două femei îl lăsară și se duseră să ia în primire bucătăria, unde cărară amândouă în scurtă vreme toate cele necesare vieții. După ce făcu o primă socoteală de trei sute șazeci de franci, madam Sauvage se apucă să pregătească o cină pentru patru persoane, și ce cină! Ca mâncare de nădejde era o găscă grasă, fazanul cizmarilor, mai era o omletă cu dulceăță, o salată de legume și supa obișnuită, în care toate ingredientele erau în cantitate atât de exagerată încât fiertura semăna a aspic de carne. La ceasurile nouă seara, preotul trimis de vicar ca să-l vegheze pe Pons veni împreună cu Cantinet, care aduse patru lumânări de ceară și sfeșnice de biserică. Preotul îl găsi pe Schmucke culcat în pat lângă prietenul său și ținându-l strâns îmbrățișat. A fost nevoie de autoritatea religiei pentru a-l convinge pe Schmucke să plece de lângă mort. Germanul ingenunche, și preotul se instalează comod într-un fotoliu. În timp ce preotul își citea rugăciunile, iar Schmucke, ingenuncheat în fața corpului lui Pons, îl ruga pe Dumnezeu să facă o minune și să-l adune cu Pons la un loc, ca să fie îngropați amândoi în aceeași groapă, doamna Cantinet se dusesese în mahalaua Temple ca să cumpere un pat de campanie și un așternut complet pentru madam Sauvage; căci se dădea iama în punga cu o mie două sute cincizeci de franci. La unsprezece seara, doamna Cantinet veni să-l întrebe pe Schmucke dacă nu vrea să mănânce ceva. Schmucke făcu semn să fie lăsat în pace.

— Poftiți la masă, domnule Pastelot, îi spuse atunci preotului femeia de la biserică.

Rămas singur, Schmucke zâmbi ca un nebun care se vede liber să-și îndeplinească o poftă de femeie însărcinată. Se repezi la Pons și-l mai țină o dată strâns îmbrățișat. La miezul nopții, preotul se întoarse, și

Schmucke, certat de el, îi dădu drumul lui Pons și își reluă rugăciunile. Dimineată, preotul plecă. La ora șapte, doctorul Poulain veni să-l vadă pe Schmucke din afecțiune și voi să-l oblige să mănânce, dar germanul refuză.

— Dacă nu mâncați acum, veți simți foamea la întoarcere, îi spuse doctorul, fiindcă trebuie să vă duceți la primărie cu un martor să declarați decesul domnului Pons și să se întocmească actele...

— *Eu?! zise germanul înspăimântat.*

— Dar cine?... Nu puteți fi scutit de asta, de vreme ce sunteți singura persoană care l-a văzut murind...

— *Nu mă tzin bigioarele,* răspunse Schmucke implorând ajutorul doctorului Poulain.

— Luați o trăsură, răspunse cu blândețe ipocritul doctor. Eu am și făcut constatarea decesului. Rugați pe cineva din casă să vă însoțească. Dumnealor vor păzi apartamentul în lipsa dumneavoastră.

Nu-și poate închipui cineva ce înseamnă hărțuielile legii pentru o durere adevărată. Îți vine să urăști civilizația și să preferi obiceiurile sălbaticilor. La ora nouă, madam Sauvage îl coborî pe Schmucke ținându-l de subsuori, și el se văzu obligat, în birjă, să-l roage pe Rémonencq să vină cu el ca să certifice la primărie decesul lui Pons. Peste tot și în orice împrejurare se dă pe față la Paris inegalitatea stărilor sociale, în țara asta nebună după egalitate. Nestrămutata forță a lucrurilor se trădează până și în consecințele morții. În familiile bogate, o rudă, un prieten, oamenii de afaceri îi cruță pe cei care plâng de aceste groaznice amănunte; dar și aici, ca și în repartizarea impozitelor, poporul, proletarii fără sprijin suferă întreaga povară a durerii.

— Ah! aveți dreptate să-l regretați, zise Rémonencq, răspunzând unui geamăt care-i scăpase bietului martir, căci era un om foarte de treabă, foarte cumsecade, care lasă o colecție frumoasă; da' știți, domnule, că dumneavoastră, ca străin, o să aveți greutăți mari

fiindcă se vorbește peste tot că sunteți moștenitoru domnului Pons.

Schmucke nu asculta, era cufundat într-o durere vecină cu nebunia. Sufletul poate fi și el lovit de tétanos, ca și corpul.

— Și ați face bine să vă luați un avocat, un om de afaceri, care să vă reprezinte.

— *Ein om te avageri?* repetă Schmucke mașinal.

— O să vedeți că o să aveți nevoie să vă reprezinte cineva. Eu, în locu dumneavoastră, aș lua un om cu experiență, un om cunoscut în cartier, un om de încredere... Eu, în toate modestele mele afaceri, mă servesc de Tabareau... portărelu... Și, dacă-i dați procură primului lui secretar, nu mai aveți nicio grijă.

Această insinuire, suflată de Fraasier și aranjată între Rémonencq și madam Cibot, rămase în memoria lui Schmucke; căci, în clipele când durerea încremenește sufletul, ca să spunem astfel, oprindu-i funcțiunile, tot ce se întâmplă se întipărește în memorie. Schmucke îl asculta pe Rémonencq privindu-l cu niște ochi atât de complet lipsiți de inteligență, încât telalul nu-i mai spuse nimic.

„Dacă rămâne tâmpit ca acuma, se gândi Rémonencq, să vezi c-am să pot să-i cumpăr tot calabâcu' de sus cu o sută de mii de franci, dacă-i al lui...”

— Domnule, am ajuns la primărie.

Rémonencq fu nevoit să-l dea jos pe Schmucke din birjă și să-l ia de braț ca să-l ducă până la biroul actelor de stare civilă, unde Schmucke nimeri peste o nuntă. Schmucke trebui să-și aștepte rândul, fiindcă, printr-o întâmplare destul de frecventă la Paris, funcționarul avea de întocmit cinci sau șase acte de deces. Aici, bietul german avea să treacă prin pătimirile lui Iisus.

— Domnul e domnul Schmucke? întrebă un bărbat îmbrăcat în negru, adresându-se germanului, care fu uimit că cineva îi spune pe nume.

Schmucke se uită la bărbatul acesta cu aerul rătăcit

pe care îl avea când îi răspunsese lui Rémonencq.

— Da' ce-ai cu dânsu? îl întrebă telalul pe necunoscut. Lasă omu' în pace, nu vezi că-i necăjit?

— Domnul și-a pierdut prietenul, și, fără îndoială, își propune să-i onoreze în mod demn memoria, căci e moștenitorul său, zise necunoscutul. Domnul nu se va uita la bani, desigur: va cumpăra un loc de veci pentru îngropare. Domnului Pons îi plăceau atât de mult artele! Ar fi mare păcat să nu i se pună pe mormânt Muzica, Pictura și Sculptura... trei statui frumoase în picioare, plângând...

Rémonencq făcu un gest de auvergnat ca să-l îndepărteze pe om, dar omul răspunse prin alt gest, oarecum comercial, care însemna: „Da' lasă-mă să-mi fac afacerile” și pe care telalul îl înțelese.

— Eu sunt reprezentantul firmei Sonet și Compania, antreprenor de monumente funerare, reluă samsarul, pe care Walter Scott l-ar fi supranumit *tânărul de la morminte*^[176]. Dacă domnul ar vrea să ne predea comanda, noi l-am scuti de neplăcerea de a se duce la prefectură să cumpere locul necesar pentru înmormântarea prietenului pe care artele l-au pierdut...

Rémonencq dădu din cap în semn de aprobare și-l împinse pe Schmucke de cot.

— Nu e zi să nu ne luăm sarcina de a îndeplini, în locul familiilor, toate formalitățile, turuia înainte samsarul, încurajat de gestul auvergnatului. În primul moment al durerii, îi e foarte greu unui moștenitor să se ocupe singur de aceste amănunte, și noi suntem deprinși să facem clienților noștri aceste mici servicii. Monumentele noastre, domnule, se plătesc pe metru de piatră de construcție sau de marmură... Noi săpăm și gropile pentru mormintele de familie. Ne luăm toate sarcinile, la prețul cel mai ieftin. Firma noastră a făcut mărețul monument al frumoasei Esther Gobseck și al lui Lucien de Rubempré, unul dintre cele mai splendide podoabe ale cimitirului Père-Lachaise. Avem cei mai

buni lucrători, și îl sfătuiesc pe domnul să se ferească de antreprenorii mărunți... care fac treabă de cârpaci, adăugă el văzând că se apropie alt bărbat îmbrăcat în negru, care avea de gând să vorbească în numele altei firme de pietre funerare.

— Tratez cu domnul, îi spuse samsarul firmei Sonet samsarului care se prezenta.

— Decesul Pons!... unde sunt martorii?... întrebă ușierul.

— Hai, domnule, spuse samsarul, adresându-se lui Rémonencq.

Rémonencq îl rugă pe samsar să-l ridice pe Schmucke, care stătea pe bancă nemișcat, ca o bucată de plumb; îl duseră lângă balustrada în spatele căreia se adăpostește împotriva durerilor publice funcționarul care redactează actele de deces. Rémonencq, providența lui Schmucke, fu ajutat de către doctorul Poulain, care dădu informațiile necesare asupra vârstei și locului de naștere al lui Pons. Germanul nu știa decât un lucru: că Pons era prietenul lui. După depunerea semnăturilor, Rémonencq și doctorul, urmați de samsar, îl urcară pe bietul german în trăsură, în care se strecură și pisălogul de samsar, care voia să obțină comanda. Madam Sauvage, la post în pragul ușii de intrare, îl duse sus în brațe pe Schmucke, aproape leșinat, ajutată de Rémonencq și de samsarul firmei Sonet.

— O să-i vină rău! exclamă samsarul, care voia să termine afacerea pe care începuse s-o trateze.

— Cred și eu! răspunse madam Sauvage, bocește de-o zi întreagă și n-a vrut să mănânce deloc. Nimic nu te lihnește ca necazu’.

— Bine, scumpe client, îi spuse reprezentantul firmei Sonet, da’ luați ceva, o supă. Aveți doar atâtea lucruri de făcut: trebuie să vă duceți la primărie să cumpărați locul pentru monumentul pe care doriți să-l ridicați în memoria acestui prieten al artelor, monument care să arate cât îi sunteți de recunoscător.

— E nebunie curată, îi spuse doamna Cantinet lui Schmucke, intrând cu o farfurie de supă și cu pâine.

— Gândiți-vă, dragă domnule, dacă sunteți atât de slăbit, reluă Rémonencq, gândiți-vă la cineva care să vă reprezinte, căci vă așteaptă o mulțime de treburi: trebuie să comandați ce se cere la o înmormântare! că doar nu voiți să fie dus la groapă prietenul dumneavoastră cu dricul săracilor.

— Ia hai să mâncăm, domnule dragă! zise madam Sauvage prinzând momentul când Schmucke avea capul lăsat pe speteaza fotoliului.

Turnă în gura lui Schmucke o lingură de supă și-i dădu să mănânce aproape cu sila, ca unui copil.

— Acuma, dacă ești înțelept, domnule, de vreme ce dorești să stai liniștit cu durerea dumată, ia pe cineva să te reprezinte...

— Deoarece domnul are intenția să înalțe un monument măreț memoriei prietenului său, mă poate însărcina pe mine cu toate demersurile, le voi face...

— Care, care? întrebă madam Sauvage. Ți-a comandat domnu ceva? Da' cine ești dumneata?

— Unul dintre reprezentanții firmei Sonet, doamnă dragă, cei mai mari antreprenori de monumente funerare, zise el scoțând un carton și arătându-l strașnicei Sauvage.

— Bine, bine!... o să venim la dumneavoastră când om crede de cuviință; da' să nu tragi profit din starea în care se află domnu.

— Dacă ai vrea să te descurci ca să câpătăm comanda, spuse reprezentantul firmei Sonet la urechea doamnei Sauvage luând-o cu el pe scară, sunt împuternicit să-ți ofer patruzeci de mii de franci...

— Ei, atunci, lasă-mi adresa, zise madam Sauvage devenind mai înțelegătoare.

Schmucke, văzându-se singur și simțindu-se mai bine după supă pe care o luase, se întoarse repede în camera lui Pons, unde își reluă rugăciunile. Era cufundat în

abisurile durerii, când fu scos din adâncă lui întunecare de către un tânăr îmbrăcat în negru, care îi spuse pentru a unsprezecea oară un „Domnule!” pe care bietul martir îl auzi cu atât mai bine, cu cât se simți scuturat de măneca hainei.

— *Ge mai e?*

— Domnule, îi datorăm doctorului Gannal^[177] o descoperire sublimă, nu-i contestăm gloria, dânsul a reînnoit miracolele Egiptului, dar s-au mai făcut perfecționări și am obținut rezultate uimitoare. Așa că, dacă vreți să vă revedeți prietenul, așa cum era el în viață...

— *Să-l fād?* exclamă Schmucke, *îmi fa forpî?*

— Nu tocmai! Nu-i va lipsi decât vorbirea, reluă samsarul cu îmbălsămarea; dar va rămâne pe veșnicie așa cum îl veți vedea îmbălsămat. Operația durează puțin. O incizie în carotidă și injectarea sunt de ajuns; dar nu mai pierdeți timp... Dacă mai așteptați un sfert de oră, nu mai puteți avea plăcuta satisfacție de a fi conservat corpul...

— *Tu-de tracului!... Bons esde ein zuvled!... ji agesd zuvled esde în jer.*

— Omul ăsta e lipsit cu totul de recunoștință, zise tânărul reprezentant al unuia dintre rivalii celebrului Gannal, când trecu prin gang, nu vrea să-i fie îmbălsămat prietenul!

— Ce să-i faci, domnule! zise madam Cibot, care tocmai îl îmbălsăma pe scumpul ei soț. E un moștenitor, un legatar. După ce și-au făcut treaba, ăștia nu mai vor să știe de răposat.

Un ceas mai târziu, Schmucke o văzu venind în cameră pe madam Sauvage, urmată de un bărbat îmbrăcat în negru și care părea să fie un lucrător.

— Domnule, zise ea, Cantinet a avut bunăvoința să vi-l trimită pe domnu, oare e furnizorul de coșciuge din parohie.

Furnizorul de pompe funebre se înclină cu un aer de

compătimire și de condoleanțe, dar, ca un om sigur de sine și care se știe indispensabil, se uita la mort cu ochi de cunoscător.

— Cum îl vrea domnul? de brad, de lemn de stejar simplu, sau de lemn de stejar căptușit cu plumb? Lemnul de stejar căptușit cu plumb e cel mai distins. Corpul, zise el, are măsura obișnuită...

Și pipăi picioarele mortului ca să măsoare corpul.

— Un metru șaptezeci! adăugă el. Domnul are de gând desigur să comande ceremonia funebră la biserică?

Schmucke îi aruncă acestui om priviri de felul celor pe care le au nebunii înaintea unui acces de violență.

— Domnule, zise madam Sauvage, ar trebui să luați pe cineva care să vadă de toate amănuntele-astea în locu' dumneavoastră.

— *Ta...* zise în sfârșit victima.

— Vreți sa mă duc să-l chem pe domnu Tabareau, că o s-aveți o mulțime de treburi de făcut? Domnu Tabareau, să știți, e omul cel mai cinstit din cartier.

— *Ta, tomnul Dapareau! Mi z-a forpid te el*, răspunse Schmucke învins.

— Păi da, domnul o să fie lăsat în pace și liber să-și dea drumul durerii, după ce va sta de vorbă cu împuternicitul său.

Pe la orele două, primul secretar al maestrului Tabareau, un tânăr care se pregătea pentru cariera de portărel, se prezentă în chip modest. Tinerețea are privilegii uimitoare, ea nu sperie. Acest tânăr, pe nume Villemot, se așeză lângă Schmucke și așteptă momentul potrivit pentru a-i vorbi. Această cuviință îl mișcă mult pe Schmucke.

— Domnule, îi spuse el, sunt primul secretar al domnului Tabareau, care mi-a încredințat sarcina să veghez aci asupra intereselor dumneavoastră și să iau asupră-mi toate demersurile pentru înmormântarea prietenului dumneavoastră... Sunteți de acord?

— *Nu-mi fei zalfa fiatza, viintgă n-am mult te drăid, tar foi fi lăzad în bage?*

— O, nu veți fi deranjat nicidecum, răspunse Villemot.

— *Ei, adungi, ge am te văgud bendru azda?*

— Să semnați această hârtie prin care îl numiți pe domnul Tabareau mandatarul dumneavoastră pentru toate treburile succesiunii.

— *Pine, tă-o!* zise germanul voind să semneze pe loc.

— Nu, trebuie să vă citesc actul.

— *Gidejde!*

Schmucke nu dădu nici cea mai mică atenție lecturii acestei procuri generale și o semnă. Tânărul notă ordinele lui Schmucke în privința convoiului funebru, în privința cumpărării locului, unde germanul voi să fie și mormântul său, și în privința slujbei de la biserică; apoi îi spuse că nu va mai fi tulburat cu nimic și că nu i se vor mai cere bani.

— *Ga ză am linijde, aj ta dod ge bozet,* zise nefericitul, care îngenunche din nou în fața corpului prietenului său.

Fraisier triumfa: legatarul nu putea face nicio mișcare în afara cercului în care îl ținea închis prin madam Sauvage și prin Villemot.

Nu există durere pe care somnul să n-o învingă. Așa încât, pe la sfârșitul zilei, madam Sauvage îl găsi pe Schmucke dormind pe jos, lângă patul în care zăcea corpul lui Pons; ea îl luă, îl culcă, îl potrivește părintește în pat, și germanul dormi până a doua zi. Când Schmucke se trezi, când, adică, își regăsi sentimentul necazurilor sale după acest răgaz, corpul lui Pons era expus în gang, printre făclii aprinse, așa cum dau dreptul înmormântările de clasa a treia; își căută deci în zadar prietenul prin apartament, care-i păru imens, și unde nu găsi altceva decât amintiri dureroase. Madam Sauvage, care-l cârmuia pe Schmucke cu autoritatea

unei doici față de sugaciul ei, îl obligă să mănânce înainte de a merge la biserică. În timp ce biata victimă se străduia să înghită, madam Sauvage îi atrase atenția, cu vâitături demne de Ieremia, că nu are haine negre. Garderoba lui Schmucke, întreținută de madam Cibot, se redusese, înainte de boala lui Pons, ca și cina, la cea mai simplă expresie, la două perechi de pantaloni și două redingote!...

— O să vă duceți așa cum sunteți la înmormântarea lui domnu? Asta-i nemaipomenit, o să ne vorbească toată mahalaua!

— *Tar gum frei ză mă tuc?*

— Păi în doliu!...

— *Toliu!...*

— Cum se cere...

— *Gum ze gere!... Butzin îmi bază te doade brozdiile azdea!* zise bietul om, ajuns la ultimul grad al exasperării la care durerea poate să ducă un suflet de copil.

— E un monstru de nerecunoștință, zise madam Sauvage întorcându-se spre un domn care se arătă deodată în apartament și care-l făcu pe Schmucke să se înfioare.

Acest funcționar, îmbrăcat splendid în postav negru, cu pantaloni negri până la genunchi, cu ciorapi de mătase neagră, cu manșete albe, împodobit cu un lanț de argint de care atârna o medalie, cu gâtul înfășurat într-o cravată de muslin alb foarte corectă și cu mănuși albe, personajul acesta oficial, același în toate împrejurările dureroase, ținea în mână o baghetă de abanos, emblema funcțiilor sale, iar sub brațul stâng o pălărie în trei colțuri cu cocardă tricoloră.

— Eu sunt maistrul de ceremonie, zise cu o voce blândă personajul acesta.

Obişnuit prin funcția sa să conducă în fiecare zi cortegii funerare și să treacă prin familii cufundate în aceeași mâhnire, adevărată sau prefăcută, omul acesta,

ca toți colegii săi, vorbea încet și cu blândețe; era decent, politicoș, cuviincios prin profesie, ca o statuie reprezentând geniul morții. Declarația lui îi pricinui un tremur nervos lui Schmucke, de parcă l-ar fi văzut pe călău.

— Domnul e fiul, fratele, tatăl defunctului? întrebă omul oficial.

— *Zând dode azdea ji mai muld îngă... zând briedenul lui!*

— Sunteți moștenitorul? întrebă maistrul de ceremonie.

— *Mojdenidorul?* repetă Schmucke. *Butzin îmi bază de dode.*

Și Schmucke își reluă atitudinea pe care i-o dădea durerea sa întunecată.

— Unde sunt rudele, prietenii? întrebă maistrul de ceremonie.

— *Ladă-i be dotzi!* exclamă Schmucke arătând tablourile și obiectele de artă. *Azdea nu l-au vâgud nigiotadă ză zuvere be tragul meu Bons!... Azda-i dod ge iupea îmbreună gu mine!*

— E nebun, domnule! îi spuse madam Sauvage maistrului de ceremonie. Asta e, nu mai sta să-l ascuți.

Schmucke se așezase și-și reluase aerul de idiot, ștergându-și lacrimile în mod mașinal. În acel moment apăru Villemot, primul secretar al maestrului Tabareau; iar maistrul de ceremonie, recunoscându-l pe cel care venise să comande funeraliile, îi spuse:

— Ei, domnule, e timpul să pornim... dricul a sosit; dar rareori am văzut un asemenea cortegiu. Unde sunt rudele, prietenii?...

— N-am prea avut timp, răspunse domnul Villemot; domnul e cufundat într-o asemenea durere, că nu s-a gândit la nimic, dar nu există decât o rudă...

Maistrul de ceremonie îl privi pe Schmucke cu milă, căci acest expert în durere știa să deosebească ce-i adevărat de ce-i fals, și se apropie de Schmucke:

— Haide, dragă domnule, curaj!... Aveți de cinstit memoria prietenului dumneavoastră.

— Am uitat să trimitem înștiințări, dar am avut grijă să trimit un curier la domnul prezident de Marville, singura rudă, de care vă vorbeam... Prieteni nu există.. Nu cred să vină cei de la teatrul unde defunctul era dirijor... Dar cred că domnul este singurul moștenitor.

— Atunci trebuie să conducă doliul, zise maistrul de ceremonie. N-aveți haine negre? întrebă el văzând costumul lui Schmucke.

— *Zând necru dod be tinăundru!* ziise bietul german cu o voce sfâșietoare, *ji adâd te necru, gă zimd mordea în mine... Tumnezeu fa afea mila ză mă atune în mormând gu briedenul meu, ji îi multzumezg!...*

Și împreună mâinile.

— Eu am mai spus administrației noastre, care a introdus până acum multe perfecționări, reluă maistrul de ceremonie adresându-se lui Villemot, ar trebui să aibă o garderobă și să închirieze costume de moștenitor... e un lucru care devine din zi în zi mai necesar... Dar, de vreme ce domnul moștenește, trebuie să-și pună mantia de doliu, și cea pe care am adus-o îl va acoperi pe de-a-ntregul, așa că nu se va băga de seamă că are un costum nepotrivit... Vreți să aveți bunătatea să vă ridicăți? îi spuse el lui Schmucke.

Schmucke se ridică, dar se clătină pe picioare.

— Ține-l dumneata, zise maistrul de ceremonie secretarului, de vreme ce ești împuternicitul lui.

Villemot îl sprijini pe Schmucke, luându-l de subsuori, iar maistrul de ceremonie îi puse mantia neagră și largă, care se dă moștenitorilor pentru a urma dricul de la casa mortuară până la biserică, și i-o legă sub bărbie cu șnururi de mătase neagră.

Și astfel, Schmucke fu *gătit* ca moștenitor.

— Acuma, intervine o mare dificultate, zise maistrul de ceremonie. Avem nevoie de patru persoane ca să meargă pe lângă dric... Dacă nu e nimeni, ce ne facem?

E zece jumătate, zise el uitându-se la ceas, suntem așteptați la biserică.

— A! uite-l pe Fraisier! exclamă foarte imprudent Villemot.

— Cine e domnul? întrebă maestrul de ceremonie.

— O! e familia.

— Care familie?

— Familia dezmoștenită. Este împluternicitul domnului prezident Camusot.

— Bine! zise maestrul de ceremonie cu un aer satisfăcut. Avem barem doi, unul ești dumneata, celălalt e el.

Fericit că are măcar doi, maestrul de ceremonie aduse două perechi splendide de mănuși albe din piele de căprioară și le întinse pe rând, foarte politicos, lui Fraisier și lui Villemot.

— Domnii vor binevoi să meargă de-o parte și de alta a dricului, zise el.

Fraisier, în negru tot, îmbrăcat pretențios, cu cravată albă, cu aer oficial, te înfiora: erau în el o sută de dosare de proceduri.

— Bucuros, domnule, zise el.

— Dac-ar mai veni măcar două persoane, zise maestrul de ceremonie, am avea doi pe stânga și doi pe dreapta, cum se cuvine.

În acel moment sosi neobositul samsar al firmei Sonet, urmat de singurul om care-și amintea de Pons, care se gândise să-i aducă ultimul omagiu. Omul acesta era un salariat al teatrului, servitorul însărcinat să așeze partiturile pe pupitrele orchestrei și căruia Pons îi dădea în fiecare lună o piesă de cinci franci, fiindcă-l știa tată de familie.

— *Ah! Dobinart (Topinard)! exclamă Schmucke, recunoscându-l pe omul de serviciu. Du îl iupei be Bons!...*

— Da, domnule, am venit zilnic, dimineața, să văd ce face domnu...

— *Jîlnig! piedul Dobinart!* zise Schmucke strângând mâna servitorului de la teatru.

— Da' mă luau pesemne drept o rudă și am fost primit foarte rău! Degeaba spuneam că sunt de la teatru și că vin să văd ce mai face domnul Pons, îmi spuneau că să mai văd de alții. Eu ceream să-l văd pe bietul și scumpul nostru bolnav, dar niciodată n-am fost lăsat să viu sus.

— *Invama te Zipod!* zise Schmucke strângând pe inima lui mâna bătătorită a omului de serviciu.

— Ce om cumsecade era domnul Pons, era pâinea lui Dumnezeu. În fiecare lună îmi dădea cinci franci... Știa că am trei copii și o nevastă. Nevastă-mea e la biserică.

— *Foi îmbărtzi băinea mea gu dine!* exclamă Schmucke, bucuros că are lângă el pe cineva care-l iubea pe Pons.

— Domnul binevoiește să meargă pe lângă dric? întrebă maistrul de ceremonie. În felul acesta avem cele patru persoane.

Maistrul de ceremonie îl hotărâse ușor pe samsarul firmei Sonet să meargă și el, mai ales după ce-i arătă frumoasa pereche de mănuși care, conform uzanțelor, trebuia să-i rămână lui.

— Sunt ceasurile unsprezece fără un sfert!... trebuie neapărat să coborâm... ne așteaptă la biserică, zise maistrul de ceremonie.

Și cele șase persoane porniră pe scară în jos.

— Închideți bine apartamentul și rămâneți acasă, le spuse groaznicul Fraisier celor două femei care stăteau în capul scării, mai ales dacă vrei să ajungi paznică, doamnă Cantinet. Ah! Ah! asta înseamnă doi franci pe zil!...

Printr-o întâmplare care nu e deloc extraordinară la Paris, se aflau două catafalcuri în gang, și prin urmare două cortegii, cel al lui Cibot, răposatul portar, și cel al lui Pons. Nimeni nu venea să aducă vreun omagiu de

afecțiune la catafalcul pompos al prietenului artelor, și toți portarii din vecinătate veneau cu duiumul și stropeau rămășițele pământești ale portarului cu pământul de agheasmă. Contrastul acesta între mulțimea venită la înmormântarea lui Cibot și singurătatea în care rămânea Pons avu loc nu numai la ușa casei, dar și în stradă, unde coșciugul lui Pons nu fu urmat decât de Schmucke, pe care-l sprijinea un cioclu, fiindcă moștenitorul se clătina ia fiecare pas. Din strada Normandie până în strada Orléans unde se află biserica Saint-François, cele două cortegii înaintară printre două șiruri de curioși, căci, după cum s-a spus, orice întâmplare constituie un eveniment în acest cartier. Lumea observase, prin urmare, splendoarea dricului din care atârna o placă îmbrăcată pe care era brodat un mare P și după care venea un singur om; în vreme ce dricul cel simplu, de ultima clasă, era însoțit de o mulțime imensă. Din fericire, Schmucke, năucit de lumea de la ferestre și de șirul format din gură-cască, nu auzea nimic și nu vedea mulțimea de oameni decât prin vălul lacrimilor sale.

— A! e bătrânelul... spunea careva, muzicianul, știți!

— Cine sunt persoanele care merg în dreapta și în stânga dricului?

— Ei, niște actori!

— Ia, uite cortegiu lui nenea Cibot, bietu' de el! Asta zic și eu c-a fost om muncitor! Se mistuia, nu altceva!

— Omu' ăsta nu ieșea niciodată din casă!

— Nu a ținut luna niciodată.

— Ce-și mai iubea nevasta!

— Vai de capul ei!

Rémonencq era în urma dricului victimei sale și primea condoleanțe pentru pierderea vecinului său.

Cele două cortegii ajunseră la biserică, unde Cantinet, de acord cu paznicul, avu grijă ca niciun cerșetor să nu se apropie de Schmucke. Villemot îi făgăduise moștenitorului că o să fie lăsat în pace și se ocupa el de

cheltuieli, ocrotindu-și clientul. Modestul dric al lui Cibot, urmat de șaizeci-optzeci de persoane, fu însoțit de toată lumea asta până la cimitir. La ieșirea din biserică, după dricul lui Pons erau patru trăsuri de doliu: una pentru preoți, și celelalte trei pentru rude; dar numai de una a fost nevoie, fiindcă reprezentantul firmei Sonet se dusesse, în timpul slujbei, să-l prevină pe domnul Sonet de plecarea cortegiului, pentru ca el să-i poată prezenta legatarului universal desenul și devizul monumentului, la ieșirea din cimitir. Fraasier, Villemot, Schmucke și Topinard încăpură toți într-o trăsură. Celelalte două, în loc să se întoarcă la administrație, meraseră goale până la Père-Lachaise. Această cursă inutilă de trăsuri goale are loc deseori. Când morții nu se bucură de nicio faimă și n. u. atrag lume multă, sunt totdeauna prea multe trăsuri. Trebuie să fi fost foarte iubiți morții, în viața lor, pentru ca, la Paris, unde fiecare ar vrea ca ziua să aibă douăzeci și cinci de ore, să însoțească cineva o rudă sau un prieten până la cimitir. Dar birjarii și-ar pierde bacșișul dacă nu și-ar face datoria. Așa că, pline sau goale, trásurile merg la biserică, la cimitir și se întorc la casa mortuară, unde birjarii își cer bacșișul. E de neînchipuit pentru câți oameni moartea e o adăpătoare. Slujbașii mărunți ai bisericii, săracii, cioclii, birjarii, groparii, bureții aceștia ies umflați după ce s-au cufundat într-un dric. De la biserică, unde moștenitorul fu asaltat la ieșire de un stol de săraci, repede îndepărtați de paznic, și până la Père-Lachaise, bietul Schmucke făcu drumul așa cum îl fac ucigașii când sunt duși de la Palatul de Justiție în Piața Grève^[178]. Își însoțea propria înmormântare, ținându-l de mână pe Topinard, omul de serviciu, singurul om care regreta cu adevărat în inima lui moartea lui Pons. Topinard, nespus de mișcat de cinstea care i se făcuse de a fi fost poftit să meargă pe lângă dric, și încântat că merge cu trăsura și că are o pereche de mânuși, începea să considere înmormântarea lui Pons ca una dintre zilele

mari ale vieții sale. Nimicit de durere, susținut de contactul unei mâini căreia îi corespundea o inimă, Schmucke se lăsă în voia roților exact ca nenorociții de viței duși cu căruța la abator. Pe bancheta din față stăteau Fraisier și Villemot. Cei care au avut nefericirea să însoțească pe mulți de-ai lor la locul de odihnă știu că ipocrizia încetează în trăsură, în timpul drumului, care, deseori, e foarte lung, de la biserică până la cimitirul de est, cimitirul parizian unde și-au dat întâlnire toate felurile de vanități și de lux și care-i atât de bogat în monumente somptuoase. Cei indiferenți încep conversația și, până la urmă, chiar cei mai triști îi ascultă și își uită durerea.

— Domnul prezident apucase să plece la ședință, îi spunea Fraisier lui Villemot, și n-am socotit necesar să mă duc să-l scot de la ocupațiile lui la Palatul de Justiție. Cum e moștenitorul natural și legal, dar a fost dezmoștenit în folosul domnului Schmucke, m-am gândit că e de ajuns să fie aici împuternicitul său.

Topinard ciuli urechea.

— Cine-i individul care merge al patrulea pe lângă dric? îl întreabă Fraisier pe Villemot.

— Este reprezentantul unei firme care se ocupă de monumente funerare și care ar vrea să obțină comanda unui edificiu mortuar pe care să sculpteze trei figuri de marmură: Muzica, Pictura și Sculptura, jelind pe răposatul.

— E o idee, reluă Fraisier. Bătrânului i se cuvine fără doar și poate așa ceva, dar monumentul ăsta o să coste pe puțin șapte-opt mii de franci.

— O! da.

— Dacă îl comandă domnul Schmucke, asta nu poate privi succesiunea, deoarece cu asemenea cheltuieli se poate irosi o succesiune...

— Ar însemna proces, dar ar fi câștigat...

— Ei, atunci, îl privește! reluă Fraisier. Ar fi o cacialma grozavă de făcut antreprenorilor ăstora, îi

spuse Fraasier la ureche lui Villemot, căci dacă testamentul e casat, lucru de care garantez... sau dacă nu exista testament, cine o să le plătească?

Villemot rânji. Primul secretar al lui Tabareau și avocatul își vorbiră acum pe șoptite și la ureche; dar cu tot huruitul trăsurii și cu toate zgomotele, omul de serviciu al teatrului, deprins să ghicească totul în lumea culiselor, ghici că cei doi juriști plănuiau să-l bage în încurcătură pe bietul german, și până la urmă auzi cuvântul semnificativ de *Clichy*⁽¹⁷⁹⁾! Din acel moment, vrednicul și cinstitul slujitor al teatrului se hotărî să aibă grijă de prietenul lui Pons.

La cimitir, unde, prin intermediul samsarului firmei Sonet, Villemot cumpărase un loc de trei metri de la municipiu, anunțând intenția de a se construi pe el un monument splendid, Schmucke fu condus de către maistrul de ceremonie, prin mulțimea de curioși, până la groapa unde avea să fie coborât Pons. Dar, la vederea acestei găuri pătrate deasupra căreia patru oameni țineau în frânghii sicriul lui Pons, în vreme ce preoții rosteau ultima rugăciune, germanului i se strânse într-atâta inima, încât leșină.

Topinard, ajutat de reprezentantul firmei Sonet și de domnul Sonet însuși îl duseră pe bietul german în prăvălia pietrarului, unde îngrijirile cele mai atente și mai generoase îi fură date de către doamna Sonet și de către doamna Vitelot, soția asociatului domnului Sonet. Topinard rămase și el, fiindcă îl văzuse pe Fraasier, a cărui mutră i se părea bună de spânzurat, stând de vorbă cu reprezentantul firmei Sonet.

După un ceas, pe la ora două jumătate, bietul german nevinovat își veni în fire. Schmucke avea, de două zile, impresia că visează. I se părea c-o să se trezească și c-o să-l găsească pe Pons în viață. I se puseră atâtea șervete ude pe frunte, i se dădu să miroasă atâtea săruri și oțeturi, încât redeschise ochii. Doamna Sonet îl obligă

pe Schmucke să mănânce o strașnică supă grasă, fiindcă în casa pietrarului se pusese de rasol.

— Nu ni se întâmplă prea des să primim clienți atât de simțitori, dar tot se mai văd o dată la doi ani.

În fine, Schmucke vorbi de întoarcerea în strada Normandie.

— Domnule, zise atunci Sonet, iată desenul pe care l-a făcut Vitelot anume pentru dumneavoastră; a stat noaptea ca să-l facă!... Dar a fost inspirat! O să fie frumos...

— O să fie unul dintre cele mai frumoase de la Père-Lachaise! zise micuța doamnă Sonet. Doar trebuie să cinstiți memoria unui prieten care v-a lăsat toată averea...

— E pe nimic, dacă ne gândim la detalii și la construcții, dar în șase luni îl facem, zise Vitelot. Domnule, iată devizul și foaia de comandă... șapte mii de franci, fără plata cioplitorilor.

— Dacă domnul dorește marmură, zise Sonet, ca pietrar ce se afla, o să coste douăsprezece mii de franci, iar domnul va rămâne nemuritor împreună, cu prietenul său...

— Am aflat acum că testamentul o să fie atacat, îi spuse Topinard la ureche lui Vitelot, și că moștenitorii își vor redobândi moștenirea. Duceți-vă la domnul prezident Camusot, că nevinovatu' ăsta, săracu', n-o să aibă o para chioară...

— Totdeauna ne aduci clienți d-ăștia! îi spuse doamna Vitelot samsarului, începând harța.

Topinard îl duse pe Schmucke, pe jos, în strada Normandie, fiindcă trăsurile de doliu plecaseră toate într-acolo.

— *Ză nu mă bărăzejdi!* îi spuse Schmucke lui Topinard.

Topinard voia să plece, după ce-l predase pe bietul muzician în mâinile femeii Sauvage.

— Sunt ceasurile patru, dragă domnule Schmucke, și

trebuie să mă duc să mănânc... Nevastă-mea, care-i plasatoare, n-o să știe ce mi s-a întâmplat... Știți, teatrul se deschide la șase fără un sfert...

— *Ta, jdiu... tar cântejde-de gă zând zingur be lume, vără ein brieden. Tumneada, gare l-ai blâns be Bons, luminează-mă, zând ga într-o nobde atingă, ji Bons mi-a zbuz gă zând ingonșurad te digăloji...*

— Am băgat și eu de seamă asta, adineauri m-am amestecat ca să nu ajungeți la Clichy!

— *Glijy?* exclamă Schmucke, *nu întzelec...*

— Bietu' om! Ei, fiți pe pace, am să viu să vă văd. Bun rămas!

— *Pun ramaz! Be gurânt!* zise Schmucke căzând aproape mort de oboseală.

— Bun rămas, cucoane! îi spuse coana Sauvage lui Topinard cu un aer care-l izbi pe salariat.

— O! da' ce-ai, madamo? zise batjocoritor omul de la teatru. Parc-ai fi un trădător de melodramă.

— Trădător ești dumneata! Ce-ți bagi nasu' aici? Nu cumva vrei să te amesteci în treburile lui domnu' și să-l jumulești?...

— Să-l jumulesc!... slujnică! reluă de sus Topinard. Nu sunt decât un biet om de serviciu la teatru, dar ți-u la artiști, și află că n-am cerut niciodată nimic nimănui! Ți-a cerut cineva ceva? îți datorează cineva ceva? eh! babo!...

— Ești om de serviciu la teatru, și te numești? întrebă huiduma.

— Topinard, sluga dumitale...

— Salutări acasă, zise madam Sauvage, și complimente cocoanei, dacă conașu' e însurat... Asta-i tot ce voiam să știu.

— Da' ce-ai, dragă? întrebă doamna Cantinet, care sosea.

— Am, drăguță, că ai să rămâi dumneata aci, să vezi de bucate, eu trebuie să dau o fugă până la domnu meu...

— E jos, stă de vorbă cu biata doamnă Cibot, care plânge de nu mai poate, răspunse doamna Cantinet.

Madam Sauvage porni pe scară în jos cu atâta iuțeală, că tremurau treptele sub tălpile ei.

— Domnule... îi spuse ea lui Fraasier, trăgându-l puțin mai departe de madam Cibot.

Și-l arătă pe Topinard în momentul când acesta trecea, mândru de a-și fi plătit datoria față de binefăcătorul său prin faptul că-l ferise pe prietenul lui Pons, printr-o viclenie inspirată de culise, unde toată lumea are mai mult sau mai puțin minte șugubeață, ca să cadă într-o cursă. Salariatul avea prin urmare de gând să-l ocrotească pe muzicianul din orchestra lui împotriva curselor întinse bunei-credințe a acestuia.

— Îl vezi, nu? pe prăpăditu' ăla!... E, cum s-ar zice, un om cumsecade care vrea să-și vâre nasu' în treburile lui domnu' Schmucke.

— Cine e? întrebă Fraasier.

— O! un neisprăvit...

— Nu există neisprăviți în afaceri...

— Ei, zise ea, e un om de serviciu de la teatru, pe nume Topinard...

— Bine, doamnă Sauvage! continuă așa, și-o să capeți debitul de tutun.

Și Fraasier își reluă conversația cu madam Cibot.

— Spun, așadar, scumpă clientă, că nu te-ai purtat sincer cu noi, și că n-avem nicio obligație față de un asociat care ne înșală!

— Și de ce adicătelea v-am înșelat? întrebă madam Cibot, punându-și mâinile în șolduri. Crezi că mă sperii cu uitătura *dumneatale* de aguridă și cu aerele de promoroacă?!... Cauți chichițe ca să scapi de făgăduieli, și mai zici că ești om cinstit! Știi ce ești? Ești o canalie! Da, da, poți să te scarpini pe braț!... Da' asta-i, încaseaz-o!...

— Fără vorbe grele și fără furie, mândrulițo, zise Fraasier. Ascultă aici! Ți-ai umplut sacul... Azi-

dimineată, în timpul pregătirilor de înmormântare, am găsit catalogul ăsta, în dublu exemplar, scris în întregime de mâna domnului Pons, și, din întâmplare, mi-au căzut ochii pe asta.

Și, deschizând catalogul-manuscris, citi:

— Nr. 7. *Splendid portret pictat pe marmură de Sébastian del Piombo, în 1546, vândut de o familie care l-a ridicat din catedrala de la Temi. Acest portret, care avea ca pereche un episcop, cumpărat de un englez, reprezintă un cavaler de Malta în rugăciune, și se afla deasupra mormântului familiei Rossi. Dacă n-ar fi datată, această operă ar putea fi atribuită lui Rafael. Pânza aceasta mi se pare superioară portretului lui Bacio Bandinelli, de la muzeu, care e cam uscat, pe câtă vreme acest cavaler de Malta e de o mare prospețime, pictura păstrându-se mai bine pe LAVAGNA (ardezie).*

Uitându-mă, reluă Fraasier, la locul Nr. 7, am găsit un portret de femeie semnat *Chardin*^[180], fără Nr. 7!... în timp ce maistrul de ceremonie își completa numărul de persoane pentru cortegiu, am verificat tablourile; opt pânze obișnuite și fără numere au fost puse în locul unor opere indicate de domnul Pons ca fiind capitale, și care nu se mai află acolo... Și, în sfârșit, lipsește un mic tablou de lemn, de Metz, indicat drept o capodoperă...

— Da' ce, eu eram păzitoare de tablouri?! zise coana Cibot.

— Nu, dar erai femeia de încredere care vedea de casa și de gospodăria domnului Pons, și s-a produs un furt...

— Furt! Află, domnule, că tablourile au fost vândute de domnul Schmucke, la porunca lui domnu' Pons, care avea nevoie de bani.

— Cui?

— Lui domnu' Elie Magus și lui domnu' Rémonencq...

— Cu cât?...

— Păi nu mai mi-aduc amintel!...

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, ți-ai umplut sacul și l-ai umplut bine! reluă Fraasier. Te am în vedere, te am la mână... Am să tac, dacă mă servești! în orice caz, înțelegi că nu trebuie să te bizui pe nimic din partea domnului prezident Camusot, de vreme ce ai găsit cu cale să-l jefuiești.

— Știam eu, dragă domnule Fraasier, că am să m-aleg cu osul din cârnat... răspunse madam Cibot, împlânzită de cuvintele *Am să tac!*

— Zi așa, spuse Rémonencq apropiindu-se, dumneata cauți pricină doamnei; nu-i frumos! Vânzarea tablourilor a fost tratată cu domnu' Pons, între domnu' Magus și mine, că stăturăm trei zile până să ne înțelegem cu răposatu', *care vorbea într-aiurea de tablourile lui!* Avem chitanțe în regulă, și, dacă i-am dat doamnei, cum se obișnuiește, câteva piese de patruzeci de franci, dumneaei nu s-a ales decât cu ce dăm în toate casele înstărite unde încheiem un târg. A! dragă domnule, dacă vrei să înșeli o femeie fără apărare, n-o să-ți iasă bine socotelile!...

M-auzi, domnule sforar? Domnu' Magus e cel mai tare pe piață și, dacă nu te porți cum trebuie cu doamna, dacă nu-i dai ce i-ai făgăduit, te aștept la cotitură, la vânzarea colecției, ai să vezi cât ai să pierzi dacă ne ai împotriva, pe domnu' Magus și pe mine, care o să ne pricepem să-i ațâțăm pe negustori... în loc de șapte-opt sute de mii de franci, n-o să capeți nici două sute de mii de franci!

— Bine, bine, vedem noi! N-o să vindem, zise Fraasier, sau o să vindem la Londra.

— Cunoaștem Londra! zise Rémonencq, și domnu Magus e acolo tot atât de tare ca la Paris.

— Bun rămas, doamnă, am să cercetez eu cu de-amănuntul matrapazlăcurile dumitale, zise Fraasier, afară de cazul când tot vrei să ascuți de ce-ți spun eu, adăugă el.

— Mare pungaș!...

— Ia seama, zise Fraisiert, voi fi judecător de pace!

Se despărțiră cu amenințări, a căror importanță era apreciată cum trebuie de o parte și de alta.

— Îți mulțumesc, Rémonencq! zise madam Cibot, e o mare mulțumire pentru o biată văduvă să găsească un apărător.

Seara, la teatru, pe la orele zece, Gaudissart îl chemă în biroul lui pe omul de serviciu de la orchestră. Gaudissart, în picioare în fața căminului, luase o atitudine napoleoniană, deprinsă de când conducea un popor întreg de actori, de dansatori, de figuranți, de muzicanți, de mașiniști, și de când trata cu autorii. De obicei, își vâra sub vestă mâna dreaptă, apucând breteaua stângă, și-și întorcea capul pe trei sferturi privind în gol.

— Ia spune, Topinard, ai venituri?

— Nu, domnule.

— Poate cauți un loc mai bun decât cel pe care-l ai? întrebă directorul.

— Nu, domnule, răspunse salariatul îngălbenind.

— Ce naiba! nevastă-ta e plasatoare în serile de premieră... Am păstrat-o moștenire de la predecesorul meu ruinat... Ți-am dat de lucru să cureți peste zi lămpile din culise; în fine ai în grijă partiturile. Și asta nu-i tot! Ai prime de câte un franc ca să joci pe monștri și să conduci diavoli când e o piesă în care se reprezintă iadul pe scenă. E o situație la care râvnesc toți cei angajați ca tine, și ești invidiat, dragă, în teatru, unde ai dușmani.

— Dușmani! zise Topinard.

— Și ai trei copii, din care cel mai mare joacă în rolurile de copil, cu prime de câte cincizeci de centime!...

— Domnule...

— Lasă-mă să vorbesc, zise Gaudissart cu glas tunător. Având situația asta, vrei să pleci de la teatru...

— Domnule...

— Vrei să te apuci de afaceri, să-ți bagi nasul prin moșteniri!... Dar, nenorocitul, ai să fii sfârâmat ca o coajă de ou! Am ca protector pe excelența-sa monseniorul conte Popinot, om inteligent și de caracter, pe care regele a avut înțelepciunea să-l recheme în consiliul său... Acest om de stat, acest om politic superior – vorbesc de contele Popinot – și-a însurat fiul cel mai mare cu fiica prezidentului de Marville, unul dintre oamenii cei mai demni de prețuire și cei mai prețuiți, din înalta magistratură, una dintre făcliile curții la Palatul de Justiție. Cunoști Palatul de Justiție? Ei bine, el e moștenitorul vărului său Pons, fostul nostru dirijor, la înmormântarea căruia ai fost azi-dimineață. Nu te învinovățesc că te-ai dus să aduci ultimul omagiu bietului om... Dar n-ai să-ți păstrezi postul, dacă ai să te amesteci în treburile respectabilului domn Schmucke, căruia-i doresc tot binele, dar care se va afla în conflict cu moștenitorii lui Pons... Și, cum germanul ăsta nu-mi ține de cald, iar prezidentul și contele Popinot îmi țin foarte mult de cald, te sfătuiesc să-l lași pe respectabilul german să-și descurce singur afacerile. Există un Dumnezeu special pentru germani, și ție ți-ar sta rău ca Dumnezeu-adjunct! Știi ce? rămâi salariat!... mai bine nici că se poate!

— Am înțeles, domnule director, zise Topinard opărit.

Schmucke, care se aștepta să-l vadă a doua zi pe bietul om de serviciu de la teatru, singura ființă care-l plânsese pe Pons, își pierdu astfel ocrotitorul pe care i-l trimisese întâmplarea. A doua zi, la scolare, bietul german, găsind apartamentul gol, își dădu seama de imensa pierdere pe care o suferise. În cele două zile dinainte, evenimentele și obligațiile legate de moarte creaseră în jurul lui agitația și mișcarea care distrag ochii. Dar tăcerea care urmează după coborârea în mormânt a unui prieten, a unui tată, a unui fiu, a unei femei iubite, tăcerea mohorâtă și rece de a doua zi e

cumplită, te îngheață. Adus ca de o forță irezistibilă în camera lui Pons, bietul om nu putu suporta priveliștea, dădu înapoi și se întoarse în sufragerie, unde madam Sauvage servea prânzul. Schmucke se așeză la masă, dar nu putu mânca nimic. Deodată se auzi sunând destul de tare, și apărură trei oameni în negru, pe care doamna Cantinet și madam Sauvage îi lăsară să intre. Era mai întâi domnul Vitei, judecătorul de pace, și domnul grefier al său. Al treilea era Fraisier, mai rece și mai crâncen ca niciodată, fiindcă suferise dezamăgirea unui testament în regulă care anula arma puternică furată de el cu atâta îndrăzneală.

— Am venit, domnule, îi spuse judecătorul de pace cu blândețe lui Schmucke, să punem sigiliile aici...

Schmucke, pentru care aceste vorbe erau pe chinezește, se uita cu un aer speriat la cei trei oameni.

— Am venit, la cererea domnului Fraisier, avocat, mandatar al domnului Camusot de Marville, moștenitorul vărului său, numitul Pons, decedat, adăugă grefierul.

— Colecțiile sunt acolo, în salonul cel mare, și în camera de culcare a defunctului, zise Fraisier.

— Ei, atunci, să trecem acolo. Iertați, domnule, continuați-vă masa, nu vă deranjați, zise judecătorul de pace.

Inviaza acestor trei oameni negri îl înghețase de groază pe bietul german.

— Domnule, spuse Fraisier, îndreptând asupra lui Schmucke una dintre acele priviri veninoase care-i hipnotizau victimele, așa cum hipnotizează păianjenul o muscă, domnule, cine a știut să obțină un testament, făcut în fața notarului în favoarea sa, trebuia să se aștepte și la oarecare rezistență din partea familiei. O familie nu se lasă spoliată de un străin fără să lupte, și o să vedem noi, domnule, cine o să fie mai tare, frauda și corupția, sau familia!... Avem dreptul, ca moștenitori, să cerem punerea sigiliilor, sigiliile vor fi puse, și am de

gând să veghez ca acest act de păstrare să fie exercitat cu cea mai mare rigoare, și va fi.

— *Toamne! Toamne! gu ge am crejid gerului?* zise nevinovatul Schmucke.

— Se flecărește mult în casă pe seama *dumneatale*, zise madam Sauvage. A venit, pe când dormeai, un tinerel, îmbrăcat tot în negru, un filfizon, primul secretar al lui domnu Hannequin, și voia musai să vorbească cu dumneata; da' cum dormeai și erai așa de obosit de ceremonia de ieri, i-am spus că i-ai semnat împuternicirea lui domnu Villemot, primul secretar al lui Tabareau, și că să se ducă la el, dacă-i vorba de afaceri. „A! cu atât mai bine, a zis tinerelul, o să mă înțeleg bine cu el. O să depunem testamentu' la tribunal, după ce-l vom arăta lui domnu prezident.” Atuncea, l-am rugat să ni-l trimită pe domnu Villemot cât o putea mai repede. Fii pe pace, dragă domnule, zise madam Sauvage, o să ai oameni care să te apere. Și n-o să te jumulească nimeni. O să ai lângă dumneata pe cineva de-i știu toți de frică! O să le arate el, domnu Villemot! Eu m-am înfuriat pe nemernica aia afurisită de madam Cibot, o portăreasă care are nasu' să-și judece locatarii și care susține că dumneata șterpelești averea moștenitorilor, că l-ai ținut închis pe domnu Pons, că l-ai învărtit pe degete, că era nebun de legat. Mi ți-am scuturat-o cum trebuie, ticăloasa: „Ești o hoată și o canalie! așa i-am zis, și-ai să ajungi la tribunal pentru tot ce ai furat de la conașii dumitale...” Și și-a închis clonțu'.

— Domnul, zise grefierul venind să-l ia pe Schmucke, dorește să fie de față la punerea sigiliilor în camera mortuară?

— *Vagetzi ge fretzi! Bunetzi*, zise Schmucke, *brezubun gă foi budea muri linijdid?!*

— Oricine are dreptul să moară, zise râzând grefierul, și moștenirile ne dau cel mai mult de furcă. Dar rareori am văzut legatari universali urmându-i pe testatori în

mormânt.

— *Eu mă foi tuge!* zise Schmucke, care simți, după atâtea lovituri, dureri insuportabile în regiunea inimii.

— A! uite-l pe domnu Villemot! exclamă madam Sauvage.

— *Tomnule Fillemod,* zise bietul german, *rebrezindă-mă.*

— Am venit fuga, zise primul secretar. Vin să vă anunț că testamentul e cu totul în regulă și că va fi cu siguranță omologat de tribunal, care vă va pune în posesie... Veți avea o avere frumoasă.

— *Eu, cine afere vrumoză!* exclamă Schmucke, disperat de a fi bănuir de cupiditate.

— Da' pân-atunci, zise madam Sauvage, ce tot face acolo judecătorul de pace cu lumânări și cu șireturi?

— A! sigilează... Poftiți, domnule Schmucke, aveți dreptul să asistați.

— *Nu, tu-de tumneada...*

— Da' de ce să sigileze, dacă domnu e acasă la el și tot ce-i aici e-al lui? întrebă madam Sauvage făcând pe jurista în felul femeilor, care fac harcea-parcea codul, după cum le place.

— Domnul nu e acasă la el, doamnă, e la domnul Pons; totul îi va aparține, fără îndoială, dar, când ești legatar, nu poți lua în primire lucrurile din care se compune moștenirea decât prin ceea ce noi numim o punere în posesie. Acest act îl emite tribunalul. Iar dacă moștenitorii îndepărtați de la moștenire prin voința testatorului se opun punerii în posesie, are loc un proces... Și cum nu se știe cui îi va reveni moștenirea, se sigilează toate valorile, iar notarul moștenitorilor și cel al legatarului vor proceda la facerea inventarului în termenul indicat de lege... Asta e.

Auzind acest limbaj pentru prima dată în viața lui, Schmucke își pierdu capul cu desăvârșire și-l lăsă să cadă pe spatele fotoliului în care stătea, căci îl simțea atât de greu, că-i era cu neputință să-l țină în sus.

Villemot se duse să stea de vorbă cu grefierul și cu judecătorul de pace. Și asistă, cu sângele rece al juriștilor, la punerea sigiliilor care, când nu e niciun moștenitor de față, se petrece cu glume și cu remarci asupra obiectelor închise până în ziua repartiției. În sfârșit, cei patru oameni ai legii închiseră salonul și se întoarseră în sufragerie unde veni și grefierul. Schmucke privi mașinal la această operație, care constă în a pecetlui cu pecetea judecătoriei de pace o panglică de ață pe fiecare canat al ușilor, când sunt cu două canaturi, sau în a pecetlui deschizătura dulapurilor sau a ușilor simple, sigilând cele două margini ale tăbliei.

— Să trecem în camera asta, zise Fraisier arătând camera lui Schmucke, a cărei ușă dădea în sufragerie.

— Păi e odaia lui domnu! zise madam Sauvage repezindu-se să se așeze între ușă și oamenii justiției.

— Iată contractul apartamentului, zise groaznicul Fraisier, l-am găsit printre hârtii, și nu e pe numele domnilor Pons și i Schmucke, ci numai pe numele domnului Pons. Apartamentul, în întregime, aparține succesiunii... Și, de altfel, zise el, deschizând ușa camerei lui Schmucke, uitați-vă, domnule judecător de pace, e plină de tablouri.

— În adevăr, zise judecătorul de pace, care-i dădu pe loc câștig de cauză lui Fraisier.

— Stați, domnilor, zise Villemot. Vă închipuiți că o să-l scoateți din casă pe legatarul universal, a cărui calitate nu e contestată până acum?

— Desigur, desigur! zise Fraisier, ne opunem la predarea moștenirii.

— Și sub ce: pretext?

— Ai să afli, drăguțule, zise batjocoritor Fraisier. În momentul de față nu ne opunem ca legatarul să scoată din cameră ce va declara că e al său, dar camera va fi sigilată. Și domnul se va duce să locuiască unde va găsi de cuviință.

— Nu, zise Villemot, domnul o să rămână în camera

sal!

— Cum așa?

— Am să vă chem în fața instanței de *référé*^[181], reluă Villemot, ca să se stabilească faptul că suntem locatari pe jumătate; din apartament, și nu ne veți da afară... Scoateți tablourile, alegeți ce e al răposatului de ce e al clientului meu, dar clientul meu va rămâne aici... drăguțele!...

— *Am să blec!* zise bătrânul muzician, care regăsi ceva energie ascultând groaznica dezbatere.

— Ați face mai bine! zise Fraisier. Asta o să vă scutească de cheltuieli, fiindcă nu vi s-ar admite cererea de *référé*. Contractul e categoric.

— Contractul! contractul! zise Villemot, aici e o chestiune de bună-credință!...

— Nu va fi dovedită prin martori, ca în procesele penale... O să vă lansați în expertize, verificări... hotărâri interlocutorii^[182], fel de fel de acte de procedură?

— *Nu! nu!* exclamă Schmucke speriat, *mă mud, blec...*

Existența lui Schmucke era, fără ca el să-și dea seama, cea a unui filosof cinic^[183] atât era de redusă la ce e mai simplă. Nu poseda decât două perechi de pantofi, o pereche de cizme, două costume complete, douăsprezece cămăși, douăsprezece fulare, douăsprezece batiste, patru veste și o pipă superbă, pe care i-o dăduse Pons împreună cu o pungă brodată pentru tutun. El intră în cameră, răscolit de febra indignării, își luă de-acolo toate boarfele și le puse pe un scaun.

— *Dod azda e al meu*, spuse el cu o simplitate demnă de Cincinatus^[184], *ji bianul e al meu*.

— Doamnă, îi spuse Fraisier doamnei Sauvage, cheamă pe cineva să te ajute, ia pianul și pune-l pe palier!

— Oricum, ești prea aspru dumneata, îi spuse

Villemot lui Fraisier. Domnul judecător de pace e stăpân să hotărască ce vrea, e suveran în această materie.

— Sunt valori acolo, zise grefierul arătând camera.

— De altfel, atrase atenția judecătorul de pace, domnul pleacă de bunăvoie.

— Nu s-a mai pomenit așa client! zise Villemot indignat, întorcându-și supărarea împotriva lui Schmucke. Ești moale ca o cârpă!...

— *Nu imbordă unde mori*, zise Schmucke ieșind. *Agejdi oameni au viguri de digri... Am ză drimid be ginefa ză-mi ia nenorogidele de lugruri*, adăugă el.

— Unde se duce domnul?

— *Unte-o jrea Tumnezeu*, răspunse legatarul universal făcând un gest de sublimă indiferență.

— Anunțați-mă și pe mine, zise Villemot.

— Ia-te după el, îi spuse Fraisier la ureche primului secretar.

Doamna Cantinet fu instituită paznică a sigiliilor și, din fondurile găsite, i se alocă o sumă de cincizeci de franci.

— Merge bine, îi spuse Fraisier domnului Vitel, după plecarea lui Schmucke. Dacă vreți să vă dați demisia în favoarea mea, duceți-vă la doamna prezident de Marville, o să vă înțelegeți.

— Ai găsit un om de mămăligă, zise judecătorul de pace arătându-l pe Schmucke, care se mai uită o dată, din curte, la ferestrele apartamentului.

— Da, treaba s-a făcut, răspunse Fraisier. O să puteți căsători fără teamă pe nepoțica dumneavoastră cu Poulain, el o să fie medic-șef la Quinze-Vingts^[185].

— Vom vedea! Bun rămas, domnule Fraisier, zise judecătorul de pace cu un aer colegial.

— E șmecher mare, zise grefierul, o să ajungă departe, afurisitul!

Ceasurile erau atunci unsprezece. Bătrânul german apucă în mod mașinal pe drumul pe care-l făcea cu

Pons, gândindu-se la Pons. Îl vedea neconținut, i se părea că-i alături de el, și ajunsese în fața teatrului de unde ieșea prietenul lui, Topinard, care terminase de curățat lămpile din culise, gândindu-se la tirania directorului său.

— *Ah! iadă ge-mi drepuie!* exclamă Schmucke oprindu-l pe bietul salariat. *Dobinart, du ai o loguintză, nu?*

— Da, domnule.

— *Un menaș?*...

— Da, domnule.

— *Nu frei ză mă iei în benziune? O! am ză blădesc bine, am nouă zude te vrangi rentă... ji n-am brea muld te draid... N-am ză de zdingerezsg... Maninc orige!... Zincura mea nefoie e ză-mi vumez biba... Ji, gum ejdi zincurul gare l-ai blâns be Bons, eu de iupezc.*

— Domnule, cu mare plăcere, dar mai întâi, închipuiți-vă că domnu Gaudissart mi-a frecat strașnic ridichea...

— *Eine ritighe?*

— Vreau să spun că m-a săpunit.

— *Zăbunid?*

— M-a certat că m-am interesat de dumneavoastră. Ar trebui, prin urmare, să fiți foarte discret, dacă veniți la mine! Dar mă îndoiesc c-o să rămâneți, fiindcă nu știți ce înseamnă gospodăria unui amărât ca mine...

— *Brever cospotaria zăragă a unui om te inimă gare l-a blâns be Bonz, tegâd baladul Duileries blin de oameni gu vatză te digru! Am jazud aguma nijde digri la Bonz, gare au ză maninge dod!...*

— Poftiți, domnule, zise Topinard, și-o să vedeți... dar... În fine, este o chițimie în pod... Să ne sfătuim cu doamna Topinard.

Schmucke îl urmă ca un copil pe Topinard, și acesta îl conduse într-una dintre acele regiuni care ar putea fi numită cancerele Parisului. Asta se numește fundătura

Bordin. E un pasaj strâmt, mărginit cu case de speulă, care dă în strada Bondy, înspre partea adumbrită de clădirea imensă a teatrului Porte-Saint-Martin, și care constituie unul dintre negii Parisului. Pasajul acesta, al cărui drum e săpat mai jos decât strada, coboară printr-o pantă spre strada Mathurins-du-Temple, Fundătura se termină printr-o stradă interioară de-a curmezișul, formând un fel de T. Aceste două străduțe astfel așezate conțin vreo treizeci de case cu șase ori șapte etaje, care adăpostesc, în curțile interioare și în toate apartamentele, depozite, ateliere, manufacturi de tot felul. E un fel de mahala Saint-Antoine^[186] în miniatură. Aci se fac mobile, se cizelează obiecte de aramă, se cos costume pentru teatre, se lucrează sticla, se pictează porțelanuri, se fabrică, în sfârșit, toate fanteziile și variațiile mărfurilor pariziene. Murdar și productiv cum e și negoțul, acest pasaj, totdeauna plin de trecători care umblă încoace și încolo, de căruțe, de cotiugi, are o înfățișare respingătoare, iar populația care mișună aici e în armonie cu lucrurile și cu locurile. Este populația industrială, meșteră în munci manuale, dar a cărei inteligență e absorbită de acestea. Topinard locuia în acest cartier înfloritor ca productivitate, din cauza chiriilor mici. Stătea în a doua casă de la intrare, pe stânga. Apartamentul său, situat la etajul al șaselea, avea vedere spre zona de grădini rămasă încă pe lângă cele trei sau patru case boierești din strada Bondy.

Locuința lui Topinard consta dintr-o bucătărie și două camere. În prima din cele două camere stăteau copiii. Se puteau vedea două pătuțuri de lemn alb și un leagăn. A doua era camera soților Topinard. De mâncat, se mânca în bucătărie. Deasupra, se întindea un fel de pod înalt de vreo doi metri și acoperit cu tablă, cu o ferestruică în acoperiș. Ajungeai la el pe o scară de lemn alb, care se numește, în argoul zidarilor, *scara pisicii*. Această încăpere, botezată odaia de servitori, îi permitea proprietarului să prezinte locuința lui Topinard ca un

apartament complet și să ceară pe el patru sute de franci chirie. La intrare, pentru a masca bucătăria, era o gheretă boltită, luminată de la bucătărie printr-o fereastră ovală și formată din reunirea ușii de la prima cameră cu cea de la bucătărie, în total din trei uși. Aceste trei odăi, podite cu cărămizi, tapetate cu hârtie urâtă de treizeci de bani sulul, înzestrate cu căminuri de mânăstire vopsite cu vopsea proastă de culoarea lemnului, cuprindeau gospodăria aceasta de cinci persoane, dintre care trei copii. Își închipuie, deci, oricine scrijelările adânci făcute de cei trei copii la înălțimea la care puteau ajunge cu mâna. Oamenii bogați nu-și pot imagina la cât se reducea zestrea bucătăriei, care se compunea dintr-o mașină de gătit, o căldare, o frigare, o cratiță, două sau trei ibrice și o tigaie. Farfuriile, de faianță cafenie și albă, să tot fi costat doisprezece franci. Masa servea și de masă de gătit și pentru mâncat. Mobilierul consta din două scaune și două taburele. Sub coșul de zidărie se afla provizia de cărbuni și de lemne. Iar într-un colț stătea hârdăul în care se spălau, de multe ori în timpul nopții, rufele familiei. Odaia în care stăteau copiii, străbătută de frânghii pentru uscat rufe, era împestrită cu afișe de teatru și cu gravuri luate de prin ziare, sau provenind din prospecte de cărți ilustrate. Bineînțeles că cel mai mare dintre copiii lui Topinard, ale cărui cărți de școală se vedeau într-un colț, avea sarcina să vadă de casă după ora șase, când tatăl și mama se duceau să-și facă serviciul la teatru. În multe familii din clasa de jos, de îndată ce un copil atinge vârsta de șase sau șapte ani, el joacă rolul de mamă față de surorile și frații săi.

Această schiță sumară arată că familia Topinard era, după fraza devenită proverbială, săracă, dar cinstită. Topinard avea vreo patruzeci de ani, iar nevasta lui, fostă primă-coristă și iubită, după cum zicea lumea, a directorului care dăduse faliment și căruia îi urmase Gaudissart, trebuie să fi avut treizeci. Lolotte fusese

femeie frumoasă, dar nefericirile administrației precedente se răsfârâseseră într-atât asupra ei, încât se văzuse obligată să contracteze cu Topinard o căsătorie de teatru⁽¹⁸⁷⁾. Dar ea n-avea nicio îndoială că, de îndată ce menajul lor avea să se afle în posesia a o sută de franci, Topinard își va îndeplini jurămintele în fața legii, dacă nu de altceva, măcar pentru a-și legitima copiii, pe care-i adora. Dimineața, în momentele libere, doamna Topinard cosea pentru recuzita teatrului. Muncind din răspuțeri, acești salariați destoinici înjghebau nouă sute de franci pe an.

— Încă unul! îi spunea, de la al treilea etaj, Topinard lui Schmucke, care nici nu știa dacă urcă sau coboară, atât de cufundat era în durerea lui.

În momentul când salariatul, îmbrăcat într-un halat alb ca toți oamenii de serviciu, deschise ușa camerei, se auzi vocea doamnei Topinard strigând:

— Hai, copii, tăceți, vine tăticu!

Și cum, fără îndoială, copiii făceau ce voiau din tăticu, cel mai mare continuă să comande un asalt ca la Cirque-Olympique, alergând călare pe coada unei mături, al doilea să sufle într-o trâmbiță, iar al treilea să urmeze cum putea și el grosul trupei. Mama cosea un costum de teatru.

— Să tăceți, strigă Topinard cu voce tunătoare, că uite bătaia!... Așa trebuie să le spun întotdeauna, adăugă el încet pentru Schmucke. Uite, drăguță, îi spuse omul de serviciu plasatoarei, iată pe domnul Schmucke, prietenul bietului domn Pons. Nu știe unde să se aciuiască, și ar vrea să vină la noi; degeaba i-am spus eu că noi nu stăm strălucit, că locuim la al șaselea, că n-avem să-i oferim decât o mansardă, el ține morțiș...

Schmucke se așezase pe un scaun pe care i-l întinsese femeia, iar copiii, încremeniți de sosirea unui necunoscut, se strânseseră laolaltă și procedau la examinarea amănunțită, mută și repede încheiată, care-

i caracterizează pe copii, deprinși, ca și câinii, să adulmece mai mult decât să judece. Schmucke începu să se uite la grupul lor atât de drăgălaș, în care se afla și o fetiță de cinci ani, cea care sufla din trompetă și care avea un păr blond splendid.

— *Zeamănă gu o veditză germană*, zise Schmucke făcându-i semn să vină la el.

— Domnul o să stea prost acolo, zise plasatoarea; dacă n-ar trebui să am copiii lângă mine, i-aș propune bucuros camera noastră.

Ea deschise ușa camerei și-l pofti pe Schmucke înăuntru. Camera aceasta constituia tot ce avea apartamentul mai acătării. Patul, din lemn de mahon, era împodobit cu un polog de stambă albastră cu ciucuri albi. Aceeași stambă albastră împodobeă fereastra în chip de draperii. Scrinul, birouașul, scaunele, deși din lemn de mahon, erau ținute curat. Pe cămin se aflau sfeșnice și o pendulă, dăruite desigur odinioară de către falit, al cărui portret, un portret groaznic făcut de Pierre Grassou^[188], se găsea deasupra scrinului. Așa încât copiii, care n-aveau voie să intre în acest loc rezervat, încercară curioși să tragă cu ochiul.

— Domnul ar sta bine aci, zise plasatoarea.

— *Nu, nu*, răspunse Schmucke. *Eh, n-am muld te draid, nu freau tegâd ein goltz ga ză mor.*

Închizând ușa camerei, urcă la mansardă și, de cum ajunsese acolo, Schmucke exclamă:

— *Azda îmi drepuie!... Înainte te a zda gu Bons, n-am zdad mai pine ga aja.*

— Ei, atunci, nu mai rămâne decât să cumpărăm un pat de campanie, două saltele, un sul de căpătâi, o pernă, două scaune și o masă. Nu e cine știe ce... să tot coste cincizeci de scuzi, socotind și ligheanul, ibricul și un covoraș la picioarele patului.

Se înțeleseseră în toate. Numai că lipseau cei cincizeci de scuzi. Aflându-se la doi pași de teatru, Schmucke se

gândi, bineînțeles, să se ducă la director și să-i ceară leafa lui, căci vedea în ce lipsă erau noii lui prieteni... Se duse numaidecât la teatru și-l găsi pe Gaudissart. Directorul îl primi pe Schmucke cu politețea cam crispată pe care o avea față de artiști, și fu mirat că Schmucke îi cere leafa pe o lună. Totuși, făcându-se verificarea, cererea se dovedi îndreptățită.

— Măi să fie, nene, îi spuse directorul, germanii știu totdeauna să socotească bine, chiar printre lacrimi... Eu credeam că ați fost mișcați de gratificația de o mie de franci, era leafa pe un an! și că m-am achitat cu asta.

— *Noi n-am brimid nimig*, zise bunul german; *ji tagă fiu la tumnefozdra, e viintgă n-am nigi gază, nigi o bara... Gui atzi remiz cradivigatzia?*

— Portăresei dumneavoastră!...

— *Madam Zipod!* exclamă muzicianul. *Ea l-a ugiz be Bonz, l-a vurad, l-a fântud... Froia ză-i artă desdamendul... E o digăloză! un monsdru!*

— Dar bine, nene, cum de ești fără un ban și fără casă, fără adăpost, în situația dumitale de legatar universal? Asta nu e logic, cum zicem noi.

— *Am vozd tad avara... Eu zând zdrain, nu gunozg lecile...*

„Bietul om!” se gândi Gaudissart, întrevăzând sfârșitul probabil al unei lupte inegale.

— Ascultă, îi spuse el, știi ce trebuie să faci?

— *Am ein om te avageri!*

— Ei bine, cazi pe loc la o tranzacție cu moștenitorii, capeți de la ei o sumă fixă și o rentă viageră, și-ai să trăiești liniștit...

— *Nigi nu jreau aldgefa!* răspunse Schmucke.

— Ei, atunci, lasă-mă pe mine să-ți aranjez treaba asta, zise Gaudissart, căruia Fraisiert îi spusese, în ajun, planul său.

Gaudissart se gândi că ar putea să se ia bine pe lângă tânăra vicontesă Popinot și mama ei, ducând la bun sfârșit afacerea asta murdară, și că va ajunge, într-o zi,

cel puțin consilier de stat. Așa-și spunea el.

— *Fă împudemigezg...*

— Ei, ia să vedem, atunci! Mai întâi uite, zise Napoleonul teatrelor de pe bulevard, poftim o sută de scuzi...

Luă din punga lui cincisprezece ludovici^[189] și-i întinse muzicianului.

— Sunt ai dumitale, reprezintă leafa pe șase luni; dacă pleci de la teatru, mi-i dai înapoi. Să facem socoteala! cât cheltuiești pe an? cât îți trebuie ca să fii mulțumit? Haide! haide! Pune-ți la cale o viață de Sardanapa^[190]!...

— *N-am nevoie tegâd te ein gozdum te iarnă ji ein te fară.*

— Trei sute de franci! zise Gaudissart.

— *Bandovi, badru bereghi...*

— Șaizeci de franci.

— *Giorăbi...*

— Douăsprezece perechi! face treizeci și șase de franci.

— *Jase gamaji.*

— Șase cămăși de pânză de bumbac, douăzeci și patru de franci, încă pe-atâtea de pânză de in, patruzeci și opt: vasăzică șaptezeci. Am ajuns la patru sute șaizeci și opt, să zicem cinci sute cu cravatele și batistele, și o sută de franci pentru spălătoreasă... șase sute! Pe lângă asta, cât îți trebuie pentru mâncare?... trei franci pe zi?

— *Nu, e brea muld!*

— Și-ți mai trebuie și pălării... Face o mie cinci sute de franci și cu cinci sute de franci chiria, două mii. Vrei să-ți obțin eu două mii de franci rentă viageră... garantată solid?

— *Ji dudunul?*

— Două mii patru sute de franci!... Ah! neică Schmucke, asta se cheamă tutun la dumneata?... Ei bine, o să-ți dăm și tutun. Vasăzică, două mii patru sute de franci, rentă viageră...

— *Azda nu e dod! Freau cine zuma vigsă...*

— Aldămașull!... așa el Ce ți-e și cu nemțiiăștia! zic că sunt naivi! al dracului mai e și Robert Macaire⁽¹⁹¹⁾ ăsta! se gândi Gaudissart. Cât vrei, repetă el. Dar după asta, gata.

— *Bendru ga ză aghid o tadorie zvândă.*

„O datorie! își spuse Gaudissart, ce pungaș! e mai rău decât un băiat de bani gata! O să scornească cine știe ce polițe! Trebuie terminat repede! Fraisier nu vede lucrurile în mare!”

— Ce datorie, nene, spune!...

— *Un zingur om l-a blânz be Bons aladuri de mme... El are cine veditza tracutza gu un bār zblentit, atineaori am grezud gă fād jeniul piedei mele Jermanii, be gare n-ar vi drepuīt z-o bārāzeg nigiotada... Barisul nu e bendru jermani, lumea rāte te ei, zise el făcând din cap gestul omului care crede că vede limpede lucrurile de pe lumea asta.*

„E nebun, își spuse Gaudissart.”

Și, cuprins de milă pentru acest nevinovat, directorului îi dădură lacrimile.

— *Ah! tumneda mă întzeleji, tomnule tiregtor! Ei pine, omul cu veditza este Dobinart, gare vage zerficiul la orghesdrā ji abrinte lāmbile; Bonz îl iupea ji îl așuda, el a vozd zingurul gare l-a înzotzid be unigul meu brieden în gordejiu, la piserigā, la gimidir... Freau drei mii te vrangi bendru el, ji trei mii te vrangi bendru veditzā...*

„Bietul om! își spuse Gaudissart.”

Parvenitul acesta feroce fu mișcat de această noblețe sufletească și de o asemenea recunoștință pentru un lucru de nimic în ochii lumii, dar care, în ochii acestui miel al Domnului, cântărea, ca și paharul de apă al lui Bossuet⁽¹⁹²⁾, mai mult decât victoriile cuceritorilor. Gaudissart ascundea, sub vanitățile sale, sub dorința brutală de a parveni și de a se înălța până la prietenul său Popinot, o inimă bună, un caracter bun. Înălătură

deci părerile temerare asupra lui Schmucke și trecu de partea lui.

— Vei avea toate astea! Dar am să fac mai mult, dragă Schmucke. Topinard e un om cinstit...

— *Ta, l-am fazud atineaori în cozbotaria lui zaragă, unde e multzumid gu gobiii lui...*

— Am să-i dau locul de casier, fiindcă taica Baudrand mă părăsește.

— *Ah! ză fă pine-gufândeze Tumnezeu!* exclamă Schmucke.

— Ei, atunci, scumpule și dragule, vino astă-seară la orele patru, la domnul Berthier, notarul. O să fie totul gata și vei fi la adăpost de lipsuri pentru tot restul vieții... Vei încasa cei șase mii de franci și vei continua să lucrezi, cu aceeași leafă, alături de Garangeot, ceea ce lucreai alături de Pons.

— *Nu, zise Schmucke, nu foi drăi! Nu mă draje inima la nimig... mă zimd polnaf...*

„Biată oiță! își spuse Gaudissart salutându-l pe german, care pleca. Dar, la urma urmei, omul trebuie să mănânce. Și, cum spune sublimul Béranger^[193]:

Oițe dragi, în veci o să fiți tunse!”

Și fredonă cântecul care conținea această opinie politică, pentru a-și alunga emoția.

— Să tragă la scară trăsura mea! îi porunci el ușierului. Apoi coborî și strigă vizitiului: În strada Hanovre!

Ambițiosul din el reapăruse în întregime! avea înaintea ochilor Consiliul de Stat.

În acel moment, Schmucke cumpăra flori și prăjituri și le aduse aproape vesel copiilor lui Topinard.

— *Tau gatouri*, zise el zâmbind.

Era primul zâmbet care-i venise pe buze de trei luni de zile, și cine l-ar fi văzut s-ar fi înflorat.

— *Le tau gu cine gonditzie.*

— Sunteți prea bun, domnule, zise mama.

— *Veditza ză mă zărude ji ză-ji bună viori în bār ji ză-l îmbledeazgă aja gum vag migile germane!*

— Olga, fetiço, fă tot ce dorește domnul, zise plasatoarea luându-și un aer sever.

— *Nu gerdatzi be miga mea germană!* exclamă Schmucke, căruia i se părea că vede în fetiță scumpa lui Germanie.

— Sosește tot calabălăcul pe umerii a trei hamali, zise Topinard intrând.

— *Ah! făcu germanul, briedene, iadă touă zude te frangi ga ză blădejdi dod... Tar ai cine nefasdă trăcutză, ai z-o iei în găzădorie, nu-i aja? Eu fă tau cine mie te * zguzi... Veditza va afea cine zezdre te cine mie de zguzi < be gare ai ză-i blasezi be numele ei... ji tumneda nu fei mai vi om te zerfigiu... fei vi gazierul deadrului...*

— Eu, în postul taichii Baudrand?

— Ta.

— Cine v-a spus asta?

— *Tomnul Cautissart!*

— Vai! să înnebunești de bucurie, nu altceva! Ei, ce zici, Rosalie, au să plesnească de necaz la teatru... Dar nu e posibil, reluă el.

— Binefăcătorul nostru nu poate să locuiască într-o mansardă...

— *Aj! bendru gâdefa zile gâd mai am te drăid, zise Schmucke, e prea pine!... Atio! mă tug la gimidir... ză fād ge z-a vagud gu Bons... ji ză gomant viori bendru mormândul lui!*

Doamna Camusot de Marville era teribil de îngrijorată. Fraisier ținea sfat la ea cu Godeschal și cu Berthier. Berthier, notarul, și Godeschal, proceduristul, considerau testamentul făcut de doi notari în fața a doi martori ca inatacabil, din cauza felului precis în care îl formulase Léopold Hannequin. După Godeschal, care era om cinstit, chiar dacă avocatul actual al lui

Schmucke reușea să-l înșele, tot o să-i fie deschiși ochii, dacă nu de altcineva, măcar de către un avocat din cei care, pentru a face să se vorbească despre ei, recurg la acte de generozitate, de delicatețe. Plecând de la prezidentă, cei doi juriști o sfătuiră deci să se ferească de Fraasier, despre care luaseră, bineînțeles, informații. În acel moment, Fraasier, care se întorsese de la punerea sigiliilor, întocmea o citație în biroul prezidentului, unde îl băgase doamna de Marville la cererea celor doi juriști, care considerau afacerea prea murdară ca să se amestece un prezident în ea, și care voiseră să-și spună părerea doamnei de Marville fără să-i audă Fraasier.

— Ei, doamnă, dar domnii unde sunt? întrebă fostul procedurist din Mantes.

— Au plecat!... spunându-mi să renunț la afacere, răspunse doamna de Marville.

— Să renunțați! zise Fraasier cu un accent de furie stăpânită. Ascultați, doamnă...

Și citi documentul următor:

— *În urma reclamației lui etc... (trec peste vorbărie).*

Având în vedere că a fost depus în mâna domnului prezident al tribunalului de primă instanță un testament făcut de maestrul Léopold Hannequin și Alexandre Crottat, notari din Paris, însoțiți de doi martori, domnii Brunner și Schwab, străini domiciliați la Paris, prin care testament domnul Pons, decedat, a dispus de averea sa în prejudiciul reclamantului, moștenitorul său natural și legal, în folosul unui domn Schmucke, german;

Având în vedere că reclamantul se face forte să demonstreze că testamentul este opera unei captațiuni odioase și rezultatul unor uneltiri condamnate de lege; că va fi dovedit prin persoane eminente că intenția testatorului era să lase averea sa domnișoarei Cécile, fiica sus-numitului domn de Marville; și că testamentul a cărui anulare o cere reclamantul a fost smuls datorită slăbiciunii testatorului, când acesta era în stare de

completă demență;

Având în vedere că domnul Schmucke, pentru a obține acest legat universal, l-a sechestrat pe testator, că a împiedicat familia să ajungă până la patul mortului și că, odată rezultatul obținut, s-a dedat la acte notorii de ingratitudine care au scandalizat casa și pe toți locatarii din cartier, care, din întâmplare se aflau martori deoarece își aduceau ultimul omagiu portarului casei unde a decedat testatorul;

Având în vedere că fapte încă mai grave, ale căror dovezi le strânge acum reclamantul, vor fi prezentate în fața domnilor judecători ai tribunalului;

Eu, subsemnatul portărel etc., etc., în numele reclamantului, am citat pe domnul Schmucke, pârât etc., să se prezinte în fața domnilor judecători ai secției întâi a tribunalului, pentru a i se aduce la cunoștință că testamentul primit de maeștrii Hannequin și Crottat, fiind rezultatul unei captațiuni evidente, va fi considerat ca nul și neavenit; și în afară de aceasta, am protestat împotriva calității și capacității de legatar universal pe care ar putea-o pretinde domnul Schmucke, reclamantul înțelegând să se opună, cum de fapt se opune, prin reclamația sa cu data de astăzi, prezentată domnului prezident, punerii în posesie cerute de numitul domn Schmucke, și i-am lăsat copie de pe prezenta, al cărui cost este de... etc.

— Îmi cunosc omul, doamnă prezidentă: după ce va citi scrisorica asta, va cădea la învoială. O să-l consulte pe Tabareau, iar Tabareau îi va spune să accepte propunerile noastre! Veți da cei trei mii de franci de rentă viageră?

— Desigur, și aș fi bucuroasă să mă aflu în situația de a plăti prima rată.

— Până în trei zile, s-a făcut... Citația asta îl va surprinde tocmai acum când e năucit de durere, fiindcă bietul om îl regretă pe Pons. A luat foarte în serios,

această pierdere.

— Reclamația o dată pornită poate fi retrasă? întrebă prezidenta.

— Desigur, doamnă, oricând se poate desista cineva.

— Ei, atunci, domnule, zise doamna Camusot, la treabă!... dă-i drumul! Da, afacerea pe care ai tratat-o pentru mine merită osteneala. Pe de altă parte, am pus la cale demisia lui Vitel, dar dumneata vei avea de plătit șaizeci de mii de franci acestui Vitel din valorile succesiunii Pons... Vezi, deci, că trebuie să reușim...

— Aveți demisia lui?

— Da, domnule, domnul Vitel are încredere în domnul de Marville...

— Ei bine, doamnă, v-am și scutit de o sumă de șaizeci de mii de franci, care socotisem eu că trebuie dată acelei portărese nemernice, acelei doamne Cibot. Dar țin în continuare să capăt debitul de tutun pentru femeia Sauvage, precum și numirea prietenului meu Poulain în locul vacant de medic-șef la Quinze-Vingts.

— Ne-am înțeles, s-a aranjat totul.

— Ei, atunci, afacerea s-a încheiat... Toată lumea e de partea dumneavoastră în această afacere, până și Gaudissart, directorul de teatru, la care am fost ieri, și care mi-a promis să-l zgâlțâie pe omul de serviciu, care ar putea să ne pună bețe în roate.

— Da! știu. Domnul Gaudissart e cu totul devotat familiei Popinot!

Fraisier plecă. Din nefericire, nu se întâlni cu Gaudissart, și fatalei citații i se dădu imediat curs.

Toți oamenii hrăpăreți vor înțelege, așa după cum oamenii cinstiți o vor urî, bucuria prezidentei, căreia, douăzeci de minute după plecarea lui Fraasier, Gaudissart veni să-i anunțe convorbirea lui cu bietul Schmucke. Prezidenta aproba totul și îi fu nespus de recunoscătoare directorului de teatru că o scăpase de orice scrupul prin considerente care îi părură foarte

juste.

— Doamnă prezidentă, spusese Gaudissart, mă gândeam venind încoace că amărâtul ăla nici n-ar ști ce să facă cu averea! E un temperament de o simplitate patriarhală. E un naiv, un german, om bun de împăiat, bun de pus sub un clopot de sticlă ca un Iisus mic de ceară!... Vreau să spun că, după părerea mea, e încurcat și cu cele două mii cinci sute de franci venit pe care i-i dați, și că îl împingeți spre dezmăț...

— Este o faptă foarte nobilă, zise prezidenta, să-l înstărim pe acest holtei care-l regretă pe vărul nostru. Dar eu deplâng *hâra* mărunță care ne-a îndepărtat de domnul Pons; dacă ar mai fi venit, i s-ar fi iertat totul. Închipuiește-ți că soțul meu îi simte lipsa: domnul de Marville a fost foarte supărat că nu a fost înștiințat de moartea aceasta, fiindcă ține cu sfințenie la obligațiile de familie și ar fi asistat la slujba religioasă, la cortegiu, la înmormântare; m-aș fi dus chiar eu la biserică...

— Ei, atunci, frumoasă doamnă, zise Gaudissart, binevoiți să puneți să se pregătească actul; la ora patru vi-l aduc pe german... Fiți bună, doamnă, și amintiți-i de mine încântătoarei dumneavoastră fiice, vicontesa Popinot; să aibă bunătatea să-i spună ilustrului meu prieten, bunul și excelentul său socru, marelui om de stat, cât sunt de devotat față de toți ai săi și că doresc să mă bucur în continuare de prețioasa lui protecție. Datorz viața unchiului său, judecătorul^[194], iar lui, îi datorz averea... Aș vrea să vă datorz dumneavoastră și fiicei dumneavoastră înalta considerație care însoțește pe oamenii puternici și bine situați. Vreau să mă las de teatru, să devin un om serios.

— Ești, domnule, un om serios, zise prezidenta.

— Sunteți adorabilă, spuse Gaudissart sărutând mâna uscată a doamnei de Marville.

La ora patru, în biroul domnului Berthier, notarul, se aflau adunați, mai întâi Fraisier, care redactase actul de

tranzacție, apoi Tabareau, mandatarul lui Schmucke, și Schmucke însuși, adus de Gaudissart. Fraisier avusese grijă să pună cei șase mii de franci ceruți și cei șase sute de franci constituind primul termen al rentei viagere, în bancnote, pe biroul notarului și sub ochii germanului care, amețit de atâția bani, nu dădu nici cea mai mică atenție actului care i se citea. Luat în primire de Gaudissart, la întoarcerea de la cimitir, unde stătuse de vorbă cu Pons și-i făgăduise să-l urmeze, bietul om nu se găsea în deplinătatea facultăților sale, și așa foarte zdruncinate de atâtea zguduiri. Așa încât nu ascultă preambulul actului, unde era prezentat ca fiind asistat de maestrul Tabareau, portărel, mandatarul și consultantul său, și unde erau amintite cauzele procesului intentat de prezident în interesul fiicei sale. Germanul avea un rol trist, căci, semnând actul, dădea câștig de cauză afirmațiilor înspăimântătoare ale lui Fraisier, dar era așa de bucuros că vede banii destinați familiei Popinot, și așa de fericit că-l va înstări, după cum crezuse el de cuviință, pe singurul care-l iubise pe Pons, încât nu auzi niciun cuvânt din tranzacție în privința procesului. În mijlocul citirii actului, intră un secretar în birou.

— Domnule, îi spuse el patronului său, e cineva care vrea să vorbească cu domnul Schmucke...

Notarul, la un gest al lui Fraisier, dădu din umeri în mod semnificativ.

— Să nu ne deranjezi niciodată când semnăm acte! întreabă cum îl cheamă pe acest... E un om sau un domn? e un creditor?...

Secretarul se întoarse și zise:

— Vrea să vorbească neapărat cu domnul Schmucke,

— Numele lui?

— Se numește Topinard.

— Mă duc eu. Semnează liniștit, îi spuse Gaudissart lui Schmucke. Terminați, am să văd ce vrea.

Gaudissart îl înțelese pe Fraisier, și fiecare din ei

simțea primejdia în aer.

— Ce cauți aici? îi spuse directorul omului de serviciu. Vasăzică nu vrei să fii casier? Primul merit al unui casier este discreția.

— Domnule...

— Ia du-te la treburile tale, că n-ai să ajungi niciodată nimic dacă te amesteci în ale altora.

— Domnule, nu vreau să mănânc o pâine care să-mi stea în gât!... Domnule Schmucke! striga el.

Schmucke, care semnase și care ținea banii în mână, veni când auzi glasul lui Topinard.

— *Uite bendru miga germană ji bendru tumneada...*

— Ah! dragă domnule Schmucke, ați îmbogățit niște monștri, niște oameni care vor să vă răpească onoarea. Am dus asta la un om cumsecade, un procedurist care-l cunoaște pe Fraisier, și el zice că trebuie să pedepsiți asemenea ticăloșie primind procesul și că ei vor da înapoi... Citiți.

Și imprudentul prieten întinse citația adresată lui Schmucke în pasajul Bordin. Schmucke luă hârtia, o citi și, văzând cum era tratat acolo, nepricepând nimic din drăgălășiile procedurii, suferi o lovitură mortală. Grăuntele acesta de nisip îi astupă inima. Schmucke căzu în brațele lui Topinard. În momentul acela se aflau amândoi în gangul notarului. Trecu o trăsură. Topinard îl urcă pe bietul german, care îndura durerile unei congestii cerebrale. Vederea îi era tulburată, dar muzicianul mai avu puterea să-i întindă banii lui Topinard. Schmucke nu muri în urma acestui prim atac, dar nu-și mai recăpătă rațiunea, făcea doar mișcări inconștiente, nu mânca. A murit după zece zile, fără să se plângă, fiindcă nu mai vorbea. A fost îngrijit de doamna Topinard și îngropat pe tăcute alături de Pons, prin grija lui Topinard, singura persoană care a urmat dricul acestui fiu al Germaniei.

Fraisier, numit judecător de pace, e foarte intim în

casa prezidentului și foarte prețuit de prezidentă, care n-a voit să-l lase să se însoare cu *fata aia a lui Tabareau*; ea i-a făgăduit ceva mult mai de soi omului abil căruia îi datorează, după părerea ei, nu numai cumpărarea pășunilor și a vilei de la Marville, dar și alegerea domnului prezident, ca deputat, în urma realegerilor generale din 1846.

Toată lumea va dori fără îndoială să știe ce-a devenit eroina acestei povestiri, din nefericire prea adevărată în amănuntele ei, și care, alăturată precedentei⁽¹⁹⁵⁾, a cărei soră geamănă este, dovedește că marea forță socială este caracterul. Amatori, cunoscători și negustori, ați ghicit că este vorba de colecția lui Pons! E de ajuns să asistăm la convorbirea din casa contelui Popinot, care își arăta mai deunăzi splendida sa colecție unor străini.

— Domnule conte, îi spunea un străin cu vază, posedați comori!

— O! milord, spuse cu modestie contele Popinot, în materie de tablouri, nimeni, nu zic la Paris, ci în Europa, nu se poate încumeta să rivalizeze cu un necunoscut, un evreu numit Elie Magus, un bătrân maniac, cel mai mare amator de tablouri. El a adunat o sută și ceva de tablouri în stare să descurajeze pe orice doritor de a înjgheba o colecție. Franța ar trebui să sacrifice opt milioane pentru a cumpăra această galerie la moartea bogătaşului... Cât despre obiecte rare, colecția mea e destul de frumoasă ca să se vorbească de ea...

— Dar cum se face că un om atât de ocupat ca dumneavoastră. a cărui avere de început a fost atât de cinstit câștigată prin comerț?...

— De drogherie, întrerupse Popinot, a putut continua să se țină de droguri⁽¹⁹⁶⁾...

— Nu, reluă străinul, dar cum de găseați timp să le căutați? Obiectele rare nu vin singure...

— Tata avea deja, spuse vicontesa Popinot, un sâmbure de colecție, îi plăceau artele și lucrurile

frumoase, dar cea mai mare parte a comorilor lui vin de la mine!

— De la dumneavoastră, doamnă?... Atât de tânără! ați avut acest viciu? întrebă un prinț rus.

Rușilor le place așa de mult să imite, încât toate bolile civilizației se repercutează la ei. *Colecțiomania* bântuie la Petersburg și, ca urmare a curajului natural al acestui popor, rușii au pricinuit *mărfii*, cum ar spune Rémonencq, o ridicare de prețuri care va face imposibile colecțiile. Chiar acest prinț se afla la Paris numai ca să colecționeze.

— Alteță, zise vicontesa, comoara aceasta mi-a revenit prin moștenire de la un văr care mă iubea mult și care timp de patruzeci și ceva de ani, de prin 1805. a strâns din toate țările, și mai ales din Italia, toate aceste capodopere...

— Și cum se numea? întrebă milordul.

— Pons, zise prezidentul Camusot.

— Era un om încântător, reluă prezidenta subțiindu-și glasul, plin de spirit, original, și, pe deasupra, cu multă inimă. Evantaiul acesta pe care-l admirați, milord, și care este cel al doamnei de Pompadour, mi l-a adus într-o dimineață, spunându-mi o frază încântătoare pe care-mi veți permite să n-o repet...

Și se uită la fiica ei.

— Spuneți-mi fraza, doamnă vicontesă, ceru prințul rus.

— Fraza face cât evantaiul, răspunse vicontesă, care repeta de fiecare dată același lucru. I-a spus mamei că a venit momentul ca ceea ce a fost odată în mâinile viciului să rămână în mâinile virtuții.

Milordul se uită la doamna Camusot de Marville cu un aer de îndoială extrem de măgulitor pentru o femeie atât de uscată.

— Cina de trei-patru ori pe săptămână la mine, reluă ea, ne iubea așa de mult! noi știam să-l prețuim, și artiștii se simt bine în tovărășia celor care le apreciază

spiritul. Soțul meu era, de altfel, singura lui rudă. Și când această moștenire i-a revenit domnului de Marville, care nu se aștepta deloc la ea, domnul conte a preferat să cumpere tot în bloc, mai degrabă decât să lase să se vândă colecția la licitație; și noi, de asemenea, am preferat s-o vindem astfel, căci e atât de groaznic să vezi risipindu-se lucrurile frumoase care i-au plăcut atât de mult iubitului nostru văr! Elie Magus le-a evaluat atunci; și astfel am putut, milord, să cumpăr vila clădită de unchiul dumneavoastră, unde ne veți face plăcerea să ne vizitați.

Casierul teatrului, ale cărui drepturi, create de Gaudissart, au trecut de un an în alte mâini, este tot domnul Topinard; dar domnul Topinard a devenit posomorât, mizantrop și vorbește puțin. Lumea zice că ar fi comis o crimă, iar gurile rele de la teatru pretind că e trist de când s-a căsătorit cu Lolotte. Numele lui Fraisier îl face să tresalte pe cinstitul Topinard. Poate că va părea ciudat faptul că singurul suflet demn de Pons și de Schmucke provenea din subsolul al treilea al unu teatru de boulevard.

Doamna Rémonencq, impresionată de prezicerea doamnei Fontaine, nu vrea să se retragă la țară, a rămas în magazinul său splendid de pe Bulevardul Madeleine și e din nou văduvă. Într-adevăr, auvergnatul, după ce se asigurase, printr-un contract de căsătorie, că averea revine aceleia dintre soți rămas în viață, pusese în calea soției sale un păhăruț de vitriol, bizuindu-se pe o greșeală; iar soția sa, cu gândurile cele mai bune, mutând din loc în loc păhăruțul, îl înghițise până la urmă Rémonencq. Sfârșitul acesta, demn de un asemenea ticălos, vorbește în favoarea proniei cerești, pe care sunt acuzați că o uită autorii tablourilor de moravuri, poate din cauza deznodămintelor din drame, care se referă prea des la ea.

Iertați greșelile copistului!

Sfârșit

Addenda

Următoarele personaje din *Vărul Pons*, se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac din *Comedia Umană* (în paranteză, numele traducerii în limba română – acolo unde există):

Baudoyer, Isidore

Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbașii)

Les Petits Bourgeois – neterminată

Berthier (notar din Paris)

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Berthier, Doamna

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)

Bixiou, Jean-Jacques

La Bourse, 1830

Un Ménage de garçon, 1842

Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbașii)

Modeste Mignon, 1844

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Le Député d'Arcis, 1839

Béatrix, 1839 (Béatrix)

Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)
Gaudissart II, 1844 (Gaudissart al II-lea).
*Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o
știe)*

Braulard

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Brisetout, Heloïse

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)
Les Petits Bourgeois – neterminată

Camusot

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Un Ménage de garçon, 1842
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
*César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui
César Birotteau)*
*La Maison du chat-qui-pelote, 1830 (Casa „La Motanul cu
mingea”)*

Camusot de Marville

La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
L'Interdiction, 1836 (Punerea sub interdicție)
*Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)*

Camusot de Marville, Doamna

La Vendetta, 1830 (Vendetta)
*César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui
César Birotteau)*
La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
*Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)*

Cardot (notar din Paris)

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)
La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
Pierre Grassou, 1839
Les Petits Bourgeois – neterminată

Chanor

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Crevel, Celestin

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)
La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Crottat, Alexandre

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)
Le Colonel Chabert, 1835 (Colonelul Chabert)
Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)
La Femme de trente ans, 1834 - Femeia de 30 ani

Desplein

La Messe de l'athée, 1836 (Liturghia unui ateu)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Histoire des Treize
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbașii)
Pierrette, 1840 (Pierrette)
Un Ménage de garçon, 1842
L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848
Modeste Mignon, 1844
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)
Honorine, 1843

Florent

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Fontaine, Doamna

Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o știe)

Gaudissart, Felix

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Honorine, 1843

L'Illustre Gaudissart, 1833 (Faimosul Gaudissart)

Godeschal, Francois-Claude-Marie

Le Colonel Chabert, 1835 (Colonelul Chabert)

Un Ménage de garçon, 1842

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

L'Interdiction, 1836 (Punerea sub interdicție)

Les Petits Bourgeois – neterminată

Godeschal, Marie

Un Ménage de garçon, 1842

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Gouraud, General, Baron

Pierrette, 1840 (Pierrette)

Graff, Wolfgang

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Granville, Viconte de (apoi Conte)

Une ténébreuse affaire, 1843

Honorine, 1843

Une double famille, 1830 (A doua familie)

Adieu!, 1830

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui

César Birotteau)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)

Une fille d'Ève, 1839

Grassou, Pierre

Pierre Grassou, 1839

Un Ménage de garçon, 1842

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Les Petits Bourgeois – neeterminată

Hannequin, Leopold

Albert Savarus, 1842

Béatrix, 1839 (Béatrix)

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Haudry (doctor)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui
César Birotteau)

Histoire des Treize

Un Ménage de garçon, 1842

L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848

Lebrun (fizician)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)

Louchard

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)

Madeleine

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)

Magus, Elie

La Vendetta, 1830 (Vendetta)

Le Contrat de mariage, 1835 (Contract de căsătorie)
Un Ménage de garçon, 1842
Pierre Grassou, 1839

Matifat (farmacist)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)
Un Ménage de garçon, 1842
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

Minard, Prudence

Les Petits Bourgeois – neterminată

Pillerault, Claude-Joseph

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Popinot, Anselme

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)
L'Illustre Gaudissart, 1833 (Faimosul Gaudissart)
La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Popinot, Doamna

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)
Un prince de la bohème, 1840
La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Popinot, Viconte

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Rivet, Achille

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Schmucke, Wilhelm

Une fille d'Ève, 1839

Ursule Mirouët, 1842

*Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)*

Stevens, Dinah

Le Contrat de mariage, 1835 (Contract de căsătorie)

Stidmann

Modeste Mignon, 1844

Béatrix, 1839 (Béatrix)

Le Député d'Arcis, 1839

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

*Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o
știe)*

Thouvenin

*César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui
César Birotteau)*

Vinet

Pierrette, 1840 (Pierrette)

Le Député d'Arcis, 1839

Les Petits Bourgeois – neterminată

Vinet, Olivier

Le Député d'Arcis, 1839

Les Petits Bourgeois – neterminată

Vivet, Madeleine

*Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)*

[1] *Vărul Pons* – a apărut pentru prima oară în 1847 în ziarul *Constituționalul*, în care apăruse, cu un an în urmă, *Verișoara Bette*; ambele romane purtau titlul general de *Rudele sărace*.

[2] *Hyacinthe, actor celebru* – *Louis-Hyacinthe Duffost*, zis *Hyacinthe*, era celebru în prima jumătate a secolului al XIX-lea la Paris pentru talentul lui de comic; juca la Teatrul Ambigu și la Teatrul Vaudeville.

[3] *Spențer* – haină scurtă, fără pulpane, lansată în Anglia de lordul Spencer.

[4] *Pacea de la Amiens* – pace de scurtă durată, încheiată între Anglia și Franța la 27 martie 1802.

[5] *Carrick* – manta bărbătească cu mai multe semipelerine suprapuse, purtată multă vreme de birjarii parizieni în secolul al XIX-lea; originea ei este tot englezească.

[6] *Alcibiade* – orator, general și om politic din vechea Grece, *Alcibiade* (450—404 î.e.n.) era un bărbat frumos și vanitos; a dus o viață aventuroasă și desfrănată, plină de intrigi și de extravagante.

[7] *Imperiul* – e vorba de așa-numitul *prim imperiu* francez (1804—1814) al lui Napoleon I, epocă în care a dominat în artă, în mobilier etc. stilul cu linii drepte, inspirat din Antichitate.

[8] *regim pitagorician* – filosoful și matematicianul grec *Pitagora* (secolul al VI-lea î.e.n.) preconiza o viață austeră.

[9] *cele cinci veste ale lui Garat* – deși avea obiceiul să poarte cinci veste una peste alta, celebrul cântăreț francez *Pierre-Jean Garat* (1764—1823) trecea drept un om elegant.

[10] *Incroyabili* – nume purtat în vremea Directoriului din Franța (1795—1799) de către tinerii regaliști, afectați în costum, maniere și limbaj; se prefăceau că nu-l pot pronunța pe *r* și repetau tot timpul *c'est inc(r)royable* – e de necrezut.

[11] *școala lui David* – pictorul francez *Louis David* (1748—1829) preconiza factura clasică a liniilor și a culorii limpezi; inspirată din Antichitate, școala lui a combătut, în vremea Revoluției Franceze și a Imperiului napoleonian stilul rococo încărcat și întortocheat din secolul al XVIII-lea.

[12] *mobilele... lui Jacob* – o întreagă dinastie de tâmplari de lux din Franța a purtat numele de Jacob; cel la care se referă aci Balzac este *François-Honoré-Georges Jacob* (1770—1841), creator de mobile cu aplicații de bronz în vremea Republicii și a Imperiului; în epoca următoare, a Restaurației (1815—1830), economia fiind de rigoare, mobilele lui devin mai subțirele și au mai puține aplicații de bronz.

[13] *Institut... Academiei de la Roma* – Academia franceză de la Roma,

școală de artă pentru cei mai buni artiști tineri francezi, a fost suprimată în 1793 și restabilită în 1795; repartizarea tinerilor bursieri se făcea prin concurs; primul concurs de compoziție muzicală a avut loc în 1803. Institutul, înființat prin constituția din 1795, reunea diversele academii, printre care și cea de arte plastice.

[14] *Kreisler-ii lui Hoffmann* – e vorba de scrierea *Pagini din biografia maestrului de capelă Kreisler* de *Ernest-Theodor-Willhelm Hoffmann* (1776—1882), muzician, desenator și scriitor german; Balzac se referă deseori la celebra culegere de povestiri a acestuia, *Povestiri fantastice*, din care face parte și nuvela de mai sus.

[15] *hacișinii* sau *teriaskii* – *hacișinii* ismaeliene erau fumători fanatici de hașiș; *teriaskii* erau sihastri mistici din India.

[16] *un Herold* – *Louis-Joseph-Ferdinand Herold*, compozitor francez (1791—1833), a lăsat opere comice și compoziții muzicale grațioase.

[17] *Chenavard* – colecționarul *Aimé Chenavard* (1797—1838) a fost pictor decorator și gravor; el era și consilier artistic la manufactura de porțelanuri de la Sèvres.

[18] *banda neagră* – așa era numit grupul de speculanți format după Revoluția Franceză, grup care se ocupa cu demolarea castelurilor și a monumentelor cumpărate pe mai nimic, pentru a vinde mobilierul, materialele etc.

[19] *stilul Pompadour* – doamna de Pompadour, favorită a regelui Ludovic al XV-lea, proteja stilul la modă în secolul al XVIII-lea, stil cu ornamente bogate și cu subiecte frivole, în care, totuși, marii artiști ai epocii au creat opere grațioase.

[20] *Lepautre, Lavallée-Poussin* – *Jean Lepautre* (1617—1682), celebru artist decorator și pictor gravor francez; *Etienne de Lavallée-Poussin* (1740—1793), pictor de scene istorice și autor de culegeri de ornamente inspirate din Antichitate.

[21] *Dusommerard* – *Alexandre Dusommerard* (1779—1842), consilier la Curtea de conturi, devenise colecționar pasionat în urma campaniei militare pe care o făcuse în Italia în 1800; fără pregătire artistică specială, el adunase totuși, între 1815 și 1830, cea mai frumoasă colecție de mobile și obiecte de tot felul din vremea Evului Mediu și a Renașterii.

[22] *colecția Sauvageot* – la început violonist la operă, apoi funcționar la vamă, *Charles Sauvageot* (1781—1860) și-a alcătuit, privându-se și de strictul necesar, o colecție de opere de artă din vremea Renașterii, colecție pe care a donat-o statului în 1856.

[23] *Nicolo, Paër... Berton* – *Nicolas Isouard*, zis *Nicolo* (1775—1818), autor de opere comice, ca *Jeannot și Colin*, *Giocmda* etc.; *Ferdinand Paër* (1771—1839), compozitor italian protejat de

Napoleon, nu a lăsat lucrări care să reziste timpului; Henri *Montan*, zis *Berton* (1767—1844), a fost tehnician și profesor de muzică mai mult decât compozitor.

[24] *coalitia* – războaiele lui Napoleon au fost purtate cu puterile monarhice europene (Anglia, Prusia, Austria, Rusia, Suedia etc.), care au încheiat, în diverse formații, o serie de alianțe împotriva Franței.

[25] *Molière*, în celebrul cuplet al *Eliantei* – în *Mizantropul* lui Molière, Eliante amintește că, pentru cei care îi iubesc, defectele oamenilor poartă nume atrăgătoare, ba chiar se transformă în calități (actul II, scena 4).

[26] *plictisitorul Grandisson* – eroul unui roman englezesc, cu același titlu, apărut la Londra în 1753 și datorit celebrului scriitor Samuel Richardson; sir Charles Grandisson era plin de virtuți și de distincție aristocratică, dar îi plictisea pe cititori.

[27] *Brillat-Savarin* – *Anthelme Brillat-Savarin* (1755—1826) este autorul unei lucrări celebre de gastronomie: *Fiziologia gustului sau meditație asupra gastronomiei transcendente*.

[28] *La Fontaine... Cei doi prieteni* – e vorba de celebra fabulă a lui La Fontaine (a II-a din cartea a VIII-a), în care doi prieteni se iubesc atât de mult, încât unul se scoală noaptea și vine să-l vadă pe celălalt, fiindcă-l visase urât, iar acesta, trezindu-se și crezând că prietenul său are nevoie de ceva, îi pune totul la dispoziție; asemenea prieteni însă, spune La Fontaine, trăiesc departe de locurile noastre, tocmai în Monomotapa.

[29] *Steibelt... Clara Wieck* – muzicieni de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea; nu toți sunt însă germani, așa cum îi prezintă Balzac: Dussek este ceh, Zimmermann este francez, Doehler (nu Doelher) este italian etc. Balzac s-a orientat, probabil, după rezonanța numelor.

[30] *O fică a Evei* – roman de Balzac, apărut în 1838.

[31] *Jean-Paul Richter* – filosof și romancier, scriitorul german *Jean-Paul Richter* (1763—1825) a scris și versuri, o serie de idile, în care lirismul se îmbină cu umorul.

[32] *divagațiile tipărite ale lui Hoffmann* – vezi nota 14.

[33] *Înfîntarea drumurilor de fier* – prima linie de cale ferată a fost deschisă în Franța în 1827, servind la transportul cărbunilor; locomotivele cu aburi și transportul călătorilor datează din 1832.

[34] *contele Popinot... erou burghez al Revoluției din Iulie* – Balzac povestește în *César Birotteau* începuturile modeste și succesele comerciale ale tânărului droghist Anselme Popinot; acesta, în urma Revoluției din Iulie (1830), care deschide larg burgheziei bogate

ușile celor mai înalte funcțiuni, va ajunge ministru și va fi înnobilit de regele Ludovic-Filip. (vezi *Addenda*.)

[35] *Faimosul Gaudissart* – povestirea lui Balzac, cu titlul de mai sus, a apărut în 1833; este portretul voiajorului-comercial priceput și descurcăreț; personajul, pe care-l regăsim aici director de teatru cu veleități de om de stat, apare și în alte romane ale lui Balzac, de exemplu în *César Birotteau*, unde îl ajută pe tânărul Popinot să-și întemeieze negoțul de drogherie.

[36] *curtea regelui-cetățean* – curtea lui Ludovic-Filip, rege al Franței între 1830 și 1848; venit la tron în urma revoluției burgheze din 1830, Ludovic-Filip știa ce datorează burgheziei (care nu avusese curajul să instituie republica) și, pentru a face caz de guvernarea sa „democratică” îi plăcea să fie numit „regele-burghez” sau „regele-cetățean”, denumire pe care o ironizau cercurile aristocratice.

[37] *cachucha... invențiile lui Sax* – fabricant de instrumente de suflat, *Antoine-Joseph Sax* (1814—1894) este creatorul saxofonului și al altor asemenea instrumente muzicale; el a fost numit în 1857 profesor la conservator, la catedra de saxofon, creată anume pentru el; *cachucha* este un dans spaniol foarte viu, care se dansează cu castaniete.

[38] *loreta* – numele dat de scriitorul francez Nestor Roqueplan, în 1840, femeilor ușoare, care veneau să locuiască în vremea aceea în cartierul nou din spatele bisericii Notre-Dame de Lorette.

[39] *căsătoria în arondismentul al treisprezecelea* – cum Parisul nu avea pe atunci decât douăsprezece arondismente, o căsătorie în arondismentul al treisprezecelea echivala cu o legătură nelegitimă.

[40] *erau exploatați, pentru a întrebuința un termen la modă* – termenii de „exploatare”, „exploatați” au început să circule în Franța după 1830, în legătură cu dezvoltarea proletariatului și a socialismului utopic.

[41] *cartierul Lombarzilor* – strada Lombarzilor și împrejurimile ei erau, pe vremea lui Balzac, ticsite de magazinele și depozitele droghistilor parizieni.

[42] *ramura regală mezină* – regele Ludovic-Filip (vezi nota 36) era un descendent al lui Filip de Orléans, fratele mai mic al lui Ludovic al XIV-lea, singurul Bourbon direct; Ludovic-Filip reprezenta deci ramura regală mezină, ale cărei drepturi la tron le contestau așa-numiții legitimiști reprezentând vechea aristocrație.

[43] *această Didonă de anticameră* – ironia lui Balzac evocă, pentru Madeleine Vivet, respinsă de Pons, soarta reginei Didona a Cartaginei, regină legendară care s-a sinucis după ce a fost părăsită de Enea.

[44] *lemn de Sainte-Lucie* – Sainte-Lucie este una dintre insulele Antile.

[45] *Lancret, Pater, Watteau, Greuze* – celebri pictori francezi din secolul al XVIII-lea; *Lancret* (Nicolas) a pictat scene galante; *Pater* (Jean-Baptiste), de asemenea; *Greuze* (Jean-Baptiste) a cultivat mai ales portretul și scenele familiale; cel mai de seamă dintre toți, *Watteau* (Antoine), colorist plin de poezie, a tratat cu predilecție scene pastorale și sentimentale.

[46] *Riesener* – *Jean-Louis Riesener* (1739-1806), tâmplar de lux din secolul al XVIII-lea, este creatorul așa-numitului stil „Louis XVI” (mobile cu picioare arcuite și cu ornamentație de marchetărie).

[47] *Turenne* – *Henri de la Tour d’Auvergne*, viconte de *Turenne* (1611—1675), a fost unul dintre cei mai mari căpitani de oști ai Franței; pentru el a fost creat gradul de „mareșal general” (astăzi: generalisim); a condus cu succes campania în Germania între 1644 și 1648, punând astfel capăt războiului de treizeci de ani.

[48] *cei doi LL* – marca porțelanurilor de Sèvres din prima perioadă era: o literă a alfabetului, de la D la R, între doi L majusculi cursivi. (După numele proprietarului și a arhitectului clădirilor în care a fost instalată manufactura de porțelanuri: Lulli și Laudin).

[49] *Van Eyck, Cranach* – *Jean Van Eyck* (1375—1440), unul dintre creatorii picturii flamande; *Cranach* (Luca) (1472—1553), pictor german, a lăsat nuduri, portrete și gravuri.

[50] *capodopera... pe care a comandat-o cu siguranță Ludovic al XV-lea* – imaginând că Ludovic al XV-lea i-a comandat pictorului Watteau un evantai pentru doamna de Pompadour, Balzac scapă din vedere datele: Watteau a murit în 1721, când Ludovic al XV-lea nu avea decât unsprezece ani...

[51] *un model demn de pictorii olandezi* – exponenți artistici ai unei țări în care comerțul se dezvoltase foarte mult, pictorii olandezi prezentau deseori scene de interior cu negustori (vezi de exemplu: Hais, Brauwer, Gérard Dow și chiar Rembrandt).

[52] *Împărțirea egală a bunurilor* – după vechea legislație feudală franceză, primul-născut beneficia de un tratament de favoare la împărțirea moștenirii; după 1830, împărțirea se făcea în mod egal.

[53] *ducea la balul Mabilie* – așa-numitul bal Mabilie de la Paris, grădină de vară cu dans, de care pomenește și Alecsandri (vezi *Coana Chirița în voiagiu*), a fost deschis în 1840; servea ca loc de distracție populară, și numeroși dansatori și dansatoare – printre care Chicard, inventatorul cancanului – recoltau aplauzele unui public, în mijlocul căruia nu prea se rătăceau ducesele.

[54] *cartierul Europe* – cartier parizian din secolul al XIX-lea, în care

străzile au nume de orașe europene.

[55] *cartierul Marais* – la început cartier aristocratic, cu locuințe somptuoase clădite încă de pe vremea regelui Henric al IV-lea, cartierul parizian Marais, așa-numit din cauza terenurilor cu grădini de zarzavaturi din perioada anterioară, a devenit ulterior cartier industrial, locuit de burghezia înstărită.

[56] *vânzătoare... de stridii... din ușa unui restaurant* – până astăzi, la Paris, vânzătorii de stridii sunt instalați deseori la intrarea unui restaurant, unde desfac stridiile, fie pentru clienții restaurantului, fie pentru alți cumpărători.

[57] *Delacroix... o Bellonă* – celebrul pictor *Eugène Delacroix* (1799—1863) este șeful școlii romantice franceze de pictură. Bellona este zeița războiului la romani.

[58] *Licuillis (Lucullus)* – general roman din secolul I î. e. n., vestit pentru ospetele bogate pe care le organiza.

[59] *Boulle* – arhitect, pictor și sculptor, *André-Charles Boulle* (1642—1732) a fost cunoscut mai ales pentru mobilele și cutiile de lemn incrustate cu fileture, pe care le-a lucrat; în prima sa manieră, incrustațiile erau de aramă, în a doua manieră, de baga.

[60] *respectul față de prinții suverani* – Balzac înregistrează cu ironie întârzierea în feudalism a populației germane, împărțită în numeroase principate de tip feudal; această ironie contrazice și ea opiniile teoretice ale scriitorului în privința „tronului” și a „altarului”.

[61] *porumbelul sedentar... porumbelul călător* – în fabula *Cei doi porumbei*, La Fontaine povestește pățaniile porumbelului plecat de acasă din curiozitate, deși soțul său iubitor încercase prin toate mijloacele să-l rețină; porumbelul călător se întoarce pe jumătate mort, după ce a avut de-a face cu o furtună, o plasă de vânător, un vultur și praștia unui copil; concluzia poetului este că cei care se iubesc nu trebuie să se despartă cu niciun chip.

[62] *premiul Montyon* – premiu de virtute, instituit la Academia franceză de către baronul de *Montyon* (1733—1820).

[63] *romanele lui Auguste Lafontaine* – romancierul german de origine franceză *Auguste Lafontaine* (1759—1831) a lăsat mai bine de două sute de romane serbede, având ca temă de predilecție viața de familie.

[64] *membru al Jockey-Clubului* – întemeiat în 1833 de către un grup de prinți și duci, așa-numitul *Jockey-Club*, „cerc și societate de încurajare a ameliorării raselor de cai în Franța”, era rezervat aristocraților.

[65] *faimoasa otravă a familiei Borgia* – familie italiană din secolul al

XV-lea, compusă din papi și prinți ambițioși, familia Borgia obișnuia să întrebuițeze otrava împotriva adversarilor săi, procedeu, de altfel, des utilizat în acea epocă la curțile aristocratice; Cezar Borgia, în special, a mânuit, se pare, din plin această „armă”, care ucidea cu încetul.

[66] *Le Franc de Pompignan* – poet francez mediocru din secolul al XVIII-lea, autor al unor *Poezii sacre* și al unei tragedii, *Didona*.

[67] *Damon și Pythias, Castor și Pollux, Oreste și Pylade...* — nume de prieteni celebri: *Damon și Pythias*, filosofi pitagoricieni din Siracuză (360 î.e.n.), se iubeau atât de mult, încât când Pythias, condamnat la moarte de către tiranul Denis cel tânăr, a cerut un răgaz pentru a-și încheia treburile, Damon a primit să moară în locul prietenului său, dacă acesta nu se va întoarce la timp; Pythias s-a întors, și tiranul, impresionat, l-a grațiat. Eroii mitologici *Castor și Pollux*, așa-zișii dioscuri, erau și ei nedespărțiți. Proverbială a rămas și prietenia dintre *Pylade și Oreste*, deveniți cumnați prin căsătoria lui Pylade cu Electra, sora lui Oreste.

[68] *cei doi prieteni din Monomotapa* – vezi nota 28.

[69] *Căpitano din vechea comedie... Pierrot din pantomimele noastre* – în vechea comedie italiană, *Căpitano* era un personaj lăudăros și bătaios; *Pierrot*, personaj îmbrăcat în alb și cu fața albă de făină, este sentimentalul visător, timid și melancolic.

[70] *mesageriile zise regale* – la început confundate cu serviciile de poștă, mesageriile, întreprindere de transporturi cu poștalionul, s-au despărțit de poștă în secolul al XVIII-lea.

[71] *muntele Aventin* – una dintre cele șapte coline ale Romei, locuite în Antichitate de popor (*plebs*); aici s-a refugiat o parte din plebe, în momentul revoltei împotriva patricienilor (493 î.e.n.).

[72] *prefera spectacolele de la Opera Comică celor de la Teatrul Italianilor* – prefera un spectacol național unuia străin; reprezentațiile de operă italiană au fost organizate la Paris din 1789 și reluate în 1304; reorganizat în 1821, Teatrul Italianilor a cunoscut o perioadă înfloritoare în vremea lui Balzac, cu operele lui Rossini și cu cântărețele Pasta, Malibran etc.

[73] *palatul Cluny* – clădit în secolul al XIV-lea și restaurat în secolul al XV-lea, palatul Cluny a aparținut în prima jumătate a secolului al XIX-lea colecționarului Dusommerard (vezi nota 21); la moartea acestuia, în 1842, primăria Parisului a cumpărat palatul-muzeu și l-a cedat statului francez.

[74] *David, Gérard, Gros... Girodet... Forbin... Turpin de Crissé* – Președintele citează fără discernământ, alături de numele mari ale picturii timpului – David, Gérard, Gros, Girodet – și pictori fără

talent deosebit, dar cu sarcini administrative și cu particulă de noblețe, ca Louis, conte de Forbin, director al muzeelor regale, sau Turpin de Crissé, inspector general al muzeelor, amândoi academicieni.

[75] *o regină din Saba* – una dintre reginele vechii cetăți arabe Saba a rămas faimoasă pentru fastul desfășurat la curtea sa.

[76] *o să ne pierdem viagerile* – pentru a ține legate slugile de casele lor, marii burghezi francezi le făgăduiau câte o mică rentă viageră pentru sfârșitul vieții.

[77] *romanțele din ciclul „Plecând spre Siria”* – prima din aceste romanțe datează din 1810 și a fost atribuită unor muzicieni din anturajul împărătesei Iosefina, textul fiind – pare-se – opera ficei împărătesei; romanța are un conținut cavaleresc-medieval și a servit ca semnal de raliere a bonapartiștilor, după înfrângerea lui Napoleon I, iar sub Napoleon al III-lea a fost cântată la toate recepțiile.

[78] *o cursă la Chantilly* – câmpul de curse de la Chantilly datează din 1833.

[79] În original : *la fin de l'homme* ; calamburul este legat de cuvântul *fin* care înseamnă și „scop” și „sfârșit” (n.t.).

[80] *Petitot* – Jean Petitot (1607—1691), născut la Geneva, a lăsat numeroase lucrări pe smalt, în special portrete.

[81] *van Huysum... Géricault* – Van Huysum (*Jan*) a fost cel mai mare pictor de flori și fructe al școlii olandeze (1682—1749); *Abraham Mignon* (1640—1679), pictor flamand, a pictat flori, insecte și animale; *Ludolf Backuysen* (1631—1709) e un pictor olandez de marine; *Meindert Hobbema* (1638—1709), peisagist olandez, a pictat mai ales păduri și mori; *Théodore Géricault* (1791—1824), pictor francez, a fost inițiatorul romantismului în pictură, prin culoare și patetism în scenele istorice și dramatice.

[82] *mâna unei frizone* – în provincia olandeză Frise (Vriesland) se țesea o pânză de foarte bună calitate.

[83] *flafla-uri* – ornamente de efect.

[84] *faimosul Brustolone* – sculptorul italian *Andrea Brustolone* (1662—1732) (fost și savant anatomist), a reacționat împotriva manierismului din arta vremii sale; el a pus multă măiestrie în crucifixurile sale lucrate în lemn.

[85] *dacă dintele de aur exista de-adevărat* – aluzie la o întâmplare din secolul al XVI-lea care a făcut multă vâlvă: un copil din Germania a declarat că i-a crescut un dinte de aur, ceea ce a dat prilej medicilor să publice o serie de studii care tindeau să explice fenomenul; dar în momentul când un giuvaergiu a pipăit dintele, și-

a dat seama că nu era vorba decât de o coroană de aur pusă pe un dinte obișnuit.

[86] „*Secretarul perfect*” – manual conținând modele de scrisori.

[87] *Încetățenirea completă* – pentru a se putea numi complet încetățenit în Franța, adică pentru a avea și dreptul de a fi ales deputat, un străin trebuia să obțină o împuternicire specială care nu se acorda decât prin votul celor două camere.

[88] *Nucingen, frații Keller, du Tillet* – personaje balzaciene, întruchipând figuri de bancheri și de speculanți fără scrupule; revin în multe dintre romanele lui Balzac (vezi *Casa Nucingen, Moș Goriot, César Birotteau, Strălucirea și suferințele curtezanelor* etc.).

[89] *apa de corn de cerb* – printre diversele ape „medicinale” fabricate de spițerii francezi de altădată – „apă imperială”, „apă cerească”, „apă de trei nuci” etc. – se afla și „apa de cap de cerb” sau de „corn de cerb”, care se administra în cazuri grele, de obicei în momentul nașterilor.

[90] *Brunner... Fontaine* – traducând în limba franceză numele tânărului prezentat de Pons, prezidenta pretinde că a putut fi considerat ca făcând parte din familia nobilă de Fontaine, ai căror membri apar în unele dintre povestirile lui Balzac.

[91] *mal aria* – aer rău (în l. it.); de unde numele de „malarie” al paludismului.

[92] *cele două puteri ale statului împotriva mea* – în adevăr, Popinot reprezintă Camera *pair*-ilor, iar Cardot, Camera reprezentanților (a deputaților).

[93] *Aristide* – generalul și omul de stat atenian *Aristide* (540—468 î.e.n.) a rămas celebru pentru cinstea și patriotismul său; a fost supranumit „cel drept”; în timpul vieții, însă, a fost alungat din propria sa patrie.

[94] *indignarea lui Alceste* – Alceste, mizantropul din piesa cu același nume a lui Molière, e în peimanență indignat de fățarnicia și perfidia care domnesc în relațiile mondene.

[95] *furile lui Roland* – în poemul eroi-comic al lui Ariosto, *Orlando Furioso* (1516), paladinul Boland nu mai este un ostaș curajos ca în *Cântecul lui Roland*, ci un îndrăgostit furios din cauza geloziei: spiritul Renașterii nu mai respecta figurile reprezentative ale Evului Mediu.

[96] *mielul la picioarele Domnului* – în iconografia creștină, mielul este simbolul blândeții și al nevinovăției; uneori el reprezintă figura lui Ion Botezătorul.

[97] *aștea le spuneți despre domnu Ponș* – traducerea redă pronunțarea auvergnaților (francezi din Auvergne, în centrul

Franței, care transformă pe s în ș).

[98] *o doamnă Evrard* – o menajeră care caută să fie luată în căsătorie; după numele personajului din comedia *Bătrânul holtei* de Colin d'Harleville, reprezentată pentru prima dată la Paris în 1792.

[99] *farsele lui Nicolet* – *Jean-Baptiste Nicolet* (1710—1796) a fost directorul unui teatru de varietăți și de marionete, în care spectacolul se schimba și se ameliora neîncetat; deviza lui, devenită ulterior proverb, era: *De plus fort en plus fort* (*Din mai grozav în și mai grozav*).

[100] *martingală* – sistem de a juca măbind progresiv miza pentru a obține un câștig sigur, după cum pretindea inventatorul jocului.

[101] *Jocrisse... Janot... Mondor... Nicodem* – *Jocrisse* este numele personajului credul, nătâng și stângaci din comediile secolului al XVIII-lea; un personaj de nătâng grotesc, din aceleași comedii, este și *Janot*; *Philippe Girard*, zis *Mondor*, a fost un măscărici isteț din Parisul secolului al XVII-lea; *Nicodem* este un personaj popular, tip de nătăfleată.

[102] *nepăsarea stoică a soldaților bătrâni din 1799* – în 1799, soldații francezi vârstnici se aflau sub arme de mai bine de șase ani după ce duseseră o serie de bătălii pentru a apăra, mai întâi, frontierele Franței revoluționare, și apoi, pentru a servi planurile de expansiune ale tânărului Bonaparte; campania din Italia (1798-1799) fusese cu deosebire grea.

[103] *Scapin... Sganarelle... Dorine* – personaje istețe și îndrăznețe din comediile lui Molière (vezi *Violențele lui Scap* în, *Doctorul fără voie, Don Juan*); în *Tartuffe*, subreta *Dorine* știe să-l ironizeze și să-l înfrunte pe stăpânul Orgon, căzut sub influența unui cleric ipocrit.

[104] *Münster... Nimègue... Utrecht... Ryswick... Viena* – localități în care s-au încheiat tratate de pace: la *Münster*, în Rusia. (1648), preliminarile păcii din Westfalia; la *Nimègue*, în Olanda, tratatul din 1678 dintre Franța și Olanda și cel din 1679 dintre Franța, Spania, Austria și Suedia; la *Utrecht*, în Olanda, tratatul din 1713 dintre Franța, Spania, Anglia și Olanda; la *Ryswick*, în Olanda, tratatul din 1697, care punea capăt coaliției europene împotriva Franței; la *Viena*, tratatele din 1738, 1809 și cele următoare congresului din 1814-1815, după înfrângerea lui Napoleon.

[105] *ți-ai părăsit copiii ca Abraham* – doamna Cibot face aluzie la legenda biblică conform căreia patriarhul Abraham a îngăduit să fie gonită sclava Agar care-i dăduse un fiu; împreună cu Ismael, Agar a rătăcit prin pustiu până ce a fost ajutată de un înger; tot un înger a oprit mâna lui Abraham, care, la cererea lui Dumnezeu, voia să-și sacrifice alt fiu, pe Isaac; doamna Cibot simplifică, așa cum îi e obiceiul.

[106] *celebra domnișoară Lenormand* – Marie-Anne-Adélaïde Lenormand (1772—1843) a fost o faimoasă ghicitoare al cărei succes se datora faptului că știa să se informeze și să pătrundă caracterele oamenilor.

[107] *daghereotipia* – procedeu de fixare a imaginilor care a precedat fotografia propriu-zisă; numele e datorit inventatorului acestui procedeu, Daguerre; Balzac face deseori aluzie, în romanele sale, la această invenție.

[108] *Charenton* – localitate lângă Paris, unde se află un celebru azil de nebuni.

[109] *Salomon de Caux* – Salomon de Caux sau de Caus (1576—1626), inginer francez, a emis, încă din 1615, teoria expansiunii și condensării aburului.

[110] *Dar dacă evenimentele încheiate au lăsat urme, e probabil că evenimentele viitoare își au și ele rădăcinile lor* – digresiunea lui Balzac asupra ocultismului exemplifică o dată mai mult contradicțiile scriitorului; înclinat spre ocultism din cauza mediului în care se dezvoltase, și mai ales a influenței mamei sale, Balzac, realistul și omul de cultură, încearcă să găsească explicații științifice acestor practici, trecându-le, de fapt, în domeniul psihologiei.

[111] *Swedenborg, marele profet suedez* – teoriile mistice ale suedezului Emmanuel Swedenborg (1688—1778) au avut răsunet în Franța romantică din prima jumătate a secolului al XIX-lea; după Swedenborg, între Dumnezeu și omenire ar exista o lume invizibilă compusă din îngeri care se amestecă în viața oamenilor...

[112] *magnetismul animal* – teoria așa-numitului magnetism animal (un fel de forță hipnotică) a fost formulată în timpurile moderne de medicul german Mesmer (1733—1815), pe care Balzac îl citează adesea.

[113] *Cronologia, fiziognomonie* – „științe” care făceau vâlvă pe vremea lui Balzac; inventatorul așa-numitei frenologii sau cranologii, după care înclinările și talentele omului se pot cunoaște prin studierea protuberanțelor craniului său, era medicul german Gali (1758—1828); fiziognomonie, arta de a cunoaște caracterul după trăsăturile feței, era preconizată de filosoful elvețian Lavater (1741—1801).

[114] *misterele cabalei* – doctrină asupra universului, ai cărei reprezentanți o prezintă ca o foarte veche revelație, transmisă de la o generație la alta printr-un șir neîntrerupt de inițiați.

[115] *l'Ermite* – călugărul Pierre l'Ermite (1050—1115) a fost principalul predicator al cruciadei întâi.

[116] *Martin plugarul* – un țăran francez, Martin, din Galardon, a

pretins, după revenirea regilor Bourboni, că are viziuni care-i dezvăluie faptul că Ludovic al XVII-lea (fiul lui Ludovic al XVI-lea, mort în timpul revoluției) mai trăiește încă; acest lucru nu putea face plăcere regelui Ludovic al XVIII-lea, care se afla pe tron: Martin plugarul a fost trimis la o casă de nebuni.

[117] *La Palférine* – personaj balzacian din povestirea *Un prinț al Boemiei*, care întruchiează pe tinerii aristocrați ruinați și cinici.

[118] *Curtea birurilor* – e vorba de *Cour des Aides*, instanță de apel, în a cărei competență intra stabilirea impozitelor indirecte pe anumite produse; înființată la începutul secolului al XV-lea, a fost desființată în 1790.

[119] *cel de-al doilea rege al Prusiei* – *Frederic-Wilhelm* (1640—1688), zis și *regele-sergent*, organizatorul statului prusac și creatorul armatei sale permanente.

[120] *o înălțime de șase picioare* – de aproape 2 metri.

[121] *covoare de la Savonnerie* – *Savonnerie* era o veche și celebră manufactură franceză de covoare, numită așa pentru că, din 1627, fusese instalată într-o fabrică de săpun; în 1826 s-a contopit cu faimoasa manufactură de tapițerii a Gobelinelor.

[122] *evenimentele din Polonia* – e vorba de insurecția națională din noiembrie 1830, urmată de represiunea sângeroasă a țarilor, în 1831.

[123] *o bătălie Marengo* – celebra victorie repurtată în Italia de către Napoleon Bonaparte împotriva austriecilor (1800).

[124] *Père-Lachaise* – cimitir parizian, înființat în 1804.

[125] *la Palais* – sub numele de *Palais (Royal)* se înțelege grupul de clădiri numit astfel fiindcă a fost, la un moment dat, reședință a Anei de Austria; în galeriile din jurul grădinii interioare sunt magazine, iar pe vremea lui Balzac se aflau aci cafenele și restaurante celebre, precum și cele mai vestite tripouri din Paris.

[126] *regeșorul Romei* – fiul lui Napoleon I și al arhiducesei austriece Maria-Luiza, a doua soție a împăratului, a purtat titlul de regele Romei până la căderea tatălui său (1814) și a murit tânăr la Viena, ca duce de Reichstadt (în 1832).

[127] *să te spânzure la bariera Saint-Jacques* – bariera Saintjacques a fost, la Paris, locul execuțiilor capitale, după 1830; până atunci, execuțiile aveau loc în plin centru al Parisului, în piața Grève din fața Primăriei (vezi nota 176).

[128] *afiorul ala vechi* – portăreasa Cibot, ignorantă cum e, are vagi reminiscențe literare și stâlcește cuvintele; aici apare un ecou dintr-o fabulă a lui Esop.

[129] *Sébastien del Piombo... Fra Bartolomeo della Porta* – *Sébastien o*

Luciani, pictor venețian (1485—1547), colorist și portretist de talent, elev al lui Michelangelo; numele del *Piombo* îl datorează funcției sale la o cancelarie (*a oficiului plumbului*) pe care i-a dat-o papa Clement al VII-lea; Fra *Bartolomeo della Porta* (1469—1517), numit așa fiindcă își avea atelierul lângă o poartă din Florența, a fost unul dintre cei mai străluciți pictori italieni.

[130] *portretul lui Baci o Bandinelli... Carol al VIII-lea al lui Leonardo da Vinci* – portretul așa-numit al lui Bacio Bandinelli, care se află la Luvru, este astăzi atribuit pictorului Bronzino; iar portretul așa-numit al lui Carol al VIII-lea s-a dovedit că a fost pictat nu de Leonardo da Vinci, ci de Andrea Solario.

[131] *aetatis suae XLI* – în vârstă de 41 de ani (1. lat.).

[132] *Domenichino* – artistul italian *Domenico Zampieri*, zis *Il Domenichino* (1581—1641), a fost mai ales pictor de tablouri cu subiecte religioase, mitologice și istorice.

[133] *tablou în camaieu* – pictură în care nu se întrebuițează decât o culoare în diversele ei tonuri, ceea ce dă impresia unui basorelief; acest gen de pictură a fost la modă în secolul al XVIII-lea.

[134] *la capătul șanțului, bândâbic, cum zicea afortul ăla vechi!* – ignoranta portăreasă crede că citează pe cineva; de fapt, ca întrebuițează un vechi proverb francez, au bout du fossé, *la culbute*, a cărui origine se datorează unei uzanțe feudale: în anumite zile de sărbătoare, țăranii trebuiau să sară, în fața seniorului, un șanț plin de apă, care se lărgea din ce în ce; când ajungeau la partea largă, erau siguri că vor cădea în apă; de aci sensul fatalist al zicalei.

[135] *meseria de Sisif* – după o legendă mitologică, regele Corintului, cruntul și vicleanul Sisif, a fost condamnat, după moarte, să urce o stâncă enormă pe panta unui munte; stânca se rostogolea la vale de câte ori era aproape de vârf.

[136] *ilustrul Bianchon* – personaj creat de Balzac, întruchipând pe medicul capabil și devotat; se regăsește în mai toate romanele lui Balzac. Se zice că scriitorul, în momentele de delir dinaintea morții, cerea să-i fie adus la căpătâi.

[137] *Marais*, numele cartierului, înseamnă, în limba franceză, baltă, mlaștină ; de aici, calamburul (n.t.).

[138] *in anima vili* – pe ființe inferioare (1. lat.); expresia e întrebuițată în legătură cu experiențele științifice făcute pe animale.

[139] *Și să nu-ți vină să urăști democrația?* — prin democrație, Balzac înțelege regimul instaurat după 1830 în Franța, monarhia liberală a bancherilor reprezentată prin regele Ludovic-Filip, regim în care

banul și relațiile suplineau deseori meritul, permițând oamenilor mediocri să ajungă la cele mai înalte posturi; uneori, Balzac numește ironic acest regim *mediocrație*.

[140] *Desplein* – Desplein este un personaj pomenit deseori în romanele lui Balzac, care are un rol de prim-plan în povestirea *Liturghia unui ateu*; ca model i-a servit celebrul chirurg *Dupuytren* (1777—1835).

[141] *quatre-mendiants* – desert sărăcăcios, compus din patru feluri de fructe uscate: smochine, struguri stafidiți, migdale și alune (în 1. fr. *quatre-mendiants* în patru cerșetori).

[142] *Valerius Publicola* – consul roman, unul dintre fondatorii Republicii romane; a fost foarte popular (de unde și numele de Publicola) datorită grijii cu care se ferea de orice lux și datorită precăderii pe care o dădea întotdeauna voinței poporului.

[143] *Adrien Breuwer* – pictor olandez (1606—1638), a pictat mai ales scene de cârciumă.

[144] *a fost pricina sinuciderii... de la curtea lui Carol al X-lea* – E vorba de situații și personaje chiar din opera lui Balzac; tânărul care se sinucide este Lucien de Rubempré în *Strălucirea și suferințele curtezanelor*; contele acuzat de fals este Victurnien d'Esgrignon din *Salonul cu vechituri*, iar marele senior care era să fie pus sub interdicție este contele d'Espard din *Punerea sub interdicție*.

[145] *Robespierre... acest Sylla francez* – datorită opiniilor sale monarhiste, Balzac n-a văzut cu ochi buni pe fruntașii cei mai consecvenți ai Revoluției Franceze (Robespierre, Marat, Saint-Just); aici tendința lui de discreditare se manifestă prin apropierea dintre Robespierre și dictatorul roman *Sylla (Lucius Cornélius)*, cunoscut pentru actele sale de cruzime (136—78 î.e.n.).

[146] *Saint-Lazare* – închisoare pariziană, datând din 1779.

[147] *o himeră... greu de încălecat* – în sens propriu, himera este un monstru legendar.

[148] *Mondor* – vezi nota 101.

[149] *Beaujon* – *Nicolas Beaujon* (1718—1786), mare bogătaș francez, fost bancher al curții, îmbogățit mai ales prin specula asupra grâului într-o perioadă de foamete, s-a ocupat, către sfârșitul vieții, de opere filantropice.

[150] *Turcaret* – personajul central al comediei cu același nume a lui Lesage (1709): un lacheu parvenit pe care-l înșală o ceată de aventurieri.

[151] *ca în povestirea lui La Fontaine* – în fabula lui La Fontaine, *Bărbatul, nevasta și hoțul*, un soț, nemulțumit de faptul că are o soție puțin drăgăstoasă, îi e recunoscător hoțului care a speriat-o și

a făcut-o să i se refugieze în brațe.

[152] Cuvântul e format de Gaudissart prin combinarea lui *patine* (culoarea estompată pe care o iau tablourile și monumentele vechi, aici: experiență) cu *plateau* (scenă, în limbajul actorilor) (n.t.).

[153] *Jocrisse* – vezi nota 101.

[154] *Să fim prieteni, Cinna...* — începutul unui vers din tragedia lui Corneille: *Cinna sau clemența lui August* (1640), vers pronunțat de împăratul August, care-i iartă lui Cinna conspirația urzită împotriva lui.

[155] *noua Heloiză* – eroina romanului sentimental al lui J. -J. Rousseau: *Julie sau noua Heloiză* (1761); marea popularitate a acestui roman explică de ce îl cunoștea până și portăreasa ignorantă.

[156] *procedurist* – avocat care se ocupă numai cu actele de procedură (*avoué*), spre deosebire de avocatul (*avocat*), care pledează în fața instanțelor.

[157] *mai negru decât pe Marat* – lui *Marat (Jean-Paul)* – revoluționar, redactor al ziarului *Prietenul poporului* și acuzator al regelui Ludovic al XVI-lea – cercurile regaliste îi creaseră reputația de om crud și imoral; a fost asasinat de o regalistă fanatică în 1793.

[158] *hlamida de cancelar* – în vechea Franță, cancelarul era șeful suprem al justiției; suprimată în timpul revoluției, funcția a fost restabilită de Napoleon I și a durat până la 1848.

[159] *o nevastă... după tiparul celei a lui Socrate* – Xantipa, soția lui Socrate, era cunoscută pentru firea ei arțăgoasă.

[160] *de pe vremea stilului Empire, rococo* – din primii ani ai secolului al XIX-lea (stilul *Empire*) sau chiar din secolul al XVIII-lea (stilul rococo); stilul *Empire* se caracterizează prin linii drepte și aplicații de bronz, în genul Antichității; stilul rococo, prin linii curbe și ornamentații bogate.

[161] *putere de voință demnă de Apollonius din Tyana* – discipol al lui Pitagora și al preoților brahmani, *Apollonius din Tyana* (secolul I) era celebru pentru puterea sa de hipnotizare.

[162] *Pietă* – nume cu care italienii (*pietà* = milă, compătimire) numesc operele plastice reprezentând pe Fecioara Maria îndurerată, ținând în brațe sau pe genunchi pe Iisus crucificat.

[163] *acest poștalion modern* – primele omnibuze au apărut la Paris în ianuarie 1826 (la Nantes și la Bordeaux apăruseră mai devreme: prin 1817).

[164] *ducesa de Montpensier... Jacques Clément* – soră a lui Henri de Guise, șef al ligii catolice și pretendent la tronul Franței, care fusese asasinat din ordinul regelui Henric al III-lea, *ducesa de Montpensier*

il ura de moarte pe rege și a fost, desigur, bucuroasă de omorârea lui, în 1589, de către călugărul *Jacques Clément*.

[165] *sunt eligibil* – înainte de 1848, în Franța, pentru a fi eligibil trebuia să ai proprietăți sau venituri mari; așa se face că, în 1820, de pildă, la 29 milioane de locuitori, Franța nu avea decât vreo 18 mii de eligibili; electorii trebuiau să facă și ei dovada că au avere.

[166] *dominând în alegerile... militare* – ofițerii din garda națională nu erau numiți de autoritatea superioară, ci aleși de către soldații lor.

[167] *fințele atinse de gangrena, ca Ludovic al XIV-lea* – regele Franței, *Ludovic al XIV-lea*, a murit în 1715, la vârsta de șaptezeci și șapte de ani, de o gangrenă senilă, care, pornind de la un picior, l-a dus la moarte în câteva zile; păstrându-și stăpânirea de sine, Ludovic al XIV-lea a folosit aceste zile pentru a da instrucțiuni moștenitorilor săi și pentru a-și lua adio de la curteni.

[168] *din cauza stomacului, ca doamna de Mortsauf* – doamna de *Mortsauf* este eroina romanului *Crinul din vale* de Balzac.

[169] *Catone* – numele lui *Catone*, cenzor roman în anul 184 î.e.n., adversar al luxului și al corupției, a ajuns să însemne: om înțelept și sobru.

[170] *din școala lui Jenny Cadine și a Josèphei* – nume de balerine din romanele lui Balzac.

[171] *Din cauza neveste-sii* – în *Verișoara Bette*, Crevel moare în urma molipsirii de boala pe care o dăduse nevestei sale, spre răzbunare, brazilianul înșelat de ea.

[172] *să cadă instrumentele din mâinile sfintei Cecilia* – s-o uimească de admirație chiar pe sfânta Cecilia, patroana muzicienilor; coborâtoare din familia romană Caecillus, Cecilia a murit ca martiră creștină la Roma, prin 232; în iconografia catolică e reprezentată cântând la orgă sau cântând din gură cu o frunză de palmier în mână; foarte mulți pictori, printre care Cimabue, Poussin, Veronese au reprezentat-o astfel.

[173] *Abraham Mignon* – vezi nota 80.

[174] *Metzu* – *Gabriel Metzu* (1630—1667), pictor englez, a pictat mai ales scene de interior și scene populare.

[175] Balzac ține să se mențină în ambianța bisericească pe care a descris-o, întrebuițând un cuvânt format de el, care evocă ironic culoarea roșie a sutanei oficiale purtată de cardinalii catolici (n. t.).

[176] *Walter Scott l-ar fi supranumit tânărul de la morminte* – Aluzie la *Old Mortality*, titlul unui roman de *Walter Scott*; personajul principal, bătrânul Robert Patterson, poreclit *Old Mortality*, are ca ocupație recondiționarea mormintelor.

[177] *doctorul Gannal* – *Jean-Nicolas Gannal* (1795—1852), chimist și

fost chirurg al lui Napoleon, inventase un procedeu de îmbălsămare care consta din injectarea în carotida a unei soluții de sare de alaun și din înfășurarea cadavrului în benzi îmbibate în aceeași soluție; procedeu n-a dat rezultatele așteptate.

[178] *Piața Grève* – în *Piața Grève*, numită așa fiindcă se afla pe marginea Senei, plină de nisip și pietriș (fr. *grève*), avea loc executarea criminalilor; aici se adunau și meșteșugarii care nu aveau de lucru.

[179] *cuvântul semnificativ de Clichy* – pe strada *Clichy* era instalată, din 1827, închisoarea pentru datornicii insolabili.

[180] *Chardin* – unul dintre primii pictori realiști francezi, *Jean-Baptiste Chardin* (1699—1779) a pictat mai ales scene de interior și portrete.

[181] *instanța de référé* – instanță care rezolvă cererile de urgență, putând da o sentință provizorie, dar imediat executorie.

[182] *hotărâri interlocutorii* – sentințe judiciare care indică măsuri pregătind rezolvarea unui litigiu.

[183] *un filosof cinic* – cinicii – filosofi greci din secolul al IV-lea î.e.n. – considerau că baza fericirii și a virtuții este disprețul față de bunuri și față de convențiile sociale.

[184] *Cincinatus* – consul roman (în 460 î.e.n.), celebru pentru viața simplă și austeră pe care o ducea.

[185] *Quinze-Vingts* – vechi azil pentru orbi, înființat la Paris de către Ludovic al IX-lea în anul 1260; adăpostea 300 de orbi, de unde și numele lui (de cincisprezece ori douăzeci) – așa cum se număra pe acea vreme.

[186] *un fel de mahala Saint-Antoine* – mahalaua Saintantoine era locuită mai ales de meseriași (printre care mulți tâmplari); de aici au pornit multe insurecții populare în vechiul Paris.

[187] *o căsătorie de teatru*. — o căsătorie nelegitimă; vezi și nota 39.

[188] *Pierre Grassou* – personaj al lui Balzac întruchipând pe pictorii mediocri, în povestirea *Pierre Grassou*, apărută în 1839.

[189] *o sută de scuzi...* cincisprezece *ludovici* – trei sute de franci.

[190] *o viață de Sardanapal* – în legendele asiriene, Sardanapal e conceput ca un suveran somptuos, bogat și destrăbălat.

[191] *Robert Macaire* – personaj din melodrama *Cârciuma din Adrets*, tipul banditului îndrăzneț și fanfaron popularizat de celebrul actor al timpului Frédéric Lemaître.

[192] *Bossuet* – episcopul francez *Jacques-Bénigne Bossuet* (1627—1704), autor – printre altele – de predici și discursuri funebre, era un bun orator, din vorbirea căruia nu lipseau imaginile și

metaforele. El a condamnat războiul și în *Cugetări creștine*: „Războiul e un lucru atât de groaznic încât mă mir cum de du ne îngrozește numai numele lui.”

[193] *sublimul Béranger* – autor de cântece vesele, iar mai târziu patriotice și satirice, poetul *Pierre-Jean Béranger* (1780— 1857) s-a bucurat în vremea sa de o mare prețuire; mulți scriitori ai timpului printre care Balzac, Stendhal, Victor Hugo, îl considerau unul dintre cei mai mari poeți ai Franței. Béranger a atacat feudalitatea în vremea Restaurației, iar după 1830, a scris multe cântece biciuitoare la adresa profitorilor burghezi.

[194] *Datorez viața unchiului său, judecătorul* – în romanul *César Birotteau*, se povestește cum Gaudissart, implicat într-o afacere politică, a fost tratat cu indulgență de către judecătorul Popinot.

[195] *această povestire... alăturată precedentei* – precedenta este *Verișoara Bette*; vezi nota 1.

[196] *a putut continua să se țină de droguri* – ironia constă în faptul că operele de artă sunt considerate ca niște droguri, putând și ele ameți capul colecționarilor pasionați.